

**MAGYAROK
CSEHSZLOVÁKIÁBAN
1918-1938**

SZERKESZTETTE
BORSODY ISTVÁN

AZ
ORSZÁG
ÚTJA

KIADÁSA, BUDAPEST

Felelős kiadó: Dessewffy Gyula gróf

Felelős nyomdavezető: Kárpáti Antal

80260. — Athenaeum

T A R T A L O M

ELŐSZÓ	<i>Dessewffy Gyula</i>	5
I. A KERESZTÉNY EGYHÁZAK		
A magyar katolicizmus	<i>Noszkay Ödön</i>	7
A magyar protestantizmus		
A reformátusok	<i>Kövy Árpád</i>	14
Az evangélikusok	<i>Baráth László</i>	17
II. NÉPRAJZI HELYZET.		
A demográfia tükrében.....	<i>Révay István</i>	23
A statisztika tükrében.....	<i>Varga Imre</i>	36
Az astózlímiilálódás.....	<i>Duka Zólyomi Norbert</i>	48
A magyar zsidóság	<i>Ungar Joób</i>	55
III. A POLITIKA.		
Politikai életünk húsz éve	<i>Darvas János</i>	58
IV. A GAZDASÁGI KÉRDÉS.		
Gazdasági életünk húsz éve.....	<i>Hantos László</i>	80
V. A MŰVELTSÉG SORSA.		
Kulturális szervezkedésünk története.....	<i>Sziklay Ferenc</i>	93
A magyar iskola.....	<i>Fizély Imre</i>	108
Az irodalom	<i>Voss László</i>	119
A művészet	<i>Brogyányi Kálmán</i>	126
A tudomány művelése	<i>Narancsik Imre</i>	130
A sajtó.....	<i>Szvatkó Pál</i>	138
VI. A TÁRSADALOM.		
A polgárság.....	<i>Bolya Lajos</i>	149
A parasztság.....	<i>Haltenberger Ince</i>	158
VII. AZ ÚJ NEMZEDÉK.		
A főiskolások.....	<i>Sinkó Ferenc</i>	166
A Sarló története.....	<i>Kovács Endre</i>	178
VIII. NEMZETEK KÖZT.		
Szlovákok és magyarok.....	<i>Vájlok Sándor</i>	189
Csehek és magyarok.....	<i>Czuczor László</i>	197
Európa és a csehszlovákiai magyarság	<i>Krammer Jenő</i>	205
Magyarország és a csehszlovákiai magyar- ság	<i>Borsody István</i>	212
ZÁRÓSZÓ	<i>Borsody István</i>	

D O L G O Z Ó T Á R S A I N K

Noszkay Ödön, nyug. középiskolai tanár, Érsekújvár. — *Kövy* Árpád, ref. lelkész, teológiai előadó, Losonc. — *Baráth* László, ügyvéd, a Szlovákiai Magyar Evangélikus Szövetség világi jegyzője, Rimaszombat. — *Révay* István, földbirtokos, a Szlovákiai Magyar Kultúr Egyesület országos intézőbizottságának tagja, Ttajna. — *Varga* Imre, a Szlovákiai Magyar Kultúr Egyesület körzeti titkára, Léva. — *Duka Zólyomi* Norbert, ügyvéd, a Csehszlovákiai Magyar Tudományos. Irodalmi és Művészeti Társaság főtitkára, Pozsony. — *Ungár* Joób, ügyvéd, Kassa. — *Darvas* János, „a Prágai Magyar Hírlap belpolitikai szerkesztője, Prága. — *Hantos* László, a Sajó-völgyi Gazdasági Egylet tisztviselője, közgazdasági szakíró, Tomalja. — *Sziklay* Ferenc, író, nyug. középiskolai tanár, az ellenzéki magyar pártok volt kultúrreferense, Kassa. — *Fizély* Imre, mérnök, a Szülők Iskolája szervezője, Pozsony. — *Vass* László, író, irodalomtörténész, Pozsony. — *Brogyányi* Kálmán, műépítész, Pozsony. — *Narancsik* Imre, ref. lelkész, előadó a losonci református teológián, Muzsaly (Kárpátalja). — *Szvatkó* Pál, a Prágai Magyar Hírlap külpolitikai szerkesztője, az új Szellem szerkesztője, Prága. — *Bolya* Lajos, bíró, Nyitra. — *Haltenberger* Ince, a Szlovákiai Magyar Egyesület körzeti titkára, Kassa. — *Sinkó* Ferenc, az Új Élet szerkesztője. — *Kovács* Endre, középiskolai tanár, író, Pozsony. — *Vájlak* Sándor, tanárjelölt, Pozsony. — *Czuczor* László, író, Érsekújvár. — *Krammer* Jenő, középiskolai tanár, író, Érsekújvár. — *Borsody* István, a Prágai Magyar Hírlap belső munkatársa, Prága.

E L Ő S Z Ó

Az *Az Ország Útja* első programadó cikkében világosan leszögeztük, hogy nemzetpolitikai Szemléletünk első helyén a nép áll, vagyis a magyar milliók sorsával és itt elsősorban, a kisebbségi magyarság életviszonyaival kívánunk behatóan foglalkozni. ígéretet tettünk, »hogy« igyekezni fogunk sorsunk kérdéseire a szigorú valóság-tisztelet jegyében válaszolni és iparkodunk a magyar kultúra egységének és oszthatatlanságának tudatát kinevelni és megerősíteni. Ma, amikor a csehszlovákiai magyar kisebbség sorsát egységesen felölelő művet megjelentetjük és ezúton a magyar olvasóközönség figyelmébe ajánljuk, programmunk legfőbb pontjának teszünk eleget.

Hézagpótló ez a könyv, amely a csehszlovákiai magyar kisebbség sorsát és küzdelmeit *egységes képből* összefoglalva kívánja megismertetni. Hűsz esztendő történetéről számol be, feltárva a kisebbségi sors nehézségeit és szenvedéseit. Módszerében tehát pozitívista munka, de visszatükrözi és megvilágítja a kisebbségi magyarság sajátos szellemvilágát is. Ez a könyv a csehszlovákiai kisebbségi sorsban élő magyarság gondolatvilágának ábrázolása. Testvéreink húsz esztendővel ezelőtt kiszakadtak az egyetemes magyarságból és azóta idegen ráhatások szenvedő alanyai, új felismerések birtokosai lettek. Az idegen népekkel való közösség, az idegen szellemmel való állandó érintkezés új horizontokat nyitott meg előttük. Mindez formálólággal, átalakítólag hatott a kisebbségi sorsban élőkre. Azt hiszem, ennek a könyvnek leglényegesebb feladata, hogy megismertesse velünk az impériumváltozás óta kifejlődött gondolatvilágbeli változásokat. Az elszakadt testvéreink lelki és szellemi átalakulását figyelemmel kell kísérnünk. Gondolatvilágunk és jövő sorsunk formálásában döntő befolyással kell bírnia azok szellemi és lelki magatartásának, akikkel a legteljesebb lelki és népi közösséget érezzük. Szöges

gonddal kell örködnünk azon, hogy a lehető legnagyobb lelki és szellemi harmónia fenntartassák.

Napjainkban, amikor nemzeti sorsproblémáink megoldásának előestéjén állunk, a kisebbségi magyarság küzdelmei és sok tekintetben példaadóan eredményes gazdasági szervezkedései számunkra okulást nyújthatnak. Amiként az acél a tűzben edződik, úgy edződött a kisebbségi sorsban élők magyarsága a sorscsapások és idegen behatások kohójában. A húszesztendő múlt analízise nagyszerű nemzeti sajátosságok értékállóságáról ad bizonyítást.

Éppen ezért ez a könyv hitet adhat a csüggedőknek, bizalmat a reményteleneknek és sok tekintetben útmutatást a vajúdo magyarságnak.

Köszönetet kell mondianom mindenekelőtt Borsody István barátomnak, akinek lelkes közreműködése tette lehetővé e munka megjelenését. Fáradhatatlan munkája, nagyszerű szervezőképessége eredményezte, hogy a mai napon útjára bocsáthatjuk e művet. De külön-külön és együttesen köszönetet mondok a Magyarok Csehszlovákiában című kötet íróinak.

Meleg szeretettel ajánlom a magyar közönség figyelmébe a Magyarok Csehszlovákiában 1918—1938 című munkát; abban a meggyőződésben teszem ezt, hogy a határainkon túl élő testvéreink és a közöttünk meglévő szellemi kontaktus kifejlesztéséhez ezzel is hozzájárultunk.

Budapest, 1938. Szent István évében.

Dessewffy Gyula.

I. A KERESZTÉNY EGYHÁZAK

A magyar katolicizmus

Az 1918. évi októberi forradalomnak vallási szempontból mások voltak a kísérő jelenségei Szlovákiában és mások Csehszlovákia ú. n. történeti országaiban: Cseh- és Morvaországban, valamint Sziléziában. A különbségek magyarázatát részben az elmúlt századok történeti eredményeinek különbözőségében kell keresnünk. A történeti országokban a XV. és XVII. századok vallásháborúi mögött „nagy nemzeti megmozdulások húzódnak meg, a XX. század nagy politikai forradalma pedig erős vallási forrongást vált ki. Hus János vallási forradalmában nem lehet csupán az oxfordi meg a prágai egyetemek reformszellemét látnunk; a huszita mozgalomban nem a lelki élet kérdése volt az egyetlen mozgató erő. Ez, a mozgalom a cseh nemzetnek nemzeti és szociális küzdelme volt a mindinkább megerősödő németiségnek gazdasági és politikai felsőbbbsége ellen és a Fehérhegy alatt nemcsak a huszita-protestáns felekezet szenvedett vereséget, de végleg elbukott a rendi dualizmus is. — Az 1918. évi októberi forradalom és a nagy politikai újjászületés pedig nemcsak a Habsburgok trónusát borítja fel, hanem a lehető legellenségesefeb magatartással fordul a római katolikus egyház ellen is. Különösen a szocialista, kommunista ipari munkások, meg a huszita eszmékért lelkesedő középosztály lép fel támadólag: az egyház és állam szétválasztásának elve jelszavukká válik. A huszita gondolatnak a XVII. században Comenius volt fáradhatatlan harcosa, neki tulajdonítható, hogy itt-ott egy-egy magános lángja, keresztültör az udvarit barokk patriotizmuson. A XIX. század elején ezek a lángok a népi öntudatban fonódnak össze; az új írók, különösen Palacky, Safárik, Kollár műveikkel a cseh népnek új, liberális, nemzeti eszmévilágát alakítják ki. — Gondolatszabadság, a Habsburg-uralomtól való szabadulásvágy, vallási reform, a jozefinizmus emlékein élődő, a racionális meg pozitív filozófiák tanításaiba temetkező vallási közönyösség szintetikus egységben fordulnak az uralkodó hatalma és a katolikus egyház ellen. 1918 után tömegek szakadnak el a katolikus egyháztól s részben új (csehszlovák) felekezetet alakítanak

(800.000), részben a protestantizmushoz csatlakoznak (150.000); sokan azonban (600.000) felekezetnélküliekké válnak.

Szlovákiában mások voltak a történeti adottságok, mint a történelmi országokban. A vallásos megmozdulások itt sem zajlanak le politikai törekvések, fegyveres támadások és ellenállások nélkül, de a politikai felkelések és forradalmak nem vontak maguk után vallási rázkódtatásokat. Szlovákiában a vallásos és a nemzeti gondolat sohasem forrott össze egyetlen forradalmi eszmében. Különbséget észlelhetünk a keleti meg a nyugati magyarság felfogása között is. A keleti magyarság legelső nemzeti feladatait a Habsburg-iháznak, vele együtt a német befolyásnak megtörésében látta; a nyugati magyarság az ősi ellenséggel, a törökkel való hősi harcokban, kereste a nemzeti eszmének megvalósítását. Szlovákiában a vallási harcok keletről, Erdélyből indultak ki, Szlovákia arisztokráciája, nemessége gondolkozásában, tetteiben a nyugati magyarság tipikus képviselője volt és csak óvatosan, némi habozással csatlakozott az erdélyi fejdelmekhez. Csak akkor tűntek el az ellentétek a nemzeti eszme értelmezésében és csak akkor fogott össze egész Szlovákia az egységes nemzeti eszmében a Habsburg-uralom ellen (Rákóczi Ferenc felkelése idején), amikor a végvári bástyákról már porbahullottak a félholdas török lobogók. — A vallásbékék (bécsi, linzi) fegyvermegnyugvást, a felvilágosodás türelmet (türelmi rendelet), az 1791. évi XXVI. te. individuális vallásszabadságot teremtett, a különféle felekezeteknek *egyéni* együttélését biztosította. Az 1918. évi októberi forradalom Szlovákiában nem is okozott katolikusellenes tüntetéseket; a történeti országokból átcsapó hullámok árja nem ragadta magával a vallásellenes vagy egyházellenes eszmékért egyáltalán nem lelkesedő szlovákokat. Igaz, hogy Szlovákiában katolikus értékek estek ki a szlovák katolikusok kezei közül (kat. középiskolák), de csak »azért, mert a szlovák katolikusok egyházi téren készületlenek voltak a forradalomnak erősen etasztikus irányzatával szemben.

A magyar katolikusokat is megbénította az államalakulás első napjaiban ennek az etatizmusnak sokatagoró, sokszor erőszakos szelleme. Szlovákiában az államfordulat előtt a katolikusok az esztergomi érsekségen kívül 7 püspökségben voltak megszervezve: a nyitrai, szepesi, besztercebányai, kassai, rozsnói, eperjesi (gör. kat.) és munkácsi (gör. kat.) püspökségekben. Az, államfordulat után a Szlovákiában székelő püspökök, egy kivételével, kénytelenek voltak lemondani egyházmegyéjükéről és a főpásztorok nélkül maradt egyházmegyékben, meglazult szervezetben, a magyar katolikuság csak tétovázva, bizonytalanul állott csorba vallásos és kulturális intézményeinek biztosítására. A legfontosabb feladat volt a magyar nyelv biztosítása az egyházi életben, továbbá a magyar iskoláik fenntartása. A bizonytalanságot fokozta az a körülmény, hogy a püspöki székek-

nek betöltése egyre késett a Szentszéknek és a csehszlovák kormánynak a püspöki székek betöltése körül felmerült elvi ellentétei miatt. A csehszlovák kormánynak az volt a felfogása, hogy az uralkodói főkegyúri jog a köztársaság megalakulásával a köztársaság szuverén jogköréhez tartozik, míg a Szentszék a kánon jogra hivatkozva azt vitatta, hogy a főkegyúri jog személyhez kötött jog és csak az, uralkodó gyakorolhatja. Ha megszűnik az uralkodó hatalma, ezen jognak gyakorlata a Szentszékre száll vissza, mert általában innen származik az uralkodók főkegyúri joggyakorlata is. A Szentszék álláspontja győzött és 1920-tól kezdve a Szentszék nevezi ki az egyes püspökségek élére a megyéspüspököket; illetve apostoli kormányzókat.

Templomaink, plébániáink, iskoláink a világháborúban lerongyolódtak, különösen régi, szűk, egészségtelen iskolaépületeink szégyenkeztek a modern iskola higiénikus elveinek kritikája előtt, az iskolai hatóságok pedig rideg következetességgel hajtották végre az iskolaépületekre vonatkozó, a kisiskolás törvényben gyökerező megkitési jogukat. De csakhamar öntudatra ébredt a katolikus magyarság akarata. A szlovákiai katolikus magyar intelligencia, papok és világiak már megjárták a nagy Prohászka püspök iskoláját, a kontemplatív élet mellett a védekező és alkotó, a lelkesedő, egyszersmind cselekvő katolikusok útját. A közönyös jozefinista katolikuság helyett öntudatos, dogmatikus, morálisan, hierarchikusan gondolkodó aktív társadalomba ütközött a kulturális, szociális, karitatív életet teljesen elnyelni akaró etatizmus.

A megmozdulást a lelkészkedő papság indította el; kezét foigva a világiakkal, erős akarattal fogott hozzá az építéshez. Templomokat restauráltak, plébániákat építettek, az iskoláknak új oxtont teremtettele, a katolikus egyesületeket megtartották, életet öntöttek beléjük: új, pezsgő katolikus élet vette kezdetét. A magyar katolikusok célkitűzései határozottabbak, eszközei célravezetőbbek, eredményei biztosabbak lettek volna, ha a katolikus magyarság szervezett egységet alkotott volna. Történt ugyan kísérlet szervezkedésre a nagyszombati apostoli kormányzóság területén, eredménnyel is járt, de a megalakult szervezet csak a katolikus magyarság egyrészét, a vikariátus magyarságát kapcsolta össze; célkitűzéseiben a nyugatszlovákiai érdekek lebegtek szeme előtt, erőforrásaiban is inkább csak a nyugaton rendelkezésre álló tényezőkkel számolhatott. Az 1924. év nyarán Komáromban megalakult Katolikus Nagybizottság csak a nagyszombati apostoli kormányzóság egyházközségeinek szövetségét jelentette. A papképzésen kívül nem is volt kialakult programja, de az alkalmi feladatok elvégzéséhez akarattal fogott hozzá. Mikor néhányévi működés után feloszlott, két értékes alkotást hagyott maga után: a komáromi katolikus magyar küsszemmáriumot és a komáromi katolikus magyar internátust.

Amikor az Apostoli Szentszék a nagyszombati vikariátus terü-

letét az esztergomi hercegprímástól átvette (1922. év tavaszán), a teológusok Nagyszombatba kerültek tanulmányaik folytatására, a magyarnyelvű gimnazista-növendékpapok számára az új apostoli kormányzó Komáromiban küsszemináriumot létesített. A komáromi plébánia előteremtette a helyiséget, a pozsonyi Emericanum bútoraival be is bútoroztatta és a küsszeminárium 1922 őszén meg is kezdte működését, hogy »a magyar katolikus jövőnek virágos kertje« *legyen*. Az első két évben nem zavarta anyagi gond a szeminárium életét, a főpásztor gondoskodott a kiadásokról a lefoglalt egyházi birtokok jövedelméből, meg a sajátjából is. Azonban az egyházi birtokok kezelősége 1924 őszén, a kormány utasítására, megtagadta a további összegek folyósítását. Ekkor lépett akcióba a Katolikus Nagybizottság. Paptagjai adakozásra szólították föl a katolikus társadalmat és öt év alatt 150.595 Kcs-t gyűjtöttek a szeminárium fenntartására. Közben a Katolikus Nagybizottság azt is elhatározta, hogy Komáromban fiúinternátust létesít és ennek jövedelmét olyképpen biztosítja, hogy az internátusban a küsszemioárium is helyet találjon. Franciscy Lajos nyitrai kanonok 200.000 Kcs-sí 'adománya, Erdössy István bátorkeszi plébános 50.000 Kcs-ss kölcsön jegyzése megindította a gyűjtés nehéz munkáját. 1929 őszén már készen is állott az új épület, a »Marianum«, hivatva arra, hogy a középiskolai tanulók Szűz Mária oltalma alatt a magyar katolikus társadalom vallásos, munkás ifjaivá nevelkedjenek. Ide kerültek, itt találtak otthonra a küsszeminárium növendékei is. Kongruát vagy más államsegélyt a szeminárium ma sem kap: ma a »Marianum« internátus-egyesület munkássága teremti meg életének anyagi feltételeit.

A Katolikus Nagybizottság 1927-ben feloszlott és a katolikus magyarság újból átfogó szervezet nélkül maradt. A komáromi esperesi kerület papsága 1935 februárjában tartott ülésén kísérletet tett ugyan arra, hogy összefoglalja a magyar katolikusok bajait, sérelmeit, óhajait, és megjelölte a magyar katolikus élet 'alapvető feltételeit. De a rezolúciónak, bár nagy megfontoláson alapult és sok tapasztalatra támaszkodott, a szervezkedésre vonatkozólag nem volt határozott elgondolása. A szervezkedés újból a papság és a világiak összefogásából indult meg 1936-nak nyarán, amikor megalakult a Magyar Katolikus Tanács. Egyelőre csak mint a nagyszombati apostoli kormányzóság magyar egyházközségeinek összefogó szerve, de célja, hogy kapcsolatot létesítsen az összes egyházmegyék katolikus magyarsága között. Megalakulását a csehszlovákiai püspöki karnak az Actio Catholica megvalósítására vonatkozó pásztorlevelével, továbbá az egyház és az állam viszonyát szabályozó Modus Vivendi-vel okolta meg.

A katolikus akciót XI. Pius pápa 1922-ben keltette életre az »Ubi arcani Deo« című enciklikájával; megszervezését 1927 őszén rendelte el a csehszlovák püspöki kar. Célja az, hogy az *egyház*

a Világi katolikusokat megszervezze és segítségükkel a katolikus társadalmat katolikus szellemben nevelje egyéni, családi és társadalmi életre. Az Actio Catholica-nak külön magyar osztálya van, a magyar osztály vezetőségének Pozsony a székhelye.

A Modus Vivendinek nevezett egyességet 1927 december 17-én kötötték: a Szentszék és a csehszlovák állam között fennforgó leg-sürgősebb kérdéseket szabályozza. Amint a Páris-környéki békeszerződések a csehszlovák köztársaság határait megállapították, tüstént felmerült az egyház és az állam közötti viszony szabályozásának gondolata. Azonban a megállapodást a történeti országokban meginduló egyházellenes tüntetések, mint pl. 1919. év november 3-án Prágában Szűzi Mária szobrának ledöntése, a keresztnak az iskolák falairól való eltávolítása, sokáig hátráltatták. A vallás-oktatásnak fakultatívva való tétele és az a körülmény, hogy 1925-ben Hus János halálának évfordulóját állami ünnepként ülték meg, az egyház és az állam között majdnem szakadást idézett elő. Marmaggi bíboros, a Szentszék követe elhagyja Prágát. A szakítás azonban mégsem következett be, tárgyalások után 1927-ben létrejött a Modus Vivendi. Az 1936-ban Prágában megtartott első katolikus naggyűlés és a prágai Szt. Vendel-téren felállított hatalmas kereszt pedig mintha ki akarták volna engesztelni a mulife atrocitásait. A Modus Vivendiben a Szentszék honorálta az államnak azt a kívánságát, hogy az egyházmegyék határai az állam határaival egybeessenek és hogy a köztársaság területén csak a határokon belül székelő püspökök bírhasanak egyházi katáskörrel. A külön csehszlovák szerzetesi rendtartományok megszervezése, a rendtartományba nem szervezett szerzetesházaknak a generális főnöktől való függése szintén az állami érdekek elismerését jelentette. A Szentszék jogának biztosításával a püspöki székek betöltésére vonatkozólag, továbbá abban a kötelezettségben, hogy a zárgondnokság alá helyezett egyházi birtokok az egyház kezelésébe kerülnek vissza, a Szentszék álláspontja érvényesült. A hat pontból álló megegyezés nem öleli fel az állam és az egyház: közötti összes fontos ügyeket: nincs benne arról szó, hogy a kisebbségek nyelvi jogai az egyházi élet terén biztosíthatnak, a katolikus iskolákról sincs említés, azonban a Modus Vivendi nem végleges megállapodás és módot ad a függő kérdéseknek a jövőben való békés megoldására. Gasparri államtitkár 1928 február 3-án tett írásbeli nyilatkozatában a Szentszék eme reményének kifejezést is adott.

A papképzés terén a katolikus magyarság legelső óhaja, hogy papjai a középiskolát magyar nyelven végezzék. A nagyszombati apostoli kormányzóságban a komáromi kieszeminárium tölti be ezt a hivatást, azonban fennmaradásának anyagi feltételei ma is csak a körülmények kedvező alakulásától függenek. A magyar katolikus

társadalom teljes erejével arra törekszik, «hogy a komáromi kieszemináriuanot intézményesen is biztosítsa. Amióta a racionalizimus elvileg a politika terére utalta az iskolaügyet, az iskolák kérdése állandóan súrlódó felületet képezett az egyház és a kormányok között. A katolikus magyar iskoláknak egyfelől azért kell harcolniok, hogy az egyház alapvető jogaira hivatkozva megvédjék a katolikum érdekeit (1373—74. egyh. törvény), de másfelől — és igen sokszor — védekezniök kell a magyar oktatási nyelv érdekében illetéktelen társadalmi tényezők befolyása ellen is. A Szentszéknek az az elvi álláspontja, hogy a hívőknek joguk van anyanyelvük használatához; ez a felfogás érvényesült a csehszlovákiai püspöki kar 1935-ben megtartott olműzi konferenciáján is. Az elvi deklarációnak azonban érvényt csak a magyar katolikusok egységes szervezete, állandóan működő jogvédő szerve, egységes anyagi áldozatkészsége szerezhethet. Az egész katolikus magyar társadalmat átfogó egységes szervezet még csak elgondolásban él, de az idő arra int, hogy mielőbb megvalósul join.

A magyar katolikus társadalomnak másik életkérdése, hogy művelt, katolikus lelkületű, gyakorlati érzékű tanítók neveljék a magyar katolikus gyermekeket. Az új katolikus tanítónemzedéknek a természetbölcseletnek, etikának, esztétikának, kultúrának, szociológiának a katolikust egyház tanításain alapuló alapelveivel kell az iskolába lépnie. Erre a feladatra csak katolikus tanítóképző képe-síti a tanítói pályára lépő ifjút. Katolikus női tanítóképzőnk az Orsolya-testvérek vezetése alatt Pozsonyban működik, a férfi tanító-képző felállítását eddig nem sikerült elérni. Kézimunka ésj háztartás-tan tanítására képző négyéves női iskola Érsekújvárott működik, az Isteni Megváltó Leányainak vezetése alatt. A tanítónőképzővel kapcsolatban hároméves háztartási szakiskolát is tartanak fenn. Katolikus középiskolánk csak egy van: a komáromi főgimnázium, ahol Szt. Benedek-rendi szerzetesek tanítanak.

Eredményekre mutathatunk rá a katolikus magyarság egyesü-lési törekvéseiben is. Értékes munkát fejtenek ki a katolikus körök, bár kapcsolat hiányában működésük elszigetelt, helyti jellegű. Az egész társadalomra átnyúló, összefogó szervezet a SEKIE (Szloven-szkói Kat. Ifjúsági Egyesület, 13.000 taggal). A roznjóí egyház-megye főpásztorja szervezte meg, nagy reményekre jogosító lendü-lettel előretörő, életerős szervezet. Célja: a nemzeti alapon álló, ön-tudatos ifjúság nevelése, amely az élet minden vonatkozásában a krisztusa tanításoknak akar érvényt szerezni. Vezetőik állandóan foglalkoztatják az ifjakat, az egységes működési eljárást a havon-ként megjelenő és a központi szerkesztőség által gonddal összállí-tott munkafüzetek biztosítják. A katolikus főiskolai hallgatók a Prohászka-körökben nyernek egységes szervezetet. Gsak néhány éve működnek, de várakozást felülmúló eredménnyel. Céljuk a ka-tolikus magyar intelligencia vezetőinek nevelése, a tudományoknak

a »philosophia perennis« alapján való művelése. Munkálkodásukról havi folyóiratukban, az Új Élet-ben, meg a minden év nyarán megrendezett kongresszusaikon számolnak be. Az egyetemi városokban évenként többször is megtartott vallási gyakorlataik, komoly tanulmányaik, elméleti és praktikus munkásságuk, kiváló lelki vezetőik elgondolása szerint, a művelt katolikus ifjú mintaképeivé avatják a Prohászka-körök tagjait. A Katolikus Magyar Kántorszövetség az egyházi zenét és éneket ápolja, szaklapot ad ki; nagy munkája: az egész Szlovákiára kötelező Énektár, befejezés előtt áll. A Szb. Ágoston-társulat a legnagyobb magyar katolikus könyvkiadóvállalat. Különösen elemi iskola tankönyveivel tör előre és szorítja M a nem katolikus szellemben írt tankönyveket. Évenként megjelenő évkönyve, a Kíncses Könyv, népszerűen tudományos cikkeivel egyike a legjobban szerkesztett almanachoknak. A másik könyvkiadóhivatal, a Sajó-Vidék, szintén elismerésre méltó munkát fejt ki a magyar katolikus irányú tudományos és népszerű könyvek kiadásával. A katolikus magyar irodalmi művek terjesztésében a Sztfc. József-könyvkereskedés éri el; a legnagyobb eredményt. Van két tudományost folyóiratunk: az új Élet és a Kat. Lelkipásztor; a Szűz Mária Virágos kertje, az új Szív hitbuzgalmi folyóirat, illetve hetilap, a komáromi Katolikus Értesítő, a kassai Egyházi Tudósító, a munkácsi Katolikus Élet, a rozsnói Krisztus Királysága a katolikus akció értesítői, a rozsnói Ifjúságunk a földműves- és iparosifjúság lapja, a Tábortűz a kaotikus középiskolások és cserkészek folyóirata, a gyermekek világával a nem kimondottan katolikus, de vallásos szellemű Szívárvány gyermeklap foglalkozik. Politikai lapjaink a Sajó-Vidék, Nyitramegyei Szemle, Érsek-újvár és Magyar Vidék, Magyar Néplap, Csallóközi Hírlap című hetilapok. Vallásos egyesületek a kongregációk, oltáregyletek, rózsafüzér-társulatok, Szt. Ferenc III. rendje, Jézus Szíve-egyesület, a Karitás-egylet, legényegyletek, a gyermekek részére a Szív-gárda és az őrangyal-társulat.

Az egyház és az állam egymáshoz való viszonyának rendezésére nézve nagy jelentőséggel bír XI. Pius pápának 1937 szeptember 2-án kiadott Ad Ecclesiastici című bullája, amely a Mtodus Vivendinek az önálló egyházmegyékre vonatkozó megállapodását hajtja végre. A csehszlovák kormánynak ugyanekkor megjelent 204. számú rendelete pedig az egyházi birtokok zárlatát szünteti meg. A katolikus egyháznak Szlovákián és Kárpátalján ma a következő a szervezete: 1. Nagyszombati ap. kormányzóság (155 magyar plébániával); 2. Nyitrai püspökség (15 magyar plébániával); 3. Rozsnói ap. kormányzóság (44 magyar plébániával); 4. Besztercebányai ap. kormányzóság (1 magyar plébániával); 5. Kassai ap. kormányzóság (52 magyar plébániával); 6. Szepesi püspökség

(2 magyar plébániával); 7. Szatmári ap. kormányzóság (37 magyar plébániával); 8. Eperjesi gör. kat. püspökség (5 magyar plébániával); 9. Munkácsi gör. kat. püspökség (20 magyar plébániával). A magyar plébániák száma: 311.

A kat. magyarság száma Szlovákiában 434.680 (r. kat. 422.282, gör. kat. 12.398), 73%; Kárpátalján 40.046 (r. kat. 25.737, gör. kat. 14.309), 34%.

A katolikus magyarság jövője összefogásának erejétől, komoly, aktív munkásságától, katolikus magatartásától függ. A katolikus társadalomnak a jövőben nagyobb áldozatkésztségre is «1 kell készülnie. A földreform kérdésessé tette a kegyúri köteleességek teljesítését s így mind több és több teher fog szakadni a katolikus egyetemesség vállaira.

Noszkaý Ödön.

A magyar protestantizmus

A reformátusok

Az impériumváltozás után a közel 2,800.000 lelket számláló egyetemes magyar református egyház négy részre szakadt, illetve négy állam területén nyert elhelyezkedést. — A csehszlovák köztársaságban a legutóbbi népszámlálás adatai szerint (1930) a reformátusok száma 216.663. Ebből magyar nemzetiségű volt körülbelül 200.000. — A magyar nemzetiségű reformátusság nagyobb egységben található a Csallóközben, Gömör, Abaúj, Zemplén vidékén és a külön országrészt alkotó Kárpátalján. Szlovák gyülekezetek különösen Zemplén és Ung egyes részein vannak. — A közel 700.000 lelket számláló szlovákiai és kárpátaljai magyarságnak tekintélyes hányadát képviseli a református magyarság, amelynek élete és munkája szorosan kapcsolódik bele a fennmaradásáért, jövőjéért küzdő magyar kollektívum életébe.

A csehszlovákiai, túlnyomó többségében magyar református egyház megalakulása az 1920. évtől veszi kezdetét. A régi egyházkerületek és egyházmegyék maradványaiból egymás után alakulnak meg a dunáninnen (dunai), tiszáninnen (tiszai), kárpátaljai (ruszanszói) egyházkerületek. Az utóbbi 1923-ban jelentette ki csatlafeoizását az egyetemes egyházhoz. Az új egyházkerületek első püspökei: Balogh Elemér (Pozsony), P. Cinke István (Rimaszombat), Bartók Béla (Munkács). — A tiszai egyházkerület püspöke, P. Cinke István, 1929-ben hajlott korára való hivatkozással lemondott állásáról és Magyarországra költözött. Utódja Idrányi Barna lett, aki

nek korai halála után Péter Mihály gálszécsi lelkész foglalta el a püspöki széket. Őt is alkotóerejének és munkásságának lendületében érte utói a halál. Örökébe dr. Magda Sándor, jelenleg nagyfaposi lelkész lépett. Az egyházkerület főgondnokai közül meg kell említenünk dr. Szilassy Béla földbirtokost és szenátort (Losonc), Lukács Géza nyugalmazott főispánt (Rimaszombat), utódját, Tornallyay Zoltán földbirtokost (Tornaija) és dr. Polchy István ügyvédet (Beregszász).

A három egyházkerületbe a régi egyházmegyék maradványai- ból a következő egyházmegyéket kebelezték be: a dunai egyházkerületbe a komáromi és barsi egyházmegyéket. A tiszai egyházkerület- hez tartoznak a gömöri, alsózempléni, felsózempléni, abaúji és ungi egyházmegyék. A kárpátaljai egyházkerület részei pedig a beregi, kárpátalj a- ungi és máramaros-ugocsiai egyházmegyék. — Az egyház- kerületek szervezkedése után megalakul és egységes, átfogó szerve- zetbe tömörül a szlovákiai és kárpátaljai egyetemes egynáz, majd ennek legfőbb kormányzó és intéző szerve: az egyetemes református konvent. Első elnökei: P. Cinke István püspök és Lukács Géza fő- gondnok. — Még ebben az évben, 1923-ban, zsinatra jön össze az egyetemes egyház képvisellete Lévára, az egyházi törvényeknek a megváltozott helyzethez való átalakítása céljából. A következő zsi- natot 1928-ban tartják meg Pozsonyban. — Mind a két zsinat tör- vényalkotási munkálataiból kiemelkedik: az egyház! belső építését szolgáló, ú. n. VIII. törvénycikk, Sörös Béla losonci református lel- kész, teológiai igazgató jövőt megalapozó alkotása, amely megszabja a hitélet keretét. A két egyetemes zsinat törvénybeiktatta a szlovák egyházmegye felállítását is a szlovákajkú reformátusság igényeinek kielégítése céljából. — A törvényhozási munkálatokkal kapcsola- tban meg kell említenünk azt, hogy a két zsinat által hozott törvé- nyek, bár időközben több hivatalos tárgyalás is történt, mindez- ideig nem nyertek jóváhagyást a kormányzat részéről.

A köztársaság területén élő reformátusság egyházi és vallási élete az egyetemes, átfogó szerv kialakításával az általános elernye- dés és tespedés után új erőre kapott. — Még 1920-ban megindul az egyetemes egyház hivatalos lapja, a »Református Egyház és Iskola«, amely új irányt jelölt ki a reformátusság megmásult életében. Az egyházi lap első szerkesztője Réz László rozsnyói lelkész volt. Utána Kövy Árpád, majd dr. Magda Sándor, Isaák Imre és a korán el- költözött Szőke István lelkészek vették kezükbe a szerkesztést. Je- lenlegi szellemi irányítója Zsemlye Lajos hetényi lelkész? — Egyház- irodalmi téren rövid idő alatt pezsdülő élet indult meg. A »Kárpát- aljai Irattérjesztés« egy csomó vallásos tárgyú füzettel és egyéb kiadványokkal erősíti népünk lelki és szellemi életét. — A kálvi- nista életprogram gyakorlati megvalósítását és a kálvinizmus vi- lág helyzetének és építő munkájának megismerlítését tűzte ki cél- jául két neves egyházi folyóirat. Az egyiket Soós Károly esperes

szerkesztette »Református Sión« címen, a másik Csekes Béla szapi lelkész negyedévenként megjelenő folyóirata, a »Református Világ-szemle«. — Az egyházi élet (belső megújódását, a lelki »regenerálódást« eredményesen szolgálják a jól megszervezett főiskolai, ifjúsági, leányköri és presbiteri konferenciák. Olyan megmozdulások ezek, amelyek a megelevenítő kovász erejével hatnak a nemzettest minden rétegeződésére. — A magyar reformátusság lelki, szellemi, kulturális és tudományos kincseinek megőrzését és továbbfejlesztését hivatott szolgálni az 1923-ban megalakult »Református Irodalmi Társaság«, amelynek szervezeti szabályzata a VIII. törvény-cikkbe van befoglalva. Az egyházi törvények jóváhagyásával bizonyára nagyobb lendülettel fog megindulni a csehszlovákiai reformátusság szellemi élete és munkája.

A magyar kálvinizmus hitépítő és nemzetfenntartó ereje az alkotó és építő munkák egész sorozatában nyilvánult meg. Ennek az áldozatkész szellemnek egyik legértékesebb gyümölcse a losonci református teológiai szeminárium létesítése (1925), amelyet Sörös Béla losonci református lelkész mély hite és csüggedetlen akaratereje hívott életre és tart fenn. Az egyetemes református konvent Sörös Bélát teljes jogkörrel ruházta fel az intézmény megszervezésében, kiépítésében és vezetésében. Ez az áldásos intézmény, amely eddig körülbelül 80 ifjú lelkészt bocsátott ki magából, 1935-ben ünnepelte fennállásának tízéves jubileumát. Eddigi munkájával nemcsak a lelkészi utánpótlás kérdését oldotta meg, hanem olyan lelkészgenerációt adott az egyetemes egyháznak és a magyar közéletnek, amely a korproblémák és szociális feladatok iránt való érdeklődésével és egészséges érzékével, tisztult látókörével és gondolkodásmódjával, jövőbe világító hitével a kálvinista magyar néppel való lelki összeforradásban indul az egyetemes célok és feladatok szolgálatára.

Másik fontos alkotás: a komáromi tanítóképző intézet, amelynek felállításában igen nagy része van Patay Károly esperes, Nagy Sándor igazgató és a komáromi gyülekezet fáradhatatlan, kitartó munkájának. — Az el nem csüggedő hit és az áldozatos szeretet hozta létre a szeretetintézményeket, árvaházakat is. Négy ilyen intézménye van már a szlovákiai és kárpátaljai reformátusságnak: a kiskoszmályi, beretkei, munkácsi és nagyszöllősi árvaházak.

A csehszlovákiai magyar reformátusság küzdelmes életről és erőfeszítéseiről megrajzolt kép nem volna teljes, ha nem emlékeznénk meg a »Református összefogás« címen megindult hatalmasarányú mozgalomról, amelyet Sörös Béla teológiai igazgató és dr. Szilassy Béla főgondnok kezdeményezésére az egyetemes konvent indított meg azzal a célkitűzéssel, hogy a magyar reformátusságot a mai sorselhatározó időkben történelmi feladatának felismerésére és felértékelésére vezesse. A magyar nemzeti és népi erőket a bizodalmas hit és az építő szeretet szellemében és egységében akarja

összefoglalni, hogy a református magyarság közelebbi súlyát is minél nagyobbra növelje. A cél tehát kézenfekvő. »A magyar reformátuságnak lelkébe újból bele kell plántálni azt a vitalitást, amely az elmúlt századokban hatótényezővé tette és a felelősségtudatot, különösen az egyház világi elemeiben. A felelősségtudatot Isten, felebarátunk és egymás iránt«. (Szilassy.) — A programmadásból kiviláglik az, hogy a »Református Összefogás« című mozgalom, amelynek már hasonló elnevezésű sajtója is van, állandóan növekvő olvasótáborral (eddig 4000 előfizetővel) nem irányul semmiféle felekezeti vagy társadalmi osztály ellen, hanem azokkal párhuzamos síneken haladva akarja erősíteni és növelni a magyar kollektívum hatóerejét.

Az »összefogás« jegyében folyt le 1937 július első napjaiban a losonci közép- és főiskolai diákkonferencia, amelyen az ország minden részéből 130 diákifjú és diáklány vett részt, hogy tisztázza a református összefogás egyházi, nemzeti és társadalmi céljait. A konferencia második napján, a történelmi nevezetességű gácsi vár lovag-termében tartott tanácskozáson az ifjúság részéről az az egyetemes óhajlás jutott kifejezésre, hogy a magyar reformátusság jövője szempontjából szükség van egy öntudatos szellemű vezető rétegre s ezért az egyháznak állandóan fenn kell tartania a kapcsolatot a fő- és középiskolai ifjúsággal és állandóan ébren kell tartani a kálvinizmus magyar történelmi hivatásának öntudatát.

A szlovákiai és kárpátaljai magyar református ifjúságra tehát olyan feladatok várnak, amelyeknek helyes meglátása és a reális^ lehetőségekkel számolni tudó praktikus megoldása nemcsak az egyháznak, hanem a magyar kollektívumnak biztos, erős és határozott irányú fejlődését is fogja szolgálni.

Kövy Árpád.

Az evangélikusok

A csehszlovákiai magyar evangélikusok száma 36.000 lélek körül mozog. Mikor az államfordulat bekövetkezett, az evangélikus egyházi szervezetek az új országhatároknak megfelelő változásokon mentek keresztül. A végleges rendezést csak az 1921. évi *trencsén-teplici alkotmányos zsinat* hozta meg, melynek értelmében Szlovákiát nyugati és keleti egyházkerületre osztották. Az új kerületeknek megfelelően megalakult esperességek területiális alapon szerveződtek s ennek folytán a magyar és magyar többségű egyházak is szlovák esperesi és püspöki vezetés alá kerültek. Ezzel szükségszerűen felmerült a kisebbségi kérdés úgy a felsőbb adminisztratív szervek kebelében, mint a vegyes nyelvű egyházakban is. Két magyar egyház, a komáromi és a somorjai, nem csatlakoztak a megszervezett szlovákiai egyetemes egyházhoz, hanem mint *úgynevezett szabad egyházak*, az egyetem keretein kívül maradtak. A somorjai szabad

egyház csak 1931-ben, a komáromi pedig 1937-ben lett az egyetemes egyház tagjává.

Az államfordulatot követő időkben a magyar evangélikusok nemzetiségüknél fogva kisebbséggé váltak a szlovákiai egyetemes evangélikus egyházban. A helyzet igen lassan tisztázódott, bár a magyar lutheránia vezetői az első pillanattól igyekeztek a kisebbség jogait biztosítani a többséggel szemben. Nagyban megnehezítette a szervezkedést, hogy a magyar evangélikusok az országban elszórtan élnek s a magyar evangélikus egyházak így Pozsonytól Ungvárig sehol sem alkotnak zárt területet. Ekkor állanak a szervezkedés élére Bándy Endre, Egyed Aladár, Lic. Fizély Ödön, Endreffy János, míg a világiak részéről a mozgalmat Szent-Ivány József vezeti, aki időközben a prágai parlament magyar képviselője és a kisgazdapárt vezére lett. A szervezkedési munkának első látható jele az 1922, évben *Léván összehívott értekezlet, melyen úgyszólván az összes magyar egyház képviselteti magát és megalakul a Szlovákiai Magyar Evangélikus Szövetség.*

Hogy a Szlovákiai Magyar Evangélikus Szövetség jelentőségét és lényegét megértsük, ismerni kell a kisebbségi sors kihatásait a vallási életre. Ahol tisztán magyar hívekből áll az egyház, ott a kisebbségi kérdés az egyház kebelében vagy egyáltalában nem jelentett újabb feladatot, vagy pedig csak igen alárendelt kérdésekben. *Ezzel szemben az egyházközség viszonya az esperességhez, illetve a püspökséghez már a kisebbségi kérdéskomplexumba tartozik, lévén ezek a felsőbb szervek szlovák, tehát többségi vezetés alatt.* Ahol viszont a magyar nemzetiségű evangélikusok az egyházközségnek csak bizonyos hányadát alkotják, ott a kisebbségi kérdés kiterjed az egyházközség belső életére is.⁶ így a kisebbségi kérdés egyházpolitikai viszonylatban is mindenütt felmerül (kivéven a két szabad egyházat, ahol viszont pénzügyi nehézségek állanak elő a kongnia ímegvonása miatt). S míg a többség felsőbb adminisztratív szervek formájában szervezeten és egységesen állt, a kisebbség kénytelen volt ezt a szervezetséget megalkotni, hogy a hivatalos; szervezettel szemben legalább mint erkölcsileg teljesen egységes és hivatott szerv tudjon fellépni. A kisebbségi helyzetnek ez a tényfelismerése hozta létre a Szlovákiai Magyar Evangélikus Szövetséget. A szövetség neszben tehát annak a hiánynak pótlását célozta, ami az államfordulat után a magyar evangélikus hatóságok és egységes szervezet elvesztésével keletkezett. A szövetség minden évben megtartja közgyűlését Szlovákia más és más városában, ahol az összes magyar egyház képviselteti magát és az összes kérdéseket behatóan megtárgyalják. 1937 november 13-án már 15. közgyűlést tartotta Losoncon. A szövetségnek egyes magyar egyházak, de ettől függetlenül az egyes magyar evangélikusok is tagjai lehetnek. Legfőbb fóruma az évente tartott közgyűlés. A szövetség választmánya évente többször is ülésezik, míg az elnökség szükség szerint azon-

nal összeül Szlovákia különböző városaiban, ha azt valamely fontos ügy megkívánja.¹

A magyar evangélikusoknak mint nemzeti kisebbségnek az egyetemes egyház kebelében az Egyházi Alkotmány csak nagy általánosságban biztosítja *nyelvi és egyéb kisebbségi jogait*. A magyar evangélikusok régi követelése, a *magyar esperességek* felállítása a mai napig is csak jámbor óhaj. A felsőbb adminisztratív szervek megvalósítása (ez alatt a magyar esperességek felállítását, valamint magyar püspökhelyettes, vikárius vagy szuperintendens, — alkotmányos úton biztosított jogkörét értjük) és a vegyesnyelvű gyülekezetek számára megalkotandó szabályrendeletek képezik a magyar evangélikus követelmények lényegét. (Ebben az irányban hátrózottan javulást észlelhetünk, mert 1937. év folyamán végre megindultak a tárgyalások és a Magyar Evangélikus Szövetségnek 1937 februárjában Rozsnyón tartott választmányi ülésén kidolgozott memorandummal az egyházi főhatóságok már érdemben foglalkoztak. Egyelőre elvben elfogadták a püspökhelyettes (szuperintendens) követelményét, a magyar esperességek felállítása elől viszont elzárkóztak, miig a vegyesnyelvű gyülekezetek szabályrendelete ugyancsak a megvalósulás felé halad. Valószínű azonban, hogy az 1939. évben megtartandó egyetemes zsinatig*, ezek a kérdések nem nyernek alkotmányos megoldást.

Elintézetlen és a magyar evangélikusokat igen közelről érinti az a kérdés is, hogy *vegyes gyülekezetek kettéválása* esetén hogyan osztódik meg az egyházi vagyon. Ez a kérdés ugyanis a történelmi fejlődés figyelembevételével a legtöbb esetben a magyar egyházakra nézve létkérdés. A történelmi fejlődés ugyanis legtöbbször azt mutatja, hogy az egyház az államfordulat után vált csak vegyessé, amikor is az egyház területére költözött szlovák nemzetiségű evangélikusok ugyancsak az egyház tagjaivá váltak (főleg a magas egyházi adót fizető tisztviselőelem) s eleinte kisebb, majd egyre nagyobb hányadát képezve az egyháznak, jogukat követelték. A nyelvi jogok és kérdések rendezésére hivatottak a megalkotandó szabályrendeletek. Viszont az anyagi kérdések elintézésére szétválás esetén nem lehet irányadó a mai kulcs, mert a meglevő egyházi vagyon kétségtelenül a régi, magyar jeli egű egyház, szerzeménye. Az egyház kebelében a nemzetiségi harcok már nagyrészt elcsitultak. Természetesen ez nem jelenti azt, mintha nemzeti téren már nem lenne

*A szövetség jelenlegi elnöksége a következő: Egyházi elnök: Fabry Viktor, eperjesi lelkész. Világi elnök: Szent-Ivány József, nemzetgyűlési képviselő, Beje. Egyházi alelnök: Endreffy János, lelkész, Pozsony. Világi, alelnök: Törköly József dr. ügyvéd, v. szenátor, Rimaszombat f. Titkár: Bándy György lelkész, Balogpádár. Egyházi jegyző: Smid István Lehel, lelkész, Bártfa. Világi jegyző: Baráth László dr. ügyvéd, Rimaszombat.

több jogos követelményünk. De úgy látszik, mindkét oldalon győzött a jobb belátás és a céltalan perpatvarok helyett komoly és megfontolt tárgyalásokkal igyekeznek mindkét fél jogait biztosítani. Ebben a küzdelemben nagy segítségünkre vannak szepességi német evangélikus testvéreink, kiknek követelményei nagyrészt egyezők a mieinkkel, bár az ő helyzetük hasonlíthatatlanul jobb! (A német evangélikusok összefüggő, zárt komplexumban élnek s így két német esperességük is van.)

Állandó sérelmünk azonban, hogy egyes személyek, akik bár az egyetemes egyház fenhatósága alá tartoznak, állandóan büntetlenül *sértegetik a magyar evangélikusság legszentebb érzelmeit*. A magyar evangélikusság elhalt *nagyjai ellen nem egyszer hangzanak el a legkegyeletlenebb* támadások. További érzelmi sérelmünk a múltban történt állítólagos hibák állandó rekriminálása. Szükségtelen rámutatnunk, hogy *a múltban történt esetleges hibákért, melyek a szlovák evangélikusok érdekeit vagy érzelmeit sértették*, semmi körülmények között sem lehet felelőssé tenni a mai szlovákiai magyar evangélikusokat és azok szerveit. Nem lehet feladatunk, hogy a rekriminációk jogosságát kutassuk. Ezeket azonban, igen könnyű lenne visszafelé fordítani. Besztercebányán például az államfordulat előtt minden vasárnap volt szlovák istentisztelet is, mert az egyháznak háromnyelvű jellegét (tisztelőben tartották. Most, a lelkeszi állás megürülésekor a szlovákság kiemelkedő személyiségei kardoskodtak amellett, hogy nem kell mindhárom nyelvet beszélő lelkészt választani, mert az egyház szlovák jellegű és nem hajlandók a magyar és német kisebbség jogait akceptálni. Mint minden igaz ügyben, itt is győzött azonban az igazság és jobb belátás lett úrrá. Dr. öobrdá Vladimír egyetemes püspöknek a Szlovákiai Magyar Evangélikus Szövetséghez intézett átirata a szövetségnek Losoncon megtartott 15. közgyűlése alkalmából azonban arra enged következtetni, hogy az egyházi főhatóság is az egyes nemzetiségek között helyreállítandó lelki harmónia érdekében dolgozik.

Természetesen a magyar evangélikusok jogai az egyház keretén belül függvényei *az egyetemes magyar kisebbség helyzetének*. Amennyiben a kisebbségi jogok kibővítése, illetve a jogok gyakorlásának lehetősége valóra válik, az egyház keretén belül is nagyobb reményünk lehet evangélikus magyar kisebbségi jogaink kivívására és alkotmányos biztosítására,

Az egyházpolitikai kérdések mellett a Szövetség fontos munkakörét képezi a belmisszió és örökös a magyar evangélikus hitélet felett. Ügyszólván minden egyháznak megvan a maga *ifjúsági egyesülete*. (Leány- és Luther-körök.) Ezek a körök az áldásos hitbuzgalmi és karitatív tevékenységen kívül a kisebbségi magyar kultúrának is nagy szolgálatot ítéshetnek a különböző hangversenyek, színelőadások és előadások rendezésével. Igen üdvös gondolatot valósi-

tott meg a Szövetség a *böjti előadássorozatok* rendszeresítésével is. A húsvét előtti böjti időszakban ugyanis rendszerint 3—5 magyar egyházból körzet létesül. Az egyházi és világi élet kiválóságai a körzethez csatlakozott egyházakat végiglátogatják és minden egyházban vallásos est keretében előadást tartanak, újabban a magyar evangélikus *cserkész*et megszervezése is erősen foglalkoztatja az illetékes köröket. Magyar jellegű evangélikus *árvaház* Kassán a Bethesda, melyet a magyar evangélikus leánykör tart fenn, dicséretes ügybuzgalommal. A legújabb keletű megállapodás alapján a volt rozsnyói árvaház a rozsnyói evangélikus egyház tulajdona lesz, s így egy újabb fontos szervvel fogja gazdagítani ez a nagymúltú egyház a szlovákiai magyar evangélikus közösséget.

A belmissziói élet, valamint a helyes egyházpolitika céljait szolgálja a magyar evangélikus *sajtó*. A Szlovákiai Magyar Evangélikus Szövetség hivatalos lapja az »Evangélikus Lap«, mely évenként át Lic. Fizély Ödön gondos szerkesztésében, jelenleg pedig Fabry Viktor egyházi elnök vezetése alatt álló szerkesztő-bizottság irányítása alatt egyre gazdagabb tartalommal jelenik meg. Tisztára belmissziós célokat szolgál az »Orgonaszó«, mely az Evangélikus Lapnak melléklete. Egyre nagyobb elterjedtségnek örvend a »Luther« című harcos néplap, mely Varga Sándor rozsnyói lelkész szerkesztésében jelenik meg. Missziót teljesít a Stadtrucker Gyula szerkesztésében évente megjelenő »Evangélikus Napitár« is. Hogy a naptár mily közkedveltségnek örvend, jellemző, hogy az utóbbi évek kiadásából minden példány maradéktalanul elfogyott. A közös munka és összetartás jegyében folynak le a nyári *konferenciák és munkatáborok* is, ahol az egész magyar evangélikus ifjúság képviselője találkozik, hogy hitben és tapasztalatokban meggazdagodva folytassák a közös munkát. A belmissziói élet megszervezése terén hervadhatatlan érdemei vannak Chovan Sándor csetneki lelkésznek.

Ugyancsak fontos feladatot teljesített a Szövetség a *magyar énekeskönyv* kiadásával. 1929-ben ugyanis, új magyar templomi énekeskönyvet adott ki, mely már az összes szlovákiai magyar evangélikus egyházban használatban van. Az énekeskönyv kiadását a Kosztolányi-család nemes áldozatkészsége tette lehetővé. Nem kevésbé szükséges lépés volt a *magyar hittankönyvek* megírása és kiadása is, noha még ezen a téren most is sok a hiány, s csak a losonci közgyűlésen határozta el a Szövetség, hogy most már az összes hiányzó hittankönyveket megírattja és kiadja. Eddig ugyanis az volt a helyzet, hogy *a magyarországi tankönyvekre fennálló tilalom miatt a hittanórákon rendszerint jegyzetektől kellett az ifjúságnak tanulni*. Ettől eltekintve, több helyen a hitoktatás sem volt megfelelő kezében. Így semmi biztosíték nem volt arra, hogy a hit-tanítás dicsőséges egyháztörténetünk és a magyar protestantizmus tradíciói alapján történik.

Az egyetemi tanuló ifjúság lelki gondozását is kézbevette a

Szövetség elnöksége. *Az egyetemi ifjúság* kérdése voltaképpen két irányban is foglalkoztatta a magyar evangélikusokat. Ugyanis a pozsonyi teológián kellett magyar előadóról gondoskodni. Ezt a feladatot évek óta nagy szakértelemmel végzi Lic. Fizély Ödön. pozsonyban tanuló magyar teológusainkra nagy figyelmet kell szentelnünk, mert a teológia szelleme sok tekintetben kifogásolható és sokszor kell (hallanunk oly sajnálatos kijelentéseket, melyek *mélyen sértik nemzeti önérzetiünket*. A Prágában tanuló egyetemi ifjúság számára több ízben is tartottak szövetségünk kebelébe tartozó lelkészeink *magyar istentiszteleteket*. A lelkigondozás rendszeresítése azonban, sajnos, anyagi akadályokba ütközik.

Újabban erős mozgalom indult meg az *egységes liturgia* bevezetése érdekében. A mozgalom élén Kovarik Sándor lelkész áll, aki a közgyűlésen kiküldött liturgiái bizottság közreműködésével megszerkesztette a liturgiái rendet. A liturgiát a szövetség kebelébe tartozó egyházak fokozatosan fogják bevezetni. A történelmi és zenei fejlődés teljes figyelembevételével megszerkesztett liturgiái rendet először 1936 őszén mutatták be a Szövetségnek Pozsonyban tartott közgyűlésén.

*

Vázolva a Szövetség munkakörét és főbb fejlődési fokait, még arra kell rámutatnunk, hogy *az egyházi főhatóság nem, ismerte el a szövetséget a szlovákiai magyar evangélikusok jogilag is hivatott képviselőjének, úgy, bár a Szövetség is közvetve tárgyalásokban áll a főhatósággal, a nemzetiségi kérdéseket jelenleg egy úgynevezett paritásos bizottság tárgyalja, melynek magyar részről Baráth Károly és Lie. Fizély Ödön a tagjai. így az a helyzet, hogy a paritásos bizottság magyar tagjai kénytelenek a szövetségnek külön referálni.*

Nem lenne teljes a szlovákiai magyar evangélikusok helyzetéről adott rövid ismertetés, ha nem mutatnánk rá arra a szerepre és munkakörre, amit a magyar evangélikusok az egyetemes kisebbség keretében betöltenek. Az evangélikus egyház történelmi múltja és ennek a múltnak felemléstien tisztelete hozza magával, hogy az evangélikusok a nemzeti kisebbség munkájában is kiveszik részüket. Hűen a nemzeti gondolathoz és, küzdve a materialista világfelfogás ellen, a magyar kisebbségnek minden megmozdulásában és törekvésében részesek. Vezető emberei: Szent-Ivány József, néhai dr. Törköly József, Koczor Gyula, Kantsek György és még sokan, egyúttal az egyetemes kisebbségi (életnek is vezéralakjai és politikai vezetői. A hit igazságaiban elmélyülve és azokkal felfegyverezve védik a magyar kisebbség jogait. A szlovákiai magyar evangélikusság az államfordulat utáni nehéz helyzetből már megtalálta a kivezető utat, igyekszik helyzetét megerősíteni s ez nemcsak a magyar protestantizmusnak, hanem az egész csehszlovákiai magyarság javának is szolgál.

Baráth László.

II. NÉPRAJZI HELYZET

A demográfia tükrében

A magyar nemzetiségi statisztika ügye kétségkívül nem tartozott azon kérdések közé, melyek iránt társadalmunk szélesebb rétegei különösebb érdeklődést tanúsítottak volna a világháború előtti időkben. Nyilvánosságunkat ugyan erős mértékben nevelték a magyarság nemzeti céljai iránti érdeklődésre, de a nemzetiségi statisztika fontosságának tudatosítása nem történt meg a szükséges mértékben. A kérdés iránti fogékonyság hiánya talán bizonyos fokig annak is tulajdonítható, hogy a magyar temperamentumnak nem egészen felelt meg a száraz adatokon való részletesebb »rágódás«. A kisebbségi helyzet nevelő hatása okozta azután, hogy ez az érdektelenség fokozatosan feloldódott és ma már mindinkább fordul szélesebb nyilvánosságunk érdeklődése kisebbségi problematikánk ezen legeminensebb kérdése felé. Kisebbségi társadalmi életünkben mind gyakrabban találkozunk olyan jellemségekkel, melyek amellet tanúskodnak, hogy értelmiségi vezetőrétegünk: ki akarja pótolni e téren való ismereteinek hiányosságát és pozitív ismeretvággyal viseltetik nemzetiségi statisztikánk részletes adatai iránt.

A kérdéskörben való pontosabb eligazodást három körülmény nehezíti meg: 1. a nemzetiségi odatartozás problémájának bonyolult volta; 2. a magyar közvélemény beállítottsága ezen a téren, mely a nemzetiségi hozzátartozást túlságosan szubjektív alapon fogta fel — a többféle ajkúak által alkotott *egységes* politikai nemzet fogalmára volt beidegződve; 3. a csehszlovák népszámlálásoknak gyakran a magyar adatokkal való nagy ellentétessége, ami nagyfokú bizonytalanság látszatát kelti.

Az első pont tekintetében nem hivatásunk a nemzetiségi odatartozás elméleteivel és jellegeivel általánosságban foglalkozni és a kérdést csupán kisebbségünk vonatkozásában érintjük. Nemzetközileg a nyelvet, éspedig az anyanyelvet ismerik el a nemzeti odatartozás meghatározó jegyének. Vannak azután a nemzetiségi hozzátartozás lényegének esetenként más különféle komponensei is

(pl. történeti tudat, múltbani fejlődés, táji vagy egyéb mozzanatok és behatások stb.), az odatartozás jellegét azonban az illető nemzetiség kultúrszín vonala is determinálja. A volt magyarországi tájak nemzetiségeinek esetében — és velük a csehszlovákiai magyarság esetében is — a szélesebb tömegek átlagos kultúrfoka alapján ezidőszert még az anyanyelv az egyedüli biztonságos nemzetiségi meghatározó, illetve osztályozó.

A második két pont kérdéseiben az alábbiakban igyekszünk a helyzetet megvilágítani.

*

Minden kisebbség — így a csehszlovákiai magyar kisebbség is — etnikai népcsoport, mely a nyelvi különállóság tárgyi tulajdonosságán és a külön hagyományokon alapuló szubjektív odatartozás érzelmén épül fel. A kisebbségi tömegnek vannak tehát a nyelv és a nemzetiségi Öntudat alapján való odatartozol, valamint olyan rétege, mely csupán nyelvisége által tartozik hozzá. Hogy a kétféle tábor hányad szerint miképpen oszlik meg az etnikai kereten belül, az az illető kisebbség kulturális fokától és szervezettségétől függ.

A csehszlovákiai magyar kisebbség esetében sem szabad szem elől téveszteni e két rész tagozódását. Sőt, a mi kisebbségünk odatartozási jellegének kutatásánál fokozottan kell ezzel a tény valóssággal számolni. Úgyis, mint a múltbani fejlődési előzmények, mint széles vidéklakó tömegeink átlagos érettségi színvonala következtében.

Kisebbségi tömegeink általános etnikai beállítottsága három fejlődési időszak formálásának eredményeképp jelentkezik. Az első eredő a tudatos nemzetiségi fajküzdelem és beolvasztási tendenciák megindulása előtti korszak, mely az 1790 körüli — a magyar *nemzeti* állam kiépítési szándékának kiindulási pontjait képező — rendelvekkel zárul. Ezen korszak idején önmagától, természetes úton alakult ki az anyanyelviség, illetve rajzolódtak ki a primitív etnikai választóvonalak, melyek a viszonyoknak megfelelőleg határozottak, élesek és merevek. Ez a korszak hagyományozta ránk népességi állományunk eredeti nyelviségi elhatárolóvonalait.

A második fázis a magyar *államiság* fokozatosan kibontakozó expanziójának korszaka, mely a háború előtti két évtizedben érte el kulminációját és 1918-cal végződik. E korszakban az etnikai választóvonalak az expanziós folyamat velejárójaként elmosódnak, a nyelvi alapon való differenciálódás tudata gyengül, a magyarsághoz való tartozás mindinkább politikai és földrajzi fogalommá lesz. A 67-es kiegészítés utáni, a magyar államiságra kedvező konstelláció légkörében nem látszott szükségesnek a magyar anyanyelvű tömeget etnikai szempontból különszervezni és nevelni. A figyelem a látszólagosan jelentős nemzetiségi térhódításra összpontosul, pedig a magyarság a beolvadó elemeket legnagyobb részükben csak politikailag emésztette meg, etnikainak mondható mértékben — a nemzetiségi vidékeken fekvő városjellegetű helyek

egynémely rétegét kivéve — csak itt-ott a nyelvszigeteken és néhány helyen a nyelvhatárok mentén. Ez a korszak a maga nemzetiségpolitikai irányzatával nem sok kedvezőt hozott a magyar anyanyelvű tömeg etnikai fejlődésének szempontjából, mert csak politikailag asszimilált elemmel kapcsolatosan kialakult magyarsághoz való tartozási szemlélet átragadt az etnikailag magyar tömegre is és megelőzött minden elkülönített etnikai öntudatosulást. Egyetlen előnyös vonás, amit kisebbségi sorba szakadt anyanyelvi tömegünk e korszakból magával hozott: az uralkodó nemzetiség felsőbbrendűségi érzése, melyet mint államalkotó nép a reánézve oly kedvező időszakban magába szívott.

A harmadik etap az új államkeretben való kisebbségi élet hozta behatások szakasza. Tömegünk a történelmi országrészek etnikailag fejlettfokú nemzetiségeinek körébe és világába került, oly környezetbe, ahol a szemlélet és állami berendezkedés a nemzetiségi differenciálódás elvén épül fel. Nemzetiségpolitikai helyzete és érdeke az elcsatoláskor máról-holnapra teljesen fordított lett. Ha előbb az volt az érdek, hogy az etnikai választóhatárok az egységes politikai nemzet koncepciójában feloldódjanak és elmosódjanak, úgy most, a védekező visszavonulás órájában, az éles külső etnikai választóvonal sztratégiai védővonalként való megvonása vált szükségessé. A helyzet kuszált volt. Kisebbségünk szinte nem tudta önmagát megtalálni. (L. eleinte az »öslakos« koncepciót, mely után tudott csak a nemzetiségi koncepció beidegződni.) Az eredeti anyanyelvi tömegnél hiányzott a szükséges etnikai megalapozottság, a féligasszimilált, kétnyelvűvé vált és hasonló rétegek részbeni gyors visszaorientálódása és részbeni határozatlan állása és magatartása pedig rendkívül megnehezítette az eligazodást. Bármennyire válságosnak is látszott azonban eleinte a kép, csakhamar jelentkeztek azok az előfeltételek, melyek a tisztázódást és az új nyomokon való elindulást megindították. Kétségtelenül elősegítette az »átcsoportosítás« folyamatának megindulását a féligasszimilált rétegek gyors leválása is. A háborús és államfordulatkori élmények látókörtágító hatása erős lépést jelentett szélesebb tömegeink nagy részénél az olyan kultúrszínvonalbeli emelkedés felé, amely a nemzetiségi öntudat kialakulását teszi lehetővé. A társnemzetiségek etnikailag elzárt szerveződésének példája! ösztönző hatást gyakorolt. A demokratikus államberendezés légköre szintén meghozza a maga nevelő hatását. A múltból áthozott felsőbbrendűségi érzés pedig, — mely a 20 évi kisebbségi élet multán is ott szunnyad széles rétegeink tudatában — ha fokozatosan is, de magyar etnikai öntudattá alakul át.

Ezek azok a tényezők és mozzanatok, melyek kisebbségi tömegünk etnikai fokozatú közösséggé való átfarmálódásánál a megindítás és fejlesztés szerepét viszik, öntudatnélküli nyelvi elemünk *kiszolgáltatottsága ugyan továbbtart*, az idő azonban a fokozódó nemzetiségi elkülönülés irányában dolgozik és a kisebbségi akció mind szélesebb rétegekig ér el. Az életbeléptetett törvényes kisebb-

ségi lehetőségeken, a magyar iskolákon és tanintézeteken keresztül, a kulturális, politikai, egyházi és részben már gazdasági és szociális szervek mind szélesedő tevékenysége útján áramlik szét a nemzetiségépítő munka. Így folyik népi állományunk *kultúrszínvonalbeli emelésének* talajgyengető munkája. Az adott környezetben ez az első előfeltétele annak, hogy tömegünk mind nagyobb részének nyelvisége biztonságos *nemzetiség érzelmmé* lényegesüljön.

*

A csehszlovák népszámlálás módszere azon pontok egyike, ami a köztársaságban összekapcsolt országrészek régebbi fejlődésének különbözősége következtében hátrányos a régi magyarországi ország rész számára. E népszámlálási módszer ugyanis magasabb szintű általános kultúrfokot és etnikai értelemben vett, teljesen kifejlett nemzetiségi öntudatot feltételez. Olyat, amilyen a történelmi ország részben az idők folyamán, a cseh-német nemzetiségi fajküzdelem következtében, az ottani nemzetiségek között ki is fejlődött.

A csehszlovák népszámlálás közvetlenül a »nemzetiséget« kérdi, aminek megválaszolása szélsőségesebb, határozottabb odatartozási állásfoglalást — öntudaton alapuló érzelmi megnyilatkozást — feltételez az anyanyelv felvételezésének módszerével szemben. A volt magyar országrészek lakossága és vele a magyarság is, amint az az előjáróban írottak értelmében kitűnik, szélesebb tömegeiben nem éri el az e téren feltételezett érettségi fokozatot és így nagy hátránnyal indult az eddig megtartott csehszlovák népszámlálások nemzetiségi seregszempléjére. Hogy a két ország között e téren észlelhető érettségi diszparitás kiegyenlítődjék, bevezették a volt magyar területeken az úgynevezett ívekkel való számlálást, a történelmi országokban alkalmazott számláló-lapokkal számlálás helyébe. A kettő között a különbség az, hogy a számláló-lapokat személy szerint osztják ki és azokat a számlálándók maguk töltik ki, az íveken számláltak adatait viszont a számlálóbiztosok vezetik be a számláltak bemondása alapján: abból a célból, hogy az adatok bemondásánál segítségükre lehessenek. Ez az utóbbi, egészen elméleti természetű könnyítés, még hátrányosabbá tette a helyzetet, mert a bemondott adatok felülvizsgálására feljogosított számlálóbiztosoknak rendkívül nagyfokú befolyást biztosított a nemzetiségi adat amúgyis *objektív jegyeken* alapuló megállapításánál. Igaz, hogy az előírás nem engedélyezi a fél akaratával ellentétes adat bejegyzését és ha a biztos vele megegyezésre jutni nem tud, úgy a kérdés eldöntése a politikai hatóság döntése iránt terjesztendő fel, de ez a védelminek szánt előírás ismét csak teljesen elméleti értékű, sőt a gyakorlatban legtöbbször fordítottnak érvényesül. A vitatott nemzetiségű egyén ugyanis — de kivált az egészen kifejlett nemzetiségi öntudattal nem rendelkező egyén — inkább megnyugszik a számlálóbiztos megállapításában,

semminthogy hatóság előtti további tárgyalásoknak és kutatásnak tegye ki magát.

Ha a helyi végrehajtásnál gyakran előforduló részrehajlásokról nem is beszélünk, maga a túlságosan elméleti szempontú és forradalminak nevezhető újításokat bevezető csehszlovák népszámlálás módszere rendkívül hátrányos volt az etnikailag nem eléggé előrehaladt kisebbségi magyarság részére. Persze, hiba volna a csehszlovák adatokból való okulás mellőzése is, mert azok mindenesetre a helyi nemzetiségi tendenciákat tükrözik — csak kisebbségi részről való felülvizsgálatuk is szükséges. Hogyan vannak meg ehhez a támpontjaink? — Ha az utolsó magyar népszámlálás (1910) eredményeivel szembeállítjuk a csehszlovák adatokat, úgy sokhelyütt valóban áthidalhatatlan ellentéteket kapunk. Ez a népszámlálás ugyanis a magyarok rovatában szerepelteti az akkoriban nagyszámokban szaporodó félasszimiláltakat, akik az államfordulat után hamarosan visszafordultak. Hogy az ellentétes adatok közötti áthidalást megtaláljuk, távolabb kell a múltba visszamennünk. Egyensúlyozódnak és nagyon sok esetben megmagyarázódnak az összeegyeztethetetlennek látszó kimutatások, ha visszafelé folytatólagosan figyelembe vesszük a rendelkezésre álló adatanyagot: a sorozatos magyar népszámlálások eredményeit visszamenőleg 1880-ig és az ezeket megelőző azon adatforrásokat, melyek a szakkritika szerint is helytállóak vagy használatosak. Ezek visszamenőleges sorrendben: a cseh Sembera dolgozata (Mnoho-li jest Slováku) 1875-ből, Keleti Károly adatai az 1873. évi magyar Helységnévtárban, Pesty Frigyes Helyiévgyűjteményének adatai 1864/65-ből (kéziratban a budapesti Nemzeti Múzeumban), Czoernig nemzetiségi térképe 1855-ből (Ethnographie der österreichischen Monarchie), Fényes Elek nagyszabású munkája (Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja) az 1830-as évekből, Szirmay Antal Zemplén és Ugocsa megyékre, Bartholomaeides László Gömör-Kishont megyére vonatkozó művei, melyek 1803. és 1808. között jelentek meg, továbbá a pozsonyi Johann Matthias Korabinsky munkája (Geogr.-Hist. und Produkten Lexikon v. Ungarn) 1786-ból és végül a Mária Terézia rendeletére összeállított »Lexicon universorum Regni Hungariáé locorum populosorum« 1773 4x>1. Ezek a források mind helységenként adják a nyelvi adatokat és — Sembera valamint Keleti adatainak kivételével, melyeknek kritikai feldolgozásáról nincsen tudomásunk — magyar, mint csehszlovák oldalról illetékesen el vannak ismerve. Az egyes helységeknek ez adatanyagból összeállított nyelvi adatláncolatai 160 esztendő, — tehát több mint másfél évszázad időszakát ölelik fel, ami egymagában is már igen jelentős. Visszanyúlnak egészen azon időbe, mikor általánosan elismerten nem volt még tudatos nemzetiségi terjeszkedési vagy beolvasztási szándék (1773. évi Lexicon, Korabinsky); vannak közöttük magyar (Fényes, Pesty, Keleti), cseh (Sembera) és semleges osztrák (Czoernig) források, úgyhogy e tekintetben is egyensúlyozódnak; végül tartalmazzák a magyar és csehszlovák

népszámlálások kimutatásainak erőteljes ellenpróbáit. Meg kell állapítani, hogy az ekként összeállított adatláncolatok konzekvens és tiszta képet nyújtanak a községek nyelvi fejlődéséről. A nyelvileg átalakuló községek esetében pedig érzékeltetik, hogy az átalakulás tényleges-e, avagy csak egy-egy esetben kiütöző papirosadat. Megjegyzendő, hogy a szóbanforgó területeken ezen idő alatt telepítés, vagy nagyobb beáramlás — a városokat kivéve — az államfordulat utáni csehszlovák agrártelepítésig nem volt.

Az imént vázolt módszer alkalmazásával teljesen megbízhatón vételezhetjük fel kisebbségi helységállományunkat. Az ekként megállapított állagot nyugodtan tekinthetjük maradéktalan *nyelvterületi* állagunknak.

*

Módszerünk útján Szlovákia és Kárpátalja együttesen 3960 helysége közül az államfordulat időpontjában 818 helység (a helységek 20.65%-a) mutat magyar jelleget. (Alsó határnak a legalább 20%-nyi arányerőt vesszük alapul, ami a csehszlovák törvényes rendelkezésnek is (megfelel.) A csehszlovákiai magyarság indulási helységmérlege tehát — a szórványoktól eltekintve — 818 olyan helység, ahol a magyarság a helyi lakosság 100 és 20% közötti hányadát teszi ki.

Hogy e 818 helység (786 község, 21 mezőváros, 7 vidéki város és 4 nagyobb város) magyarságának gyökerességét megállapítsuk, valamint hogy az államfordulat utáni népszámlálási kimutatásokban tükröződő disszimilációs folyamatot valódiság szempontjából elbírálhassuk, lássuk, milyenek voltak e helységek nyelvileg másfél évszázaddal ezelőtt. A kutatásunk kiindulását képező 1773. évi Lexiconban e 818 helység a következőképpen oszlik meg: magyar vagy magyarral vegyes volt 703 — 85.94%; nem magyar 91 = 11.13%; nyelvisége nincs megadva 24-nek (2.93%). *Helységeinknek tehát csaknem 86%-a bír tősgyökeres magyarsággal.*

Az akkoriban magyar, vagy aránylag csekély számban magyarral vegyesnek kimutatott 703 helység közül 617 az államfordulatilag teljesen azonos nyelvi felépítésű maradt, 17 helység magyarabb lett, 69 pedig ezzel szemben kevésbé magyar. Igaz, hogy e kevésbé magyarrá lett helységek számát valamennyire csökkenti az a körülmény, hogy az adatláncolatok bizonyossága szerint az 1773. évi Lexicon több községben egyedül a magyar nyelvet mutatta ki, mint uralkodó nyelvet, mellőzve a létező másodikat. Mégis világos a jelenség, hogy az azon eredetileg magyar helységek közül, melyekben 1773. és 1918. között valamely nyelvi eltolódás történt, több változott el a magyarság kárára, mint javára. E 69 helység 818-as állományunknak közel 10%-át (pontosan 9.81%) teszi ki. Ez a jelenség azt mutatja, *hogy a magyar expanzió idején egy azzal ellentétes irányú áramlási folyamat is létezett: a nemzetiségi peremvidékek lakosfeleslege szivárgott lefelé a nyílt magyar medencék felé.*

A 91 helység, ahol 1773-ban magyar még nem található, ekként oszlott meg: 66 volt szlovák, 15 ruszin, 9 német és 1 román. A 91 helység közül 35 (21 szlovák, 8 ruszin, 6 német) a magyar nyelvterület belsejében alkotott szigeteket és ekként magyarosodott, vagy magyarosodott részben el. Ezeknek asszimilációja többé-kevésbé magátólértetődő folyamat volt, bár meg kell jegyezni, hogy körülbelül felük csak részlegesen lett magyarrá.

Nyelvhatárunk észak felé való kiterjeszkedése útján további 44 helység (36 szlovák, 5 ruszin, 3 német) lett magyar, de nagyjából csak részben magyar. Ez a 44 helység állományunknak *mindössze 5.37%-át* tette ki. Itt a nyelvhatár különböző pontjain elszórt helységekről, vagy kisebb helységcsoportokról van szó, amelyek egyenként amúgyis a magyar nyelv hatókörébe estek. Ennek a nyelvhatármenti terjeszkedésnek *százalékaránya* mutatja, hogy *jelentékeny frontális térhódítás, vagy nagyobb összefüggő terület bekebelezése nem történt.*

A hátralévő 12 elmagyarosodott, nagy részben magyarrá lett helység a nyelvhatárunk feletti másnyelvű területen lett magyarrá, illetőleg ezekkel nyelvszigeteink gyarapodtak (megosztásuk: 9 szlovák, 2 ruszin, 1 román). Ezek között néhány ipari telepítés is van. Azon 24 helység közé, melyeknek nyelvi adata az 1773. évi Lexiconban hiányzik, nagyobb városok (ezeknek nyelvi adatait nem közölte) és az akkori időben önálló községeket még nem alkotó puszták tartoznak, továbbá néhány későbbben telepített hely is ide tartozik.

Részletesebben összegezve helységállományunk eredetszerinti osztályozását, a következő adatokat kapjuk: állandóan magyar (közte 17 magyarabbá lett) 634; magyar, de fokozatosan nemzetlenedő 69; magyarosodott 91; kiindulási adat nélküli 24. összesen: 818.

A csehszlovák népszámlálások kimutatásai szerint e helységkontingensből az 1921. évi számlálás alkalmával 13, az 1930. évi számlálás szerint további 45 veszítette el magyar jellegét, összesen tehát 58 helység. Származásszerint az elveszett községek megosztása a következő: 30 (az elveszett helységek 51.37%-a) a magyarosodottak közül való (24 volt szlovák, 2 volt ruszin, 4 volt német), 25 (azaz: 43.10%-a) a régóta szlávósodó valamikori magyar többségű hely, azután 2 nagy városunk (Pozsony és Kassa) és 1 állandó jellegű mutató magyar hely.

A további 760 helység az 1930. évi népszámlálás v. tán is megmaradt magyar, jellegűnek, csak lakosságuk összetételében tükröznek adataik nagyfokú eltolódásokat a magyarság kárára. De erről lentebb lesz szó, most lássuk a megmaradt helységek származás, szerinti statisztikáját. Ez a következő:

Magyar eredetű	633 (83.29%) helység.
Magyar eredetű szlávósodó	44 (5,79%) „
Magyarosodott	61 (8,03%)
Kiindulási adat nélküli	22 (2,89%)

Amint láttuk, *elveszett 58 helységünk 3 kivételével az előbbeni nemzetiségükhöz visszahasonuló és a fokozatosan elnemzetlenedő helységek közül való.* A visszahasonuló helységek tekintetében a helyzet az, hogy ezeknek hozzávetőlegesen *a fele* vesztette el magyar jellegét és fele maradt továbbra is magyar jellegű. Igaz ugyan, hogy 91 helységből csak 30-nak szűnt *meg* magyar jellege és 61 megmaradt magyarnak, de e 61 között 30—35 olyan helység is van, melyeknek újabb adatsorozatai teljes elmagyarosodást igazolnak. (Alkalmasint jónéhány már a Lexicon idején is átmeneti állapotban volt.) Ezek már nyilván más beszámítás alá esnek. A fokozatosan szlávósodó helyeknek körülbelül *egyharmadát* veszítettük el.

Földrajzi fekvés tekintetében az elveszett 58 helység közül 34 vesztett el a nyelvhatáron, 17 a nyelvhatár feletti nyelvszigeteinken és 7 nyelvterületünk belsejében. *Jelenleg a helyzet tehát az, hogy a 150 esztendő leforgása alatt nyert 91 helységgel szemben a két csehszlovák számláláson 58-a, t veszítettünk.* Részletes mérleg:

	Nyertünk	Vesztettünk
nyelvterületünk belsejében	35	7
a nyelvhatáron	44	34
nyelvszigeteinken	12	17 helységet.

Nézzük végül helységállományunk magyarságának a csehszlovák népszámlálás szerint kimutatott visszafejlődési folyamatát. Kisebbségi helységállományunk háromféle típusú helységekből áll. Először az olyan helységekből, ahol a magyarság akkora többségben él, hogy mellette nincsen 20%-os arányerőt elérő másnemzetiségű csoport. Ez a tisztán magyar jellegű helységek kategóriája. Másodszor az olytípusú helységekből, ahol a magyar többség mellett 20%-os arányerőt elérő és meghaladó másnemzetiségű réteg van. Ez a magyar többségi-vegyes helységek kategóriája. Végül az oly helységekből, ahol másnemzetiségű többségi lakosság mellett 20%-ot elérő vagy meghaladó magyar kisebbség él. Ez a magyar kisebbségi-vegyes helységek kategóriája. Alanti táblázat helységállományunknak e kategóriákra való osztódásának alakulását mutatja: 1. kutatási módszerünk — vagyis a helységek adatláncolatai — alapján az államfordulat idejére vonatkoztatva; 2. és 3. a közülük magyar jellegűeknek megmaradó helységeket az 1921. és 1930. évi népszámlálások szerint.

	Magyar jellegű	Magyar	Többs.- vegyes	Kisebbs.- vegyes
Indulási mérleg	818	671	76	71
1921.	805	651	94	60
1930.	760	556	149	55

A 71 eredetileg kisebbségi-vegyes helység közül 58 helység elvesztette magyar jellegét, viszont helyettük 42 többségi-vegyes (ma-

radv. 13 -f 42 = 55) mutat immár csak kisebbségi-vegyes jelleget. Az eredetileg 76 többségi-vegyes helység közül az eltolódott 42 helyébe 115 eddig tisztán magyar hely (maradv. 34 + 115 = 149) került. A tisztán magyar helységek kategóriája tehát — a népszámlálási eredmények szerint — 115 helységgel apadt. Ezeket az eltolódásokat egyébként a csehszlovák nemzetiségű agrártelepítés is befolyásolta. A többségi-vegyessé vált helységek közül 21, a kisebbségi-vegyessé vált helységek közül 5 telepítés útján nyerte új jellegét. (Ezenfelül még 13 önálló községgé alakított telepet is létesítettek a magyar helységek kataszteri területéből, ezek új szigeteket alkotnak nyelvterületünkön.)

E felsorolt adatok világítják meg nyers vonásokban kisebbségi helységállományunk eredetszerinti és összetételi struktúráját, egyben érzékeltetik a csehszlovák népszámlálási eredményekben tükröződő tendenciákat.

Az első kérdés, mely nyelvterületünk vizsgálatánál felmerült, hogy bír-e a Csehszlovákiához kapcsolt magyarok által lakott hosszú peremi sávterület egy elkülönült nyelvterület jellegével. Akár geográfiaá, akár etnográfiai szempontból tekintjük a kérdést, a válasz reá feltétlenül pozitív. Indulási helységmérlegünket képező 818 helység közül 788 — azaz 96.33% — alkotott közvetlen államfordulat után összefüggő zárt (tömbterületet és csupán 30 helység — 3.67% — képezett különálló kis szigeteket. Ha a tömbterület élesebben kinyúló kiszögeléseit is a szigetekhez számítjuk, a nemzárt jellegű területrészt akkor sem éri el nyelvterületünk 10%-át (csak kb. a 7%-ot éri el). Földrajzi tekintetben tömbterületünk csupán egyetlen helyen szakadt meg (Kassa alatt), s bár még egy szakaszon (Balassagyarmat Ipoly inneni kataszteri területéből alakított Tót-Gyarmatnál) teljesen leszűkült, szélessége a nyugati területrészen 55, középszakaszán 30, a keleti részén pedig 35 kilométernyire is kiszélesül (hossza 800 és egynéhány km). Ez a 788 helység által alkotott tömbterület *tökéletesen tömör kisebbségi terepet is képezett*, mert mindössze 23 nem kisebbségi jellegű községet zárt magába, melyek 13 szigetet alkottak.

Nincs itten hely nyelvhatárunk aprólékos kijelölésére, csupán nagyjából futunk végig rajta. Nyugatról kezdve: Pozsony, Verekye, Eberhard, Cseklész, Németgurab, Egyházfa, Nagymácséd, Galánta, felette Vága, majd Vecse, Tardoskedd, Érsekújvár, Besenyő, Pózba, Verebély. Verebélytől két hosszabban kiszögező félsziget nyugat felé: az alsó végpontjai Kiskér és Nagyemőke, a felsőé Gerencsér és Lédec. Verebélytől tovább Kiskoszmály, Kálna, Léva, Bori, Deménd, Egeg, Palást, Csáb, Bátorfalu, Nagyzellő, Jelsóc, Losonc, Pinc, Rimaszombat, Padár, Deresk, Gice, Csetnek, Kőrös, Csúcsom, Rozsnyó, Jászó, Nagyida, Migléc. A folytonosság itt megszakad és

Kassa városa, valamint a tőle közvetlenül keletre fekvő 7 kis nyelv-sziget képezi a folytatólagosságod. A második tömbterület azután Szlovákújhely felett Mihályinál indul. A folytatólagos nyelvhatár: Mihályi, Csarnahó, Imreg, Szürnyeg, felette kiszögelés Hiardicsáig, majd Szürnyetől Deregnyó, Bajánháza, Tarnóc, Ungvár, Császlóc, Hielmec, Csomonya, Barkaszó, Fornos, felette Munkács, Beregujfalú, Salánk, Királyháza, Gödényháza. Ez volt kezdeti kisebbségi nyelvhatárunk és *nagyjából ez a mai adatok szerint is.*

A 8 kassakörnyéki nyelvszigeten felül eredetileg még 12 kis nyelv-szigetet számláltunk, nagyrészt közvetlenül a nyelvhatár felett. Négyet Nyitra vidékén a két verebélyi kiszögelés közelében (1. Királyi, 2. Alsószöllős, 3. Kismánya, 4. Egerszeg, Lajos, Vicsáp-Apáti), egyet Rimaszombat felett (Likér), egyet a Hernád völgyében (Korompa), kettőt Ungvártól keletre (Baranya és Rákos), végül négyet Máramarosban (1. Visk, Handal, Bustyaháza, 2. Técső, Kerekhegy, 3. Aknaszlatina, 4. Gyertyánliget). Ezek közül az 1930. évi népszámlálás *négynek szüntette meg kisebbségi jellegét* (Alsószöllős, Likér, Korompa, Baranya).

De lássuk, micsoda változásokat mutatnak az 1921. és 1930. évi eredmények a nagy nyelvterületi részen. Fentebb már láttuk, hogy nyelvhatárunkon 34 helység vesztette el kisebbségi jellegét. E helységek elosztódnak a nyelvhatár különböző szakaszaira, csoportosan csak Érsekújvártól északkeletre (Szemerénél), Lévától keletre (Horinál) és Jászó környékén (Stósz,—Buzinka-vonal) *adtunk le néhány községet. A legjelentősebb változások, melyeket az 1930. évi adatok a nyelvhaiúron kimutatnak, nyugatról keletre menve a következők:* 1. Pozsony kisebbségi jellegének megszűnése; 2. a Verebélytől kiágazó kettős félsziget elvált a nyelvterülettől s ezzel egyetlen nagyobb nyelv-szigetünké lett; 3. Tótygarmat felett Bátorialu községének elvesztésével nyugati nagyobbik tömbterületünk kettészakadt, zárt nyelvterületünk tehát immár három különálló részből áll; 4. Kassa kisebbségi jellegének megszűnése és ugyanakkor a környékbeli szigeteknek csaknem teljes eltűnése — 13 községből csak 3 maradt kisebbségi minősítésű (Böd, Nagyszalánc, Biste); 5. Ungvár kisebbségi jellegének megszűnése.

A nyelvterületünk belsejében létezett 13 nem kisebbségi jellegű sziget az 1930-ban minősítésüket elvesztő községekkel 16 szigetre emelkedett. E szigetekhez hozzászámítandók továbbá az agrártelepítés által létesült önálló csehszlovák községek, melyek ugyancsak új szigeteket alkotnak kisebbségi nyelvterületünkben. Számuk 13. A Csallóközben 3 (Hviezdoslavov, Miloslavov, Hodzovo), a Mátyusföldön 2 (Stafánikov, Svehlovo), Komárom felett 2 (Srobárová, Mudronovo), a verebélyi járásban 1 (Jesenské), Losonc alatt 1 (Bezita), Gömörben 2 (Slávikovo, Bottovo), a Bodrogközben 1 (Stráz) és a Tiszaháton 1 (Svoboda). Nyelvterületünk belsejében jelenleg tehát összesen 29 sziget található.

Ezekben vázoltuk nyelvterületünk határváltozásait, most nézzük a belsejében mutatkozó elváltozása tüneteket, illetve azok természetét. Először a legnagyobb nyugati tömbrészen. Itt elsőnek az a vándorlási folyamat említendő, amely a mátyusföldi és csallóközi magyar munkásréteg részéről Pozsony város perifériális telepei felé megindult. Néhány ezerre tehető az a volt vidéki napszámos- és zseléltömeg, amely az utóbbi évtized folyamán Főréven, Zabos, Óliget, és Dornkappel telepeken, valamint Ligetfalun megtelepedett, városzéli proletárréteggé alakulva. Számos csallóközi falu 1930. évi adataiban egyenesen hiányoznak ezek a rétegek — és mivel a hiány elsősorban a csehszlovák telepítés falvaiban és azok környékén jelentkezik — e folyamatot a földreform következményének kell tartanunk.

Szóbanforgó legkiterjedtebb tömbterület/ünk terepén két jelentősen változó gócot találunk. Az első a felsőcsallóközi csücsökben Pozsony alá kiépülő csehszlovák hídfő, a másik az Érsekújvártól lefelé a Dunáig alakuló csehszlovák korridor. Utóbbi az Érsekújvár feletti surányi szlovák félsziget folytatását képezné és amennyiben kiépülése sikerülne, legnagyobb nyelvterületirészünket vágná ketté: a mátyusföld—csallóközi részt a párkányvidék—garamvölgyi résztől.

A Pozsony alatti hídfő a felsőcsallóközi csücsök csehszlovák telepekkel való inegtüzdelése által alakul. Itt vannak a már említett és Csütörtök község határából kihalászott Hviadoslavov és Miloslavov községek s kívülük még 6 nagyobb telep, Eberhard, Fél, Nagymagyar, Csenke, Tonkháza és Úszor községek határaiban. Hozzájárul a környék csehszlovák elemének emelkedéséhez, hogy Verekye és Püspöki községek mindinkább a rohamosan fejlődő Pozsony külterületévé válnak, ahol sokan vesznek maguknak lakhelyet. Mivel e szűkebb környéken 5 német falu is van, fennáll itt az a lehetőség, hogy ez a területrész fokozatosan vegyes jelleget öltjön.

Az Érsekújvár alatti ék tengelyét a várostól délre fekvő valamikori szlovák telepítésű helységek (Bagota, Ógyalla és részben Bajcs) visszaszlovákosodása képezné. Nyugati falát a szlovák Tótmegyér és a részben szlovák származású Imely vonala, keleti falát a szlovák Újgyalla és a valamikor szlovák telepítésű Kurtakeszi alkotnák. Ez az egyébként teljesen magyar benyomása s vegyes jelleget csak egészen halványan viselő területrész átszíneződése támaszt kapott már a magyar rezsím utolsó éveiben a Megyerics községi (Violin puszta) szlovák telepítés által (Imely alatt). A csehszlovák telepítés most Megyerics alatt még négy csehszlovák telepet helyezett el, melyek Komáromtól nyugatra leérnek a Dunáig (Örsújfalú, Ekei, Nemesócsa határában és Hodzovo önálló község). Ógyalla alatt is létesült egy nagyobb telep (Zöldállás = Zeleny Háj), kelet felől pedig Kurtakeszi és a Duna között négy (Mudronovo, Srobárová községek, valamint Izsa és Dunaradvány határá-

ban). A környék magyar jellegét mindezek eddig jelentékenyen érinteni nem tudták, de tény, hogy a vegyes jellegűvé váló átalakulhatis előfeltételeit megteremtették.

Statisztikailag veszélyeztetettnak látszik a pozsony—érsekújvári fővonal területsávja is. Itt a nyelvhatár közeliében, a vonal mentén egyrészt a nagyobb csehszlovák telepek egész sorát létesítették (Szene, Nagyfödemes, Taksony, Tornóc határában), másrészt számos községben a szlovákság erőteljes előretörését lehet kimutatni (például Nagyborsia, Jánosháza, Németgurab, Nagydiószeg, Galánta, Kosút, Hegy, Vecse, Tardoskedd). Ezen a területen lakfík azonban a magyarság gazdaságilag és kulturálisan legjobban felvértezett része, úgyhogy nemigen lehet kétség aziránt, hogy e vidék eredeti jellegét meg fogja tartani.

Fel kell azután említenünk a garamvölgyi úgynevezett »egykes-területet«. Ez a Garam völgyének északon a Mohi, Kiskoszmály, délen a Kéty, Pásztó vonalak által elhatárolt szakasza. E nyelvterületliész községeinek lakossága sokhelyütt régtől fogva csökkenő irányzatot mutat s félő, hogy az, elárvult portákat az észak felől leereszkedő lakosság fogja lassan újraépíteni. Ez természetes hosszúlejárati folyamat. (Egyébként e terepen 6 csehszlovák telep létesült: Bese, Kissalló, Damásd, Csata, Felsőfegyvernek és Nagypeszek, Lontó határáiban).

Középső nógrádi, gömöri, abaúji tömbterületünkön, a losonci mendencében van még említésre méltó jelenség. Itt, a Losonc város alatti amúgy is eléggé keskeny nyelvterületsávon egy csoportban több telep létesült (Bozita, Perse mellett, továbbá Pilisen, Füleken, Kagyolcon). Az 1930. évi adatok ugyanezen a szűkebb környéken elég jelentékeny eltolódásokat mutatnak a szlovákság javára (Füleken, Kelecsény, Perse, Vilke, Mucsiny, Csákányháza). Ha a magyarság ellenállása itt nem lesz elég szilárd, úgy ez idővel a kékkőjárás egészen keskeny területsávon jelentős meghosszabbodását eredményezhetné keleti irányba. A Rimaszombat alatti meglehetősen sűrűn következő telepek (Osgyán, Dúsa, Várgede, Jánosi, Bellény határáiban, Slávikovo és Bottovo új községek Doboca mellett) nem tudják a tökéletesen magyarjellegű vidék színezetét megváltoztatni.

Mielőtt harmadik tömb területünk megtárgyalandó pontjára rátérnénk, szót kell szentelnünk a Kassától keletre fekvő — már említett — úgynevezett ósvavölgyi szigetmagyarság ügyének. A magyarság itt 20 év alatt csaknem teljesen eltűnt. Vallásilag is erősen kevert községek ezek (róm. kat., réf. s résziben gör. kat.-ok) és lakosságuk úgszólván tökéletesen kétnyelvű. A magyarság, mint a szlovákság magának vindikálja őket. Van itt pl. falu (Györké, Felsőcsaj), ahol a magyarság mindig többségben volt; 1921-ben is még 48 és 35%-ot számlált, 1930-ban viszont már csak 6 és 8% magyar (van kimutatva. Van viszont olyan község is (Magyarbód), ahol 1921-hez viszonyítva 1930-ra a magyarság jelentékenyen emelkedett. A nemzetiségi kérdés tisztázásának bonyolult feladata különösen

7 község esetében vár itt megoldásra (Beszter, Magyarböd, Garbóc-Bogdány, Felsőcsáj, Györké, Nagy- és Kisszaláne); némelyikben a magyarság feltétlenül csak kisebbséget alkot. Itt nem a nyelv, sem a vallási tagozódás, hanem a nemzetiségi meggyőződés kérdésén dől el a hovatarozás kérdése. A muitbani statisztikai adatok tanúsága szerint kell- hogy a lékek nagyrésében meglegyen az a hagyomány-tudat, mely előbb-utóbb a magyar odatarctzás mellett fog döntenii. Kisebbségünknek azonban fokozott odaadást kell tanúsítani e sziget-magyarsággal szemben, amely ma veszendőben van.

Keleti tömbterületünkkel kapcsolatban két pontra kell rá-mutatni. Az egyik a magyarság térvesztési folyamata a tömbterület nyugati végpontján, a Ronyvavölgyi vidéken; a másik e nyelvterületrészt telepítés által való kettéválasztási kísérlete a Tiszaháton.

A ronyvavölgyvidéki térvesztés már áldozatul követelt néhány községet (Legújabbán pl. Legényét és Mihályit) és több községben mutat fel nagyobbarányú szlovák gyarapodást (Nagy- és Kistoronya, Szürnyeg, Kisbari, Bodro-gszerdahely; Szöllőskén telepítés van). Itt is gyakori az ósvavölgyi lakossághoz hasonló kétnyelvű elem. Ezenfelül szlovák leszivárgás isi figyelhető, úgyhogy ez a sarok egyes területté alakul át.

A másik ipiont a tiszaháti cseh-ruszin korridor-telepítés. Ez Munkács, illetve Bányú alatt van, azon a ponton, ahol zárt nyelvterületünk legjobban összeszűkül és a ruszin nyelvhatár Sztrabicsó—Gorodnál legközelebb jut az országhatárhoz. Ide telepítették a Svoboda nevű nagyobb cseh-ruszin telepesközséget és további két telepítés által keskeny, nemzetiségileg vegyes korridor létesült, mely a bodrogközi és tiszaháti magyar területek közé ékelődik. A környék azonban itt annyira magyar, hogy ez a telepítési góc nem befolyásolhatja lényegesebben a vidék magyar folytonosságát.

Hogy az új szlovák (Slovenská Liga) iskolahálózat mennyiben járul hozzá szintén az imént felsorolt nyelvterületi szakaszok átszíneződéséhez, legjobban kiviláglik abból, hogy az előző bekezdésekben névszerint előforduló helységek 50%-ában működik szlovák kisebbségi iskola (a telepítéses községeket természetesen nem számítva.)

Ezzel végig is követtük nyelvterületünk néprajzi vonalait, kicövekelve azokat a zónákat, ahol az elnemzetlenedés jelei vagy előfeltételei jelentkeznek. Bár realiztikus szemmel mutattunk rá elszenvedett vesztéseinkre és soroltuk fel exponált területrészeinket, megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy az utóbbi helyek legtöbbször egyelőre kedvezően áll ellen településeink gyökeres magyar volta és egymásra támaszkodó zárt egysége. A kijelölt helyek legtöbbször ma még csak a veszély előfeltételei vannak meg. De — ahogyan az elmúlt 1920-as évtizedet néprajzi tekintetben a »nagy érvágás« és »mély hullám« évtizedének tekinthetjük, úgy áll, hogy a jelen időben már a felocsúdás és fokozódó nemzetiségi öntudatosulás idejét éljük...

Révay István.

A statisztika tükrében.*

H& csak felületesen tekintünk is rá Szlovákia térképére, akkor is láthatjuk, hogy az itteni magyarság elhelyezkedése nem előnyös, mert a déli határ mentén hosszú szalag alakjában, egymástól túl messze helyezkedünk el. De ez a hosszú szalag is két helyen megszakad s az amúgy is messze eső területeket három különböző részre osztja a közénk ékelődő nyelvterület.

E három nyelvterület közül a nyugati a legnagyobb, mely Pozsonynál, a magyar-osztrák hármás határnál kezdődik s a kékkői járás közepénél végződik. Ezen nyelvterületünk északi fele Nyitránál éri el a legmagasabb pontot. Ez a terület a legnagyobb tiszta magyar nyelvterület. Középső nyelvterületünk a kékkői járás közepétől hosszú — egy járásnyi szélességű — sávban Kassa alatt ér véget. Kassánál van a legnagyobb megszakítás a középső és a keleti nyelvterületek között. A harmadik — keleti — nyelvterület ezen megszakítástól Kárpátalja közepéig húzódik el.

A legutolsó népszámlálás szerint (1930-ban) ezen a három nyelvterületen, vagy kivételesen egyes szigeteken 740 olyan község volt, amelynek lakossága többségben magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Ezzel szemben olyan község, hol a magyarság meghaladja legalább a 20%-ot, — beleértve az előbbi 740-et is — mindössze 759 van. E két szám minimális különbsége arról tesz tanúságot, hogy az itteni magyarság lakhely szempontjából előnyös helyzetben van, mert tömegeinknek több mint 90%-a zárt egységben lakik. A fent említett 740 magyar többségű község területileg 9913 km²-t köt le. Ezen helységek közül a többség Szlovákiára esik, ahol az összes terület 17'43 százalékát teszik ki, 8540 km² kiterjedéssel, míg Kárpátalján az összes földterület 10'88 százaléka van magyar kézen 1373 km² kiterjedésben.

Ha ezeket az adatokat az 1921-es adatokkal hasonlítjuk össze, arra a fájó ítéletre jutunk, hogy a föld csúszik ki a lábunk alól. 1921-ben még Szlovákiában 9080 km² tartozott a magyar többségű falvak területéhez. Tíz év alatt tehát 540 km²-nyi nyelvterületet veszítettünk, olyanformán, hogy 43 községben veszítettük el magyar többségünket, Kárpátalján pedig 180 km² kiterjedésben 4 községben kisebbedett a magyar többségű nyelvterület. — A fentebb felrajzolt három nyelvterület egyikén sincs a hivatalos statisztika szerint olyan járás, ahol a magyarság az összlakók 90 százalékánál több százalékát tenné ki. Ami padig az elhelyezkedésünk területének minőségét illeti: a magyar többségű falvak területileg Szlovákia, szántó-

* Az ilyen kiterjedésű tanulmányban nem lehet felsorakoztatni minden eddig felmért adatunkat, legyen az gazdasági, kulturális, vagy népmozgalmi. A továbbiakban tehát csak a népmozgalmi statisztikánkról lesz szó. A másik előre bocsátandó dolog az, hogy az itt közölt valamennyi adat a prágai statisztikai hivatal nyilvános közleményéből való, ami azt jelenti, hogy azok helyességéért a hivatal vállal felelősséget és hogy bárhol közölhetők.

földjeinek 54.86 százalékát bírják, míg az erdővidéknek 13.84 százalékát. Amint később látni fogjuk foglalkozási megosztódásunknál, ez a körülmény döntően befolyásolja, hogy míg a köztársaság többi nemzetiségű lakóinál a mezőgazdasággal foglalkozók száma apad, a magyaroknál nő. Ez a tény jelenti, sajnos, foglalkozási elosztódásunk fennálló aránytalanságának fokozását is.

A területi eltolódások járasonként a következő nemzetiségi eltolódást okozták.

A járás neve	A járás lakói közül százalékban					
	magyarok			csehszlovákok		
	1910	1921	1930	1910	1921	1930
somorjai	89.75	87.36	76.93	1.07	2.50	11.37
dunaszerdahelyi	98.98	94.34	88.20	0.26	1.78	4.96
komáromi	96.01	92.35	82.93	1.27	5.70	12.34
galántai	90.70	70.89	61.97	7.76	22.58	31.62
vágselyei	69.18	61.79	55.54	29.24	35.46	40.49
ógyallai	92.85	84.95	70.13	6.63	13.15	27.60
szenci.....	74.96	38.73	27.45	23.65	59.13	69.02
érsekújvári	55.18	37.32	31.60	42.52	50.50	63.96
párkányi	97.51	93.84	81.55	2.17	5.45	15.56
verebélyi	53.71	34.70	25.71	44.88	63.21	71.88
zselizi.....	—	93.55	79.94	—	4.91	14.90
korponai	8.24	39.00	36.39	89.30	58.75	60.95
losonci	44.71	30.54	25.83	52.80	66.14	68.70
feledi	—	94.68	77.37	—	4.43	13.97
rimaszombati	33.72	19.01	12.19	63.70	78.65	83.85
rozsnóvi	52.94	47.39	35.65	39.62	45.23	55.58
tornaljai	18.80	94.73	83.12	0.51	3.37	12.34
nagykaposi	74.64	58.32	55.72	23.58	35.38	36.73
királyhelmei	99.57	70.86	61.97	7.76	22.58	31.62
szepsi	81.47	70.97	56.28	8.07	14.51	26.69

Ezeket a változásokat laizonban nemcsak a járásban lakó egyének nemzetiségi megváltozása okozta, hanem — különösen az 1910—1921 közötti változást — a járás területének megváltoztatása is.

A legutóbbi, 1930-as népszámlálás szerint erdő- és mezőgazdasággal Szlovákiában 373.783 (Kárpátalján 67.335) magyar foglalkozik. Ezen szám részletezésénél feltűnő, hogy túl sok azoknak a száma, akik e foglalkozási ágban csak mint alkalmazottak, vagyis mint nincstelenek szerepelnek. Így kimutat a statisztika 19.000 (2.820¹) gazdasági munkást, 40.000 (5.550) gazdasági napszámost és az ezekhez tartozó 48.000 (9.300) családtagot. Hozzá számítva ehhez az 1081 (91) háztartási cselédet, a gazdasági hivatalnokokat,

¹ A kárpátaljai adatok zárójelben.

akiknek a száma 441 (97), megkapjuk a vagyontalanok 110.000 (18.000)-nyi számát, akikkel szemben, sajnos, csak 53.000 (10.236) önálló erdő- és mezőgazdasági tulajdonos áll. A 374 (68) ezerből hiányzó 210.000 (39.000)-nyi lelket az önálló tulajdonosok családtagjai teszik ki.

Foglalkozások szerint van továbbá egy önálló bányatulajdonosunk. Sajnos, az önálló gyártulajdonosokat és a kisipari üzemek tulajdonosait közös számmal fejezi ki a hivatalos statisztika s így nem áll módunkban megállapítani, hogy 10.661- (1.911)-ből mennyi a gyártulajdonos, s főleg azt, hogy mennyi a kisüzem birtokosa. Ezzel szemben kimutatnak: 1495 (268) fémfeldolgozó, 250 (36) gépes szerszámipari, 76 (34) kő- és agyagipari, 4 (0) üvegipari, 10 (2) vegyi, 1534 (389) fa-, 17 (3) papír-, 84 (16) nyomda-, 215 (27) textil-, 124 (28) bőr-, 1780 (260) ruházati, 2510 (389) cipész-, 1127 (190) élelmiszer-, 1434 (269) építőipari üzem tulajdonost.

Szinte ijesztő, hogy önálló tulajdonos az ipari üzemekben csak 10.661 (2.000) Van. Az 1930-as népszámlálás Szlovákiában 2375 (503) magyar önálló feiereskedőt, 600 (66) vendéglóást számlált össze. Az önálló magyar banküzletek és biztosító irodák tulajdonosainak száma 61 (1), míg szállítással foglalkozik 405 (128) magyar. Érdekes, hogy a posta és a vasút, az állam két legfőbb foglalkoztató vállalata, hány magyar embernek nyújt megélhetést. Az egész Csehszlovákiában a postán 33.881 alkalmazott volt s ebből magyar 295, míg a vasútnál, hol az összes alkalmazottak száma jóval nagyobb, csak 1434 magyar kapott elhelyezkedést. Ha már most tekintetbe vesszük azt, hogy az itt lakó magyarság az összlakosság 5, esetleg 6 százalékát teszi ki, kitűnik, hogy hogyan részesedünk mi az államtól kapott elhelyezkedési lehetőségekben: a postán nem egészen 1, a vasútnál 2 százalékban. A többi közszolgáltatoknál ilyen módon szerepel a magyarság: bíróságnál és a közigazgatásban 757 hivatalnok.; 270 (alkalmazott, 455 munkás és 4 napszámos. Az egyéb hivataloknál 759 hivatalnok. 258 alkalmazott és 120 munkás. A tanügyben 1521 tanár és tanító, 53 alkalmazott és 8 munkás van. Szabad pályákon 676 önálló magyar vállalkozó, 692 orvos és fogtechnikus működik. Legszomorúbb azonban azoknak a száma, akik nem tudtak megjelölni konkrét foglalkozást. Ezek a teljesen ki-semmizettek, s ez annál szomorúbb, mert 10.000-en vannak.

A foglalkozási elosztódásunknak döntő jelleget ad a mezőgazdasággal foglalkozók hatalmas száma. Minden magyar embernek, ki a magyarságért tenni akar valamit, számolnia kell ezen adottságunkkal. Népmentő munkánk irányvonala is csak a magyar falu felé vezethet. Hogy a magyarság gerincét mennyire a magyar gazda alkotja, mutatja az is, hogy a magyar testről eddig leszakadt tömegek főképpen a nem mezőgazdasággal foglalkozók közül kerültek ki. A csallóközi magyar falvak még a statisztika tükrében is 100%-os nemzethűséget mutatnak. Ez a rétegünk szorul a legsürgősebb segítségre. Minden elmaradottsága, minden bűne, fertőzött lelkisége nem

a falu (hibája, hanem bűnös mulasztása a magyar értelmiségnek. Magam is ta magyar falu szülöttje vagyok s érzem a rengeteg mulasztást, ami a magyar intelligenciát terheli. 15—20 évrnek kellett eltelni, míg ráeszméltünk arra, hogy fennmaradásunk egyedüli módja a rendszeres népnevelés kiépítése. Nem lehet itt céloom kiönteni a magyar falu panaszát, sem a belénkfojtott keserúséget, de annyit elmondhatok, hogy a sokat emlegetett népközösséget csak úgy lehet körünkben megvalósítani, ha a középosztályihoz tartozó kisszámú magyarság a 65%-ot feitevő parasztságot magával egyenrangú nemzetagnak fogja elismerni.

Feltűnik még foglalkozási eltolódásunknál, hogy mennyivel több iparost és kereskedőt tudnánk eltartani, ha kifejlődne köztünk a nemzeti szolidaritás, ha a magyar ember a másik magyart támogatná gazdasági dolgokban is. Mennyivel nőne nemzeti vagyonunk, ha a mlaigyar gazda munkája minden eredményét nem a magyarsággal sohasem azonos fajú idegennek adná!

Az itteni magyarság fogalmi köréhez tartozó másik jegyet is vegyük szemügyre: a vallást. Ahogy foglalkozási megosztódásunknál a földművesek voltak döntően többen, úgy a vallási megosztódásnál római katolikusok vannak túlsúlyban. A Csehszlovákiában élő magyarok közül 454.912 római katolikus vallású (63%), 197.484 református (27.4 %), 27.194 görög katolikus (3.8 %), 28 német evangélikus (ebből 18 nő), 21.032 magyar evangélikus (2.9%); ebből 20.260 esik Szlovákiára és csak 346 Kárpátaljára. Magyar nemzetiségű és zsidó vallásúnak vallotta magát 16.807 (2.5%) egyén. Ebből Szlovákiában van 9728, Kárpátalján 5870. Vallástalan magyar van 1187 (Szlovákiában 708, Kárpátalján 358), ebből 453 nő. Ezenkívül van még 575 baptista, 68 pravoszláv, 17 csehszlovák vallású és 81 egyéb vallású magyar. Tudjuk jól, hogy az egyes vallásoknak és felekezeteknek milyen eszközök állanak a rendelkezésükre ahhoz, hogy nevelhessék) híveiket. Tudjuk azt is, hogy a magyariai falun az intellektuális osztályhoz tartozók a papok és a tanítók. Elsősorban tehát ezekre vár az az óriási feladat, hogy kotmoly népnevelésbe fogjanak. Meg kell érezniük, hogy a magyarság sorsa elsősorban az ő kezükben van.

További fejlődésünk szempontjából nélkülözhetetlen szembenézni azzal la kérdéssel, hogy pusztul-e a csehszlovákiai magyarság?

Évben	Szlovákok, illetve csehszlovákok		Magyarok	
	számmal	százalékkal	számmal	százalékkal
1880	1,554.585	63.1	574.156	23.3
1890	1,602.535	62.0	641.786	24.8
1900	1,701.041	60.9	756.919	27.1
1910	1,686.696	57.7	893.586	30.5
1920	1,941.942	65.1	634.827	21.6
1930	2,224.983	97.6	571.988	17.8

Az 1921-es népszámlálástól az 1930-as népszámlálásig a statisztikai hivatal adatai szerint 52.698-cal fogytunk, s így az 1930-as népszámlálásnál 691.923 magyart számoltak össze Csehszlovákiában. Nézzük meg, hogy *a mai Szlovákia* területén hogyan jutottunk el ehhez a számhoz.* (Lásd az, előző [39.] oldali táblát!)

Életünk szempontjából okvetlenül fontos az, hogy szembenézzünk azzal a ténnyel, hogy a magyarság milyen életvitalitást hord magában, s a velünk egy államban lakó más nemzetiségűekkel szemben meg tudjuk-e tartani arányszámunkat? Ezekre a kérdésekre azelőtt a statisztikai adatokban találunk feleletet, amelyek számokban fejezik ki az új életkörülmények hatását, amelyek 1918 óta befolyásolták a magyarság erejét.

Fennmaradásunk első biztosítója a természetes szaporulat. Sajnos, a nemzetiségek népmozgalmi elváltozásait csak 1925-től figyeli a *statisztikai hivatal*. A *magyar járások* általános szaporulati adataiból azonban arra a megítélésre jutunk, hogy 1920—1924 között aránytalanul magasabb volt a magyarság szaporodása, mint más nemzeteké. A járások szaporulatait ugyanis már 1923 óta figye-

* Bizonyára nem lesz érdektelen, ha a statisztikai hivatal magyarázatát is megnézzük. Az állami statisztikai hivatalnak az 1930-as népszámlálást közlő 98-as számú kidaványának 15-ik oldalán a kisebbségi magyarság fogyását tárgyalva megállapítja, hogy 1930-ig 7.8%-kal fogytunk, amit aztán a következőképpen magyaráz meg. »A magyarok ezen fogyása különös figyelmet érdemel. A valóságban ez a fogyás sokkal kisebb, mint ahogy az adatokból kitűnik és pedig a következő okoknál fogva:

1. Az utolsó népszámláláskor Szlovákiában és Kárpátalján az állampolgárság meghatározására nagy súlyt fektettek, úgyhogy itt sokkal több idegent mutattak ki, mint tíz évvel ezelőtt. Ez különösen a magyar nemzetiségűeket érinti. Így 1930-ban a magyar nemzetiségűek, közül 68.7%-kal több került az idegenekhez. Ha most már a magyaroknak ezt a megmaradt számát az összes jelenlévő lakosok számához hasonlítjuk, csak 5.5% lesz a fogyás.

2. A magyarság fogyásaira hatással volt a zsidó és a cigány nemzetiségűek különválásztása is. Az 1930-as népszámlálásnál a magyarlakta területen jóval megnagyobbodott a zsidók és a cigányok száma; ezek azelőtt magyarnak vallották magukat. Szlovákia déli részének 23 járásában 1920-ban (?) 26.640 zsidó és 3088 cigány volt, míg 1930-ban 37.210 zsidó és 18.363 cigány (280%-os szaporulat). Mindezt összevetve a magyar nemzetiségűek száma tulajdonképpen változatlan maradt, mert a fogyás körülbelül 15.637 személy, ami az 1920-as eredménnyel szemben 1.98 %-ot tesz ki.

- Azonban éppen ez az 1920-as szám nem felel meg a valóságnak. A szlovák lakosság nemzeti öntudata akkor még nem volt olyan szilárd, hogy általában mindenhol érvényre juthatott volna, még ott is, ahol a magyar gazdasági fölény érvényesült. Hogy az 1921—30 közti években a magyar nemzetiségűek száma úgyszólván alig változott, ez a tény főleg a szlovák nemzeti öntudat előhaladásával van összefüggésben, amely öntudat éppen Szlovákiában volt a legjobban elnyomva.
- Kárpátalján a magyarosítás a háború előtt nem volt annyira intenzív, s ott a magyar nemzetiségűek tényleges szaporodása, amely az egész lakosságnál 9.5%-ot tesz ki (?), kevésbé természetes (?). — A (magyaroknak cseh- és morvaországi kevés szaporodást csak a katonai helyőrségek elhelyezése hozta létre, egyébként a szárnak: mind a két országban teljesen jelentéktelen. Ezzel szemben Szlovákiában a számuk 17.6%, Kárpátalján pedig 15.4%-ot tesz ki. Az egész, államban a magyarok száma az 5 százalékot sem éri el«.

lik. Az 1920—21—22-es állapotokra, sajnos, semmiféle adatunk nincs. Hasonlítsuk tehát össze a legmagyarabb járások szaporulatát.

Járások neve	1923	1924	1927	1930	1932	1936
Somorja.....	18-30	—	13-18	16-77	13-55	12-58
Dunaszerdahely	15-90	17-19	12-93	12-80	12-44	10-36
Komárom	16-95	11-31	10-20	9-59	8-21	7-25
Galánta	19-69	16-72	15-69	15-65	13-42	9-15
Vágselye	17-61	15-62	12-35	14-72	9-46	7-84
Ógyalla	16-78	12-22	12-05	12-78	14-05	9-38
Párkány	14-77	9-31	7-78	8-12	5-90	1-53
Zseliz	10-05	6-45	1-01	5-95	1-86	1-84
Tornalja	15-44	11-89	11-48	6-09	8-55	5-33
Szepsi	19-32	15-60	13-27	15-00	11-86	9-22
Királyhelmec	19-86	20-91	17-42	17-40	13-75	8-96
Nagykapos	18-92	11-69	—	14-53	14-48	10-17
Beregszász	22-78	17-17	13-81	17-35	13-29	8-80

A táblázatból kitűnik, hogy 1923-ban volt a népszaporodás a legmagasabb, s a körülményeket szem előtt tartva, mondhatjuk, hogy 1922-ben is legalább ilyen kedvező volt a szaporulat. 1924-ben kezdődött a hirtelen csökkenés. Erre a megállapításra juthatunk az egész köztársaság szaporulati adataiból is. 1921-ben ugyanis 29.88 ezrelékes születés mellett a tiszta szaporulat 11.52 ezrelék volt, ami kiindulópont volt az állandó zuhanáshoz. Az egész köztársaságra vonatkozó adatoknak a magyarság adataihoz hasonlítása alkalmas azon ítélet megerősítésére, hogy a magyarság a mellettünk élő többi nemzetiségek mellett nagyon jól áll népmozgalmi szempontból.

1925-től már az egész államban és járásonként is pontosan figyelemmel kísérhetjük az egyes nemzetiségek népmozgalmi adatait. A magyarság adatai a következők: 1925-től 1936-ig (12 év) összesen 234.792 gyermek született, kiket a statisztika az édesanya nemzetisége után magyarnak könyvelt el. Az egyes években ez a szám a következőképpen oszlott meg:

Évek	Abszolút számokban	Ezrelékben	Évek	Abszolút számokban	Ezrelékben
1925.....	22.461	28-30	1931.....	19.433	27-37
1926.....	22.055	26-97	1932.....	19.660	26-52
1927.....	21.253	25-71	1933.....	17.490	23-74
1928.....	21.406	25-64	1934.....	17.005	22-11
1929.....	20.272	24-06	1935.....	16.890	22-06
1930.....	20.627	24-26	1936.....	16.240	21-56
			Összesen	234.792	Évi átlag ‰/00-ben: 24-85

Hogy a csehszlovákiai magyarság földrajzi elhelyezkedése szerinti különbséget is meg tudjuk) figyelni, *nem* lesz érdektelen, ha ezeket az évi adatokat szétválasztjuk Szlovákiára és Kárpátaljára, így aztán a következő képet kapjuk:

Évek	Szlovákia		Kárpátalja	
	számokban	ezrelékben	számokban	ezrelékben
1925	18.388	26-77	4.046	35-56
1926	18.064	26-00	3.964	34-15
1927	17.366	24-75	3.844	32-62
1928	17.460	24-66	3.914	32-72
1929	16.638	23-32	3.598	29-59
1930	16.840	23-41	3.765	30-48
1931	15.898	27-22	3.503	30-59
1932	15.933	26-04	3.684	31-22
1933	14.323	23-63	3.149	26-41
1934	13.858	22-70	3.129	25-99
1935	13.727	32-32	3.130	25-80
1936	13.006	21-01	3.211	26-18
Összesen.....	191.855		42.937	

Ezeknek a számoknak az igazi értékét csak akkor látjuk meg, ha a Csehszlovákiában élő más nemzetiségek egyidejű születési ezrelékével hasonlítjuk össze.

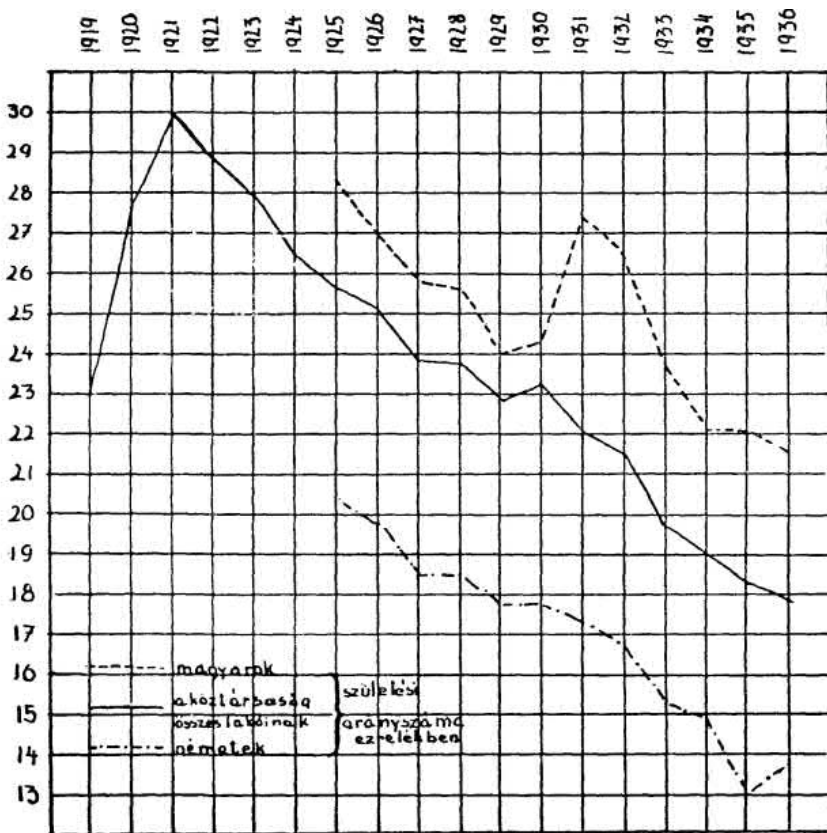
Év	Csehszlovákok	Orosz	Német	Lengyel	Zsidó
1925	25-26	44-87	20-40	42-30	23-36
1926	24-88	42-63	19-77	35-28	33-45
1927	23-63	41-48	18-56	33-23	21-01
1928	23-44	43-13	18-52	31-28	22-36
1929	22-61	41-62	17-77	30-37	21-39
1930	22-95	43-26	17-72	32-91	22-31
1931	21-20	41-34	17-33	30-84	24-35
1932	20-70	40-80	16-67	29-54	22-21
1933	19-04	36-57	15-26	25-08	20-68
1934	18-41	35-87	14-85	23-72	19-98
1935	17-40	35-60	13-80	21-30	18-50
1936	17-18	34-57	13-69	19-81	18-63

Ezekből a számokból megállapíthatjuk, hogy a magyar születések arányszáma az utolsó év adatai szerint meghaladja a köztársaságban élő németek, csehszlovákok, lengyelek és zsidók születési arányszámát. De keserű viszont az a megállapítás, hogy az 1925-ös 22.461-es évi születésből 1936-ban már csak évi 16.240 lett. Ez a zuhanás szomorú kritikát mond. Szomorú érzésünkön nem segít az a megállapítás sem, hogy többi a velünk egy államban élő nemzetiségek születési száma még nagyobb mértékben zuhan. A zuhanás nagyságát alapul véve, legtöbbit a lengyelek fogytak, mert a két határérték közötti különbségük 22.49 ezre-

lék. A magyarságnak a 12 év alatt kialakult különbsége 6.74 ezrelék. Legkevesebbet a zsidók születési arányszáma apadt: 4.73 ezrelékkal. Szomorú adataink vizsgálása közben különös figyelmet érdemel a kárpátaljai magyarság születési számának feltűnő zuhanása: 1925-ben még 3.556 ezrelék volt, 1936-ban már csak 26.18 ezrelék. Ugyanezen idő alatt a szlovákiai magyarság születési száma 26.77 ezrelékről 21'01-re csökkent. De feltűnő a szlovákiai csehszlovákok ezen adatai is, hiszen az 1925-ös 34'91 ezrelékből 23'83 ezrelékre morzsolódtak le s esésük a lengyelek után a legnagyobb.

1. számú tábla.

Magyarok, németek és a köztársaság összes lakóinak születési arányszáma ezrelékben.

A magyar többségű járások szaporulati felsorolásából megállapíthatjuk azt is, hogy melyek azok a vidékek, ahol nem születik gyermek, (ahol a magyar lakosság lassan elérkezik ahhoz az állapothoz, hogy kevesebb gyermek születik, mint amennyi meghal. Hosz-

szadalmas volna a magyar többségű járások 15 éven keresztüli születését felsorolni. A tájékozódás kedvéért itt most csak az 1936-os számokat soroljuk fel (ezrelékben), ebből azonban a haladás iránya nem olvasható le, csupán pillanatnyi felmérést tartalmaz.

Járás	Született	Meghalt	Természetes szaporulat
ógyallai	23·54	13·67	9·38
feledi	19·20	15·57	3·41
galántai	23·30	13·15	9·15
királyhelmei	25·11	15·03	8·96
kékkői	19·45	15·39	3·62
nagykaposi	26·24	15·29	10·17
komáromi	20·54	12·50	7·25
korponai	18·24	12·50	5·40
lévai	18·02	13·23	4·28
losonci	20·14	13·20	6·66
szepsi	25·15	15·49	9·22
párkányi	15·62	13·60	1·53
rozsnói	19·96	13·64	5·82
rimaszombati	17·94	14·73	2·71
dunaszerdahelyi	25·51	14·49	10·36
vágselyei	22·88	14·49	7·84
somorjai	27·06	13·69	12·58
tornaljai	20·08	14·75	5·33
verebélyi	22·51	13·41	8·70
újvári	20·74	11·97	8·33
zselizi	15·99	13·82	1·84
beregszászi	20·02	16·75	8·80

A nemzettest fennmaradására hatást gyakorolt továbbá a halálozási statisztika kedvező vagy kedvezőtlen volta. A számításunkat képező 12 év alatt összesen 148.679 lelket ragadott el közülünk a halál. Az egyes években ez a szám a következőképpen oszlik meg:

Év	Abszolút szám	Ezrelékben	Év	Abszolút szám	Ezrelékben
1925	12.941	16·31	1931	12.371	17·42
1926	13.704	16·75	1932	12.395	16·72
1927	13.769	16·65	1933	11.672	15·84
1928	13.276	15·90	1934	11.214	15·11
1929	13.039	15·46	1935	11.283	15·10
1930	11.937	14·04	1936	11.078	14·71
			Összesen	148.679	

Hogy ezen számoknak a relatív értékét is megismerhessük, okvetlen szükséges, hogy a többi nemzetiségek halálozási ezreléke mellé állítsuk őket.

Év	Csehszlovák	Orosz	Német	Lengyel	Zsidó
1925	15-19	21-60	14-09	19-35	12-14
1926	15-42	23-31	14-38	19-39	12-88
1927	15-91	24-93	14-75	18-77	12-69
1928	15-19	20-90	13-88	18-38	11-87
1929	15-41	20-51	14-85	18-16	11-86
1930	14-15	20-10	13-23	16-01	10-88
1931	13-95	19-96	13-88	18-80	12-88
1932	13-69	20-23	13-67	17-87	13-13
1933	13-28	15-84	13-48	16-71	12-76
1934	12-92	17-94	12-75	16-38	12-65
1935	13-00	17-60	13-30	15-90	13-10
1936	12-95	14-41	12-95	14-98	13-20

Ha ezeket a táblázatokat vizsgáljuk, arra a fájó ítéletre kell jutnunk, hogy bizony halálozási számunk nagyon nagy. Fájó ez az ítélet különösen akkor, ha azt nézzük, hogy a születések feltűnő csökkenése mellett a halálozási számunk a 12 év alatt alig javult valamit. Áll ez különösen a szlovákiai magyarságra, ahol az 1925-ös 15.57-es halálozási számunk tizenkét év alatt csak 14.42 ezrelékre apadt le. A nagy halálozási szám a magyar társadalom egészségtelen berendezésére, a magyar falu egészségügyi elmaradottságára, a felvilágosító és népművelő munka hiányára vall. Nem céлом itt tetemrehívni senkit sem ehhez, végtelen hosszú koporsósorhoz, de ki kell mondanunk, hogy ezért valaki felelős. Csak a legszükségesebb tájékoztatás kedvéért legyen szabad annyit ezzel a kérdéssel kapcsolatban megjegyezni, hogy a legnagyobb mértékben olyan betegségben halnak meg nemzettestvéreink, amelyek éppen a rossz társadalmi és szociális viszonyainknak kísérő árnyékai. Így az elhalálozási szám nagysága szerint a legtöbben tuberkulózisban halnak meg. Évente átlag 2000-en. Azután különböző légzőszervi megbetegedésekben átlag 1500—1600-an. Különböző gyermekbetegségekben 1300—1400-an. Emésztőszervek megbetegedésében 1100—1200-an. Járványos betegségekben 500—800-an stb.

Ha már most a születések számából levonjuk a halálozási számot, megkapjuk természetes szaporulatunkat. Ha a számításainkat képező tizenkét évre vonatkozólag elvégezzük ezt a műveletet, azt látjuk, hogy *86.116 magyarral született több, mint amennyi meghalt.* Hogy aztán ez a nagy szaporulati szám hogyan alakul át fogyássá, arranézve a magyarság társadalmi struktúrája, politikai helyzete, történelmi fogyatékosága, talán faji tulajdonsága is adhat feleletet. *Az bizonyos, hogy ezen többletünk a valóságban, nemzeti életünk megnyilvánulásaiban alig vehető észre.* Természetes szaporulatunk az egyes években a következőképpen alakult:

Év	Abszolút számokban	Ezrelékben	Év	Abszolút számokban	Ezrelékben
1925	9.520	11.99	1931	7.062	9.84
1926	8.351	10.21	1932	7.265	10.10
1927	7.484	9.06	1933	5.818	8.05
1928	8.130	9.74	1934	5.794	8.05
1929	7.233	8.58	1935	5.607	7.50
1930	8.690	10.22	1936	5.162	6.85
			Összesen.....	80.116	

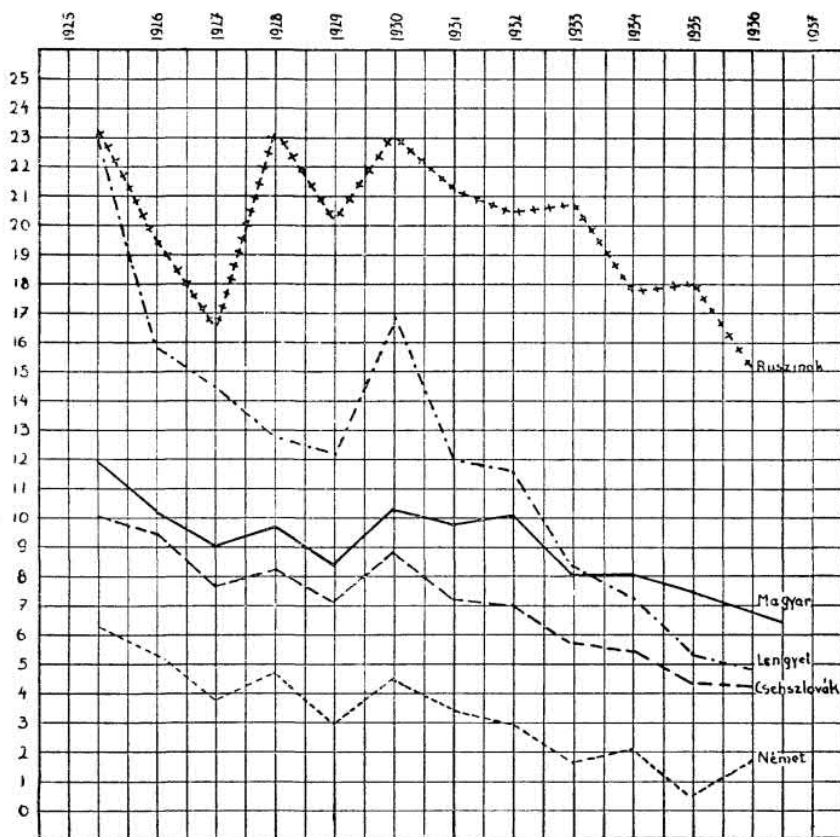
Összehasonlításképpen csak más nemzeteknek az 1936-ik évben elért szaporulatát állítom ide: a csehszlovákok 1925-ben még 10.07 ezreléket szaporodtak; 1936-ban már csak 4.23 ezreléket. Ha pedig külön vesszük a csehországi csehszlovákokat, vagyis a csehszlovákokból a cseheket, arra a meglepő eredményre jutunk, hogy la csehek 0.93 ezreléssel a legrosszabbul szaporodnak a köztársaságban. A szlovákiai csehszlovákok 1936-ban 10.05 ezreléket szaporodtak. De a németek szaporulata is nagyon kevés, mert az 1925-ös 6'31 ezrelékből 1936-ban már csak 174 maradt. Ugyancsak 1936-ban a lengyelek 4.83 ezreléket, a zsidók pedig 5.43 ezreléket szaporodtak. A köztársaság legjobban szaporodó nemzetisége, óriási esése ellenére is, még mindig az orosz, illetve ruszin, mert 1936-ban is 15.16 ezreléket szaporodott. Ezek után a tények után ítéletbe foglalhatjuk azt, hogy a ruszinok után a kisebbségi magyarság szaporodik Csehszlovákiában a legjobban. Ennek az erőinknek (a legközelebbi népszámláláskor már számokban is kifejezésre kell jutnia, hiszen a nemzettestünkről már 1930-ig leváltak azok a tömegek, amelyek igazában sohasem tartattak a magyarság testéhez s leválásukkal csak a fogyás hamis állítását juttatták el a köztudatba. Most már bizonyos mértékig megtisztulva, a többi nemzetiséggel szemben kifejezésre fog jutni biológiai életerőnk is. A csehszlovákiai nemzeti-ségek szaporodása 1925-től 1936-ig a következő képet mutatja:

(A táblát lásd a 47. oldalon!)

Nem lesz érdektelen, ha végignézünk befejezésül a magyarlakta vidéken abból a szempontból is, hogy milyen sűrű a lakosság elhelyezkedése. Természetes, hogy az alföldi területeken az életheletőség nagyobb mértékben van meg s ezzel egy üt jár síz is, hogy sűrűbben vannak a községek, — eltérőleg a nagy alföldi viszonyoktól — mert nálunk tanyarendszer már nincsen sehoh. A földosztással eltűntek már a magyarlakta területeken a majorok is. Ezzel szemben a sűrűbb egységek kisebbek, mint Szlovákia bármelyik más vidékének a települései. A magyarlakta területen *a négyzetkilométerre eső lélekszám* a szlovákiai és kárpátaljai átlagszám fölé emelkedik

ugyan, de messze elmarad a csehországi s főként a morva-sziléziai területek sűrűségétől (137, ill. 133); a magyarok alig érik el a köztársaság 105-ös átlagszámát. Nyugat felől kiindulva, a somorjai

2. számú tábla.
Szaporulati arányszámok.
1925—1936.

járás 71-es számából az érsekújvári járásig állandó emelkedést találunk, ahol elérjük a legmagasabb számukat, a 142-t, de innen keletre haladva, hirtelen zuhanás következik, ami a szépesi járás négyzetkilométerenként 44-es lélekszámával éri a minimumot. Az 1921-es népszámlálástól az 1930-as népszámlálásig a legnagyobb emelkedést

szintén az érsekújvári járás mutatja, mert ott az akkori 124-es lélekszám 18-cal nőtt és 142-re emelkedett. Utána a komáromi járás mutatja a legnagyobb emelkedést, mert itt 87-ről 100-ra emelkedett az egy négyzetkilométerre esők száma. A legkisebb emelkedést a magyarlakta járások közül a zselizi járás mutatja, ahol tíz év alatt csak eggyel nőtt ez a szám. *Ennek oka az egykerendszer*, amely a zselizi és párkányi járásban egyenesen nemzetpusztító munkát végez. Az igazi társadalmi megújodáshoz okvetlenül szükséges a tisztia kép, még akkor is, ha e képnek felrajzolása saját tetemrehívásunkat jelenti is. Valljuk be őszintén, hogy nagyrészt szervezetlenségünk, a népnevelés és az egységes társadalmi felfogás hiánya, falvaink gazdasági és kulturális hátramaradottságia okozza, hogy népünk életereje mellett a statisztika mégsem mutatja megerősödésünket. A legutóbbi években végzett kultúrmunkánk és gazdasági szervezettségünk nagyobb méretű megkezdése már észrevehető kisebbségi életünk hétköznapijában is. Reményünk van tehát arra, hogy kiépítve kulturális és gazdasági szerveiniket, megteremthetjük a további élethez okvetlenül szükséges egészséges társadalmi struktúrát is.

Varga Imre.

Az asszimilálódás

A csehszlovák alkotmány (121/1920. sz. törvény) 134-ik §-ában ezt olvassuk: »Az erőszakos elnemzetlenítés semmiféle alakban megengedve nincsen. Ezen elvnek be nem tartását a törvény büntetendő cselekménynek nyilváníthatja.« De jellemző, hogy ez a rendelkezés nem úgy került át az alkotmányba, mint a nemzetközi kötelezettségeknek egyik része: a St. Germain-i szerződés ilyen tételt nem tartalmaz. Ebből nemcsak az következik, hogy nemzetközi viszonylatban az asszimilálódás lehetőségének semmiféle fontosságot nem tulajdonítottak, hanem elsősorban az, hogy az alkotmánytörvénybe az elnemzetlenítés tilalmát elsősorban a többség védelmére iktatták be. A rendelkezés különben is nagyon általános. Az erőszakosság fogalma sem jogilag, sem tudományosan nem tisztázott; ki állapítja meg, hogy beletartozik-e a gazdasági nyomás, az előnynyújtás és egyéb manipulációkkal folytatott asszimiláció, mindaz, amit az elnemzetlenítés tisztességtelen versenyének lehetne nevezni? A legnagyobb hiány pedig abban van, hogy az alkotmánylevél szerint külön, fakultatív törvénynek (»nyilváníthatja«) kellene az elnemzetlenítés tilalmát tényleges alapra helyezni és a lex imperfectát megfelelő megtorlásokkal lex perfectává változtatni. 1921-ben 309. sz. alatt megjelent ugyan egy törvény az »Elnyomás ellen és a gyülekezésekben való szabadság védelmére«, ennek egyes rendelkezései alkalmas alapot adhatnának az elnemzetlenítés tilalmának legalább kezdet-

leges törvényes megvalósítására.¹ A gyakorlatban ezt a törvényt kizárólag általános esetekben, a vallási és szociális elnyomás eseteiben és elsősorban éppen a nemzeti kisebbségek (tagjaival szemben alkalmazták. Végül az asszimiláció lelki hadjáratában bizonyos védelmet nyújt a köztársaság védelméről szóló törvény (50/1923.) 144k §-a, mely a nyelvi, faji és vallási csoportok ellen való lazítást és izgatást bünteti. Ez a paragrafus több esetben nyert alkalmazást a nemzeti kisebbségek tagjainak a védelmére is, (természetesen hasionlíthatatlanul többször a *többség védelmére*) de rendelkezései sok hézag következtében ritkán érintik az asszimiláció kísérleteit. A bűncselekmény tényállása: lázítás, izgatás, gyűlölködés szítása, — túlsúlyos ahhoz, hogy a *törvényesebb* lepel alatt működő erőknek megálljt parancsoljon. Teljesen kizárja pedig az alantasabb hivatalok, közszervek, egyesületek és hasonló kollektív közösségek asszimilációs kísérleteinek meggátolását. Ebben a tág jogi keretben folyik a csehszlovákiai magyarság küzdelme a magyar lelkekért.

Ezzel szemben az asszimilációs hadjáratot hatalmas, pénzzel és erővel rendelkező szervek vezetik. A küzdelem a lelkekért a zsenge gyermekornál kezdődik. Csak 23 magyar óvoda gondoskodik a legzsengébb magyar hajtás neveléséről, ezzel szemben a legtökéletesebb állami és köztámogatást élvezik a *többségi óvodák*, amelyek legtöbb helyen a magyar kicsinyeket is magukba fogadják. 14.000 magyar elemi iskolás jár másnyelvű iskolába és állandóan az, asszimilálódás Scylla és Oharybdise között hajózik; polgáristák és középiskolások tömege látogat idegen intézetet, azért, mert bizonyos helyeken minden előfeltétel ellenére is teljesen hiányzik a magyar iskola, vagy más okok kényszerítik a szülőket erre a veszélyes lépésre: állami és egyéb; kapcsolatok, a Slovenská Liga iskolapolitikája, mely több tejet, több kenyeret juttat az éhezőknek és több tanszert a nélkülözőknek, tanerők személyes önkénye, mint a dunakisfaludi eset., ahol (bottal kergette át a pap a magyar gyermekeket a szlovák iskolába. Hiányzó magyar iskolákat bőven »helyettesítenek« a szánmagyar vidékeken felállított szlovák iskolák,² melyek néha egy vagy két cseh nemzetiségű csendőr- vagy vas utasgyermek mellett 20-ával, 30-ával nyelik el a magyar nemzetiségű gyermekeket. A Romániában divatos *névelemzés* Csehszlovákiában csak közvetlenül a fordulat után játszott szerepet. Ekkor szólították fel sok iskolában (pl. a pozsonyi volt kir. kat. gimnáziumban) a szlováknevű ta-

¹ Zákon proti uti sku a na ochraim svobody shromazdeni. Legfőbb rendelkezései: Mindenki, aki állásánál, helyzeténél, anyagi vagy egyéb oknál fogva másvalakinek a fölrendeltje (tanerő, igazgató, gyám stb.) és ezen helyzetét arra használja fel, hogy alárendeltjeit valami testi vagy lelki cselekvés elvégzésére vagy elmulasztására rábírja, büntetendő. Ez a rendelkezés a sztrájk-szabadságát nem érinti.

² 14 községben 75 százalékos magyar lakosság mellett nincsen magyar iskola, csak szlovák elemi. Léva, Ungvár és Rozsnyó évek óta várja a magyar gimnáziumot.

nulókat, illetve szüleiket, hogy tegyék át gyermekeiket a szlovák tannyelvű iskolába. Azóta ez az argumentum nem tűnt fel újra s általában állíthatjuk, a csehszlovákiai asszimiláció folyamatából a máshol gyakorolt *fizikai erőszak* mozzanatai többé-kevésbé hiányzanak, viszont helyüket teljes mértékben és még hatásosabban a *közvetett lelki nyomás* módszerei pótolják. Ismeretes a földreform óta divatos települési politika. Csallóköz, Gömör és általában a határmente színmagyar vidékein jelentek meg a Morvaországból, leginkább pedig Árvából, a Felsőgarammentéről és Vágmentéről érkező *telepések*. Egészen új falvak ékelődtek be a színmagyar községek közé és a földreform jutalékait elsősorban ők habzsolták fel. Önmagukban ugyan csekély volt asszimilációs erejük, sőt nagyon gyakran önmaguk pusztultak el anyagilag és néhány évi kísérlet után ismét elhagyták az ígért Kánaánt. Mélyebb hatásuk inkább abban nyilvánult, hogy a magyar parasztságból bizonyos rétegeket nincstelen proletárokká tettek és ezt a gazdaságilag gyenge tömeget szolgáltatották ki az asszimilálódás veszélyének és ami a legvégzetesebb volt: nyomukban tűntek fel az úgynevezett »Jubilejné skoly« (10 évi jubileumi iskolák) gyönyörű palotái és az alkalmi iskolák kevésbé díszes, de annál nagyobb támogatásban részesülő épületei, melyek a színmagyar vidék gyermekeit olvasztották magukba. Hatásuk még így sem volt olyan óriási, ahogy sokan képzelik, de megjelenésük is egyik részlete a magyarság létét támadó asszimilációs hadjáratnak. (A »*Pero*« című elég objektívhangú szlovák folyóirat állapította meg nemrég, hogy pl. a gömöri telepések semmiféle »ihatármenti szerepet« nem tölthetnek be, mert anyagilag letelepülésük óta már nem támogatják őket, sőt ellenkezőleg: még őket, különösen a régebbi korosztályt asszimilálják a környező magyar lakosok. A szlovák iskolából kikerült magyar fiúk pedig változatlanul megmaradnak jó magyaroknak. — *Pero*, 1938 jan. szám.)

Nagy szerepet játszanak az *állás és kenyérkérdés* áldozatai. Bizonyos pályák többségi monopóliumot jelentenek. Pl. az államfordulat óta mindössze két gyógyszerári koncessziót kaptak magyar nemzetiségűek. Állami állásokban, de még inkább egyéb közállásokban gyakran megvan a követelmény: a magyar nemzetiség elhagyása a sikeres előléptetés érdekében és még inkább a gyermekek idegennyelvű iskoláztatása. A kényszer itt is a legtöbb esetben közvetett és nem erőszakos. Nem parancs, de az ellentétes magatartás az előnyök elvesztésében nyilvánul. Ebbe a csoportba az egyéni jellemek *lés* a kisebb hivatalok önkényén végigmenő legkülönbözőbb esetek tartoznak.

A *kényszerű* asszimilálódási számtalan esetét az *önkéntes* asszimilálódás jelenségei tarkítják. A zárt tömbben lakó magyarságnál nagyon kivételes az önkéntes asszimilálódás. Ide legfeljebb azokat az eseteket sorozhatjuk, amikor egyesek a lelkiség megváltozásával egyidejűleg kikerülnek a magyar népi tömbből; pl. magyar

parasztszülők gyermeke mint íbíró vagy egyéb állami, esetleg szabadfoglalkozású, szláv vidékre kerül. A szláv vidéken lakó magyaroknál viszont annyival gyakoribb az önkéntes asszimilálódás. Hogy ez siókkal inkább reasszimiláció és önkéntes folyamat, mint erőszakos beavatkozás, az már abból a tételből is következik, hogy szórványokban sokkal kisebb az ellentétes erők (hivatalok, közszervek, intézmények) nyomása, mint a zárt tömbben. Így történhetett, hogy a szórványokban 8—50 százalékkal csökkent a magyarság száma, míg a zárt tömbben legfeljebb 5—8 százalék az átlagvesztesség.

Az erőszakos és önkéntes asszimilálódás teljes képe azt mutatja, hogy erőszakos asszimilációról a szó fizikai értelmében csak a legritkább esetben lehet szó, viszont annyival erősebbek az asszimilálódás felé vezető berendezések és lelki hatások alkalmazásai, melyek éppen finomabb, rejtettebb formájuknál fogva még talán nagyobb eredményeket mutatnak fel, mint amelyet az erőszakos asszimiláció esetében tudnának. Sőt olykor, mint az, úgynevezett kultúraktivizmus esetében, mely mindenkor átmeneti folyamat a magyar etnikum lelkiségének elvesztése felé, *magyar cégér* alatt történik az elidegenítés. Nem lehet az egyéni indítóokokat sem mellőzni. Ebből a szempontból kétféle magyart kell megkülönböztetni: a *helyzeti magyart*, aki annak született, úgy beszél s egyszerűen nem, js lehetne más, mint pl. a Csallóköz, parasztlakossága, viszont tetteiben gyakran a legsúlyosabban vét a magyarság érdekei ellen (szlovák iskola felállítására kérvényt szerkeszt, támogatja a csehszlovák agrárpártot). Idetartozik az a művelt egyén is, aki egyéni félelemből vagy haszonlesésből minden exponáltabb alkalommal hajlandó nemzetiségét megváltoztatni. A *tudati magyar* viszont felülemelkedett az objektív nemzetiségi jegyek természetességén és öntudattal töltötte meg nemzeti helyzetét. Az önkéntes asszimilálódás gyakran szedi áldozatait a helyzeti magyarok köréből.

Nagyon téves, ha azt hisszük, hogy a magyarság elhullását csak a külső nyomás és a kívülről ható erők segítik elő. A szudétanémetek példája mutatja, hogy *minden asszimilációs törekvésnek a legerősebb gátat az öntudat és ennek gyakorlati formája: a gazdasági és kulturális szervezettség emeli*. Az öntudat mély lelkiségével adja azt a heroizmust, mely a nemzeti hovatarozás anyagi adottságából minden bajjal és hátránnyal szembeszálló idealizmust varázsol. És az anyagi erősség, — az a körülmény, hogy a kisebbség hozzátartozója érzi, hogy nincsen elhagyatva, hogy saját közössége támogatja, ez menti meg azon ezrek tömegeit, akik nem tudnának az egyéni heroizmus csak kivételes embereknek adott magasságára felemelkedni. Hányszor halljuk: én magyarnak vallom magamat, minden magyar akcióban résztveszek, de ki ad nekem kenyeret, ha emiatt állásomból kitesznek?

Sajnos húszéves mérlegünk kevés örvendetesét mutat. 1918-ban örökségbe úgyszólván semmit sem kaptunk, ami az új helyzetben

erőt adott volna. A liberalizmus még lelki egységet sem hagyott ránk: itt hagyta a szociális, gazdasági, lelki, világnézeti és felekezeti ellentétek kavargó káoszát egységes gondolat nélkül. Hosszú évekig a magyarság a tehetetlenség állapotában vergődött és minden erejét a formális politikai harcokra pocsékolta. Csak az ifjúság hallatta néha félreértett, vagy akarattal tévesen felfogott szavát. 1934-től számíthatjuk azt az időt, amikor a csehszlovákiai magyarság lelki különállásának *pozitív* következményeit kezdi levonni. Mindenfelé megalakulnak az egységes és minden magyart befogadó SzMKE és PrMKE szervezetek, megindul a harc a pozitív iskolaelőnyökért s legújabban már egymást követik az örvendetes események: a Magyar Gyermekgondozó Egyesület felvirágzása, a Hanza szövetkezet 236 tagszövetkezetének és 20.000-ról 50 millióra emelkedett forgalmának a magyarság érdekkörébe való belevonása, Pozsonyban megalakul a magyar gazdasági telep, a magyar közalkalmazottak szövetségbe tömörülnek, mely statisztikai igazolvánnyal ellenőrzi nemzeti jellegüket, a járási közművelődési testületek és közkönyvtárak fokozott figyelemben részesülnek. így alakul ki lassan az önmegettartó és hatalmas védelmi bástyákat emelő *magyar pozitívizmus*, távol a negációtól és távol a csehszlovákizmus aktivista vizeitől, mint *az asszimiláció elleni harc hatalmas fegyvertára*.

A gyakorlati szervezkedés tetten kívül mivel szállhat szembe a magyarság az asszimilálódás rémével? Milyen erőforrásokra támaszkodhatunk? Az összefüggő földrajzi helyzet nagy és eddig fel nem ismert előnyt nyújt. Révay István számításai szerint 759, 20%-kal bíró magyar községben 1912-ben 627.452, 1930-ban pedig 606.547 magyar élt. A veszteség tehát 20.905 lélek. Ehhez hozzászámíthatjuk a négy várost is, Pozsonyt, Kassát, Munkácsot és Ungvárt, mert teljes kulturális súlyukkal és gazdasági háttérükkel az összefüggő magyar tömbbel vannak kapcsolatban. Ezekben a városokban az 1921-ben kimutatott 44.513 magyar lélekszám 1930-ban 40.454-re csökkent, azaz a veszteség 4095. E veszteségszámokban megtalálhatjuk a tényleges asszimilálódás áldozatait. A szláv vidéken 66.552-ről 34.459-re szállt le a magyarság száma, viszont a 32.093 lelket kitevő veszteséget inkább a reasszimiláció rovására kell írunk, mert hiszen szórványokról van szó, ahol a nyomás sokkal kisebb. Az összes felsorolt számokat egybevetve, teljesen jogosult az a felfogás, hogy *a magyarság nemzetbiológiailag nagyon erős és minden szervezetlensége ellenére is hatalmas ellenállási felületet képvisel*. A magyar vidéken, ott, ahol a helyzeti magyarok körében lelki ellenállást nem találva terjedhetett az asszimilálódás ragálya, a magyarság erős ellenállóképességről tett tanúbizonyságot. Sőt az asszimilálódás statisztikai számát, az említett 20.905 lelket is nagyrészt máshol kell keresnünk, mint az etnikumtól való tényleges eltávolodásban. Általában nagy szerepet játszott, hogy az 1930-as népszámlálásnál bevezették a cigány nemzetiséget; a cigányok az 1921-es népszámlálásnál többnyire magyarnak vallották magukat és

egyres vélemények szerint az 1930-as népszámlálásnál a magyar lélekszám csökkenését nem utolsó sorban a cigány nemzetiség kreálása okozta. (1921-ben 8478., 1930-ban 32.209 volt a cigányok száma.) De a cigányok csak papirosveszteséget jelentenek, mert új etnikumba nem olvadtak bele, sőt legnagyobb részük még nyelvileg sem távolodott el. Viszont a másik nemzetiség, amelyet — a statisztika tanúsága szerint — a magyar nemzetiség gyengítésére vezettek be: a zsidó nemzetiség, ez valóiban asszimilációs folyamatot indított meg, mert a zsidó nemzetiségűek nagyrésze el is szakadt a magyar etnikumtól. Ez a veszteség viszont nem az 1930-as népszámlálásnál érte a magyarságot, hanem mindjárt 1921-ben,¹ amikor a zsidók 15.000 lélek kivételével, elhagyták a magyarságot. A statisztikai asszimiláció számlájára kell írni azt a veszteséget is, amit a magyarság az »állampolgárságnélküli idegenek« személyében szenvedett. (1921-ben 16.392 magyar nemzetiségű volt hontalan, 1930-ban 27.746.) És pusztán statisztikai veszteségnek számít az is, amikor a népszámlálási módszer folytán szenvedtünk kárt: mert amint ismeretes, Cseh- és Morvaországgal ellentétben, Szlovákiában és Kárpátalján a népszámlálási összeíró-íveket a népszámlálási biztosok töltik ki és e módszer folytán számos önkényes igazítás történhetett meg a magyarság kárára.

A nagyobbik veszély máshol van. Ott, ahol a magyar lelkiség idegen körbe lép és az egyén megszűnik a magyar közösség konstruktív része lenni. Az asszimilációnak számtalan esete van, ahol a külső objektív statisztikai jegy megmarad, az illető papíron mint magyar szerepel, de lelkileg kilépett a magyar etnikum lelkiségéből és idegen, legtöbbször csehszlovák lelkiséget öltött magára. *Nem a közömbösekről van szó, nem is azokról, akik még nem érkeztek el a magyar lelkiséghez, vagy már elvesztették, hanem csak, akik azokról, akik az asszimiláció pozitív lépését is megtették: a magyar etnikum lelkiségét más nemzetiség lelkiségével cserélték fel.* Az átmenetet a közömbösség képezi és sok tekintetben ía nemzetellenesség, úgy ahogy például a kommunista párt szellemi háttérében nyilvánul meg, s a lelki asszimiláció befejezett tényét pedig a csehszlovákizmus lelkiségének teljes vallása követi. Ez a veszély, a lelki asszimiláció fenyegető réme sokkal nagyobb, mint a statisztikai asszimiláció. Kétszeresen nagy, mert éppen magyar cégér alatt is történik. A lelki asszimiláció áldozatai és tudatos irányítói a magyarság, a haladó és egységes magyarság fráziskészletével indulnak harcba és így ez a folyamat sokkal észrevétlenebb, mint az erőszakos asszimiláció, vagy a ferdített adatok becsempészése. Háttérében pedig ott áll az anyagi előnyökre csábító opportunizmus. A kisebbségi helyzetben a nemzeti hovatartozás egyedüli mértéke a lelkiség, ezért a statisztikai adatok kétszeresen irreálisak. A statisztikai hovatár-

¹ Ekkor hullt ki a magyarságból 216.000 izraelita vallású, leg-nagyobb részük: 150.588 zsidó nemzetiségűnek vallotta magát. A zsidó vallásúak túlnyomó része azelőtt magyar nemzetiségűnek vallotta; magát.

tozás hiánya még nem jelenti okvetetlenül a konstruktív erő hiányát, viszont a nemzeti hovatartozás statisztikai kifejezése még nem jelenti a nemzeti test erejének a gyarapítását. A lelki asszimilálódás áldozatai és vezérei sokkal súlyosabb deficitet jelentenek a csehszlovákiai magyarság életében, mint a statisztikai adatok eltávolodottjai. — A lelki asszimilálódás főleg az úgynevezett kultúraktivizmus hajszálcsövein hatol be a csehszlovákiai magyarság nemzettestébe és forrásai a csehszlovák pártok (agrárpárt, szociáldemokrata párt, sőt legújabban a Csallóköziben a csehszlovák nemzeti szocialista párt) magyar alosztályai és ezek kultúrszervezetei (Munkásakadémia, Faluszövetség), továbbá a magyar nemzetiségű zsidóság megalkuvó elemei.

A közvélemény az úgynevezett kultúraktivizmus különböző formáit *magyar* lelkekben lejátszódó folyamatnak szokta tartani. Pedig sok esetben befejezett *asszimilálódással állunk szemben*. Mihelyt az egyén teljes egészében kilépett a magyar lelkiség köréből és egyúttal a csehszlovák lelkiséget vette fel, minden statisztikai szemfényvesztés ellenére *asszimilálódott magyarnak számít*. Az új etnikum lelkisége nemcsak *egyes* tettekben, hanem egy állandóan jelenlévő lelkiségben nyilatkozik meg, mely mindent csehszlovák szellemmel néz. Nézetei történelmi, politikai, kulturális és minden egyéb téren teljesen azonosak a csehszlovák lelkiség véleményével. Az átalakulás akkor a legteljesebb, amikor az asszimilálódás áthatotta az érzelmi szférát is.

E folyamat részeseit a magyarságnak ázom 22%-ában kell keresnünk (az Anschluss és a német aktivisták átpártolása óta a szám jóval kevesebb lett), amiből az aktivizmus politikai voksei összetevődnek. Körülbelül tehát 140.000 ember van az ilyenfajta asszimilálódás lehetőségének kitéve. Magánszámítások alapján 20.000-re tehetjük azoknak a számát, akikben a nemzet teljes kicserélődése megtörtént, annak ellenére, hogy *statisztikailag magyaroknak számítanak*. A szám annyival növekedik fontosságában, hogy legújabban a rosszul értelmezett katolicizmus is anyagot szolgáltat a lelki asszimilálódásnak (a Sramek-párt csáppolitikája, melynek hű tükre például az »Érsekújvár és Vidéke« című lap katolikus kultúraktivizmus, mely állandóan nemzetiségen felülálló katolikus politikai párt megalakítását propagálja).

Az asszimilálódás kérdése a csehszlovákiai magyarság fennmaradása szempontjából óriási fontosságú. Pusztító sikereivel csak a legteljesebb gazdasági és kulturális szervezetségben birkózhatunk meg. Egyet pedig a kisebbségi sors különös intelmeképpen sohasem szabad szem előtt téveszteni: a magyarság nemzetbiológiailag erős és ellenálló, s nem a statisztikai számok szemfényvesztése dönti el a csatát, akár pozitív, akár negatív értelemben, hanem a lelkiség kérdése. A legveszélyesebb terület és a legnagyobb erő titka ott fekszik, ahová külső machinációk nem juthatnak el: a lelkiség és az öntudat mélységében.

Duka Zólyomi Norbert

A magyar zsidóság

Az államfordulat idején — legalább is a zsidóság beidegzett szubjektív érzése szerint — ez a megjelölés: »magyar zsidó« a mai Szlovákia területén élő zsidókra ugyanolyan kevéssé volt helyénvaló, mint az akkori Magyarország területén élt zsidóságra általában. Az imperium-változás itt ugyanúgy, mint az ország egyéb részeiben, már nyelvben, kultúrában, életmódban, szokásokban, mentalitásban asszimilált zsidóságot talált. Így hát inkább csak zsidóhitű magyarról lehetett beszélni. A zsidóság jelentős szerephez jutott az ország közgazdasági és kulturális életében, talán túlságosan is jelentős szerephez, mindenesetre jelentősebbhez, mint amelyet saját érdeke megkívánt volna. Meg volt minden oka rá, hogy egyenlő és teljesértékű magyarnak érezhesse magát és ebben az érzésben csak egészen kevéssé zavarhatta az a körülmény, hogy a közhatalom gyakorlásának egyetlen ágazatában, a megyei közigazgatásban, — nem ugyan törvényes intézkedés folytán — de mintegy hallgatóságos megállapodás alapján ténylegesen nem részesedhetett. A magyarság történelmi osztályának tagjai bizonyos enyhe distanciát tartottak a vele való társadalmi érintkezésben, némileg leereszkedő, vállveregető fölényrel kezelték, de ebben a fölényben legalább annyi volt a jóakaratból, mint a lenézésből. Ezen igazán könnyen túltehetette magát az a zsidóság, amelynek még élénk emlékezetében élhetett egy-két nemzedékkel korábbi elődei teljes jogfosztottsága és jóformán társadalmon kívüli állapota.

Az államfordulat beálltával ez a magyarrá vált zsidóság Szlovákiában súlyos lelki és érzelmi válságba jutott. A zsidóság már kétezer esztendeje nem él önálló nemzeti életet, világszerte más nemzetek közé van beékelődve, s ez a helyzete az életösztön természet-szerű parancsával utalja arra, hogy mindenhol és mindenkor a vendéglátó néphez és államhoz igazodjék, éspedig nemcsak a kötelező állampolgári lojalitás korlátai között, hanem testestül-lelkestül. — Viaskodásra kerekedett a szlovákiai zsidóság lelkében egyoldalról a magyarság iránt a hol szívesebb, hol kevésbé szíves, de mindenkor elviselhető és emberi: vendéglátásért érzett hála, a magyar kultúra és magyar nyelv beidegzett szeretete, az iskola által belénevelt és immár vérévé-húsává lett nemzeti érzés, — más oldalról viszont az adott tények teremtetten¹ szükség, hogy továbbra is élnie kell ezen a területen, ahol életföltételeit verejtékes küzdelemmel már úgy-ahogy megalapozta, s ha itt akar élni, alkalmazkodnia kell az új impérium feltételeihez és követeléseihez.

Nem állanak rendelkezésemre statisztikai adatok, amelyek amúgy is kétes értékűek és nem mindig megbízhatóak, de néző és látó szemmel tekintve körül, nyugodtan merem állítani, hogy Szlovákiában elenyészően csekély azoknak a régebben asszimilálódott magyar zsidóknak a száma, akik máról-holnapra szakítva a régi lelki, érzelmi és kulturális kapcsolatokkal, napraforgó módjára az

új napos oldal felé fordultak és megtagadtak minden közösséget korábbi nemzettestvéreikkel. Aligha több, mint azoknak a magyaroknak a száma, akik pusztán opportunizmusból, minden érzelmi alap nélkül, csupán nevüknek esetleg szláv hangzására, vagy régi igazi szlovák családokkal való rokonsági kapcsolataira támaszkodva hirtelen rájöttek, hogy ők csehszlovákok s ezen a jogon megszállották az akkor még számbelileg hiányos szlovák értelmiség részére jutható pozíciókat. — A szlovákiai magyar zsidóságnak az a nemzedéke, amelyet az államfordulat már meglett életkorban és kifejlett életszemléletben talált, bár lojálisán beilleszkedett az új állam kereteibe, mégis megtartotta ragaszkodását, szeretetét és áldozó érdeklődését magyar nyelve, kultúrája és nemzeti érzése iránt. — A zsidó nemzeti eszme is jelentős számú hívekre tett szert, de ezek túlnyomórészt a fiatalok közül kerültek ki. Aligha lehet csodálkozni ezen, hiszen az; államfordulat óta érthetően nem kaphatott az ifjúság magyar érzése akkora tápot, mint azelőtt, hiszen az állami iskolák, még a magyar tannyelvűek is, ha nem is eltéríteni törekedtek a magyar nemzeti érzéstől, de legalább elközömbösíteni iránta az ifjúságot, s tudjuk, hogy az iskola ily irányú hatását a szülői ház és társadalmi környezet légköre nem tudja eléggé ellensúlyozni, főképp nem a zsidó ifjúságnál, amely nap-nap mellett azt hallja, olvassa, hogy az anyanemzetbeli magyarság jóformán kitagadta az ő fajtáját a nemzettestből. De a zsidóságnak az a korosztálya, amely már felnőtt sorban élt a magyar nemzeti uralom alatt a jogok teljességében és viszonylagos jólétben, amely tehát személyes hálát érezhetett a magyarság iránt, túlnyomó többségében csorbítatlanul megőrizte régi nemzeti érzését s nem bolygatta meg ez érzésében sem saját népének újjáélesztett történelmi nemzeti gondolata, sem az a helyzeti előny, hogy a csehszlovák államhatalom látszólag szívesen vette zsidó polgárainak a zsidó nemzeti gondolat irányába való orientálódását és sietett a zsidóságot külön nemzeti kisebbségnek elismerni. Pedig, ha ebben a kérdésben anyagias gondolkodás irányította volna a zsidóságot, aligha kellett volna kétséget táplálnia aziránt, hogy »jobban fizetődik ki«, hamar mindenáron kisebbségnek kell lennie, ahhoz a kisebbséghez tartozónak vallania magát, amelyet a hatalom is jó szemmel néz és szélesebb kisebbségi jogokban részesít.

Amiről ideáig beszéltem, az a szlovákiai zsidóság belső lelki helyzete önmaga magyarságával szemben. Szólani kell most ennek a magyar zsidóságnak a helyzetéről a csehszlovák köztársasághoz való viszonylatában. De erről a helyzetről alig lehet valamit is mondani, mert ilyen helyzet lényegileg nincs is. A csehszlovák államban mind a mai napig semmi olyan törvényi vagy intézményes rendelkezés nem látott napvilágot, amely a zsidót bármiféle vonatkozásban a többi állampolgároktól eltérő elbánásban részesítené, valamitől eltiltaná, valamiből kizárná, vagy akárcsak korlátozná is pusztán azon okból, mert zsidó. A szabad kereseti ágakban ugyan nem elegendő a prosperáláshoz a foglalkozás üzhetésének szabadsága.

Az ipar és kereskedelem fogyasztói, az értelmiségi foglalkozások megbízói legjelentékenyebb részben a hivatalnoki és katonai osztályból kerülnek ki s csak természetes, hogy ezek szívesebben keresik fel és támogatják a többségi nemzetből származókat. Tervszerű és szervezett bojkottról azonban szó sem lehet itt a zsidósággal szemben. A közhivatali állásokban való részesítésükről statisztikai adatok ugyan nem állanak rendelkezésemre, de nemrégiben bizonyos oldalról éles támadásnak volt kitéve az igazságügyi miniszter, mert tárcája körében állítólag számarányukat erősen túlhaladó mértékben nevezett ki zsidókat.

A harmadik kérdés: a zsidóság viszonya a csehszlovákiai magyarsághoz. — Szlovákiai zsidó részéről magyarnak lenni áldozat. Sokkalta nagyobb áldozat, mint fajmagyarnak kitartani a maga magyarsága mellett. A zsidó azzal, hogy magyarnak vallja magát, vállalja és viseli egész életére kihatóan a magyar (kisebbségi sors minden baját és küzdelmét, s mégcsak arra sein számíthat, hogy részesüljön azokban az esetleges kedvezmény ékben, amik egyszer-másszor a magyar kisebbség osztályrészéül juthatnak. Mert ilyenek is lehetnek. S ez rendjén is van így, mert nem is kívánatos, hogy a magyarság igényeit zsidók képében elégítsék ki. A zsidóságnak az a része, amely hű maradt nemzeti érzéséhez, készségesen hozza meg a kisebbségi jelleggel együtt járó áldozatot. Nem befolyásolja ebben a készségében sem a mai Magyarországon érezhető zsidóellenesség, sem a csehszlovákiai magyarság belpolitikai álláspontja. Nem idézett fel érzelmi revíziót a magyar nemzeti politikai párthoz tartozó zsidókban az a körülmény sem, hogy ez a párt nemrégiben egyesült a köztársaságban létező másik magyar párttal: a keresztény szocialista párttal. Legalább is erre mutat az a tény, hogy az egyesülés óta lezajlott községi választásokon az egyesült magyar párt nem kapott kevesebb szavazatot, mint az előző választáson, noha az egyesült párt vezetésében a keresztény-szocialista párt irányzata és szelleme jutott domináló szerephez, amely pedig tudvalevőleg nem túlzottan zsidóbarát.

Egyelőre, amíg a föld népének az intelligencia felé feltörő rétege számbelileg eléggé megnövekedik, a magyar zsidóság Szlovákiában a magyar kultúra számára jelentős tényezőt jelent, miután a történelmi magyarságnak éppen kultúrahordozó tömegei, a tisztviselők és a városi értelmiség tagjai, a letelt húsz év alatt olyan nagy számban költöztek át Magyarországra, hogy ezt a vérvesztést a magyar kultúra érzékenyen megsínylette. A magyar irodalom, képzőművészet és színészet nem nélkülözheti ma Szlovákiában a zsidóságot, mint kultúrahordozót, fogyasztót és terjesztőt, nem nélkülözheti, mint anyagi erőforrást, s talán a zsidóság köréből kikerülő aktív munkásai is jelentenek számára szellemi erőforrást.

III. A P O L I T I K A

Politikai életünk húsz éve

A csehszlovákiai magyarság kisebbségi élete nem az állam alapításakor kezdődött, hanem mintegy félévvel később, politikai szerveződése pedig majdnem egy egész évvel később. A szudéta-földről „az osztrák államhatalom, már 1918 október 28-án és 29-én kivonult, s átadta a teret az új államnak. Megvoltak az ezeréves történelmi határok, az új államhatalom kívülről nem zavartatva nyomban megkezdhette e határokon belül belső berendezkedését. Más volt a helyzet a volt magyar területen. Szlovákiának és Kárpát-aljának soha nem voltak határai Magyarország felé, itt tehát hónapokig tartott az új határok megállapítása. A demarkációs vonalak többször változtak. A magyar vidék 1919 januárjáig nem is tartozott még a csehszlovák állam keretébe. December 30-án vonultak be a csehszlovák csapatok Kassára, 1919 január 1-én Pozsonyba, január 12-én Ungvárra s február végéig került sor a Csallóközre, Érsekújvárra, Losoncra, Rozsnyóra. Az új rendszert vasutassztrájk fogadta, az egész országrészben ostomállapotot hirdettek ki. Március 20-án a Vix-jegyzék újabb délebbre fekvő demarkációs vonalat rendelt el, erre a Károlyi-kormány lemondott, helyébe a tanácskormány jött, amelynek a csapatai május 30-án Losoncot, június 2-án Érsekújvárt, június 6-án Kassát visszafoglalták, de miután a békekonferencia Párizsban június 12-én megállapította a csehszlovák—magyar határt, június 30-án újból önként visszavonultak. Július 24-ére ért véget csehszlovák részről a magyairlakta vidék teljes birtokbavétele.

A hónapok a teljes politikai bizonytalanság hónapjai voltak. A közigazgatási tisztviselők, tanárok, tanítók, vasutasok, postások a határmegállapításig nem voltak tisztában, mely államhoz fognak tartozni. És mert jogilag egészen a békeszerződés ratifikálásáig »a magyar állam alkalmazottainak tekintették magukat, igen sokján nem tették le az előírt időpontra a hűség esküt. Emiatt elvesztették kenyyerüket. A vasutas- és a postássztrájk résztvevőit tömegesen bocsátották el. *A magyar köztisztviselők és közalkalmazottak eme tömeges elbocsátása és a nyugdíjból való kizárása volt az első nagy, veszteség, amely a magyarság nemzeti jövedelmét egyszerre sújtotta.*

A másik intézkedés, amely a magyarságát rögtön súlyosan, érintette: *az önkormányzati tevékenység általános fölfüggesztése volt.* A megyei, járási és községi képviselőtestületeket föloszlatták, élükre biztosokat és kinevezett tanácsokat állítottak, a katolikus egyházból a kezelést kinevezett állami szervre bízta, a református és evangélikus egyház önkormányzati szerveit elmozdították s az egyházak vezetését kormánybiztosokra bízta, a kereskedelmi s iparkamarák, az ügyvédi kamara, a betegsegélyzők élére szintén kinevezett kormány megbízottak kerültek, egyéb gazdasági egyesületeket betiltottak. A magyarság egy csapásra kiszorult az önkormányzati jogok gyakorlásából. A megyék jogkörét a későbbi reformok annyira megszüktették, hogy sem az úgynevezett nagymegyék, sem a későbbi tartományi képviselőtestületek nem élveztek többé távolról sem oly jogszabályalkotó hatáskört, mint a törvények végrehajtásának megtagadására is följogosított régi magyar megye. A járási, városi, megyei és tartományi önkormányzatban a népakarat érvényesülését később lényegesen korlátozta még az is, hogy a képviselőtestületek tagjainak csak a kétharmadát választhatja a nép, egyharmadot a kormány nevez ki. A városi önkormányzati élet szempontjából súlyos kihatású intézkedés volt a magyarságra, hogy 1922-ben *a törvényhatósági és rendezett tanácsú városokat egy tollvonással nagyközségekké fokozták le.* Harmencöt szlovákiai és kárpátaljai város süllyedt így le községi szintre. Szlovákiában egyedül Pozsonyt és Kassát, Kárpátalján Ungvárt és Munkácsot hagyták meg rendezett tanácsú városoknak. Ez is az önkormányzati jogkör szűkítését szolgálta. Az evangélikus egyház, miután alkotmányát az új állam igényeinek megfelelően módosította, visszanyerte önkormányzatát, a római és görögkatolikus egyház 1937-ben visszakapta a saját birtokai fölött való rendelkezési jogot, de a református egyház 1923-ban megalkotott új alkotmányát két évtized elmúltával sem ismerte el a kormány.

Egyáltalában minden önkormányzat nélkül maradtak végéig azok a közjogi jellegű érdektestületek, ahol a magyarok befolyáshoz juthatnának: az országos ügyvédi kamara, (Cseh-Morvaországban az ottani ügyvédi kamara teljes mértékben élvezte az önkormányzatot) továbbá a kereskedelmi és iparkamarák, a betegsegélyző pénztárak és újabban a szociális biztosítók. Ezeket két évtized múltával is kinevezett biztosok és bizottságok vezetik, bár az utóbbiak sok milliárdos közből fölött rendelkeznek. *Az Önkormányzati jognak általános megszüktetése anyagilag is súlyosan érinti a magyarságot, mert a közállások odaitélésénél teljesen még ott sem érvényesítheti rendelkezési jogát a magyarok javára, ahol abszolút magyar többség van.*

De az új államban nem csupán az volt az első politikai élménye a magyarságnak, hogy a kormányzat fölfüggesztette az önkormányzati testületek tevékenységét s a magyarok ezzel kiszorultak az önkormányzati életből, hanem egy még ennél is súlyosabb és mélyebbre vágó élmény: *az alkotmányozó nemzetgyűlésből való ki-*

zárttság leverő tudata. A forradalmi nemzetgyűlésben, amely 1918 november 14-től 1920 április 15-éig működött s az alkotmányt és a legfontosabb alaptörvényeket hozta, kizárólag csehek és szlovákok voltak. A németek, magyarok, ruszinok nem. A németek követeltek maguknak képviselőt, de elutasították őket. És így a másodrendű polgárok alacsonyabbrendűségének érzetével kísérték a magyarajkú polgárok a forradalmi nemzetgyűlés forradalmi újításokat jelentő törvényhozását egész feloszlata napjáig. E törvények közt volt a szociális biztosítási törvények, a munkanélküliség elleni kötelező biztosítás és annak állami segélyezése, az állami hivatalnokok és alkalmazottak átvételének törvénye, a bankólebélyegzési törvény, amely Szlovákiában 55 százalékos vagyonszétvitelt jelentett, de amelynek végrehajtásánál Kárpátaljai még súlyosabb veszteséget szenvedett, mert ott a papírpénzt 10:1 arányban váltották be, a földreformtörvény, amely a 250 hektár fölötti birtokokat lefoglalta földosztás céljaira, a pozsonyi egyetem és a középiskolák nacionalizálása, a vagyondézsmá, amely 1—30 százalékos vagyonszétvitelt rendelt el, a háborús vagyonnövekedésre kiszabott érzékeny adó, a szövetségek csehszlovák irányítás alá való központosítása, a nyelvtörvény, a választási törvény. Ezek az újítások — a nyelvtörvény kivéve — mind általános jellegűek, szociális, vagy gazdasági indoklással bírók, nemzetiségi különbség nélkül mindenkire vonatkoznak, alakilag tehát nem vádolhatók nemzetiségi elfogultsággal. De a végrehajtásuk során tág tér nyílt az egyéni elbírálásra és gyakorlatilag szinte korlátolatlan diszkrecionális jogokat nyújtottak a végrehajtó szerveknek.

Így a hadikölcsön lebélyegzésénél súlyos egyenlőtlenség mutatkozott. Bizonyos közületektől az állam magasabb árfolyamon váltott be hadikölcsönkötvényeket, ezek milliókat nyertek, az egyes emberek alig néhány százalékot kaptak. Hadikölcsönkötvény éppen a németek, magyarok kezében volt a legtöbb, — a csehek a háború alatt is tartózkodtak a hadikölcsönpapíroktól — s így a beváltás hátrányai elsősorban ezt a két kisebbségi nemzetet érintették. Hasonlóan fájdalmas volt a magyar postatakarékbetétek beváltatlansága is. Az osztrák postatakarékkal gyorsan rendezték a kölcsönös követeléseket, a magyar postatakarékbetétek vagyongyarapodási adóját meg kellett fizetni, de a követelést nem lehetett adófejében az államra átengedni. 1927-ben valorizálták a követeléseket, még mindig nem fizették ki. Itt is a kárpáti országrészek polgárai szenvedtek hátrányt.

Még a választókerületek beosztásában is mutatkozott nemzeti-ségi mellékiz, mert míg a magyarjellegű érsekújvári kerületben 1920-ban az egy mandátumra 27.652 szavazat, a kassaiban 27,743 szavazat kellett, addig az ország valamennyi többi 19 választókerületében 24 ezren aluli volt a választási szám: például Liptószentmiklóson 17.679, Eperjesen 18.022, Turócszentmártonián 19.182 Nagyszombatban 21.892, Besztercebányán 21.992. Mászóval míg egy szlovák mandátumhoz 1920-ban átlagban 19.753

szavazat kellett, egy magyar mandátumhoz 27.697, azaz 7944-gyel, kerekén negyven százalékkal több!

Az egyéni elbírálásra és a hivatal diszkrecionális jogának gyakorlására a legtöbb módot és alkalmat a földhivatal kapott. A földhivatal másfél évtizedig nem tartozott egyetlen minisztérium kötelékébe sem, hanem fölszámolásáig a minisztériumokkal egyenrangú központi hivatal volt. Míg a minisztériumok évente a nemzetgyűlés ellenőrzése alatt voltak, a földhivatal, bár többmilliárdos vagyont kezelt, a fölszámolásig mentes volt az évenkénti elszámolástól. De ettől eltekintve már a kezdetkor *tisztában lehetett a magyarság a földreform gazdasági és nemzeti jelentőségével*, bár a törvényt csak szociális szempontokkal indokolták. Mivel a földosztás elsősorban a legionistáknak biztosította a földosztás Içè'dvezményeit s mivel a legionáriusok csaknem száz százalékban csehek és szlovákok voltak, rögtön látható volt, hogy a tervezett telepítés milyen nemzetiségi színezetet nyer. Különben a földreformot végrehajtó földhivatal elnöke, Viskovszky maga sem tagadta, hogy a birtoklefoglalás a csehszlovák elem földvagyonállagát kívánja gyarapítani, mert a törvényt azzal indokolta, hogy »megtörzése és jóvátétele a fehérhegyi csata után elkövetett vagyonekbozásoknak«. Peroutka cseh történetíró is bevallja, hogy voltaképpen »az uralkodó koalíció nem akarta, hogy határmenti erdők német és magyar földbirtokosok kezén maradjanak, akiknek lojalitása felől nem voltak meggyőződve«. A földreformot 1920-tól kezdték végrehajtani s mint később bebizonyosodott, a lefoglalt magyar nemzeti földvagyonnak legalábbis a négyötöd részét csehszlovák nemzetiségűek kezére juttatta, ráadásul féláron. *Ez volt a magyar nemzeti vagyon legérzékenyebb vesztesége Csehszlovákiában s a magyarság későbbi 'politikai harcának egyik legfontosabb célja ép e nagy veszteségek jóvátétele volt.*

Hasonlóan érzékenyen sújtó forradalmi újítás volt az *iskola-rendszer nacionalizálása*. A legnagyobb csapás volt e tekintetben a lévai, rozsnói és ungvári gimnázium megszüntetése. Hogy ezt mily következetességgel hajtották végre, ennek jellemzésére elég fölhozni azt a személyügyi kuriózumot, hogy sem az iskolaügyi minisztériumban, sem a két országos hivatal tanügyi osztályában, sem az összes járási tanfelügyelőségeknél nem volt soha és két-évtized elmúltával sincs egyetlenegy magyar sem, egyetlenegy magyar állami középiskolának az élén nem volt és nincs magyar igazgató, s az egyetlen magyar egyetemi tanszékben sem ült magyar tudós, illetve most be sincs ez töltve. A magyar elemi, polgári, reálgimnáziumi, tanítóképzői, felsőkereskedelmi és felsőipari iskolákban működő tanárok egy része nem magyar s a magyar tanerők egy része viszont szlovák és ruszin iskolákhoz kapott beosztást s ezt a rendszert elvként tartják fenn máig.

A forradalmi nemzetgyűlés uralmának hónapjai alatt ezek szerint a magyar kisebbség nem gyakorolhatta a törvényhozási és önkormányzati jogait, nem volt politikai képvisellete, csak passzív

elviselője volt a róla, nélküle hozott intézkedéseknek. Politikai szervezetünk nem volt, nem voltak néptől választott szószólóink. A teljes szervezetlenség hónapjait éltük.

A statárium hónapjai (alatt a közvéleménynek csak a belföldi sajtó adott kifejezést, az is jó ideig előzetes cenzúra mellett. A magyarországi lapok ki voltak tiltva. A polgárok megbízhatóságára a »Propagacná Kancelária« ügyelt s a gyanúsokat legalábbis vizsgálati fogságba küldte. A volt magyar politikusok mozgási szabadságát korlátozta az, hogy a gyanúsak csak külön engedéllyel utazhattak el tartózkodási helyükről más helyre. Például Petrogalli Oszkár az 1920 december 17-i ótátrafüredi pártközi értekezleten, bár ő lett volna az előadó, csak írásban elküldött emlékiratával vehetett részt, hasonló eset volt, mikor a magyar pártok közös vezérő bizottságának 1921 február 14-i ülésén Szilassy Béla dr., későbbi szenátor, nem jelenhetett meg, mert a nyitrai zsupán az ülés idejére kitiltotta a vármegye területéről. Ilyen volt a kisebbségi sors kezdete. Ilyen körülmények közt tartották meg az 1919 augusztus 21-i szlovákiai félhivatalos népszámlálást, amely összesen 692.831 magyar lakost mutatott ki Szlovákiában, 208.961 fővel kevesebbet, mint 1910-ben.

A kényszerű politikai tétlenség idején fölmerült a gondolat, hogy a magyarság a *teljes politikai passzivitás* taktikáját válassza. A passzív rezisztencia régi magyar módszere azonban eleve kudarcra lett volna kárhóztatva, mert csak akkor számíthatott volna kilátásra, ha a nemzet egésze fegyelmezetten betartja s nincsenek ellene »sztrájkőrök«. Ilyenek pedig voltak. Itt volt a *magyar emigráció*, amely részben közvetlenül Magyarországról, részben Bécsen át beszivárgott Csehszlovákia területére. Egy bukott marxista forradalom üldözött vezérlete és újságíró garnitúrája nyert itt menedékhelyet és szabad teret tanainak hirdetésére. Az emigráns sajtó teljes szabadsággal folytathatta bosszúálló szellemi hadjáratát Magyarország ellen. A Magyarországról elmenekült osztályharc-apostolok a csehszlovákiai magyar nép életterére helyezték át működésüket. A csehszlovák politikai rendszer ekkor csaknem azonos volt a szociáldemokrácia egyeduralmával s így a magyar internacionalisták gyorsan itthon találták magukat. A »feudalizmus« elleni harc jelszavával osztályharcot folytattak az itteni magyar birtokos osztály és általában a polgári rétegek ellen s az osztályok egymás ellen uszításával egységes politikai védekezésre sokáig képtelenné tették a magyar kisebbséget. A csehszlovák nacionalista politika — két veszekedő közt az örvendező harmadik — csak örvendett annak, hogy a magyar nép belső osztályharcra küszködik s így egész máig nemcsak a csehszlovák marxisták de a legszélsőségesebb csehszlovák nacionalisták is szívesen látják a marxizmus, sőt a kommunizmus hirdetőit a magyarok között. Az emigráns magyar marxisták és itteni elvtársaik csak a nemzetközi szocializmusba lovalták magukat s nem vették észre s nem akarták észrevenni csehszlovák elvtársaik magyarelles nacionalizmusát. Az országhatárokért folytatott véres harcot voltaképpen cseh-

szlovák részről is, magyar részről is marxista kormányzat folytatta, s elsősorban a marxista munkások részvételével, ennek ellenére a harcok elmúltával alig egy hónapra a magyar emigráció már szívesen látott vendég volt és politikai fegyvertársként korteskedett a csehlovák marxizmus nacionalista céljai mellett. A kormány magyar sajtószolgálatát egész 1933-ig csaknem kizárólag emigránsok látták el.

A magyar marxizmus nemzetköziségére és a csehszlovák marxizmus nemzeti jellegére jellemző adat, hogy míg a magyar marxisták már 1919 márciusában a kommunizmusba kanyarodtak, addig Csehszlovákiában a szociáldemokrata pártból csak 1920 szeptember 25-én szakadt ki a kommunista baloldal s a csehországi cseh és német kommunisták két külön pártja csak 1921 októberében egyesültek egy egységes internacionalista kommunista pártban.

A magyar népnek ilyen körülmények közt két politikai arcvonalon kellett védekeznie: a csehszlovák nemzeti terjeszkedés politikájával szemben és az erejét bomlasztó belső osztályharc ellen. *A nemzeti önvédelemhez egy átfogó nemzeti magyar párt lett volna az alkalmas keret, ezt azonban a hatóság nem engedélyezte.*

Az osztályharcral szemben két mederben indult meg a küzdelem: világnézeti és osztályalapon. A régi néppárt és a Giesswein-féle *keresztény szociális párt* eszméinek hívei az Ausztriában akkor annyira előretört keresztényszocializmushoz hasonló osztályfölötti világnézetet állították az osztályharcral szembe, a Nagyatádi-Szabó-féle régi magyar kisgazdapárt hívei pedig fölismerve a csehszlovákiai magyar nép zömének, a gazdaosztálynak nemzetföntartó jelentőségét, osztály jellegű, de ízig-vérig nemzeti szellemű *magyar kisgazda párt* megszervezését tartották célravezetőnek.

A keresztényszocializmus hívei emellett a marxista internacionalizmus ellensúlyozására a keresztény-katolikus világnézet nemzeti-ségi univerzalizmusát hirdették. Nemcsak a magyarság körében, hanem a német és később a szlovákok között is számítottak terjeszkedésre s ezért a mozgalmat mindhárom népet felölelő *öslakos alapra* építették. De azért négyötödrészben mindig magyar szavazó tábor állt a párt mögött. Neve kezdetben a »magyar-német szociáldemokrata párt« ellensúlyozásaképpen »Magyar-Német Keresztényszocialista Párt« volt, később a szlovák osztály megalakításával az öslakos jelleg kidomborítására az »*Országos Keresztényszocialista Párt*« nevet vette föl. Ez a párt Kassa és Pozsony katolikus egyesületeiből nőtt ki, 1919 novemberében alakult meg s főleg a városokban volt erős. Alapítói Keleten Fleischmann Gyula dr., Wirth Gyula, Körmendy-Ékes Lajos dr., Tost Barna, Grosschmid Géza dr., Nyugaton Lelley Jenő dr., Tobler János, Jabloniczky János dr., Bittó Dénes. A párt 1920 március 23-án tartott pozsonyi első kongresszusán Lelleyt választották meg elnökének.

Az Országos Magyar Kisgazdapárt voltaképpen az 1900-han megalapított Nagyatádi-párt egyenes folytatása volt. Ez is két gócból indult fejlődésnek: Komáromból és Rimaszombatból. Komáromban a Nagyatádi-párt helyi szervezete a párt központi végrehajtóbizottsági tagjának, Füssy Kálmánnak, valamint Mohácsy János dr.-nak kezdeményezésére 1920 február 17-én önállósult, Rimaszombatban pedig Szent-Ivány József vezérlete alatt közel húszezer kisgazda volt megszervezve a betiltás alatt levő Gömör-Nógrádi Gazdaegyesületben. Ez a párt Szent-Ivány József és Törköly József dr. vezérlete alatt az osztálypárt szűk alapjait fokozatosan szélesbítette s szervezkedését rövidesen a mezőgazdasági munkásságra és a kézműiparosokra is kiterjesztette s ennek jelölésére 1922-foen az »*Országos Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt*« nevet vette föl, s később is mindig kezdeményezője volt a pártok egyesítésének. Elnökéül Szent-Ivány Józsefet választotta meg.

Kárpátalján a katonai uralom miatt a két párt később kezdi meg szervezkedését. Ott különben 1920 augusztusában Korláth Endre dr. vezetésével a »*Kárpátaljai Magyar Jogpárt*« alakult meg, s a három párt mindenkor a legszorosabb egységben marad. Még akkor is, amikor a szlovákiai két testvérpárt külön indult 'a választási harcban. így 1925-ben a »*Kárpátaljai Magyar Pártok Szövetsége*« a Magyar Nemzeti Párttal együtt választott.

A pártszervezkedést az tette szükségessé, hogy az ideiglenes forradalmi nemzetgyűlést 1920 elején rendszeren választott törvényes nemzetgyűlésnek kellett fölváltania. 1920 január 27-én Pozsonyban a magyarság régi politikai vezetői Bartal Aurél ny. főispán elnöklete alatt elvileg elvetették a választási passzivitás gondolatát, mivel a passzivitással a politikai porondot kardcsapás nélkül a magyar-német szociáldemokratáknak engedték volna át s különben is a választói jog gyakorlása kötelező Csehszlovákiában. *A választási harcban léphetett először szabadabban aktivitásba a magyarság politikai szervezete*, bár ekkor is csak részben, mert Kárpátalján nem volt választás, a kassai kerületben pedig a kisgazdapártnak nem engedélyezték a szervezkedést és a választásban való részvételt. Szent-Ivány József ezért a keresztényszocialista párttal társult s annak jelölőlistáján kapott mandátumot. A választás meglepetése volt, hogy »Magyar Nemzeti Párt« címen — tehát ugyanazon a címen, amellyel a magyarság egységes pártját előbb nem engedélyezték — egy ismeretlen társaság a losonci csehszlovák zsupán támogatásával a magyar pártok szavazóinak elhalászására ^gy új »magyar« pártot is fölléptetett. De ez csak 4214 szavazatot tudott elragadni. A keresztényszociális párt (Szent-Ivány szavazóival együtt) 139.355 szavazatot és 5 képviselői mandátumot, ia kisgazdapárt 26.520 szavazatot és egy-egy mandátumot nyert el. A magyarság képviselői keresztényszocialista részről Lelley Jenő dr., Jabloniczky János dr., Körmendi-Ékes Lajos, dr., Tobler János, a kisgazdapárt részéről Szent-Ivány József és Füssy Kálmán lettek, keresztényszocialista szenátorok: dr. Koperniczky Ferenc és dr. Schmidt Károly Jenő (az

utóbbi a német nemzeti párt klubjának hoszpitánsa volt) s a kisgazdapárt részéről Hangos István, ennek 1922 március 24-én bekövetkezett halála után pedig Ficza József. A két párt összesen 165.875 szavazatot szerzett, de jellemző volt a marxizmus erős befolyására az akkori időben az, hogy ugyanakkor a magyar-német szociáldemokrata párt is 108.546 szavazatot s 4 mandátumot kapott. Eszerint az összes magyar-német jellegű szavazatok 59.5 százaléka a magyarság két pártjára, 39 százalék a magyar-német szociáldemokráciára esett.

E választás eredménye alapján a magyarság törvényes politikai képviseletet nyert s ettől az időponttól kezdődik céltudatos, szervezett politikai élete, az *önvédelmi harc*. Az elnökválasztásnál, amely a nemzetgyűlés első feladata volt, a magyar törvényhozók Masaryk Tamás ellen szavaztak. A két párt első parlamenti megnyilatkozása egy közös deklaráció volt, amelyet az új képviselőház 1920 június 2-i ülésén Körmendy-Ékes olvasott föl. A deklaráció kijelentette, hogy a szlovákiai magyarság és németség csak azért vesz részt a parlamenti életben, mert »ezen az úton vélte biztosíthatni a maga számára a lehetőséget arra, hogy a vele elkövetett példátlanul súlyos nemzetközi igazságtalanságoknak, a közjogi és magánjogi jogfosztásoknak ellene alkalmazott egész rendszerével szemben tiltakozó szavát messzehangzóan fölemelhesse«. Tiltakozott az ellen, hogy a nemzetgyűlési választásokat a Magyarországon elcsatolt területeken foganatosították, mielőtt »azok hovatarozandósága még jogszerűen el nem döntetett«. Beszédét e szavakal fejezte be: »önrendelkezési jogunkat soha és semmiképpen föl nem adjuk, azt fenntartjuk, követeljük.« Néhány hétre rá, július 4-én megtörtént a trianoni béke budapesti becikkelyezése s ezt követően 1920 szeptember 24-én Szent-Ivány költségvetési beszédében leszögezte, hogy a ratifikálással a magyar kisebbség politikája egy új állomáshoz ért. Az új helyzetet elvi és gyakorlati szempontból mérlegeli. »Sohasem fogjuk elismerni, — úgymond — hogy Csonka-Magyarország nemzetgyűlése egyedül jogosult volt a ratifikálásra.« Szerinte az érdekelt terület népe lett volna elsősorban jogosult sorsa fölött intézkedni. »Mi ehhez a békéhez — folytatja — semmikor sem adtuk hozzájárulásunkat és semmikor sem fogunk sorsunk intézéséről lemondani. Midőn ezt elvi álláspontnak leszögezem, gyakorlati alapon is meg akarom bírálni helyzetünket. Mi ma egy nálunknál erősebb hatalom folytán a csehszlovák köztársaság polgárai vagyunk. Ezen a területen kell biztosítani létezésünket. Keressni akarom és fogom, miképpen lehetne ezzel a reális gondolkozással megtalálni az önvédelem tisztességés útjait.«

Ettől kezdve megindult a gyakorlati nemzetvédő munka, a társadalom megszervezése. Munka volt elég, mindent előlről kellett ikezen. Esemény es idők következtek. Az új kormányt a szocialista

Tusar vezette s a kormány a szocialista pártok és az agrárpárt gyöngye többségére, az úgynevezett *vörös-zöld koalícióra* támaszkodott. *A törvényalkotás teljesen a szocializálás és nacionalizálás irányában haladt.*

A választáson a szocialisták nagy győzelmet arattak, 74 mandátummal kerültek be a képviselőházba, szövetségesük volt az agrárpárt 40 és a csehszlovák szocialista, párt 24 mandátummal, az összes 281 mandátum közül. De a szociáldemokrácia nagy győzelme egyúttal a bukás kezdete volt: a baloldal elégedetlen a szocializálással és Smeral Bohumirral az *élén* kommunista irányba fordul. A párt 1920 augusztusától októberig kettészakad, a vörös-zöld koalíció kormánya szeptember 15-én belebukik a válságba. A forrongó időben öerny Józsefnek, Morvaország tartományi főnökének *hivatalnokokból* álló »erőskezű« kormánya veszi át a vezetést. A kommunisták és szociáldemokraták harcát általános sztrájk és veszedelmes forradalmi lázadás kísérte. A kladnói szénbányavidéken Muna vörös köztársaságot kiált ki és forradalmi sorozást tart, de három nap múlva Munát háromezred magával letartóztatták. Csak a brünni villamosművek körül voltak nagyobb katonai operációk.

E szociális megrázkódással egyidejűleg a nemzetiségi ellentétek is kirobbantak. Október 1-én a német újoncok német nemzeti színekkel feldíszítve, a Wacht am Rhein hangjai mellett vonultak be több helyen a kaszárnyákba. A német törvényhozók német ezredéket, német tisztikart és német vezényleti nyelvet követeltek. Erre válaszul cseh részről a német és magyar vidéken pusztítani kezdik a szobrokat. Emiatt véres összeütközések vannak számos halottal. Az erőszakosságok egyik kiemelkedő eseménye: hogy a prágai ucca elfoglalja és a cseh nemzeti színház számára birtokba veszi a németek ősi rendi színházát. (1920 november 16.)

Mialatt a német vidéken a véres tüntetések elsősorban nemzetiségi okokból robbantak ki, addig Szlovákiában szociális nehézségek is mutatkoznak. A szlovákiai ipar ebben az időben letörik, nem bírja ki a versenyt a morvántúli iparral, a gyárak megálltak s a munkásság kereset nélkül maradt. A magyar munkások ezrei sodródtak *így* a kommunista mozgalomba. A szociális harcokban Korompán a csendőrgolyóktól több magyar munkás életét veszítette. Ekkor államosították a német és magyar törvényhozók viharos obstrukciója ellenére a magán vasutakat. Ennek következtében is számos magyar vasutas és munkás lett kenyértelen.

A külpolitikában ekkor válik intézményessé a magyarelles irányzat azáltal, hogy Benes külügyminiszter 1920 augusztus 14-én megkötötte a későbbi kisantant-szövetség alapjául szolgáló csehszlovák-jugoszláv védszerződést. Ebben az időben alakul ki az állampolgársági kérdésben a csehszlovák kormányzat irányzata. Ez abban áll, hogy Ausztriával és Németországgal kötött állampolgársági szerződésben maradéktalanul megoldja a csehmorvaországi

polgárok kérdéses honosságát, *ellenben rendezetlenül hagyta a szlovákiai és kárpátaljai területek lakosainak honosságát*. Elsősorban magyar lakosok voltak azok, akiknek állampolgárságát nem akarták elismerni, különösen, ha politikával foglalkoztak. Az ilyeneket kellemetlen idegenekként megfosztották honosságuktól és *kiutasították*. Ez a sors még a törvényhozókat sem kímélte: így vesztette el mandátumát a magyar keresztényszocialista Tobler János, később Körmeny-Ékes Lajos, majd Palkovics Viktor, nemkülönben a magyar kommunista Nagy Gyula és Surányi Lajos. Ugyanígy tették át a határon Kiss Antal görögkatolikus püspököt is.

A hivatalnokkormány nem támaszkodott szilárd többségre, hanem minden javaslatához külön alkalmi többséget biztosított magának, ezért elejétől végig válságban volt. Voltaképpen csak rendőrhatalmi feladata volt, a kommunista párt feltörése idején megfékezte a lázongásokat s ezzel a szociáldemokráciát megkímélte attól a népszerűtlen feladattól, hogy az ő kormánya viselje a kommunista munkáskirobbanások fegyveres letörésének felelősségét. A hivatalnokkormány másik főadata az volt, hogy előkészítse *a cseh nemzeti koalíciót*, amely 1921 szeptember 26-tól kezdve 1925 őszéig a nacionalizálás politikájának korát képviselte.

A vörös-zöld koalíció kormánya és a hivatalnokkormány idején a magyarság két pártja mindenekelőtt a közös programját tisztázta. Szent-Ivány József kezdeményezésére *1920 december 7-én ótátrafüreden megalakult a »Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottsága«*. *A szövetséghez csatlakozott a Szepesi Német Párt is*, amelynek alapítói élén Hefty Gy. Andor, Nitsch Andor és Flachbarth Ernő dr. állt. A közös bizottság elhatározta, hogy a szövetséges pártok választásokon egységes választási pártként közös jelölő-lajstroimmal lépnek föl. A közös program követelései közt ilyen pontok voltak: az ostromállapot és katonai diktatúra megszüntetése, a katonai bíróságok polgári személyek fölötti illetékességének megszüntetése, a politikai pörök (megszüntetése (akkoriban tömegével voltak himnuszpörök), a politikai vétségek címén letartóztatott egyének szabadlábra helyezése, a pozsonyi teljhatalmú minisztérium »propagacná kanceláriá«-jának föloszlatása, a rendőri felügyelet alá helyezésre, internálásra, kiutasításra vonatkozó rendeletek visszavonása, a sajtószabadságra, a levéltitok sérthetlenségére vonatkozó alkotmányrendeletek életbeléptetése, gyülekezési és egyesülési jog visszaállítás, a jogtalanul elbocsátott köztisztviselőknek állásukba való visszahelyezése stb. A sajtószabadságra vonatkozó követelés éppen időszerű volt, mert a keresztényszocialista párt első napilapját, a kassai »Esti Újság«-ot 1921 őszén háromszori időleges szüneteltetés után végleg betiltották.

A közös bizottság főadatköre fokozatosan bővült, bár Lelley, mint a vezető keresztényszocialista párt elnöke, szabotálta *Petrogalli egységesítő törekvéseit*. A közös bizottság akcióképességének

fokozására egy szűkebbkörű *Vezérlő Bizottság* jött létre (Pöstyén, 1921 május 4.), ez megalakította külügyi bizottságát (1921 augusztus 8.), melynek előadójául Szüllő Géza dr.-t hívta meg. *Petrogalh és Szüllő azután megalakította a Magyar Népszövetségi Ligát* s Szüllő mint a csehszlovákiai magyar nemzeti kisebbség »külügy-minisztere« fáradhatatlan tevékenységet fejt ki mostanáig, úgy a genfi Népszövetségi Ligák, mint az Európai Nemzeti Kisebbségek Uniójának kongresszusain.

Mivel a kisgazdapárt népi jellege, a keresztényszocialista párt pedig keresztény jellege miatt nem igen remélhette, hogy a városi liberális polgárságot, főleg a zsidó kereskedőosztályt megnyerheti programjának, Szalay László volt abaúji főispán, Tarján Ödön gyáros és Molnár Béla földbirtokos, volt magyar országgyűlési képviselő vezetésével megalakul a *Magyar Jogpárt*. Ez is csatlakozott a közös bizottsághoz. (Kassa, 1921 szeptember 18.) Kárpát-alján a pártot betiltották.

Á közös bizottságnak mindjárt az első időben elég munkát adott az *1921 február 18-án tartott népszámlálás*. Ennek módszereit és szabálytalanságait panasziratban foglalta össze s a magyar pártok a Népszövetséghez petíció alakjában nyújtották be. A népszámlálás egyik különlegessége az volt, hogy a magyar nemzetiségű polgárok számának csökkentése céljából az izraelita vallásúak számára külön »zsidó« nemzetiséget kreált. Hogy ez a gyakorlatban a magyarság szempontjából mit jelentett, erre csak egy példát hozok föl: Dunaszerdahely városát. Dunaszerdahelynek 1919-ben 5023 lakosa volt, ebből 4690 magyar, vagyis 93.3 százalék, 63 csehszlovák (1.3%), 25 orosz (0.5%), 86 német (1.7%) és 159 egyéb nemzetiségű (3.1%). 1921-ben Dunaszerdahelynek 5171 lakosa volt, de ebből külföldi 208, így a honosok száma 4963. Ezek közül a magyarok száma 3445-re esett vissza, vagyis a város már csak 69.4 százalékban magyar, pedig a másfél év alatt, ami a két népszámlálás között eltelt, ide másajkú lakosság nem jött, csak annyi történt, hogy a magyarajkú izraeliták egy részét, 1293 lelket, vagyis a lakosság 26 százalékát zsidó nemzetiségűnek könyvelték el. Az összes izraelita vallásúak száma 2332 volt, vagyis közülük 55.3 százalék került a zsidó nemzetiségek rovatába. Még meglepőbb az eredmény az 1930-as népszámlálásnál. Ekkor 6280 lakos közül 324 volt külföldi, a csehszlovák honpolgárok száma 5956 s az utóbbiak nemzetiségi megoszlása ez: 2944 magyar (49.43%), 503 csehszlovák (8.45%), 73 német (1.23%), 2 orosz (0.03%), 2186 zsidó (36.70%), 242 cigány (4.06%) és 6 egyéb nemzetiségű. 1930-ban összesen 2654 izraelita vallású ember lakott: Dunaszerdahelyen, ez alkalommal tehát már az izraeliták teljes 82 százalékát könyvelték el a zsidó nemzetiségűek közé.

A magyarság szervező munkájában ebben az időben fontos eseménye a *keresztényszocialista párt munkásszakszervezetének* meg-

alakítása. (Kassa, 1920 július.) Az Egyesült Párt mai szakszervezete ennek az egyenes folytatása.

Már a cseh nemzeti koalíció idejére nyúlik át a legfontosabb magyar egységsszerv megalkotása. 1922 február 4-én a közös bizottság kassai ülésén életre hívja a »*Szlovenszkói és Ruszinsz'kói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodájá*«-t, Losonc székhellyel. Igazgatójává Petrogalli Oszkár dr. besztercebányai ügyvédet tette meg. Ugyanekkor határozták el egy másik fontos egységsszervnek: a központi magyar napilapnak a megindítását. A központi iroda február 17-én kezdte meg működését s ettől kezdve nyilvántartotta a magyarság kulturális és gazdasága vagyoniállományát, jogséreleseit, törvényjavaslatokhoz, interpellációkhoz, népszövetségi panaszokhoz elvégezte a gyűjtő előmunkálatokat. A központi iroda kebelén 1922 március 15-én kezdte meg működését Sziklay Ferenc dr. vezetésével a *magyar pártok kultúrreferátusa*, amely a magyar iskolaügy helyzetét figyelte és a kulturális szervezkedés munkáját irányította a mai napig. A központi iroda kebelén belül ezenkívül a dr. Flachbarth Ernő vezetése alatt álló sajtóosztály a lapokat tájékoztatta a magyarság politikai eseményeiről és helyzetéről. Petrogalli 1925-ben. bekövetkezett halála után a központi iroda Prágába költözött át és Flachbarth Ernő dr. vezetése alatt állt 1929-ig. Flachbarth külföldre távozta után 1936-ig csak a kultúrreferátus működött tovább, az Egyesült Magyar Párt megalakulása óta azonban a központi iroda Fleischmann Gyula dr. irányítása alatt újból működik.

1922 június 1-én indult meg a magyarság központi napilapja: a Prágai Magyar Hírlap.

Mialatt a magyarság kiépítette eme szerveit, közben a kormányzásban egy új éra köszöntött be: *a cseh nemzeti koalíció* időszak. 1921 szeptember 21-én az öt cseh párt élén Benes kormánya vette át az uralmat. A rendszer jellemzője, hogy a kormány mellett az öt pártnak volt *egy* közös szerve, az öttagú »pětka«. A kormány csak a láthatatlan anonim hatalom, a pětka akaratának végrehajtója volt. *A szociáldemokraták hegemoniája a kmnmunisták kiválásával megtört, az irányítás a nacionalista pártok kezébe siklott át.* Ezért a cseh nemzeti koalíció évei a nemzeti állam kiépítésének évei voltak. A nemzeti koalíció törvényalkotását két szempont jellemezte: *a nemzeti állam kidomborítása és minden hatalomnak a centralizálása.*

A Benes-kormány egyévi uralma alatt csak *külpolitikai* sikereket könyvelhetett el. 1921 október 24-én mozgósítást rendelt el Magyarország ellen Károly király második visszatérése miatt. Október 20-ára rábírta a nagy antantot a detronizálási jegyzék támogatására és Károly exkirály deportálására. Amikor a magyar nemzetgyűlés (nov. 3.) kimondta a detronizálást, lakkor Benes ezt is

kevésnek találta s rábírtta az antantot arra, hogy újabb jegyzékben azt követelje Magyarországtól, hogy a szabad királyválasztás esetére az egész Habsburg-ház kizárassék a választhatóságból. Másik sikere volt Benesnek az Ausztriával való semlegességi szerződés (1921. XII. 15.) és a kölcsönös határelismerésről és döntőbíráskodásról szóló csehszlovák-lengyel szerződés. (XI. 6.) *E külpolitikai sikereket a belpolitikában annál több kudarc kísérte.* A mozgósítással egyidejűleg Szlovákiában és Kárpátalján ostromállapot volt november 24-ig. Két nappal később Hlinka szlovák hívei a többség túlzott centralizmusa miatt kivonultak a kormányból s a közös csehszlovák néppártból s külön pártot alakítottak. *Ettől kezdve keményen követelik a pittsburgi szerződés megvalósítását.* Ez volt a Benes-kormány legsúlyosab belpolitikai csapása, mert ettől kezdve csak cseh jellegű pártok támogatják. A parlamentben dülő nemzetiségi feszültségre jellemző annyi, hogy Beran német nemzeti párti képviselő búzbombát dobott (1922. I. 27.) a parlamentben az elnök elé. Benes kormányának gyöngéje volt az is, hogy túlságosan függött a pétkatói, a petkának csak egy tagja volt a kormányban, évehla kormányában (1922. X. 7.) már valamennyi petka-tag tár-cát vállalt. *A svehla-kormány programadó nyilatkozata a nemzetiségi kérdésről egyetlenegy szóval sem nyilatkozott. Ez a negatív álláspont jellemezte egész 1925 tavaszáig a többség politikáját a nemzetiségekkel szemben.* Egyik legfőbb feladatának tekintette az új rendszer a német Beran perbefogását hazaárulás címén. A viharos parlamenti ülések feszültségére és a német ellenzék akkori érzületére jellemző az az emlékezetes kitörés, amely Lodgmami ajkáról (1922. X. 27.) elhangzott: »Wer da glaubt, dass es nicht die höchste Pflicht der deutschen Abgeordneten ist, in diesem Staat Hochverrat zu üben, der irrt.« Beránt négyévi börtönre ítélték. (1923. I. 19.) A nemzeti koalíció pénzügyminisztere, Rasin Alajos dr. deflációs politikát követett. Ez az állampénztár gazdagodásához vezetett, de a nyomában fizetésleszállítások, bérharcok, munkanélküliség következtek. Rasin rövidesen az ország leggyülöltebb embere lett s egy exaltált kommunista (1923. I. 5.) lelőtte. A Beran-eset és Rasin meggyilkolása arra ösztönözte a nemzeti koalíciót, hogy a politikai bűncselekmények üldözésére, »a köztársaság és a demokrácia oltalmára« egy szigorú törvényt alkosson. A javaslat ellen nemcsak az egész ellenzék tiltakozott, hanem a cseh szocialista pártból is ellene szavazott három képviselő. Ezért elvesztette mandátumát. A német és magyar képviselők tüntető deklarációval kivonultak a javaslat tárgyalásáról. A törvény a lázadástól, lazítástól, katonai árulástól kezdve lefelé az államellenes cselekmények följelentésének elmulasztásáig és az álhírterjesztésig mindenféle politikai kilengést büntet s a lapok betiltásáról is intézkedik. A súlyos politikai pörököt kivette az esküdtszékek hatásköréből s szakbírákból álló állambíróság hatáskörébe utalta. 1923 óta minden kémkedési és politikai pör e törvény alapján indul meg.

A nemzeti koalíciónak nemzetiségi szempontból másik nagy műve volt az *állami állások elnacionalizálása, az állami tisztviselők nyelvi vizsgáinak megkövetelése révén*. A német források szerint 1923—24-ben az elbuktatottakon kívül 7000 olyan német vasutast is elbocsátottak, aki eredményesen letette a nyelvvizsgát. Ugyanezt a célt szolgálta a *fölös tisztviselőállomány csökkentéséről szóló törvény*. E törvény alapján alacsonyabb szolgálati idővel is nyugdíjba lehetett menni, a fiatal tisztviselők végkielégítést kaptak. Ezt a törvényt 1925-ben hajtották végre. A végrehajtás végén mégis több lett a tisztviselő, mint eredetileg volt, vagyis ez nem annyira létszámcsökkentés, mint inkább tisztviselőkicserélés volt. svehla és Franke vasútügyi miniszter ellen 1925 november 22-én a parlamentben vádindítványt nyújtott be az ellenzék 140 aláírással, azzal az indokolással, hogy törvényellenesen csapták el a hivatalnokok tömegeit.

A magyarságot súlyosan érintette a legfelsőbb közigazgatási bíróság 1923-ban hozott egyik döntvénye is, amely Szlovákiára és Kárpátaljára vonatkozólag *a magyar illetőségi joggyakorlatok a magyar Judikaturától eltérőek g szűkítő en magyarázta*, s az illetőség előfeltételül azt kívánta, hogy az érdekelt csak akkor bír jogerős illetőséggel, ha ő vagy atyja legkésőbb 1906-ig bezárólag az illető község kötelékébe jegyzőkönyvi határozattal föl volt véve, a hallgatólagos illetőségszerzés lehetőségét kizárta. Ennek az lett a következménye, hogy az állampolgároknak elismert embereinek megsemmisítették a kiadott illetőségi bizonyítványát s a hontalanok száma annak ellenére, hogy különösen 1926/30 között évente ezrével adományozták az állampolgárságot, mégis az 1921-es népszámláláshoz képest 1930-ban a szlovákiai és kárpátaljai hontalan és külföldi honosságú magyar lakosok száma 16.257-ről 26.646 lélekre ugrott. 10.389 lélekkel több!

A nemzeti koalíció szelleméből folyt az a rendelkezés is, hogy a népszámlálás után a 20 százalékos magyar kisebbséget tartalmazó járásokból magyar községeket máshova csatoltak és máshonnan pedig szlovák községeket csatoltak ide s így *a magyarság arányszáma az illető járásban a 20 százalék alá süllyedt, s a járás magyarjai elvesztették a nyelvjogukat*. Ez történt a *pozsonyi, kassai, rimaszombati, nyitrai és gálszécsi bírósági járásban*. Ezen az alapon az igazságügyminiszter elrendelte e járásokban a magyar nyelv használatának mellőzését. A legfelső közigazgatási bíróság azonban a rimaszombati járás esetében kimondotta, hogy a rendelet törvénytelen, mert csak a statisztikai hivatal a döntő s a statisztikai hivatal a községek elcsatolása szerint nem korrigálta 20 százalékon felüli adatait. A legfelső közigazgatási bíróság határozata azonban csak elméleti értékű erkölcsi siker volt: mert már közvetlenül az 1930-as népszámlálás előtt érkezett, ez pedig már anélkül is jóval alacsonyabb arányszámot mutatott ki. A kölcsönvett szlovák községekre (Csehbrézó, Sóslehota) már nem volt többé

szükség, a néhányévi vendégszereplés után visszacsatolták őket a losonci járáshoz.

Az 1925-ös esztendő nagy politikai átcsoportosítást hozott úgy a cseh többség, mint a német-magyar ellenzék oldalán. *A kormánytöbbség tavasztól munkaképtelenné vált*, mert a gazdasági kérdésekben kiütköztek az agrárpárt és a szocialista pártok által képviselt osztálypolitika érdekellentétei. A cseh polgári pártok kapcsolatokat kerestek a német ellenzék polgári pártjai felé, hogy egy cseh-német polgári többség útját egyengessék, a cseh szocialista pártok a német szociáldemokráciához közeledtek. Ez a fejlődés a német tábor taktikájában megoszlást idézett elő. Az eddigi elvi ellenzékiiséget — melynek főeszközei a parlamentben a technikai obstrukció és tüntető távolmaradás voltak — csak a szélső nemzeti irányú pártok, a nemzeti párt és a nemzeti szocialista párt tartották fenn, míg a polgári oldalon a német agrárpárt, a keresztényszocialista, a demokrata és az iparospárt, a szocialista részen a német szociáldemokrata párt »aktív« ellenzéki taktikát választott: a vitákban való részvételt, sőt az elől a lehetőség elől sem zárkózott el, hogy kedvező alkalom kínálkozása esetén -»aktív« módon részt vesz a kormányzásban, vagyis kormánytámogató lesz. A németeket ebben az a meggondolás is vezette, hogy a régi Ausztriában a cseh kisebbség mindig kétágú politikát folytatott, egyik része mindig a kormányban volt, a másik éles ellenzékben, de nemzetiségi kérdésekben mindig a legnagyobb egyetértéssel egymás kezér< játszottak. A cseh nemzeti koalíció következetes és tekintet nélküli nacionalista politikájának eredményei miatt is erősödött az a fölfogás, hogy, ha a németiség képvisellel bírna a kormányban, akkor a cseh nacionalista politika nem lehetne olyan erős és hatásos.

A kormánykoalíció válságával párhuzamosan válságot élt át a németiség és a németiséggel együtt a magyarság is. Magyar oldalon mindenekelőtt a taktika kérdésében jelentkeztek nézeteltérések. Petrogalli halálával az egységesítő szellem meggyöngült, Lelley minden lehető módon gyengítette a Vezérlő Bizottság befolyását. A politikai irány kérdésében súlyos válság tört ki az Országos Keresztényszocialista Pártban. Lelley személyi politikát űzött s hajlamos lett volna a cseh katolikus néppárt közvetítésével közeledni a kormányhoz. Emiatt pártválság tört ki, s a párt végül kizárta Lelleyt és vezérkarát. A pártválság tetőfokán Szent-Ivány elérkezettnek látta a pillanatot *az egységes magyar párt megalkotására*, számított a válságban lévő keresztényszocialisták Lelley-ellenes zömére s megalapította a Magyar Nemzeti Pártot. Az új pártba az egész Kisgazdapárt beolvadt és a Jogpárt is csatlakozott hozzá, ellenben a Keresztényszocialista Párt új vezérlete, dr. Szüllő Géza elnök, nemkülönben Grosschmid Géza és Jabloniczky János vezetésével elzárkózott a régi pártkeret föladásától s ellenezte az aktivista taktikát. Az új Magyar Nemzeti Párt azzal a lehetőséggel számolt, hogy a fejlődés során a cseh nemzeti koalíció pártjai között kimélyül az osztály-

ellentét s a szocialista pártokat sikerül ellenzékbe szorítani és az osztályharcok mellett a nemzetiségek helyzete javulhat, ezért *határozott polgári irányú politikát kezdett*, míg a Keresztényszocialista Párt azt hangsúlyozta, hogy nem polgári, hanem osztályfölötti és elvileg ellenzéki politikát kíván folytatni.

A kormánytöbbség helyzetét erősen megrendítette a július elején *a Vatikánnal kitört konfliktus is*, amikor a Hus-ünnep miatt Marmaggi nuncius tüntetően elhagyta Prágát és a nunciatúra évekig betöltetlenül maradt. Föllángolt a kultúrharc, a szlovákiai püspöki kar a katolikusokat nemcsak a szocialista szakszervezetekből, hanem a Sokol-egyesületekből is kitiltotta. A munkaképtelenné vált koalíció novemberre kiírta a nemzetgyűlési választásokat.

E választáson a két magyar párt külön haladt. A Magyar Nemzeti Párt az új választási reform előnyeinek kihasználása céljából az aktivista német gazdapárttal társult. Számítása bevált, a harmadik választási menetben e választási csoport, mint a legerősebb nemzeti-ségi párt, *egy* maradékmandátumot nyert s ezt a magyar nemzeti párt kapta. A keresztényszocialista párt külön vett részt a november 15-én megtartott választáson. A Magyar Nemzeti Párt így 138.737 szavazatával 5 képviselői és 3 szenátori mandátumot szerzett (Szent-Ivány József, Nitseh Andor, Holota János dr., Korláth. Endre dr., Koczor Gyula képviselők, Törköly József dr., Richter János, Szilassy Béla dr. szenátorok), s a keresztényszocialista párt 98.383 szavazatával 4 képviselői és 2 szenátori mandátumot (Szüllő Géza dr., Jabloniczky János dr., iFedor Miklós és Gregorovics Lipót dr. képviselők, Franciscy Lajos dr. és Grosschmid Géza dr. szenátorok). Lelley »Nyugatszlovenszkói Keresztényszocialista Párt«-ja 17.285 szavazatot nyert, de mandátum nélkül maradt.

A választás eredményeképpen a nemzeti koalíció 164 mandátumról 146-ra zsugorodott, de kiegészítette magát a megerősödött cseh iparospárttal s így Svehla harmadik kormánya 159 képviselővel újból megalakult. De ez a nemzeti koalíció már csak egy dologra volt képes: *a sovénsszemű nyelvrendeletre*. A nyelvtörvényhez, amely csak elvileg jelentette a nyelvi jogok alkalmazásának kerekeit, elkészítették a végrehajtási rendeletet annak ellenére, hogy Svehla, mint első belügyminiszter, a nyelvtörvény meghozatalakor szavát adta egy német küldöttségnek, hogy a csehszlovák többség megalégszik a becikkelyezésével, de neim hajtja végre. A kormány 1926 február 3-án kiadta, bár két szocialista miniszter, Bechyně és Winter, megtagadta az aláírását s *így* a rendelet az ő aláírásuk nélkül jelent meg. A rendelet kiadása óriási vihart keltett. Czech, a későbbi német szociáldemokrata miniszter azt vágta svehla szemébe, hogy szószegést követett el. Svehla idegei a bizalmatlansági váta alatt összeomlottak, úgyhogy másnap lemondott és hosszú hónapokra a Rivierára utazott. Két napra rá Cerny újabb *hivatalnokkormánya* vette át az ügyek vezetését. *A nemzeti koalíció korszakát a polgári többség kora váltotta föl.* A hivatal-

nohkormány csak átmenet volt a teljes polgári kormány felé, időnyerést szolgált, hogy uralma alatt Svehla, Hodza és Kramár összekovácsolja az új többséget. A polgári többség körvonalai a vámkérdésben alakultak ki. Az agrárvámok emelését célzó javaslatot nemcsak a cseh polgári pártok, hanem az aktivista német agrárpárt és német keresztényszocialista párt, továbbá a szlovák néppárt és a Magyar Nemzeti Párt is megszavazta. *Ez volt az első eset, hogy a két magyar párt teljesen ellentétes taktikát követett.* Az ezt követő kongruatörvényt már mindkét magyar párt támogatta, de az ellentét továbbra is mély maradt. A Magyar Nemzeti Párt a vámtörvény megszavazásáért kieroszakolta az évek óta tervezett Dérerfőle illetőségi javaslat törvénybeiktatását s ezzel néhány ezer magyar hontalan visszanyerte állampolgárságát. Sajnos, a *lex Derer* még félmegoldást jelentett a hontalanok ezrei számára. A vámtörvény mély szakadékot vont a cseh polgári és ellenzéki tábor közé. A törvényjavaslat ellen a szocialisták a kommunistákkal együtt a prágai parlament legerőszakosabb és legrombolóbb obstrukcióját fejtették ki s az uccát is véres tüntetésekre izgatták föl az »úri koalíció« ellen.

A vámkoalíció idején az volt a helyzet, hogy polgári többséget csak a szlovák néppárt és a németek s esetleg a magyarok egy részének segítségével lehetett alkotni. E helyzeti előnyt a szlovákok, a németek és magyarok kihasználhatták volna, ha a három nemzet szolidáris politikát követ. De a szlovákokat Kramár a tartományi reformmal külön leszerelte és a németek is Hodzával külön egyeztek ki, minden előzetes programígéret kikötése nélkül s így helyzeti energiájukat elvesztették. Ilyen körülmények között a magyar nemzeti párt, — amely egyedül ragaszkodott előzetes garanciákhoz s főleg a földreform végrehajtásának megállítását kívánta s a Koczor-főle javaslat szerint azt az elvet akarta érvényesíteni, hogy a magyar többségű vidéken minden kisajátított földet magyar földigénylőknek kell juttatni — kezességek hiányában belátta, hogy az aktivista politika kilátástalan s önként *szakított az aktivista kísérlettel.* A szlovákok már 1929-ben megbánták lépésüket, belátták, hogy a tartományi önkormányzat nem elégítheti ki autonómista követelésüket és ellenzékbe vonultak. A német aktivista kísérlet egészen 1938-ig tartott, de ez is ugyanolyan teljes kiábrándulással végződött.

*

Ettől kezdve *a magyarság két pártja megint egyre szorosabb fegyverbarátságban küzd egymás mellett, a keresztény világnézetben, a nemzeti programpontokban és az autonómia követelésében teljesen egyek voltak.* így 1927-ben válllvetve vettek részt a községi, 1928-ban a tartományi választásokban. A következő évben, 1929 október 27-én a szepesi német párttal közös választási csoportként 257.231 szavazatot szereztek. A keresztényszocialista párt a közös listán 5 képviselőt, 2 szenátort, a Magyar Nemzeti Párt 3 képviselőt,

lőt és 4 szenátort s a szepesi német párt 1 képviselői mandátumot szerzett. Képviselők lettek: Dobránszky János, Fedor Miklós, Hokky Károly, Jabloniczky János dr., Szüllő Géza dr. keresztényszocialisták, illetve Holota János dr., Szent-Ivány József, Törköly József dr. nemzeti pártiak és Nitsch Andor szepesi német párti szenátorok: Böhm Rudolf, Grosschmid Géza dr. keresztényszocialisták, Füssy Kálmán, Korláth Endre dr., Richter János és Szilassy Béla dr. magyar nemzetiek. Ez alkalommal a Magyar Nemzeti Párt elégedetlenjei, Mohácsy János dr.-ral az élükön, országos kisgazdapárt címen akarták megbontani a magyarság egységét, de csak 6894 szavazatot tudtak elragadni.

A polgári koalíció évei (1926—29) *a gazdasági javulás* időszakával estek egybe. Ez volt az első és egyetlen korszak, amikor az állaimháztartás nemcsak egyensúlyban volt, de még mintegy kétmilliárd koronás megtakarítást is mutatott föl. A gazdasági föllendülés éveiben a szocialista-kommunista ellenzékkel szemben a többség teherbíró volt, de a depresszió első jelentkezésére (1929 október 4-iki newyorki árzuhanás) kénytelen volt a szociális harcok megelőzésére a szocialista pártokkal kiegyezni. A polgári koalíció vezérének, Svehlának halálos betegségével szintén agóniába került. Utódja, Udrzal, rövid kísérletezés után a csehszlovák *szocialista pártokkal egészítette ki kormányát*, sőt a szocialista befolyás előretörésére a német szociál demokrata pártot is beveszi, a német keresztényszocialistákat pedig eltávolítja a kormányból. *A kormány a gazdasági nehézségek miatt a nemzetiségi kérdést teljesen mellőzte.*

Meg kell említeni, hogy magyar részről erős harcok kísérték az 1930 december 2-án végrehajtott népszámlálást. A népszámlálás legsúlyosabb sérelme az volt, hogy Szlovákiában és Kárpátalján a népszámláló biztosok állították ki az Összeírása íveket s így a megszámlált személy nem maga tölthette ki nemzetiségi rovatát. A biztosoknak Szlovákiában a jogosan igényelt 21.48%-a helyett csak 4.2%-a volt magyar. *A népszámlálás eredménye megdöbbentő volt:* Szlovákiában nemcsak hogy az egész természetes szaporodás eltűnt, de ezenfelül még 9.9%-os csökkenés is jelentkezett, 62.839 magyarral lett kevesebb, mint 1921-ben volt. A népszámlálás módszerei és hibái ellen a magyarság két pártja panasszal fordult a Népszövetséghez.

A nehézkes Udrzalt 1932 nyarán az agrárpárt buktatta meg s Malypetr váltja föl *a vegyes nagy csehszlovák-német koalíció élén*. Malypetr csak gazdasági programot adott, a gazdaságpolitikai »erőskéz« kormányát jelentette s *a nemzetiségi kérdést meg sem említette*. Az állaimháztartás deficitje ettől kezdve évente átlag másfél-kétmillió lett, ugyanennyivel több az államadósság. Ettől kezdve több kölcsönt ír ki a kormány s 1934-ben devalvációt kénytelen végrehajtani. Súlyos gazdasági csapást jelentett Szlovákia és Kárpátalja gazdasági kivitelére a Magyarországgal fennálló keres-

kedelmi szerződés felbontása, ami háromesztendei vámháborút váltott ki a két ország között.

A kormány a parlamenttől széleskörű meghatalmazásokat kapott törvényerejű gazdasági rendeletek kiadására olyan kérdésekben is, ahol törvényhozásra lett volna szükség. De a tekintélyuralmi irányzat rövidesen politikai térre is áttért. Életbelépett az irányított nemzetgazdaság rendszere, a gabonamonopólium, faszindikátus, paprikaszindikátus, a kartellek száma eléri az ezret, az állami költségvetés mellett külön kezelt, úgynevezett állami alapoké a százat, a banktörvény teljesen a kormány irányítása alá helyezi a pénztőkét. A gazdasági politika a bel- és külpolitika terén is következményekkel jár.

A devalváció miatt Kramar nagyszláv pártja ellenzékbe vonult s ezt arra használja föl Benes, hogy *Szovjetországot de jure is elismerje* (1934 január 19.), majd mint a népszövetségi tanács elnöke, besegítse a Népszövetségbe. 1935 május 16-án pedig megkötö a csehszlovák-szovjet védszerződést.

Döntő befolyással bír ezidőben Csehszlovákia nemzetiségi politikájára egy külpolitikai esemény: a nemzeti szocializmus uralomra jutása Németországban (1933 január 30.). *A csehszlovák kormány a német nemzetiségi kérdésben az erőskéz politikáját vezeti be, felosztatják a Volkssport tornaegyesületet, pörbefogják Jung, Krebs, Schubert és Kasper német nemzeti szocialista képviselőket, a német nemzeti szocialista pártot fölосztatják, a német nemzeti párt működését pedig felfüggesztik* (1933 október 4.). Ez a rendelkezés indítja meg Hehlern Konrád egységesítő mozgalmát s a két párt romjain megszületik *a szudétanémet párt*. — A gazdasági meghatalmazások rendszerét *politikai meghatalmazásokkal* egészítik ki, szigorítják a sajtójogot és a rendtörvényt. A tekintélyuralmi rendszer a gazdasági térről a politikai térre is átcsapott. *A szlovák kérdésben* is élesebbre fordult a viszony. Az 1933. év augusztusában tartott Pribina-ünnepségen a szlovák néppárt a kormányelnök és a hatósági kiküldöttek jelenlétében a tömeg politikai csínye következtében deklarációt olvasott föl, amelyben követelte a pittsburgi szerződés megvalósítását. Ezt a csínyet sok politikai pör és a »Slovak« betiltása követte. Egyidejűleg a »Prágai Magyar Hírlap«-Jot is három hónapra betiltották. *A magyarság* felé a kormány magatartásában új jelenség egy állativizmus szervezése. A kormánypártok régi emigráns magyar új ságirógárdáját belföldi magyarokkal frissítik föl s egészen ellenzéki álarccal új kormánylapot alapítanak. (Magyar Újság), mely az aktivizmus, helyesebben a megalkuvó opportunizmus politikáját hirdeti.

Közben lejárt a nemzetgyűlés megbízatása s *1935 májusában új nemzetgyűlést választanak*. A parlamenti élet egészen új arculatot kap. Megjelenik a porondon a szudétanémet párt. Nemcsak a ki-

sebbségek közt a legerősebb párt (mert a német mandátumok kétharmadát szerezte meg), hanem általában az egész ország legelső pártja. A német fegyelmezettség legmagasabbfokú megtestesítője.

A magyarság két pártja 234.943 szavazatával 9 képviselői és 6 szenátori mandátumot nyer. A keresztényszocialista részről képviselő lett Szüllő Géza dr., Esterházy János, Petrások Ágoston és Porubszky Géza dr. A nemzeti párt részéről Szent-Ivány József, Jaross Andor, Korláth Endre dr., Holota János dr. és a szepesi német párt részéről Nitsch Andor. Keresztényszocialista szenátorok: Turchányi Imre dr., Pajor Miklós dr. és Hokky Károly; nemzeti pártiak: Törköly József dr. és Füssy Kálmán. A halálos beteg Törköly lemondása után 1937-ben Szilassy Béla dr. került be a szenátusba. Az új nemzetgyűlésben a kormánytöbbség összetétele nem változott, változásra alig volt kilátás, de 1935 végén két személyi kérdés hirtelen új irányt adott Csehszlovákia politikájának.

A szudétanémet párt természetes szövetségese lett a magyarság pártjainak, de a 35-ös választás során újabb ellenfelet is kaptak a nemzetgyűlésben az úgynevezett »magyar aktivisták«-ból. Mivel a kormánytöbbségben a német ellenzék ellensúlyozására három német párt volt, ezért a magyar ellenzék ellensúlyozására a kormánypárti »magyar aktivistákat« kreálták. Magyar kormánytámogató párt nem lévén, a cseh agrárpárt és a cseh szociáldemokrata párt egy-egy mandátumát magyar embernek adta: az agrárpárt nagykálnai főkorteseinek, Csomor István maradékbirtokosnak, a szociáldemokrata párt Schulcz Ignác pozsonyi szakszervezeti titkárnak. E két törvényhozó jelképezte a nemlétező magyar kormánypártot. Szerepük mindenkor negatív volt: helytelenítették azt, amit a magyar ellenzék kívánt és mindenáron dicsérték azt, amit a kormány tett. De az új nemzetgyűlésben *a nemzetiségi kérdések ennek ellenére is erős nyomatékot nyertek s a kormány egyre többet kénytelen volt foglalkozni a kisebbségek panaszaival és követeléseivel.* A csehszlovák nemzeti expanzió politikai defenzívába kénytelen átmenni. Az új parlamenti erőelosztás mellett a szudétanémet párt antiknaxista irányzata miatt a cseh jobboldal köreiben ismét fölmerül a polgári többség gondolata, de a fölszín alatt marad s állandó feszültséget idéz elő a többségben. A polgári-szociálisták ellenét tört ki újból a Bodza-kormány első napjaiban (1935 október-december). Bradáe házelnök hirtelen halála (1935 október 20.) miatt Malypetr távozni kénytelen a kormány éléről, átveszi a házelnökséget, a kormány vezetését pedig *Hodza Milán, Csehszlovákia első szlovák miniszterelnöke veszi kezébe.* Hodza első feladata a köztársaság legnagyobb személyi kérdését: Masaryk elnök utódjának problémáját megoldani. *Masaryk elnök súlyos aggkori bénultsága miatt lemondott* s utódaul Benest ajánlotta. A kormánytöbbség polgári jobboldala azonban ellenjelöltet állított a nemzeti szocialista Benesnek. Az ellenjelölt személyének megválasztása azonban szerencsétlen volt, eleve kizárta a német vagy magyar polgári pártok tá-

mogatását, a nemzetiségi törvényhozók nem szavazhattak Némec Bohumál egyetemi tanárra, a Csehszlovák Nemzeti Tanács elnökére. Ennek ellenére a helyzet kulcsa mégis a szlovák néppárt kezében volt s a szlovák néppárt inkább a szocialista jelölt mellé állt. Némec kénytelen volt visszalépni s Benest óriási többséggel választották meg. A katolikus pártok azért támogatták Benest, mert éppen akkor vezette sikerre a Vatikánnal a régebben kötött *modus vivendi* végrehajtását célzó tárgyalásokat, a kommunisták azért, mert kezdeményezője volt a csehszlovák-szovjetorosz szövetségnek.

A magyarság politikájában is jelentős mozzanat volt az elnökválasztás. Benes ugyanis előzően fogadta a (magyarság képviselőit, Szüllő, Jaross és Esterházy képviselőket, s meghallgatta panaszait és követeléseiket. Azokat teljesíthetőnek és orvoslandóknak minősítette. A magyar törvényhozók a demokrácia nagyobb biztosítékát látták Benes jelöltségében, ezért elsőízben tértek el attól a tradíciótól, hogy az elnökválasztásnál üres szavazólapokat dobjanak az urnába s *Benesre szavaztak*. Hangsúlyozták ugyanakkor, hogy a bizalom előlegezése az államfőnek és nem a kormánynak szól. E taktika kezdeményezője a keresztényszocialista párt vezérlete volt.

E léghört a magyar nemzeti párt arra használta föl, hogy a nyilvánosság előbb 1936 január 10-én kiáltvány alakjában följánlotta az egységes magyar "párt" megalapozását. Az »Egyesült Országos Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Párta eszméje 1936 június 21-én testet is öltött s azóta a magyarság erejét többé nem belső versengések, hanem egységes politikai szervezet kialakítására, a céltudatos szervezett politikai, gazdasági, szociális és kulturális élet megalapozására fordította. A két párt egységébe a magyar nemzeti munkáspárt is beolvadt s az Egyesült Párt nemcsak eddigi táborát egyesítette a fehér-zöld pártzászló alatt, hanem különösen a munkásság körében is új híveket szerzett. A párt elnöke Jaross Andor, ügyvezető-elnöke Esterházy János, a parlamenti klub elnöke Szüllő Géza dir. A párt erősödése — mint azt a kassai, nyitrai, vágssellyei és losonci községi választáson való 20—60 százalékos előretörése mutatta — elemi erejű.

Az új elnök és Hodza kormánya a nemzetiségi kérdést állította a legsürgősebb teendők közé, de a második devalváció, a gabonaárak kérdése és főleg a nagyszabású véderőtörvények egész sora foglalták le a kormány érdeklődését, a külpolitikában pedig a Saarvidék visszacsatolása, a csehszlovák-szovjetorosz katonai szerződés, a locarnói szerződést német részről hatályon kívül helyező rajnavidéki katonai megszállás, az abesszin háborúval kapcsolatos megtorlások feszültsége, a spanyol feszültség és végül az osztrák csatlakozás. *A kormány csak egy évvel az ügyek átvétele után, 1937 február 18-án bette meg az első lépést a nemzetiségi kérdésben. E napon kormánynyilatkozatot adott ki, amely a nemzetiségi kérdést úgy vélte megoldhatni, hogy a kormány ünnepélyesen megígérte az alkotmányban ígért aránylagos részesedés gyakorlati érvényesítését*

úgy az állami alkalmazásban, mint a segélyezésben, valamint a közszállításokban.

De az aránylagos részesedést illetően utána egy év alatt magyar viszonylatban semmi javulás nem mutatkozott. Az úgynevezett »tollvonás« sem következett be, amely a rendeletnek megvalósítható jogok nyújtásában állott volna. Ilyen jog illette volna meg például a nyelvtörvény alapján a magyarságot, hogy a ipostánál és a vasútnál a magyar nyelv és a magyar községnév is használható minden olyan, legalább 20 százalékos magyar lakossággal bíró községben, amely egy legalább 20 százalékgig magyar jellegű bírósági járásban fekszik. Ezt a jogot élvezik a németek és a lengyelek, ellenben a magyarokra vonatkozólag 1938 március 21-én csak olyan tartalmú rendelet jelent meg, amely az 50 százaléknál magyarabb járasok 50 százaléknál magyarabb községei számára ismeri el ezt a jogot. A magyarság természetes kiábrándulással fogadta a »február 18-i« politika ilyen sovány eredményét. Néhány nappal később a német aktivista pártok is belátták, hogy a kormánytámogatással kapcsolatos 11 és fél éves aktivista politika kísérlete sikertelenül végződik s *a német gazdapárt, a keresztényszocialista párt ellenzékbe vonult és belépett Henlein szudétanémet pártjába.*

A kormánytöbbség németek nélkül maradt s így anélkül, hogy akarta volna, ismét *nemzeti koalícióvá* alakult át. A történelem furcsák játéka az, hogy az új nemzeti kormánytöbbség legégetőbb feladata éppen *a nemzetiségi kérdés sürgős megoldása*, ez a föladat, amit a 11 és fél évig tartó német aktivista kísérlet ideje alatt a csehszlovák német vegyes kormánytöbbség nem tudott megoldani.

Ma, Csehszlovákia fönnállásának huszadik, jubileumi évében] a nemzetiségi kérdés a csehszlovák állam legégetőbb problémája. A szudétanémet párt a német lakosság 90 százalékát egyesítette táborában s most a magyarokkal és szlovákokkal együtt a legnagyobb nyomatókkal követeli a nemzeti állam eszméjének egy svájci mintájú nemzetiségi állam eszméjével való fölváltását, a köztársaság mindegyik népe számára a teljes nemzetiségi önkormányzatot. A kormányzat húsz esztendőn át tagadó álláspontot foglalt el e kérdéssel szemben, de most már a francia és angol kormány hivatalosan is elismerte ia nemzetiségi követelések jórészének jogosságát s barátságos szellemű demarsot intéztek Prágához, hogy »az engedékenység legvégső határáig menjenek el a nemzetiségek észszerű követeléseinek teljesítésénél«. Ennek az angol és francia fölfogásnak megfelelően a kormány bejelentette, hogy úgynevezett »nemzetiségi statútumot« alkot meg, amely a nemzetiségek valamennyi eddigi jogát és az ahhoz szükséges kiegészítéseket fogja tartalmazni. Ausztria bekebelezése óta Németország is nyomatókusan sürgeti a szudétanémet kérdés megoldását s e kívánság súlyos feszültséget támaszt Közép-Európában, úgyhogy csöppet sem túlzás az, ha azt mondjuk, hogy *a csehszlovákiai nemzetiségek kérdése ma Európa legégetőbb kérdése s ennek helyes és igazságos megoldásától függ nemcsak Csehszlovákia, hanem egész Európa fejlődése is.*

Darvas János.

IV. A GAZDASÁGI KÉRDÉS

Gazdasági életünk húsz éve

A gazdaságtörténelemben húsz esztendő elenyészően csekély idő. Kisebbségi életünk elmúlt két évtizedének keresztmetszete nem is kíván gazdaságtörténelem lenni, hanem csupán átfogó vázlat húsz esztendő gazdasági életéről. A nemzeti kisebbség gazdasági élete mindig szoros függvénye a többségi nemzet gazdasági életének, mert hiszen a kisebbségnek csak a törvények által szabott kereteken belül lehet felépíteni céljait szolgáló gazdasági intézményeit. A kisebbségi gazdasági intézmények létesítése sokkal nehezebb feladat, mint az államalkotó nemzet által létrehívott gazdasági szervezetek létrehozása. Egy kisebbség nem rendelkezik a törvények parancsoló erejével, tehát törvényadta utakon nem kényszeríthet a nemzettöredék számára gazdasági intézkedéseket. Kisebbségi életben csak *az erkölcsi erő* lehet a gazdasági életben is az összekötő kapocs, amely az elszakadt nemzettöredék gazdasági útját szabályozza.

A mai liberális kapitalizmus kocában éppen ezért nehéz a kisebbségi sorsban élő népek gazdasági helyzete. Különösen Csehszlovákia kisebbségeire vonatkozik ez a megállapítás, ahol a demokrácia és a humanizmus jelszavai mögé éppen a kapitalizmus — egyrészt az uralkodó nemzet, másrészt a nemzetközi tőke kapitalizmusa — bújlik el. A kisebbségi gazdasági életben, tehát a mi életünkben legnagyobb veszedelmet éppen a liberalizmus, ezzel együtt az uralkodó nemzet és a nemzetközi tőke kapitalizmusa jelentik. Ennek köszönhetünk minden veszteséget, természetesen az uralkodó nemzet törvényhozási korlátain kívül, ami bennünket húszesztendőses kisebbségi életünkben ért.

Kisebbségi gazdasági életünk vizsgálatánál, az elmúlt húsz év távlatának összeállításánál nem kerülhetjük el azt, hogy ne vizsgáljunk rá azokra a hibákra, melyeket a magyar liberális gazdasági politika éppen a végeken, a magyar nyelvhatárokon követett el. Ezt nevezhetjük a kisebbségi sors gazdasági előkészítő korszakának. A másik korszak az államfordulat idejére és az ezt követő néhány esztendőre esik, amikor az államalkotó nemzet részéről a céltudatos gazdasági politika jellemző, a kisebbségek részéről

pedig a visszacsatolás reményének kora, a gazdasági problémák háttérbe való szorulása következett. A néhányéves tétlenség és csodavárás után kezdődött a lassú építkezés ideje, amely a mai napig is tart, sőt fokozottabb mértékben éppen a legutolsó esztendőben indult meg. A három — gazdaságtörténelmi szempontból ugyan rövid — korszak ismertetése közben természetesen részletesen tárgyaljuk gazdasági intézményeinket, egyrészt azokat, amelyeket az államfordulat idején mentettünk át kisebbségi életünkbe, másrészt azokat, melyeket már önerőnkkel építettünk fel, közben azokról a magyar intézményeikről sem feledkezem meg, amelyek a húsz esztendő folyamán egyrészt megszűntek, másrészt pedig az uralkodó nemzet kapitalizmusának szolgálatába állottak. Ma — már bevezetőben megállapíthatjuk azt, hogy a szlovákiai magyarság szolgálatában egyedül *a szövetkezeti mozgalom és a gazdasági érdekvédelmi szervezetek állanak*. Államalkotó nemzet testéből szakadtunk kisebbségi sorsba, olyan nemzet testéből, amely a múltban nem helyezett súlyt sohasem a gazdasági kérdésekre, gazdaságilag a világháború végéig nem tudott gondolkodni és a gazdasági munkát a napi politika és a jó közigazgatás mellett csaknem teljesen elhanyagolta és olyan elemnek engedte át, amely sohasem érzett közösséget a magyar lélekkel. A szlovákiai magyar kisebbség nem élt önálló állami életet, hiszen a határmenti magyar népcsoportok szerves részei voltak a magyar medence lakosságának. Erdély az államfordulat idején sokkal kedvezőbb helyzetben volt abból a szempontból, hogy azonnal fölismerte az elcsatolás tényét és megkezdte a gazdasági berendezkedés átépítését az új helyzetnek megfelelően. Erdély a Kárpátok által határolt Közép-Dunamedencében külön egységet jelent, nem fűzték olyan szoros kapcsolatok a magyar centrumhoz, mint a szlovákiai magyarságot.

Ha a múlt századbéli gazdasági fejlődést vesszük figyelembe, megállapíthatjuk azt, hogy Magyarország gazdasági fejlődése a magyarság számára teljesen egyoldalú volt. A magyar lakosság körében csupán a mezőgazdálkodás jelentett önálló, kimondottan magyar gazdasági tevékenységet, de ez a, mezőgazdálkodás isem rendelkezett fejlett érdekképviselői szervekkel. A szlovákiai magyarság szempontjából ez a tétel teljesen helytálló, mert a helyzet még ma is ezt mutatja. Ez a mezőgazdálkodás nem volt tökéletes, mert hiszen a mezőgazdasági lakosság néhány évtizeddel azelőtt került ki a jobbágyi sorsból. A múlt századvégi és a huszadik századeleji magyar liberális gazdasági politika sok tévedését most érezzük igazán kisebbségi életünkben, az új állam keretei között. A magyarság a szabadelvűséggel legtöbbször saját érdekeit áldozta fel. A gazdasági erők szabad érvényesülésének jelszava sokmillió magyar kisember vagyonának megsemmisülését, gazdasági érdekeinek feláldozását jelentette olyan szabadelvű plutokrácia javára, amely a magyar nemzeti szellemtől távol állott és csupán önmaga-

nak élt. A jobbágyi sorsból még alig felemelkedett magyar *nép* továbbra is jobbágya maradt a maga kiszolgáltatottságában és védtelenségében ennek az új hatalomnak. A magyar szabadelvű kapitalizmus útját a (kivándorló magyar tömegek hosszú procesz-sziója, a fálvakon uralkodó áru- és hiteluzsora, egy, szétesett és felhígított magyar középosztály, földbirtokosok eladósodása, a magyar nyelvhatár szélein, de a magyar nemzettesten belül is a nemzetiségek, különösen a románok fokozódó területi térhódításai jelezték. Ez a gazdasági politika gazdasági góccokat épített ki olyan helyeken, ahol ezt a magyarság érdekei nem kívánták. Nagyoösszegű állami támogatásban részesített olyan vállalkozásokat, melyeiknek erkölcsi és nemzeti megbízhatósága a legtöbb esetben kétes volt. Ennek az erőltetett és nemzeti szempontból távolesó, kényszerítést fejlesztésnek nem sok előnyét láttuk abban az időben, de most érezzük igazi hátrányait kisebbségi életünkben. A szlovákiai — azelőtt magát magyarnak valló — gyáripár és bankokrácia az államfordulattal egyidőben fordította meg köpönyegét és új színekben tündökölt tovább. A magyarságnak az államfordulat előtti időben sem sok hasznot hozott a szabadelvű kapitalizmus nemzeti szempontból, — a gazdasági szempontokat egyelőre figyelmen kívül hagyjuk — de kisebbségi életünket vizsgálva, egyenesen káros volt a nagymértékű gazdasági szabadság.

A széles magyar népréteggel csak nagy erőfeszítéssel tudott törődni néhány előrelátó magyar gazdasági politikus. Ezek a szabadelvűség jelszavát komoly nemzeti gazdasági programmal cserélték fel, kezükbe vették sok bajjal — és éppen a szabadelvűség jelszavával legjobban küszködő mezőgazdasági lakosság szervezését. Ekkor indult meg Károlyi Sándor gróf vezetése alatt az az előrelátó szervezési munka, melyet kisebbségi életünkbe egyedül tudtunk úgyszólván átmenteni, megtartani és amennyire szegénységünkben és elesettségünkben telt, fejleszteni is. "Ha valamikor az erdélyi és szlovákiai magyar kisebbségek gazdaságtörténelmének megírására sor kerül, akkor Károlyi Sándor grófnak és társainak jár majd a hála azért, hogy a kisebbségi magyarságban a gazdasági életerő megmaradhatott. Ez a szervezkedés azonban akkoriban nem mutathatott fel átfogó eredményeket, egyrészt a szabadelvű körök nyomasztó gazdasági fölénye, másrészt a felsőbb társadalmi körök teljes érdektelensége folytán.

A szlovákiai magyarság az államfordulat előtt helyi gazdasági centrumai közvetítésével, vagy közvetlenül észak-déli irányban a legnagyobb központ, Budapest felé gravitált. Kisebb mértékben, főképp a kisalföldi táj, Bécs és a monarciha nyugati részei felé is. A gazdasági vérkeringés ütőerei tehát déli irányban vonultak. A magyar iparosítás — igen helytelenül — a határszéleken folyt. Szociális szempontból még igazolható ez a tény, mert a szegény hegyvidéki lakosságnak akartak ezzel kenyeret adni, azonban nemzeti szempontból teljesen érthetetlen előttünk az, hogy az akkori illetékesek nem gondoltak arra, hogy a magyarság részére nem-

csak a mezőgazdasági foglalkozás és a közszolgálat ágait kellett volna megnyitni, hanem városi, megbízható iparos-, kereskedő- és munkásosztályt is kellett volna teremteni. Ebben az esetben nem történt volna meg az, ami Pozsony, Kassa és Ungvár esetében az 1930. évi népszámlálás idején történt. Ezekben a városokban hiányzott az önérzetes, nemzeti meggyőződésű polgárság, amely ugyan ma is magyarul beszél, de nem meri magát nyíltan magyar-nafci vallani, holott sokszor nem is tud más nyelven.

Az előzmények ránk vonatkozó részének vázlatos ismertetése után áttérek az államfordulat idejére és az ezt követő néhány esztendőre, amikor a legnagyobb veszteség érte a szlovákiai magyarságot anyagiakban.

Az államfordulat elszakított eddigi gazdasági gócainktól és a szlovákiai gazdasági életnek új tájak, új gazdasági lehetőségek, piacok felé kellett orientálódnia. A szlovákiai magyarságot inkább a mezőgazdasági termények értékesítése érdekli és az új piacot ebben az esetben a morvántúli országrészek jelentették. Az új orientáció az első időben, a konjunktúra idején igen kedvező eredményekkel járt. A négyszázkoronás búzaárak idején a szlovákiai magyarság nem gondolt erőtartalékolásra, sőt inkább hiteleket vett fel beruházásokra, melynek kamatait és törlesztését már a gazdasági válság idején kellett fizetnie.

Teljesen váratlanul és felkészületlenül állottunk a kisebbségi sorsba való jutás idején. Igaz viszont, hogy erre nem is készülhettünk fel. Úton-útfélen hallunk Szlovákiáiban olyan hangokat, hogy magyarságunk vezetői az okai annak, hogy a szlovákiai magyarság leszegényedett és nincsenek erős gazdasági szervezetei. Ez az állítás teljesen valótlan. Aki a hivatalos csehszlovák gazdasági politikát figyelemmel kísérte és kíséri, láthatja, hogy a csehszlovák forradalmi törvényhozás már az első hónapokban, sőt hetekben olyan törvényeket és rendeleteket hozott, melyek eleve lehetetlenné tették a nemzeti kisebbségek gazdasági szervezeteinek kiépítését. Az új csehszlovák állam, mint tudjuk, az osztrák-magyar monarchiától a háborús, tehát a teljesen kötött gazdasági rendszert vette át. A forradalmi törvényhozás a köztársaság első éveiben nem sietett a kötött gazdálkodási rendszer felszámolásával, hanem azt egyszerűen továbbépítette.

A köztársaság megalakulásának időpontjától, 1918 október 28-tól 1918 december 31-ig hozott 103 törvény és rendelet közül ötven kizárólag gazdasági és pénzügyi vonatkozású. Természetesen valamennyi törvény és rendelet a kötött gazdálkodás folytatása volt. 1919-ben már számos, reformra irányuló, gazdasági vonatkozású törvényt találunk. így az 1919. évi 5. számú törvény a gabonahivatalt szervezi meg, ebben az időben jelennek meg az ármaximáló rendeletek is, melyek elsősorban a mezőgazdaságot érintették,

különösen a szlovákiai magyar mezőgazdaságot, mert az ármaximálás a minőségi termelést teljesen figyelmen (kívül hagyta).

A szlovákiai magyar kisebbségek részére gazdasági szempontból a legnagyobb csapást a még most is érvényben lévő 1919. évi 210. számú törvény jelentette. Ez a törvény központi szövetkezet név alatt szövetkezeti kényszerközpontot létesített Pozsony székhellyel és azzal a kimondott céllal, hogy a központ a szlovákiai szövetkezetek elszámolását likvidálja a budapesti anyaintézetekkel, melynek megtörténte után a szövetkezetek szabadon kiválhatnak a központ kötelékéből. A likvidálás 1924-ben már befejeződött, azonban olyan törvényes intézkedés is történt időközben, hogy adó- és illetékkedvezményt csak a kényszerközpont tagszövetkezetei élvezhetnek, továbbá Szlovákiában csak ennek a központnak van meg a törvényes ellenőrzési joga. *Az ellenőrzési jog privilégizálása csak Szlovákiában van meg, ugyanakkor a történelmi országokban már 50 szövetkezetnek megvan az a joga, hogy külön ellenőrzési központot állítson fel.* A szövetkezeti mozgalom ügyét tehát már 1919-ben megrendszabályozta a törvényhozás olyan módon, hogy a magyarság számára teljes lehetetlenség egy külön ellenőrzési központ megalakítása. Ezzel természetesen még nem fejeződött be a dolog. Tovább keil ismertetnem a szövetkezeti mozgalomra vonatkozó törvényes megkötéseket.

A pozsonyi kényszerközpont az államfordulat idején a törvény parancsa folytán maga köré tömörítette az összes szlovákiai szövetkezetet. A hitelszövetkezeteket közvetlenül a pozsonyi központ kezelte, a fogyasztási és egyéb bevásárló és értékesítő szövetkezetek számára vidékenként áruelosztókat állított fel. Ezek az áruelosztók a legnagyobb anyagi nehézségek közé kerültek a legrövidebb időn belül. Ekkor jelenik meg az 1924. évi 239. számú törvény, amely választás elé állította a központot: u. i. a pénzügyi központok működését pénzügyi, ellenőrzési és szervezési tevékenységre korlátozta. A Központi Szövetkezetnek tehát választania kellett, inkább a hitelszövetkezeteket tartotta meg, mint a rossz vezetés folytán tönkrement áru elosztókat. A zsolnai, kassai és kézsmárki áruelosztó önálló központtá alakult, a többi megszűnt, vagy az ekkor alakult Gazdasági Szövetkezetek Szövetsége vette át, amely tulajdonképpen a Központi Szövetkezet alvállalata.

A magyar szövetkezetek idegen központok kezelésébe kerültek. A hitel- és egyéb szövetkezetek — a fogyasztási szövetkezetek kivételével — a Központi Szövetkezet kezelésében maradtak, a fogyasztási szövetkezetek nagy része az áruelosztóknál, majd később áruelosztók híján nagykereskedőknél szerezték be áruszükségletüket. Az államfordulat után ugyan magyar részről is megindult egynéhány szövetkezeti kezdeményezés, amely ma már a jól megérdemelt feledés homályába merült, de 1925-ig eredményes megmozdulás nem nem történt. Három nagyobb szövetkezeti szervezkedés indult közvetlenül az államfordulat után, azonban hozzá nem értők vezetése miatt rövidesen fel kellett számolniok, kettő közülük csődbe került.

A bukás magában nem lett volna nagyobb baj, azonban a következményt még ma is érezzük, ezeken a vidékeiken a magyar falvaik népe még ma is idegenkedik a szövetkezeti mozgalomtól.

A kényszerközpont üzleti balsikerei után csak egy magyar központ tudott létesülni, ez is a legszerényebb anyagi keretek között, 1925-ben. A »Hanza« szövetkezeti áruközpont, amely Galántán székel, 1925 június 18-án alakult, Az alakuló közgyűlésen 44 magyar szövetkezet képviseltette magát, az üzletrésztőke 55.000 korona volt. Ma a központ kötelékébe 215 fogyasztási szövetkezet tartozik 240 eladási hellyel. A szövetkezeti mozgalom mai helyzetképéről! ikesőbb lesz szó.

A szövetkezeti mozgalom korlátait még egynéhány későbbi törvény szabta, illetve építette tovább. A fióktilalmi törvény után megint egy nagyobbszabású korlátozó rendelkezés történt. Az 1933. évi 44. számú törvény megtiltotta az új pénzintézetek szervezését. Ezzel megakadt a hitelszövetkezetek szervezése. 1937 szeptemberéig, amikor a kormány Szlovákiában 50 új hitelszövetkezet létesítését engedélyezte azzal a feltétellel, hogy a szervezendő hitelszövetkezet székhelyének legalább 10 km távolságra kell lenni a járási székhelytől, továbbá a cégbejegyzés csak a minisztertanács hozzájárulása után történhetik meg. A járási székhelyeken u. i. már letelepedtek, vagy affiliáltak a nagy cseh pénzintézetek, továbbá a Földműves Kölcsönös Pénztárak (a csehszlovák agrárpárt érdekeltségében álló hitelszövetkezetek), így ezeknek 10 km-es körzetben érdekszférát teremtettek az új rendelkezéssel.¹

A szlovákiai magyarság nemzeti vagyonában a legnagyobb veszteséget a csehszlovák földreform okozta. A földreform alapjait az 1919. évi 215. számú, úgynevezett lefoglalási törvény vetette meg. Csehszlovákia összesen 4,057.158 hektárnyi területet, az összterület 28.62 százalékát foglalta le a földreform céljaira. *A köztársaság magyarlakta területe 939.007 hektár, ebből a földreform céljaira 325.852 hektárt hasítottak ki, tehát a magyarlakta terület 34.72 százalékát. Az arány magasabb, mint az országos átlag. A parcelálás során az ottlakó magyarságnak csak a felosztott terület 20.63 százaléka jutott,* nemzeti vagyonunkból ezzel kerekén 2 milliárd korona értékű földet veszítettünk.

A legfontosabb gazdaságpolitikai törvényeket soroltuk csupán fel. A törvények legnagyobb részét még a forradalmi nemzetgyűlés hozta, amelynek sem magyar, sem német képviselő nem volt a tagja. A kisebbségek tehát nem szólalhattak fel, nem emelheték fel szavukat a gazdasági megszorítások ellen. így nem érheti őket az a vád, hogy gazdasági kérdéseinket elhanyagolták. A magyar politikai pártok, különösen a magyar kisgazdapárt (később magyar nemzeti párt) külön gazdasági alosztályt állított fel, amely azonban inkább gazdasági neveléssel, mint szervezéssel foglalkozott. A szervezésnél

¹ A szövetkezeti korlátozások magyar vonatkozásairól gazdasági életünk harmadik korszaknak ismertetésénél számolunk be.

legtöbbször balsiker volt az eredmény, mert egyszerre politizálni és gazdaságilag szervezni nálunk bizonyos körülmények miatt nem lehet. Különösen érezzük — még ma is — a gazdasági szakemberek hiányát. A keresztény magyarság nálunk még ma is idegenkedik a gazdasági pályától, holott kisebbségi életünkben ez a pálya nyújt talán a legnagyobb függetlenséget, ami viszont nemzeti szempontból bír mérhetetlen fontossággal.

A szlovákiai magyarság az államfordulat utáni néhány esztendőn át a legtöbb esetben tétlenül nézte az uralkodó nemzet gazdasági térfoglalásait. A magyarság legnagyobb része ideiglenes állapotnak, rövid ideig tartó kisebbségi életnek nézett ekkor elébe, így reménykedésében mindig abban bizakodott, hogy rövidesen fordul a kocka és minden helyrebillen. *1925-ig semmiféle nagyobb gazdasági berendezkedésbe nem, kezdett senki.* Ugyanekkor Erdélyben már régen átszerveződött a szövetkezeti mozgalom, már 5 éve működött a Hangya központ Nagyenyeden, négy éve pedig a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége Kolozsvárt, de az erdélyi magyar pénzügyintézetek tömörülése is megtörtént már. Szlovákiában \ ezzel szemben, ahol mintegy 80 magyar pénzügyintézet működött az államfordulat idején a hitelszövetkezeteken kívül, a pénzügyintézetek megszervezésére senki sem gondolt. Volt ugyan egy pártvezetőségi ülésen szó egy magyar bank felállításáról, azonban bizonyos okok miatt a terv meghiúsult. A 30 magyar pénzügyintézetből a húsz esztendő alatt csak 7 maradt meg magyarnak, a többi a történelmi országok nagybankjaiba olvadt és jelenleg mint ezek valamelyikének (nagyobbára a Légió Bank) fiókja, vagy affiliait intézete működik tovább. A részvénytöbbség idegen kezekre való átjátszásában a legnagyobb szerepe éppen annak a gazdasági érdecsoportnak volt, amelyik a szabadelvű kapitalizmus idején még magyarnak vallotta magát és a magyar szabadelvűségnek köszönhette meggazdagodását, ma pedig oda hajolt át, ahol gazdasági érdekeit jobban látja biztosítva: a szlovákiai zsidóság az államfordulat előtt magát még magyarnak valló pénzügyintézeteket, gazdasági intézményeket is lelkiismeretfurdalás nélkül játszotta át az új uralkodó nemzet kezeire. Vannak tiszteletreméltó kivételek is a szlovákiai zsidóság körében, nem feledkezhetünk meg például a gerinces lévai magyar zsidóságról, amely még ma is hűen kitart magyarsága mellett. De ez a tulajdonság csak szórványos gazdasági életünkben.

Amint látjuk, az építés »korszakának« ismertetését éppen a magyar pénzügyintézetek megszüntetésével kezdtük. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem történt volna fejlődés is kisebbségünk gazdasági életében. Erre az időre esik a szlovákiai magyar szövetkezeti mozgalom fejlődése, lamely csodálatot váltott ki nemcsak itthon, hanem külföldön is.

A szövetkezeti mozgalom fejlődésének korlátairól már beszámoltunk. A korlátozások következménye az, hogy csak a nyugati tájakon kapott erőre a magyar szövetkezeti mozgalom, ahol 1925-ben megkezdte működését a »Hanza« szövetkezeti áruközpont, mint áruelosztó, amelynek még ma sincs meg a revíziós joga annak ellenére, hogy több mint kétszáz fogyasztási szövetkezetet tömörít maga köré. A »Hanza« működési körzete a Pozsonytól az Ipoly völgyéig terjedő vidékre terjed ki. Az alakuláskor még csak a galánta-környéki 44 magyar fogyasztási szövetkezet tartozott kötelékébe. 1925 végén 75, 1926 végén 133 — a fejlődés tovább haladt, s a tízéves jubileum idején már 186 fogyasztási szövetkezet, ma pedig már 215 fogyasztási szövetkezet tartozik a Hanzához. A fejlődés mintegy hat éve már nem a régi szövetkezetek csatlakozása útján állott elő, hanem a meglévő területen történt új szövetkezeti alakulásokkal. A fogyasztási szövetkezeteknek ezen a vidéken *kulturális szempontból* van igen nagy fontosságuk, mert csaknem minden községben kultúrházat emeltek és ezzel a SzMKE-nek siettek segítségére. A »Hanza« áruforgalma az első évben 2,222.289.95 korona volt, a tizedik évben 41 millió, 1937-ben pedig meghaladta a 60 milliót. 12 év alatt, kereken 430 millió korona áruforgalmat bonyolított le szövetkezeteivel.

A Központi Szövetkezet árukirendeltségeinek likvidálása után önállósult a kassai, zsolnai és késmárki áruelosztó, ugyanebben az időben alakult meg a »Hanza«. 1933-ban alakult meg a DZEVOS {Druzstvo zemedelskych verejnych obilnych skladist — Mezőgazdasági Gabonaraktaarak Szövetkeze), amely a gabonafólvásárlást látja el. 1935-ben alakul meg a NUPOD (Nákupné ústredie potravnych druzstiev — Fogyasztási Szövetkezetek Bevásárlási Központja), amely átveszi a Gazdasági Szövetkezetek Szövetségétől a nagyszombati és zólyomi áruelosztó kirendeltségeket, továbbá magába olvasztja a kassai és zsolnai önálló központokat, majd Tornaiján is kirendeltséget létesít a gömöri szövetkezetek részére. 1936 január 1-én nyílik meg a Hanza és a Nupod közös bevásárlási irodája Pozsonyban »Centrum« cég alatt, melynek vezetője a Hanza főigazgatója. Az említett központok mind a Központi Szövetkezet alvállalatai, a magyar »Hanza«-központ ellenőrzését is a Központi Szövetkezet végzi, mivel Szlovákiában csak a kényszerközpontnak van meg az ellenőrzési joga.

A magyar fogyasztási szövetkezetek egy része a Hanzában tömörül. A középszlovákiai (nógrádi és gömöri) magyar fogyasztási szövetkezetek a zólyomi és a tornajai kirendeltséghez, a keletszlovákiai szövetkezetek a kassai kirendeltséghez tartoznak. A kárpátaljai magyar szövetkezetek az ungvári revíziós központhoz tartoznak.

A Központi Szövetkezet nem vezet külön, nemzetiségi statisztikát. *A kényszerközpontnak különben nincs egyetlen egy magyar tisztviselője sem, holott a hozzá tartozó szövetkezetek egyharmada magyar.* A magyar nemzetiségű, illetve magyar ügyvitelű szövetke-

zetek megoszlása (Szlovákiában kutatásaim alapján a következő: 310 fogyasztási szövetkezet 65.000 taggal, 150 hitelszövetkezet 31.000 taggal, 14 tejszövetkezet 1500 taggal és 3 millió liter tejtermeléssel, 6 szeszfőző szövetkezet 9000 hl. szesztermeléssel, továbbá 15 különböző típusú szövetkezet (erdő-, fakitermelő, stb.). Kárpátalján 47 magyar hitelszövetkezet és 30 magyar fogyasztási szövetkezet létezéséről tudok. Így összesen 572 magyar szövetkezetünk van Szlovákia és a Kárpátalja területén. Hitelszövetkezeteink közül a legtöbb életképes, három nagyobb hitelszövetkezetünk van (»Hanza« Hitelszövetkezet Galánta, »Signum« Hitelszövetkezet Pozsony és a »Christiana« Hitelszövetkezet Kárpátalján), de több falusi szövetkezetünknek is többmillióس betétállománya van (például a vágsellyei hitelszövetkezetnek 3 millió felül). Magyar hitelszövetkezeteink betétállományát Szlovákiában és a Kárpátalján 150 millió koronára becsülhetjük. Az említett 1919. évi 210. törvény meggátol bennünket abban, hogy külön magyar hitelszövetkezeti központot létesítsünk, amelynek nagyfontosságú céljai lehetnének magyar szempontból, (eladósodott magyar földbirtokok felvásárlása, parcellázása, vagy földbérlőszövetkezetek létesítése, stb.). A szlovákiai magyar nagytőke sidegen pénzügyintézetekben helyezi le a nagyrészt tőkét, magyar bankjainkat és hitelszövetkezeteinket inkább csak a kisemberek támogatják betéteikkel.

Szövetkezeti mozgalmiunk igen hiányos. Nincsenek földbérlő, termelő, értékesítő szövetkezeteink, de ugyancsak hiányzik egy magyar kölcsönös biztosító szövetkezet is. A hiányok oka a törvények korlátozásában rejlik. Magyar központ híján nincs olyan szervezetünk, amely a szervezést végezhetné, a pozsonyi kényszerközpontnak pedig egyáltalában nem érdeke az, hogy magyar biztosító szövetkezet, vagy magyar földbérlőszövetkezetek létesüljenek. *Az erdélyi magyarság gazdasági szempontból sokkal előnyösebb helyzetben van, mint mi, mert ott a gazdasági szervezkedés egyáltalában nincs korlátozva úgy, mint nálunk.* Ennek érthető magyarázata van. A cseh nemzet három évszázadon át élte a monarchiában a másodrendű nemzet életét, tehát tágabb értelemben kisebbségi életét és megtanulta azt, hogy hogyan lehet a kisebbségeket gazdasági szempontból korlátok között tartani. De ezek a korlátok nem egyformák a köztársaság területén. A történelmi országokban a szudétánemetségnek például kezdettől fogva külön gazdasági és szövetkezeti szervezetei vannak, ott nem érvényesek azok a korlátok, amint azokat fentebb, az első évek törvényhozásánál említettem.

A szövetkezetek helyzetének rövid vázolója után rátérünk a többi magyar érdekvédelmi gazdasági szervezetre ismertetésére. Az államfordulat után a vármegyei gazdasági egyesületeket feloszlatták, meglévő vagyonukat elkobozták azzal az indokolással, hogy politikai működést is folytatnak. A gazdasági érdekvédelmi szervezkedés csak 1935-ben indult meg újra, amikor megalakult a Sajó-völgyi Gazdasági Egyesület. Ezt követte a Középszlovákiai G. E. megalakulása, majd a Bódvavölgyi, Nyugat-szlovákiai, Délnyugat-

szlovákiai, Bodrogekői, Csallókői és a Garamvölgyi Gazdasági Egyesületek megalakulása, amely egy év leforgása alatt történt meg. A gazdasági egyesületek célja és feladata ugyanaz, mint az Erdélyi Gazdasági Egyesületé. Tanfolyamokat, kiállításokat, vetésdíjazásokat rendeznek, gazdasági tanácsokat adnak az egyesületek tagjainak, közös havi folyóiratot adnak ki »Gazdák Lapja« címen a mezőgazdasági kultúra fokozására. Ez év őszén minden valószínűség szerint megalakul a Dél-szlovákiai Gazdasági Egyesületek Szövetsége, amely magába tömöríti a nyolc magyar gazdasági egyesületet.

A pénzügyi, szövetkezeti mozgalom, gazdasági egyesületek helyzetképe után meg kellene emlékeznünk a magyar kereskedelemről és iparról is.* A magukat magyarnak valló kereskedők anyagi helyzetéről nem állíthatunk; ki teljes képet. A szlovákiai kereskedelem általában sokat szenvedett a történelmi országok áruházainak bevándorlásával, la csehországi nagyipar szlovákiai elárúsító helyeket létesített minden kis vidéki centrumban. A szlovákiai kereskedőnek tehát ezekkel kell megküzdenie, ami a legnehezebb versenyt jelenti. A nagyiparban a magyarság szerepe végtelenül csekély. Mezőgazdasági iparunk a néhány szövetkezeti szeszfőzdén kívül nincs, holott a cukorrépatermő vidék legnagyobb része magyarlakta terület.

Az utolsó tíz-tizenkét esztendő alatt gazdasági életünk bizonyos fejlődést mutat. A legnagyobb eredményeket a szövetkezeti mozgalom érte el, azonban végeredményében ezt sem modhatjuk teljesen magunkénak, mert hiszen kényszerközpontunk van, amely sohasem fog magyar célokat szolgálni. *A szlovákiai magyarság legfontosabb gazdasági követelései közé éppen a szövetkezetek szervezkedési szabadsága tartozik*, tehát a korlátokat szabó törvények hatályon kívül való helyezése. A gazdasági egyesületi szervezkedés a múlt év folyamán indult meg erőteljesen, úgyhogy a nyolc gazdasági egyesületnek ma már közel 10.000 tagja van összesen.

A háziipar megszervezése most van folyamatban. Kissé nehézkes itt a szervezés munkája, mert három magyar vidéken foglalkoznak háziiparral (Komárom vidéke, Gömör és a Bodrogekő), nehéz a nagy távolságok miatt egyrészt a szervezési munka, másrészt a háziipar esetleges központi irányítása és háziiparosaink tanácsokkal való ellátása, a fogyasztópiac igényeinek közlése. De reméljük, rövidesen ez a kérdés is megoldást nyer valamilyen formában. Gazdasági szaksajtónk is fejlődést mutat az utóbbi időben. Két szövetkezeti lapunk van, mindkettő kéthetenként jelenik meg. A »Hanza Szövetkezeti Újság« (Galánta) a legnagyobb példányszámban megjelenő (85.000) folyóirat, a Hanza-központ kiadása. A »Gazdasági Szemle« c. kéthetenként megjelenő folyóirat a Pozsonyi Központi Szövetkezet hivatalos lapja. A gazdasági egyesületek me-

* A magyar kereskedelemre és iparra vonatkozó adatok a »Statistika tükreben« c. tanulmányban, a 38. oldalon.

tógazdasági szakfolyóirata a »Gazdák Lapja«, amely jelenleg a leg-nívósabb szlovákiai mezőgazdasági folyóiratát (Tornaija). Prágában jelenik meg egy magyar közgazdasági hetilap, amely a csehszlovák agrárpárt érdekeltségéhez tartozó zsolnai nyomdában jelenik meg (»Hitek). Elenyésző jelentőségű az Eperjesen megjelenő »Agra« című havi mezőgazdasági folyóirat. Gazdasági irodalmunk egyáltalában nincs, a köztársaság fennállása óta csupán 11 mezőgazdasági -és gazdaságpolitikai szakkönyv jelent meg.

*

A csehszlovák köztársaság lakosságának 38 százaléka mezőgazdálkodásból él. A szlovákiai magyarság, a lakosság foglalkozási arányát tekintve, a legnagyobb részében ebbe a kategóriába tartozik. *Magyarságunk 65.3 százaléka él földművelésből.* 1921-ben a magyarság 61 százaléka volt mezőgazda, ez a szám azóta emelkedett. Egyszerű oka ennek az, hogy a magyarság kiszorult a köztisztviselői és az ipari pályákról. Ezzel szemben a cseheknel ez az arány 34 százalékról 28-ra, a németeknél 28-ról 23-ra, a szlovákoknál 62 százalékról 57-re, a kisoroszoknál 81-ről 81-re, a zsidóknál 13 százalékról 9 százalékra csökkent. A magyarság a köztársaság többi lakosságával szemben arra kényszerült az allanifordulat óta, hogy visszatérjen az olcsóbb megélhetést biztosító faluhoz. A magyar lakosság foglalkozási statisztikájának arányszáma viszont kétségtelenül igazolja azt is, hogy a köztársaságban egyetlen nemzet sem érdekelt annyira a mezőgazdasági politikában, mint a magyarság. A magyarság érdekeltsége azonban szociális szempontból kétfelé differenciálódik, mégpedig azért, mert a 65.3 százalékot kitevő magyar mezőgazdasági lakosságból csupán 38 százalék az önálló mezőgazda és ezeknek családtagja, a fennmaradó 27.3 százalék a mezőgazdasági cseléd, munkás és napszámos.

Az államfordulat utáni néhány konjunkturális esztendő után — 1928-tól kezdődően — állandóan tágult az agrárrolló egészen 1936-ig, amikor szűkülni kezdett, azonban a mezőgazdasági terményárak indexszáma még ma is jóval alatta van az ipari indexszámoknak. A konjunktúra idején a földéhes magyar paraszt olyan földvásárlásokba és beruházásokba bocsátkozott, hogy ennek következményeit még ma is nyögi. A terményárak eleinte fokozatosan, majd hirtelen estek, a 400 koronás búzaárból 80 korona lett. Az állam 1933-ban az úgynevezett intervenciós vásárlással lépett közbe, ami a gabonamonopólium bevezetésének előfutára volt. A gabonamonopólium intézménye 1934 július havában lépett életbe. Ez az intézmény. Szlovákia számára hátrányos a történelmi országokkal szemben, mert a fuvarparitást Prágához méri még ma is, így a szlovákiai magyar gazda, aki jobb minőségű gabonát termel, kevesebbet kap gabonájáért, mint a csehországi, bár a szlovákiai gabona háromnegyed része Szlovákiában kerül fogyasztásra. A gabonamonopólium csupán annyiban hozott változást,

hogy a gabonaárakat stabilizálta és a spekulációt megszüntette, visszaélések természetesen mindig vannak és lesznek is.

Csehszlovákiában igen érdekesen alakul időnként a mezőgazdasági hitelnyújtás kérdése. A mezőgazdasági hitelnél mindig érezhető a konjunktúrafolyamat. Az államfordulat utáni első időkben a tőke a mezőgazdaság felé fordult, a válság idejében, amennyiben csak tehetette, visszahúzta a piacról kinnlevőségeit, majd most az ipari konjunktúrafolyamatba kapcsolódott bele. A nagyipar, különösen a nehézipar tőkeszükséglete nagymértékben kimeríti a hitelforrásokat, így a mezőgazdaságnak nehezen jut belőle. A csehszlovák kormányoknak az utóbbi időben éppen ez okozza a legnagyobb gondokat. Egyrészt a nagytőke, másrészt a mezőgazdaság szorítja az államhatalmat. Az utóbbi segítséget kér, az előbbi érkei megvédését követeli. A gazdaadósságrendezés problémája ezért nehéz Csehszlovákiában. Románia és Jugoszlávia gyökeresen oldotta meg a nehéz kérdést konverzió útján, azonban nálunk a virágzó kapitalizmus miatt, nehéz a probléma gyökeres megoldása.

A gazdaadósságrendezés első megoldási lehetőségei balul ütöttek ki. A csehszlovák kormány a felhatalmazási törvény alapján 1935-ben 250. sz. alatt rendeletet adott ki a gazdaadósságok rendezéséről, majd az 1936. évi 76. számú kormányrendelettel a gazdakényszeregyességi eljárást honosította meg. A kényszeregyességi eljárás papíron lehetőséget nyújt az adósságok rendezésére. Azért csak papíron, mert a kényszeregyesség alá olyan tartozások tartoznak csupán, amelyek nincsenek telekkönyvi jelzáloggal biztosítva, vagy amelyeknél a hitelező hat hónapnál előbb nem szerzett végrehajtási zálogjogot. Ilyen tartozás Szlovákiában igen kevés van. A telekkönyvileg nem biztosított követelések miatt pedig nem érdemes megindítani az egyességi eljárást, mert a bírósági illetékek mérséklése ellenére az eljárás költségei felemésztk az elérhető előnyöket. Szó van már csaknem egy esztendeje a Mezőgazdasági Segélyalap intézményéről, azonban ez még mindig csak javaslat formájában fekszik a földművelésügyi minisztériumban. A javaslat szerint az alap a gazdaadósságokat konvertálni fogja és készpénzhitelt is nyújt a gazdáknak. A hitel kamata 3—4 százalék lenne. A segélyalap természetesen a bankokkal karöltve, végezné el az adósságrendezés munkáját. Nálunk azonban nehéz lesz a megoldás a csehszlovák pénzpiac egyéb érdekeltsége, merevsége és strukturális bonyolultsága miatt.

A szlovákiai magyarságnak nagy érdeke fűződik ahhoz, hogy a gazdaadósok és a hitelezők érkei kiegyensúlyozódjanak. A történelmi országokban a földbirtokok 21 százaléka adósságmentes, Szlovákiában és a Kárpátalján csak 11.4 százaléka. A köztársaságban jelenleg 370.000 mezőgazdasági üzem van eladósodva, az eladósodás összege 26 milliárd korona. Nemcsak a gazdának, hanem az egész közgazdaságnak érdeke, hogy a mezőgazdasági üzemek visszanyerjék hitelképességüket a gazdaadósságok megfelelő konvertálásával és az adósságok állami könnyítésével. Az eladósodott *mező-*

gazdasági üzem nemcsak a szükséges beruházásokat nem tudja végrehajtani, hanem annyi alkalmazottat sem tud foglalkoztatni, amennyit üzeme megkívánna. Az eladósodott üzemekben a felére csökkent a foglalkoztatottak száma, ami a falusi munkanélküliség emelkedéséhez vezetett. Szociális szempontból tehát egyrészt ezért vár sürgős megoldásra a gazdaadósságok rendezése, másrészt azért, hogy a gazdasági válság alatt, legtöbbször a gazda hibáján kívül felgyülemlett adósságoknak ne legyenek nálunk sem tartós haszonélvezői.

Az utóbbi évek folyamán a szlovákiai magyarság körében fokozódó érdeklődés nyilvánul meg a gazdasági kérdések iránt. Főiskolás szervezeteink a három egyetemi városban gazdaságpolitikai szemináriumiban képezik magukat a kisebbségi élet gazdasági részére, nyári főiskolás kongresszusaink legfontosabb problémáit az utóbbi években a gazdasági élet kérdései adták. De nemcsak a szlovákiai magyar keresztény fiatal generáció érdeklődik gazdasági problémáink és feladataink iránt, hanem úgyszólván az egész szlovákiai magyar társadalom. Törvényhozóink parlamenti felszólalásainak több mint a fele gazdaságpolitikai vonatkozású, városainkban gazdaságpolitikai előadások hangzanak el, tudatára ébredtünk annak, hogy; a nemzeti öntudat legjobb ápolószere a gazdasági jólét, ezt pedig csak *gazdasági felvilágosodottsággal és magyar gazdasági öntudattal érhetjük el*. Népünk előtt a cseh nemzet államfordulat előtti gazdasági munkáját, továbbá a szudétánémet nép gazdasági erőfeszítéseit szoktuk ismertetni. A magyar nemzeti öntudat mellé gazdasági öntudatot kell öntenünk népünkbe, hogy a magyarság gazdasági erejének tudatában legyen és tudja azt, hogy mi a kötelessége a kisebbségi gazdasági élet felépítésében. A kisebbségi életközösségben a gazdasági élet nemcsak anyagi, hanem lelki és erkölcsi tényezők erejének és hatásainak is a színtere. Itt nehezebb a gazdasági munka, mert mi nem térhetünk le a nemzeti lelkiismeret és a keresztény erkölcs útjáról, az egyesek gazdálkodása a nemzeti közösségre kiható tény. Ezért áll nehéz feladatok előtt az a fiatal nemzedék, amely a szlovákiai magyarság gazdasági életének felépítésében részt akar venni.

Hantos László.

V. A MŰVELTSÉG SORSA

Kulturális szervezkedésünk története

A világháború után bekövetkezett állam jogi változás úgyszólván teljesen letarolta a Csehszlovákiába került magyarság kultúrvetését. A csallóközi és mátyusföldi, garam- és ipolyvidéki, nógrád-gömöri, cserhádi, bodrogi és tiszaháti magyar nyelvterületek és a közük eső, vagy mellük rendelt nyelvszigetek (amilyen például a zoborvidéki, ósvavölgyi sziget, vagy szórvány-magyarság, valamint a városi intelligencia Eperjesen, Iglón, Lőcsén, Nyitrán stb.) teljes szervezetlenségben indultak neki a jövőnek. Ezeket az egymástól földrajzilag is elválasztott, néprajzilag is különböző kisebbnagyobb egységeket az államfordulatig is csak Budapest központi, vonzó és kisugárzó ereje tartotta össze. Ennek az összetartó erőnek megszűntével ezek a csoportok szétestek és önmagukba záródtak: elveszett a közös történelmi múlt tudata s még nem fejlődött ki az egyenlő sors követelte közösségérzés. A széttagoltság, az egymással való személyes érintkezés szinte leküzdhetetlen nehézségei, más életviszonyok, más táj szemlélet, tehát más és más terv és munkamenet kívánása, más jellem, más nyelvjárás is, nem hidalódtak át teljesen mé/ma sem, mikor két évtizedes céltudatos munkával már kiépült a kisebbségi kultúrelét keretrendszere, az elején hogyan lett volna »tabula rasa« a kultúrmunka területe.

Az új államhatalomnak nemcsak az államberendezkedés nehéz munkájával kellett megküzdenie, de az új helyzetbe beletörödni nem tudó magyarság természetes és lélektanilag érthető lelki ellenállásával is. Az új impérium forradalmi szelleme a magyar nemzeti kisebbség rezisztenciáját; egyrészt a múltba és a nemzet egységébe kapaszkodó gyökérszálak elszakításával, másrészt egy sajátos, a magyarság számára új, »köztársasági és demokratikus« politikai és kultúrrendszernek és szellemnek megalkotásával igyekezett legyőzni, így került sor a régi kultúr szervezetek felosztására, működésük felfüggesztésére, vagy a formailag meghagyottaknak megfélemlítésére, másrészt az államosított közigazgatás hatáskörébe utalt, új kultúrrendszer kiépítésére.¹

¹ Lásd: dr. Sziklay Ferenc: A Csehszlovák Köztársaság Népművelési Törvényei és Rendeletei. I. kiadás Kassa, 1923. II. bővített kiadás Kassa, 1935.

Az utóbbi megvalósítását célzó törvények — (67/1919. az állampolgári nevelésről és 430/1919. a községi közkönyvtárakról) — a nemzeti kisebbségeknek is megadják a kulturális szervezkedés jogát, sőt — elvben — azt kötelezővé is teszik, de a legszebben elgondolt törvény hatóereje is elsikkad a való élet ezernyi szűrőjén. Az ezen törvények alapján létesült kultúrszervezetek: a járási és városi közművelődési testületek a közigazgatási, tehát* a kormányhatalomnak alárendelt, hivatalos szervekkel vannak a legszorosabb, — az ellenőrzési jogot túlhaladó — összefüggésben, másrészt, a törvények betűje korlátozza a működés körét, így ez az új kultúrrendszer nem elégítheti ki teljesen a nemzeti kisebbségek kultúrigényét s nem pótolhatja azt a hiányt, *melyet az egyesületi jog felfüggesztése, — ha ideiglenesen is — okozott.*

Ilyen, egyesületi jog alapján működő, számottevő, pláne országos jelentőségű kultúrszervezet pedig az államfordulat] után egyetlen egy sem maradt életben. Azelőtt sem igen volt. A legnagyobbnak számítható a Nyitra központtal bíró F. M. K. E., mely 35 éves múltjával, mintegy 7000-nyi taglétszámával, 340.000 aranykorona vagyonával s: több megyére kiterjedő hatókörével nagyságban a régi Magyarország második helyen álló kultúrszervezetének számított. Nemcsak ez, de a helyi jelentőséggel bíró kulturális, irodalmi, sőt társadalmi egyesületek is áldozatául estek a forradalmi szellemnek. Feloszlatták az eperjesi Széchenyi Kört, több vidéki kaszinót is (pl. Rozsnyó, Igló, Dobsina, Beregszász, Vágsellye), felfüggesztés alatt állt a kassai Kazinczy Társaság, stb. Ezek példája, a felosztatás vagy felfüggesztés veszedelme a meghagyott egyesületekben is a megtűrttség hitét keltette s így működésük megbénult. *Am nemcsak a kormányhatalom intézkedése teremtette meg a »tabula rasát«, a magyarság rezisztenciája is hozzájárult ehhez.* Sok egyesület egyszerűen nem vette tudomásul a szlov. teljh. min. azon rendeletét, — (569/1921. odd. adm. II) — *mely 1921 április végéig kötelezte a régi egyesületeket az új helyzetnek megfelelő alapszabálmódosításra s így ezek (pl. a Reviczky Társaság Léván, a Gyöngyösi Társaság Ungvárit) önként lemondtak az életükről.* Lehet, hogy ebben nem is annyira a hiú reménység, vagy a mindenre elszánt lemondás játszotta a szerepet, mint inkább az, hogy az állami tisztviselők, különösen a tanárság tömeges elbocsátása folytán megritkultak az aktív, kultúrát teremtő erők.

Ezen a letarolt »magyar ugaron« kellett elkezdeni egy új, viszonylag önálló, kisebbségi kultúréletet az elhanyagolt, függvény^ vidéki kultúráját helyébe. A végzet csodálatos akaratóból a központosított, rendszeres kultúrmunka tapogatózó elindítása idejére (1923) esett a legnagyobb magyar szellemnek, Petőfinek születési centennáriuma. A minden szervezetség és technikai felkészültség nélkül, de az akkor már felállított kultúrreferátus egyöntetű pro-

grammjával, városokban és falvakban megrendezett 242 *Petőfi ünnepségtől* számítható a szlovenszkói és kárpátaljai magyarság, hogy úgy mondjam, »kisebbségi« öntudatának, közösségérzetének fogantatása. Ez az első egységes és országos megmozdulás támasztotta fel a lelkekben az országos szervezkedés, a biztosj alapokra fektetett kultúrmunka szükségérzetét, az egyesületi jog igénybevételekén kívánságát.

A számunkra megmaradt egyesületi jog volt úgyszólván egyetlen kézzelfogható örökségünk, mely a — kulturális életünk szempontjából — magyar impériumtól reánk szállt, a B. ü. M. 1934/1873>. 773/1874, 1508/1875 és 122.000/1906. sz. körrendeleteiben, melyeknek érvényességét az új államhatalom meghagyta. Nem bizonyult azonban ez sem tehermentes hagyaték, mert azok a rendelkezések, melyeket *a magyar kormányhatalom közel egy félévszázaddal azelőtt*, — *az egyesületi élet szabályozása mellett — önvédelmi eszköznek is szánt a »nemzetiségekkel« szemben, ipso facto a »kisebbséggel«, szemben való nehézségek támasztására váltak, — »törvényes, erővel« — alkalmassá.* Sok példa azt igazolta, hogy örökölt jogforrás, a magyar B. Ü. M. rendelet-rendszere tág teret nyit az új alapszabályok elutasításának, vagy a jóváhagyás halogatásának s ez a tapasztalat elvette jóformán a hitet is abban, hogy egyenes úton meg lehessen szervezni a kisebbségi sorsra szorított magyarság kulturális életét.

A kulturális szervezkedés terén támasztott legyőzhetetleneknek látszó nehézségekkel szemben az új impérium, — demokratikus alapelvehez híven — *szabadjára engedte a kisebbségi magyarság politikai szervezkedését.* A békeidőből átmentett keresztényszocialista párt építette ki már meglévő kereteit, ehhez csatlakozott a magyar kiscgazda és kisiparos párt. Papiroson megalakult a magyar jogpárt is, hogy a két elsőben elhelyezkedni nem tudó, városi, »liberális« intelligencia is megkapja a maga káderét. Ez a három párt tömörült 1921-ben »Ellenzéki Pártszövetség«-be s alakította meg Közös-, illetve Vezérő Bizottságát. Ez a politikai szervezet lett az önmagukban tehetetlen kulturális célkitűzések hátvédje s a Pártszövetség Vezérő Bizottsága, illetve ennek felhatalmazása alapján dr. Petrogalli Oszkár, a Pártszövetség losonci Központi Irodájának igazgatója, bízta meg 1922 március 15-én e sorok írójával azzal, hogy *a kultúrpolitikai akciók előkészítése (siérelmi anyaggyűjtés és feldolgozás, az iskolapolitika ellenőrzése stb.) mellett szervezze meg a csehszlovákiai magyar nemzeti kisebbség politikamentes kultúr-életét is, vagyis! építse ki azon kulturális szervek, — országos egyesületek és egyesületi szövetségek — rendszerét, melyek a kisebbségi sorsban szükségesek és lehetségesek minden kulturális életfázis kielégítésére.* Ez a lépés *egyfelől* igen helyesnek bizonyult, mert azonnal erőt és biztonságot adott az eladdig gyerekcipőben botorkáló kuitúrvágnak, hiszen az egymástól elszigetelt kultúrténye-

zók egyszerre több százezres, politikailag szervezett tömeget éreztek a hátuk mögött s *nem láttak ellenmondást a politikai és kulturális élet eszmei célkitűzései közt.*

A bajok akkor álltak elő, mikor a Vezér, Petrogalli halála után a kiscgazda és a mindvégig papíroson létező jogpárt közös nevezőre hozása révén megalakult Magyar Nemzeti Párt »aktivista« próbálkozása miatt az »ellenzéki« pártszövetség felbomlott (1925) s az *egymás ellen fordult pártok, sőt az egyes pártokon belül, a különböző frakciók taktikai sakkhúzásai károsan befolyásolták a politikai élet függvényévé tett kultúrmunka nyugodt fejlődését és fejlesztését.* A tulajdonképpeni cél, a magyar kisebbség szellemi megerősödése emalványult a pártpolitikai testvérharcban s a kultúrműködés hovatovább a pártok propagandaeszközeinek kelléktárába szorult, ahonnan csak alkalmoszerűen került napfényre, ha szükség volt rá. A pártpolitikai élet ezen sajnálatos epizódja azonban csak késleltette a kisebbségi kulturális rendszer kiépülését, véglegesen elakasztani nem tudta, mert a kiindulópont helyesnek bizonyult s a végső cél is változatlan maradt. Hogy a közbeeső út milyen volt, ma mellékes, sőt talán sokban tanulságokat is lehet meríteni belőle. Negatív tanulságokat mindenestre...

*

A Vezérlő Bizottság által megbízott kultúrelőadó, — a minket mtost kevésbé érdeklő kultúrpolitikai, nemzetvédelmi munkán kívül — a következő kultúrprogramot terjesztette elő a Központi Irodának:¹

I. *Munkakör:* 1. A magyar egyházak, 2. iskolák, 3. irodalmi, 4. kultúregyesületek, 5. társadalmi egyesületek, kaszinók, 6. dal- és zeneegyesületek, 7. tornaegyletek, 8. népművelési intézmények, könyvtárak, 9. folyóiratok, 10. képzőművészet, 11. hivatásos és műkedvelő színészet.

II. *Munkaterv:* A munkakörbe tartozó szervezetek összeírása, működésük központi irányítása és elmélyítése a magyar kultúra érdekében. A megszüntetett, vagy szünetelő egyesületek feltámasztása, A népnevelés, népkönyvtárak megszervezése. Az egycélú egyesületek országos szövetségekbe való tömörítése. Könyvkiadó vállalat létesítése szépirodalmi, tudományos és népnevelésre alkalmas művek kiadásia céljából.

III. *Távolabbi célok:* A magyar nemzet kul túr egységének ápolása az ország határain túl.

A Központi Iroda, — 1922 március 30-án kelt, 174/22. sz. munkaitervében — politikai jellegének megfelelően — a kultúrreferátus működésének hangsúlyát a politikai, nemzetvédelmi részre helyezte, így előírta az iskolaügy intenzív ellenőrzését, a sérelmek gyűjtését

¹ A kultref. 1922 márc. 24-én kelt 7/22. ügydarabja.

és parlamenti akciókra való előkészítését, propaganda tevékenységet sajtóban, gyűléseken és összejöveteleken.

A munkaprogrammból elfogadta:

1. A meglévő kulturális, társadalmi, ifjúsági és sportegyesületek kataszterbe foglalását;

2. a meglévő egyesületek fejlesztését, működésük elmélyítését és szövetségekbe tömörítését;

3. új egyesületek alakítását;

4. az irodalom, népkönyvtárak, színészet, művészet, folyóiratok támogatását.

Nagyon hosszúra nyúlna tanulmányom, ha a kultúrreferátus szervező munkáját időrendi sorrendben ismertetném s talán plasztikusabb képet is kapunk, ha a mai, már kialakult helyzetében mutatom be *kulturális keretrendszerünket*, érintve nemcsak a fejlődést elősegítő, de a hátráltató momentumokat is. A kialakult kulturális keretrendszer, — melyben határozottan felismerhető a kiindulási Program minden eleme — s az egyes munkaágazatok ellátására szolgáló, — jobbra jogi személy jellegű — szervezetek áttekintése a következő:

I. Általános, iskolán kívüli népművelés.

Szervezetei:

1. A Szlovákiai Magyar Kultúregyesület (SzMKE).

2. A Podk. Ruszi Magyar lőtűregyesület (PrMRE).

II. Társadalmi élet.

Szervezete:

A Csehszlovákiai Magyar Társadalmi Egyesületek Szövetsége.

III. Irodalmi élet.

Szervezete:

A Csehszlovákiai Magyar Irodalmi Szövetség.

IV. Művészi élet.

Szervezetei:

A) Színészet.

1. A Szlovákiai Magyar Színpartoioó Egyesület.

2. A Pr. Magyar Színpartoló Egyesület, illetve az ennek keretében megalakult Pr. Színi Szövetkezet.

B) Zene.

1. A Csehszlovákiai Magyar Dalosszövetség.

2. A Podk. Ruszi Magyar Dalosszövetség.

C) Képzőművészet}.

Országos magyar képzőm, egyesület alakítása kilátástalan. Helyi egyesületek: a pozsonyi »Kunstverein«, a Jókai Egyesület Szépművészeti Osztálya (JESzO), Komárom; a Kazinczy Társaság Képzőműv. Szakosztálya, Kassa.

V. *Testnevelés.*

Szervezete:

A Csehszlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség.

VI. *Iffúsági élet*

Szervezetei:

1. A Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetsége.
2. A főiskolai hallgatókat támogató Mensa Academica.
Egyesület.

VII. *Iskolai élet.*

Szervezete (alakulóban):

Az iskolák mellett működő szülői társulatok orsz. szövetsége.

A kisebbségi magyar kultúrmunkának olyan országos kultúr-szervezettel kellett megindulnia, mely a kisebbségi nemzet leggerin-cesebb rétegének s örök, kifogyhatatlan erőtartálékának, a magyar népnek műveltségét van hivatva fejleszteni. A kísérlet meg is történt Komáromban, azonnal a felfordulás után, amennyiben eiőbb »Magyar Népszövetség«, ennek elutasítása után »Magyarok Szövet-sége Szlovenszókban« címen megalakult egy ilyen célú fnllúrszer-vezet. Az eszme életrekeltői azonban nem számoltak azokkal a kor-látolt lehetőségekkel, melyeket a régi magyar B. Ü. M. rendeletei egy »nemzetiségi« egyesület számára biztosítanak, illetve engedélyeznek, nem ezeket, de a csehszlovák alkotmánylevél határozmányait vették figyelembe, mikor az egyesület célkitűzését megfogalmazták, amen-nyiben abba bevették a »békeszerződés I. 8. cikkében biztosított kisebbségi jogok végrehajtását is«, s így a szlov. teljh. minisztérium megtagadta az alapszabályok jóváhagyását. A kezdeményezők ahe-lyett, hogy az érvényben lévő jogforráshoz alkalmazkodtak volna, a sérelmesnek vélt intézkedést megpanaszolták a legf. közig, bíróság-nál, mely a panaszt a magyar B. Ü. M. 1508/75. sz. rendelete mellék-letének II. p. alapján, mely szerint 1. »Lényegesen különböző célú egy-letek közös alapszabályokkal nem alakulhatnak«; 2. »nemzetiségi egyesület csak mint irodalmi és közművelődési egyesület alakulhat« — elutasította.

Ez, a huzavona 1922 legelejétől 1925-ig tartott el, amikor, az ügy a kultúrreferenshez került, aki teljesen új alapokon dolgozta ki a SzMKE alapszabályait. 1925 július 19-én tartotta az új egyesület alakuló közgyűlését s a teljh. minisztérium örökébe lépett »belügy-minisztérium kirendeltsége Bratislavában« 1928 június 15-én vette tudomásul az alakulást. Ettől az időponttól számítható tehát a SzMKE működése. Az idővesztés természetesen kárára volt az alapvetésre szánt kultúrműködésnek. A közben, rendszertelenül élet-rehívott, helyiérdekű kis egyesületek konkurrenciát láttak az orszá-gos egyesület helyi csoportjaiban. Bizalmatlanságot keltett a politi-

kai téren széthúzó társadalomban az is, hogy a SzMKE ügyvezetője az egyik (ker. szoc.) pártnak volt aktív és exponált tartománygyűlési képviselője. Az egyesület »depolitizálása« égető és nehéz kérdéssé vált, mert az egyesület léte és országossá fejlesztése forgott kockán. Végre sikerült a nehézségek leküzdése s ma a SzMKE rohamos fejlődéssel vonja be hálózatába a szlovákiai magyar falvakat. Hat kerületi központja van (Komárom, Nyitra, Galánta, Léva, Rozsnyó, Kassa) s a körzetekben 50, 10, 10, 25, 45, 22, összesen 162 intenzív működést kifejtő helyi csoportja, ha a formailag megalakított, de rendszeres munkát még ki nem fejtő 20 többi fiókot nem számítjuk.¹ Az egyesület taglétszáma megüti a tízezret, hivatalos lapja a »Magyar Vasárnap« 7500 példányban jelenik meg. Az egyesület munkája két részre oszlik. Az egyik hivatalosan, a központból irányított, havonta kiadott munkafüzetek útján. E munkafüzetek felolvasási anyagot tartalmaznak, történelmi, irodalmi, egészségügyi, jogi, adóügyi, közgazdasági, időjárás, néprajzi, technikai stb. témákról. Az egyes körzetek filmvetítő géppel is rendelkeznek, melynek alkalmazása az előadásokat vonzóvá teszi. A munka másik része az, amit a falu e hivatalos munkaprogramon felül, saját erejéből tud teremteni. Ilyenek a dalárdák, olvasó-, szavaló- és sakkörök, műkedvelői színelőadások stb. s a legfontosabb cél, *a saját tulajdonú kultúrház*. Ilyen ma 15 van a SzMKE birtokában.

Az eredmény — a számbajöhető magyar falvak körülbelül 26%-ának rendszeres kulturális foglalkoztatása — nem mondható rendkívülinek, ez azonban csak a inai helyzet, a fejlődésnek egy foka, amely nem jelent (megállást. Nem is tíz év eredménye, hiszen máig négy éve sikerült elhárítani a nyugodt fejlődés útjából minden akadályt s azóta a fellendülés rohamos.

A PrMKE a SzMKE-nek testvérszervezete Podk. Rusban, mely ennek munkamódszával — munkafüzetek és Magyar Vasárnap — él és dolgozik. A PrMKE jóváhagyott alapszabályainak alapján alakult 1928-ban. Helyi csoportjainak száma 42 (a számbajöhető magyar községek 42%-a). A kis »autonóm« tartomány helyzete kétségkívül kedvezőbb a szervezkedés szempontjából, mint a szétszórt szlovákiai magyarság összefogása s a szervezetek adminisztrálása is könnyebb. Ennek tudható be, hogy egyöntetű, országos megmozdulásokra is össze lehet fogni a PrMKE szervezeteket, amilyen pl. az 1935 áprilisban Tiszaújlakon megrendezett Rákóczi emlékünnep volt. A SzMKE vagy a PrMKE helyi csoportja mindenütt megalakulhat, ahol legalább húszan kívánják.

¹ A SzMKE, vagy a PrMKE helyi csoportja mindenütt megalakulhat, ahol legalább húszan kívánják. A helyi csoportok mindenütt külön jóváhagyott alapszabályokkal bírnak s külön helyi tisztikart választanak.

A kulturális élet megszervezésének kísérletei közé sorolható a Rimaszombati Polgári Olvasókör érdekes próbálkozása, mely arra irányult, hogy a *vidéki városok minden kulturális mozgalmát a helybeli kaszinó, vagyis a városi intelligencia találkozóhelye vegye kézbe*. Maga a R. P. O. ezt a programot a maga hatáskörében végre is hajtotta. A szorosán vett kaszinóéleten kívül kulturális bizottságot, valamint irodalmi, zenei, ének-, sőt tornaszakosztályt is szervezett. A Rimaszombatban bevált reformprogram utánzása céljából megkereste — a kultúrreferátusnál már kataszteribe foglalt. — többi társadalmi egyesületet is, azonban ez a mozgalom nem igen talált visszhangra más városokban. A városi intelligencia kevésbé bizonyult egyöntetű szervezésre alkalmasnak országos viszonylatban, mint a falu népe. Ez a felismerés támasztotta fel a *Társadalmi Egyesületek Szövetségének* gondolatát, melynek hivatása lett volna a vidéki kaszinók — jobbára szórakozásra szorítókozó — életét kulturális tartalommal kitölteni. A fölvetett eszme országszerte élénk visszhangot (keltett s a társadalmi egyesületek két országos kongresszusa — 1928 június 2—8-án Rimaszombatban és 1929 szeptember 21—22-én Kassán — azt a reménységet keltette, hogy megérett az idő a kisebbségi kultúrelét iránt legközömbösebb társadalmi réteget, az úgynevezett városi intellektuell osztályt közönyéből felrázni. A rimaszombati I. kongresszus el is határozta a »Csehszlovákiai Magyar Társadalmi Egyesületek Szövetségének« megalakítását. A II. kassai kongresszuson 16 vidéki város harmincegy társadalmi egyesülettel képviseltette magát s írásban 29 csatlakozott a mozgalomhoz, összesen tehát 45 egyesület részvételére lehetett számítani. Különösen a II. kongresszus volt eszméket tisztázó és konkrét munkaprogramot adó jelentőségű¹ s bár a formális megalakulás után három évre, 1931 február 24-én a prágai belügyminisztérium jóvá is hagyta a szövetség alapszabályait Rimaszombat központtal, a mozgalom nem bizonyult életrevalónak. A szövetség azóta sem tudta megtartani első rendes közgyűlését s a gyönyörű program megmaradt, programnaik.

Az egész kulturális keretrendszerben ez az egyetlen szervezet, mely aktív működést felmutatni nem tudott. Ez igen szomjúság következtetésekre vezet: a kisebbségi társadalmi legmagasabb műveltségi fokon álló osztályának, a városi intelligenciának elesettségére, kulturális érdektelenségére s a kisebbségi élet közössége iránt való érzéktelenségére.

Az irodalmi élet a hírlapírás nagy fellendülésével indult el, mint ennek járuléka. Maguk az »újságírók« is nagyrészt azokból az irodalmilag művelt köztisztviselőkből toborzódtak az elején, akik állásaiféből kiestek s akikben a kenyérkereső pálya a békeidőben

¹ L. Jelentés a csehszlovákiai magyar társ. és kultúregyesületeknek Kassán, 1929 szeptember 21—22-én megtartott II. kongresszusáról, Kasa, 1929,

elaltatta, irodalmi vágyait. Mivel a napilapok politikai álláspontot voltak kénytelenek elfoglalni, az irodalmi élet már kezdetben a politikai, sőt világnézleti differenciálódás jegyében indult s ez — mai napig sem szűnt meg.

A napilapok igen korán — 1919—1920 — heti irodalmi mellékleten közölték a szellemüknek megfelelő irodalmi cikkeket. Ezek között időrendben és fontosságban is legelső a Kassán megjelent »Esti Újság« című keresztény szellemű napilap, mely többek között Mécs Lászlót is először szerepeltette a kisebbségi irodalomban, — és nem a bécsi »A Tűz« — ahogy általában elterjedt a hiedelem. Hosszabb életű irodalmi folyóirat egy volt ezen a területen, a -Pozsonyban megjelenő »Tavaszz«, mely három évfolyamával a? ugartörés nehéz mimikáját végezte el. Az önállóságra törekvő, vagy helyesebben arra kényszerített szlovákiai irodalmi élet három alkotórétégből tevődött össze: az újságírói pályára szorított »dilettánsok«-ból — a magyar ellenforradalom által világgá kergetett »emigránsok«-ból, akiknek egy csapata ideiglenes szállást vett itt, vagy Bécsből — Bécsi Magyar Újság, Jövő — importálta szellemét — s végül az új író-költő nemzedékből, mely a felfordulás idején kezdte bontogatni szárnyait. Természetes, hogy a további fejlődésre csak az első és harmadik csoport volt elhatározó befolyással, a középső, mint a bontakozó »kisebbségi szellem «-ben idegen elem, igen hamar kiválasztódott, csak az eszmevilága maradt meg azok lelki világában, akiket megfogott.

Az irodalmi élet rendszerbe foglalásának kísérlete, a kultúrreferens programja szerint indult el, mégpedig a *Kazinczy Társaság* égisze alatt. 1923 őszére sikerült a teljh. minisztériummal visszavonadni a Társaság működésének felfüggesztését, alapszabályai jóváhagyást nyertek s így megkezdődhetett a »kisebbségi irodalom« szervező munkája, amelynek Kassán s különösen a Társaságban hagyománya volt, hiszen a Kazinczy Társaság foglalt állást legelőször már 1907-ben a vidéki kultúrgócponatok önálló kezdeményező működése s ezzel az irodalmi élet decentralizációjtei! érdekében. A munkakezdés idejére esett a Kazinczy Társaság 25 éves fennállási jubileuma, melyet országos ünnepség keretében ünnepelt meg s amelyen az összes szlovákiai irodalmi és kultúregyesület hozzájárulásával olyértelmű aliapszabálmódosítást eszközölt, hogy országos irodalmi egyesületté alakul át. Igaz, hogy ezt az alapszabálmódosítást a fölöttes hatóságok elutasították. Mivel a tagválasztás nincs helyhez kötve, a Társaság beválasztotta rendes tagjai sorába szerte az országban író és írogató, értékesebb kultúrmunkásokat, akiknek írásban leadott szavazatai — hogy kiket tartanak az »író« névre érdemesnek — hozta meg a tollforgatók első komoly értékítéletét önmagukról s egyúttal az első irodalmi koncentrációt a kisebbségi sorsban.

Ezen az alapon alapította meg a *Kazinczy Társaság* »írói szakosztályát« 1927 május 15-én, Tátraszéplakon, melynek névsorában

a politikai és világnézleti ellentétek kiegyenlítésére törekedett a nemzeti gondolattal meghatározott irodalmi értékelés alapján.

A kultúrreferátus eredeti, *könyvkiadási* programját szintén a Kazinczy Társaság neve alatt valósította meg, amennyiben 1924 őszén megszervezte a Kazinczy Társaság Könyvbarátai c. egyesülést a belföldi termelésű könyvek elhelyezése s így a kiadási lehetőség biztosítása érdekében. A megmozdulás egészen váratlan sikerrel járt, két hónap alatt, a legkisebb, személy szerint való propaganda nélkül, 1300 könyvbarát jelentkezett önként. A Kazinczy Társaság két éven át a berlini Voggenreiter Verlag magyar osztályainak kiadványaiból válogatta ki túlnyomórészt szlovákiai írók műveit (hat közül négy belföldi, &gy magyarországi, egy erdélyi). 1927-től a maga rezsijébe vette a könyvkiadást is s ezzel megteremtette az első rendszeres könyvkiadó vállalatot.

Ezt a mindenkit megnyugtatható, egészen rendkívüli fejlődésmenetet zavarta meg *egy* váratlan incidens, olyan oldalról, ahonnan legkevésbé volt várható: a Prágai Magyar Hírlap, illetve a PMH szerkesztőségében akkor helyet foglaló egyesek részéről, akik addig benne voltak a Kazinczy Társaság írói névsorában, sőt aktíve résztvettek a tervek végrehajtásában is. Valóságos pergőtűz árasztotta el a nehezen kiépített irodalmi támpontokat — amint később kiviláglott — azért, mert egyrészt a PMH meléklapjának, a »Képes Hét«-nek üzleti érdeke kívánta, másrészt, mert az ú. n. »Szentiváni Kúria« számára kellett helyet csinálni. Az első Szentiváni Kúria még hozott valami eredményt. A két front között sikerült kiegyenlítést teremteni s elejtődött az »újarcú magyarok« új kezdeményezése. A romokat kellett újjáépíteni, mert a Kazinczy Társaság által lefektetett alap biztosnak látszott s az új ház felépítését a Kazinczy Kiadóvállalat szövetkezetté való átszervezése után a *Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet* vállalta magára. Sajnos, azok, akik kívülről rombolóknak mutatkoztak, a Szövetkezet kebelében is azoknak bizonyultak. A Szövetkezet adminisztrációjának túlméretezése, egy évi könyvtermelés felének — (3 (kötet) — ha nem is szándékos, de könnyelmű elkoboztlaitása, — a közönség ízlésének és erkölcsi felfogásának nem megfelelő művek kiadásánata erőszakolása a legnagyobb anyagi és erkölcsi válságba sodorták a szövetkezetet. /Ekkorra már nyilvánvaló lett a politikától teljesen távol tartott irodalmi front elleni támadás politikai tendenciája, mert a bomlasztó elemek irodalmi programostul a Pozsonyban megjelenő s a csehszlovák szociáldemokrata és agrár kormányhatalom érdekeit szolgáló sajtóorgánumnál, a »Magyar Újság«-nál és a szintén »progresszív«, internacionális szellemiséget képviselő, közben megalakult »Masaryk Akadémiánál« kötöttek ki. A »Kúria« pedig háromévi vergődés után meghalt.

A magáramaradt, anyagi nehézségekkel küzdő — és a legértékesebb szlovákiai alkotóerők távolmaradása folytán — hivatását is vesztett Kazinczy Szövetkezetnek s közben megindított folyóiratának,

a »Magyar Írás«-nak élete 1932 óta 1937 végéig, amikor könyvbarát szervezetét likvidálta és folyóiratát megszüntette, halódás és bár hősies, de reménytelen küzdelem volt a gátszakítás által önmagára idézett árvízveszedelem ellen. Még egy kísérlet történt a helyzet megmentésére. 1935 őszén megalakult a három, időt és vihiart kiálloított irodalmi egyesület: a kassai Kazinczy Társaság, a pozsonyi Toldy-Kör és a komáromi Jókai Egyesület összefogása révén a Csehszlovákki Magyar Irodalmi Szövetség, ez azonban nem a létalapjait elvesztett Kazinczy Szövetkezettel, de a magántőkével alakult »Tátra« kiadó rt.-gal karöltve igyekezik — nemesebb értelemben vett — »üzleti alapon« megoldani a kisebbségi magyar irodalom anyagi és szellemi kérdéseit.

Az államfordulat előtt — több kisebb színiegyüttesen kívül — két, ú. n. elsőrangú vidéki *színtársulat* működött a mai Szlovákia és Kárpátalja területén: a kassá—brassói és a pozsony—fiumei. A nyári államshely elveszett, a kisebbségi társadalomnak kellett összefognia a magyar színészet megmentésére. Így adódott önként egy magyar *Színpartoló Egyesület* létesítésének gondolata, melynek első (1920-ban történt) megalakulását a kormányhatalom nem vette tudomásul. 1923-ban kapta kézhez a kultúrreferens az ügyet s a szlov. teljh. minisztériummal való előzetes megállapodás alapján újra megalakult a most is fennálló Színpartoló Egyesület hármass célkitűzéssel: 1. A hivatásos színészet anyagi és erkölcsi támogatása; 2. a műkedvelő színészet ügyének országos rendezése; 3. a színészutánpótlás biztosításai egy színiiskola felállítása révén. Az alapszabályokat 1925 október 9.-én hagyta jóvá a pozsonyi teljh. minisztérium, azonban önkényesen kihagyta belőle a műkedvelői színészetre és színészképzésre vonatkozó részt. Így az Egyesületnek egy jogai maradt meg, a *hivatásos színészet pártolása*. Ebben a korlátozott működési körben is igen hasznos működést fejt ki a két — nyugat- és kelet-szlovéniai — színtársulat javára. Anyagi támogatásával, mely évente 80—100.000 Kc-t tesz ki, nem számítva azon köztisztviselési — tartományi, járási, városi — segélyeket, melyek kiadását az Egyesület segíti elő, a szezonok, állomáshelyek beszerzésével, a kárpátaljai színikerület biztosításával a kelet-szlovákiai színtársulat részére, a közönség érdeklődésének fenntartásával sikerült mindezekig, egész reménytelen helyzeteken is átsegítenie a kisebbségi színészetet.

Kárpátalján a szlovákiai mintára alakult előbb — 1928-ban — egy Színpartoló Egyesület, ennek keretében szervezték meg 1932-ben a Podk. Rusi Színi Szövetkezetet, mely a tartományra szóló színi koncesszió birtokában van s azt a szlovákiai Színpartolóval való szoros együttműködés útján a kelet-szlovákiai színtársulatra ruházza.

A kisebbség általános kultúrélete szempontjából a legfontosabb működési kör *a zenei élet terén a magyar dal és magyar karének ápolása*. A hangszeres zenei nevelést a városi és állami zeneiskolák

végzik A dalosügy országos szövetségben való rendezésének gondolatát a Kassai Zenekedvelők Dalegylete vetette föl azonnal a felfordulás után, azonban a bizonytalan helyzet s a működésben maradt dalegyletek egymást nem ismerése miatt ez a kezdeményező lépés sokáig eredménytelen maradt. A KZD fölkérésére 1925-ben vette kézbe a kultúrreferens az ügyet. A működő, vagy csak jogilag fennálló dalegyletek felkutatása és pontos összeírása után kidolgozta a Szövetség alapszabályait s ezeket 1928 március 31-én a prágai belügyminisztérium jóváhagyta. A Dalos Szövetség első központja Kassa volt, azonban ez a hely nem bizonyult alkalmasnak az országos vezetésre, így 1930-ban Pozsonyba tette át székhelyét. Azóta számítható a Szövetség igazán páratlan és például szolgálható föllendülése. Míg 1931-ben 14 dal egyesület volt tagja, ma a tagiétszám 55. A Szövetség 1930-ban rendezte első országos dalosünnepét Losoncon, 400 résztvevővel, 1931-ben Léván már 600 dalos énekelte az összkarokat, 1933-ban Komáromban 800, Érsekújvárt 1935-ben 1200 s laa 1938-ra tervezett komáromi dalosversenyre eddig 40 dal egyesület jelentkezett, összesen 1500 dalossal. A Dalosszövetségnek van egy »Magyar Dalunk« c. önálló hivatalos lapja, mely negyedévenként jelenik meg 600 példányban s 1936-tól évente 3—3 hetes karnagyképző tanfolyamot rendezett 50 hallgatóval.

A Dalosszövetség működési köre az egész magyarlakta területre, tehát Szlovákiára és Kárpátaljára is kiterjed, azonban ez utóbbi 1934 márciusában önálló dalosszövetséget alakított. Ennek 14 tagegyesülete van. Négy dalosünnepet rendezett eddig, Beregszászon, Munkácson, Ungvárott és Huszton, valamint három gyermek-dalosünnepet Nagyszőlősen, Tiszaúj lakon és Beregszászon.

A Csehszlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség a kisebbségi élet — extenzíve — legnagyobb szervezete. 1928 januárjában alakították meg Kassa, Pozsony, Losonc, Érsekújvár, Léva, Munkács, Rimaszombat és Ungvár sportegyesületei.¹ Az 1933-iki kimutatás szerint 109 (1936-ban 133) tagegyesülete és 7 tagszövetsége (labdarúgó-, tenisz-, atlétikai-, jég hockey-, asztalitenisz-, birkózó- és úszószövetsége) volt, melyekhez 1936-ban nyolcadiknak a kerékpárosszövetség is csatlakozott. A szövetség égisze alatt rendezett versenyek száma 1936-ban 2472, de a társadalmi és kulturális életben is részt vett a szövetség 86 műkedvelői, 137 kultúrelőadással és 45 tánccal egybekötött műsoros estéllyel.

Bár a testnevelés ügyét — mint láttuk, — a Központi Iroda kivette a kultúrreferens programjából, a TSz-et jogosan számíthatjuk

¹ Lásd: Révay István: A csehszlovákiai magyar kisebbségi sport szervezete és tevékenysége. Léva, 1933, illetve. Bárczy Oszkár: a Cs. M. T. Sz. 1936. évi működése, Léva, 1937.

az 1936 november 15.-én megalakult kulturális front szerves részé-
naki, nemcsak azért, mert önként állt sorba, de mert szelleme telje-
sen azonos vele.

*

Mihelyt nyilvánvalóvá lett, hogy a középiskolát végzett ifjúság
Csehszlovákiában nem kap életlehetőséget, ha külföldön végzi fő-
iskolai tanulmányait, megindult az áramlás a belföldi egyetemi vá-
rosok, Prága, Brünn és Pozsony cseh, illetve németnyelvű főiskolái
felé. Az egyetemi ifjúság azonnal elkezdte egyesületekbe tömörülé-
sét. Az első volt a brünni német műegyetem magyar hallgatóinak
német nevű, de intranzigens magyar szellemű egyesülete, az »Akade-
mischer Leseverein Corvinia«. Ezután alakultak a prágai, pozsonyi
és fa brünni »Makk«-ok (»Magyar Akadémikusok Keresztény Köre«).
A közös névből is látható, hogy az alakítást már kezdetől köz-
ponti gondolat vezérelte.

Hosszas lenne elmondani azt a sok vajúdat, ellenáramlatot,
világnézeti, generációs és osztályharcot, mely az egyöntetű if jú-
sági kultúrmunkát zavarta, segítette, vagy visszavetette, az ifjúság
útkeresésének ez a forrongása úgy látszik, lecsillapodóban van s az
évekkel ezelőtt megalakult csúcsszerv, az egyesületek összefogására
alkalmasnak bizonyult Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szö-
vetsége (CsMASz) ma céltudatos és rendszeres munka képét mu-
tatja. Az 1937 nyarán Vihnyefürdön és decemberben Kassán meg-
rendezett munkahét, illetve kongresszus nem meddő ideológiai vi-
táiban merült ki többé, mint az ezeket megelőzők, de az életre-
készülés és a felnöttek kultúrmunkájában való részvétel pozitív
munkatervének komoly megbeszélésében.

A CsMASz-nak legutolsó kimutatása szerint 11 tagegyesülete
van. A három egyetemi város Magyar Akadémikus Körei (MAK),
a Corvinia s a vidéki kltúrgócponok, Kassa, Komárom, Losonc,
Érsekújvár, Ipolyság, Rimaszombat és Kárpátalja akadémikus
egyesületei. Legújabban tagságra jelentkezett két disszidens diák-
egyesület is, a prágai Tánacsics-kör és a pozsonyi Eötvös-kör is.

Az idegenben, idegen nyelven tanuló főiskolások eltóallódásá-
nak megakadályozása szükségessé tette azok anyagi támogatását, az
ellátásukról való gondoskodást. így alakult a volt két politikai párt
kezdemenyezéséből egy ú. n. »Társadalmi Nagybizottság«, mely a
kisebbségi társadalom áldozatkészségének fenntartásával és fejlesz-
tésével igyekezett a jobbára szegény főiskolai hallgatók élélmzését
biztosítani. Ment a dolog simán mindaddig, míg a gazdasági válság
hulláma nem tette kétségessé, sőt lehetetlenné az egyre csökkenő,
önkéntes adakozásra támaszkodó, viszont az egyetemi hallgatók
szánieblí gyarapodása folytán egyre növekvő igények kielégítését.
így támadt fel egy »jogi személy« jellegű segítő egyesület gondo-
lata, mely az önkéntes adakozás hiányait pótolni hivatott állami és
köztestületi hozzájárulásokat egyedül tudja megszerezni. 1932-ben
alakult meg a »Csehszlovákiai Magyar Főiskolások Mensa Ámde-

mica Egyesületen s hosszú huza-vona után 1936 tavaszán nyerte el a jóváhagyást. A rövid idő alatt — az egészen el nem maradt nagyobb adományokon kívül — mintegy 1000 tag tagsági díja s az egyesület részére máris kiutalt állami, országos, járási stb. segélyek biztosítják a rendszeres segélyezés lehetőségét. A szükségletek a következők: Napközi otthonok az egyetemi városokban — Prágában 55—60 teljes és 30—35 fél, Pozsonyban 20—25 egész, 25—30 fél, Brünnben 10 egész, 15 fél menzasegély. Az egyesület a szorosán vett anyagi segítség mellett — a GsMASz-vel összedolgozva, — kulturális bizottsága révén gondoskodik az egyetemi ifjúság szellemi igényének kielégítéséről is.

A kisebbségi iskolák társadalmi támogatása a legnehezebb probléma. Az iskolák ügyét a kormányhatalom annyira a maga politikai belügyének tekinti, hogy mindeddig még *a törvényben előírt iskolatanácsokat sem léptette életbe*. Az egyesületi jog, ezen felfogás mellett, egyáltalában nem ad módot egy iskolatámogató szervezet létrehívására. Azonban az isk. és népm.-ügyi minisztérium 1516/1930. sz. rendelete »kívánatosnak« mondta, minden iskola mellett egy úgynevezett *szülői társulat* megszervezését, a pedagógiai, didaktikai és szociális problémák megvitatása és megoldása céljából. Az iskolapártolás tehát ezen az alapon próbálkozik megszerveződni, ezen szülői társulatok létrehívása s később országos szövetségbe tömörítése által.

Az eszme különösen Pozsonyban valósult meg, ahol a városi és vidéki magyar iskolák szülői társulatainak szövetsége már működik, »Szülők iskolája« címen intenzív kulturális tevékenységet fejt ki s igyekszik a bevált példán más városokat is követésre bírni.*

Az így főbb vonásaiban felvázolt kulturális keretrendszer az »Ellenzéki Pártszövetség« iniciatívájából, ennek kultúrreferátusa által alakult ki. Természetes, hogy ez a keretrendszer nem egyedüli és nem kizárólagos. Az állampolgári nevelést célzó tanfolyamok hordozói: *a Járási Közművelődési Testületek* (JKT) megszervezése csak 1935-től mondható következetesen végrehajtott mozgalomnak s az első magyar könyvtárosi kurzust 1936-ban tartották meg Érsekújvárt.

A JKT-nek pedig felmérhetetlen a jelentőségük, ha a törvény szellemében alakulnak meg és fejtik ki működésüket. Ezt a jelentőséget a kultúrreferátus által képviselt kultúrérdekeiség is felismerte, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy a kultúrreferátus kiadásában jelent meg az idevonatkozó törvények fordítása. Az első kiadás akkor még (1923), amikor a Szlovákiára s így a magyar kisebbségre érvényes végrehajtási rendelet meg sem jelent.

* Erre vonatkozólag: »A magyar iskola« című tanulmányunk. (108. old.)

A JKT-k jelentősége abban áll, hogy az egyesületi jog alapján álló kultúrszervezetek működését kiegészíti, közigazgatási hátvédet teremt s anyagi előnyöket (járási és állami szubvenciók, illetékmentesség) biztosít számukra. Ez a kérdés anyagi oldala. Szellemi téren kölcsönös érintkezési felületet s így megértést és kiegyenlítődést hoz létre a kétféle jogi alapon működő kultúrrendszer közt a végrehajtási utasítás azon rendelkezései folytán, hogy egyrészt a JKT-kben — a járási képviselőtestület kiküldöttein, az iskolák képviselőin s a szakértőkön kívül — helyet foglalnak a kulturális egyesületek képviselői is, másrészt, hogy a JKT-knek alárendelt községi közművelődési (bizottságok funkcióját — bizonyos körülmények közt — átvehetik a helyi egyesületek, vagy az országos egyesület (SzMKE) helyi csoportjai.

Némely járásokban (például Léva, Losonc, Rozsnyó, Verebély) ez az ideális együttműködés megvalósult, ami abban is kifejezésre jut, hogy az egyesületi élet legfőbb vezetősége, személyében is azonos a JKT vezetőségével. Másutt a két vezetőség közt fennálló jóviszony biztosítja a párhuzamos működést. Egyes helyeken azonban a közigazgatási hatóság a JKT-t formálisan kijátssza az egyesületi jog alapján álló szervezetek ellen, vagy éppen meg sem engedi a JKT megalakítását (pl. Kassán), bár minden törvényes föltétel adva van, sőt a törvény kötelezővé teszi a megszervezést. Ennek a nem iegyöntetű eljárásmodnak megszüntetése a JKT-k és Községi Közkönyvtárak központi irányítására Pozsonyban alakult Közművelődési Szövetségnek a hivatása.

A mi keretrendszerünkön kívül eső, országos jelentőségű kultúrszervezet, az ú. n. »Masaryk Akadémia«, teljes nevén a »Cseh-szlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társasága, melyet Masaryk államalapító elnöknek a köztársaság tízéves fennállása alkalmából adott 1,000.000 KcÍs adományával létesítettek. E jószándékú adomány felhasználási módja nyíltan megmutatta az alapítvány *kezelőinek* szándékát. A tagokat — egy-két mutató egyéniség kivételével — nem a tudományos vagy irodalmi érdem, de a szoc. dem. pártban viselt pozíció alapján válogatták össze. Ez a nyílt politikai célzat csak akkor halványult el a Társaság életében, (amikor a túlnyomóan szoc. dem. vezetőség esztelen pénzkezelése, a nem irodalmi érték, de pártérdek szempontjából összeválogatott kilenc kötetből álló könyvsorozat, valamint a túlméretezett »Magyar Figyelő« c. folyóirat kiadása a legnagyobb anyagi válságba sodorták a Társaságot. A közfelháborodás elseperte a régi vezetőséget s az 1937-ben megválasztott új vezetőség azzal a reménnyel kecsegtet, hogy a Társaság nem a többi kisebbségi kultúrszervezet ellen, de velük párhuzamosan fog dolgozni, az eddiginél kevesebb politikai célzattal.

A keretrendszerünkön kívülálló, *de vele eszmei közösséget tartó s annak munkáját kiegészítő s vele némely vonatkozásban együtt is dolgozó kultúr szervezeteket is meg kell említenem, amilyenek az*

Actio Catholica magyar tagozatának kulturális szerve: a SzKIE, Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület, az ugyancsak katolikus vallási alapon álló főiskolai szervezet: a Prohászka Körök Szövetsége, a ref. és evang. ifj. egyesületek stb.

Biso pillanatra talán túlméretezett a kisebbségi társadalom kulturális szervezettsége. Lehetnek olyan munkaterületek, melyeken az egyes szervezetek egymás hatáskörébe nyúlhatnak át, — pl. a műkedvelő színészet terén a SZMKE és a Színpartoló — ennek oka azonban az a bizonytalanság, mely a szervezkedés elején volt tapasztalható. De hiszem, hogy megtaláltuk azt az értéket is, amiért munkánk folyt s ami biztosíthatja további munkánk teremtő erejét: ez az érték pedig magyar népünk kultúrkészsége, élni és fejlődni akarása.

Sziklay Ferenc.

A magyar iskola

A szlovákiai magyar iskolaügyről nem írhatunk tárgyilagosan, ha nem ismerjük, hogy milyen is volt az iskolák helyzete a mai Szlovákia területén az államfordulatot megelőző évben.

Elemi iskola volt Szlovákia területén 1918 szeptember 1-én: 1. állami, községi, kincstári 987, 2. felekezeti 2631, 3. magán 23, összesen: 3641. — E számok világosan mutatják, hogy az államfordulat előtt Magyarországon az iskoláztatásra az egyes felekezetek befolyása erősen érvényesült. Az említett 3641 iskola közül *szlovák* volt az egyes esetekben, vagyis 1. állami, stb. iskolák közül 0%, 2. felekezeti iskolák közül 6.7%, 3. magániskolák közül 5.1%, vagyis Szlovákia területén 1918 szeptember 1-én 3641 iskola közül 3298 magyar tannyelvű, 343 iskola pedig más tannyelvű volt.

Az államfordulatot követő 1921—22. iskolaévben a magyar tannyelvű iskolák száma Szlovákiában 727, az osztályok száma 1335, a tanulóké 101.268. Az 1937—38. tanévben a szlovákiai magyar elemi iskolák száma 754, az osztályok száma 1879, a tanulók száma pedig 85.507. Kárpátalján 283 osztályban 16.515 magyar gyermeket tanítottak. A magyar tanítók száma 1860. A magyar elemi iskolák száma összesen 875. Az 1930—31. iskolaév statisztikájára jellemző, hogy a szlovákiai állami, községi és kincstári elemi iskolák 9.5%-a, a felekezeti iskolák 24.0%-a és a magán elemi iskolák 18.1%-a *magyar*. Ha az államfordulat előtti Szlovákia és Kárpátalja iskolaadatait vizsgáljuk, úgy megállapíthatjuk, hogy a magyar kormányok a magyarlakta területek iskolaügyét az egyes községek vagy felekezetek ügyévé tették s a nyelvhatárok és a nemzetiségi vidékek iskolaügyének felvirágoztatására pedig állami iskolákat létesítettek. Ezek az állami iskolák természetesen a maguk felszerelésével jobbak, tökéletesebbek voltak s az egészségügyi és pedagógiai követel-

ményeknek jobban feleltek meg, mint a felekezeti iskolák. Ezekből az állami iskolákból magyar területre azonban vajmi kevés jutott. Ennek hihetetlen kárát vallottuk mi, kisebbségi magyarok, különösen amikor a csehszlovák kormány az elhanyagolt és minden különösebb gondozás nélkül maradt felekezeti, vagy községi iskolák mellett felépített csehszlovák-nyelvű állami iskolákkal akarta kirívóvá tenni a régi magyar kormányok mulasztását éppen a magyarlakta vidékeken. De nemcsak az új államnyelvű állami iskolák létesítésénél tapasztalható ez a szándékosság, de ott is, ahol egyes magyar vidékek lakossága felismerve a veszélyt, amely az államnyelvű iskola felépítésével fenyeget, anyagi áldozatot nem kímélve, saját községi vagy felekezeti iskolája részére új otthont épít: ott a községeket az állam, a felekezeteket pedig az országos hivatal támogatta. Sajnos, a lelkesedés és törekvés, hogy újabb magyar iskolák építésével, osztályok szaporításával az államnyelvű iskolák tendenciózus munkáját közömbösítsük, nem volt állandó és tartós. Meg voltak ennek is a maga okai. Objektív és szubjektív okok egyaránt; ezeknek megvilágítására lépésről-lépésre majd reátérünk.

Polgári iskolánk az államfordulat után volt: 1921—22-ben 18 iskola 84 osztállyal és 3790 tanulóval; 1936—37-ben 18 iskola, 118 osztállyal, kb. 5000 tanulóval. Ezek közül 7 állami, 6 római kat. *egyházi*, 3 községi, 2 evangélikus. Az államfordulatkor Szlovákiában 60 *középiszkola* volt: ebből 8 maradt magyarnak, Kárpátalján hátról egy, párhuzamos osztályok formájában. Ezekből 1 klasszikus gimnázium: Komáromban. Reálgimnáziumok vannak: Pozsonyban, Érsekújváron, Kassán, Rimaszombatban, Ipolyságon és Beregszászon. Reformreálgimnázium van Losoncon. *Tanítóképzők*: Pozsonyban 2. Az állami koedukációs és a róm. kat. női (Orsolya apácák). Református tanítóképző van Komáromban. *Kereskedelmi akadémia* (4 éves): Pozsonyban és Munkácson. *Kereskedelmi iskola* (2 éves): Pozsonyban. *Kereskedelmi tanfolyamok* (1 éves): Kassán a róm. kat. hitközség és külön az izr. hitközség fenntartása mellett. Érsekújváron a Flenger-intézet, róm. kat. női, Léván az irgalmas nővéreknél, Pozsonyban az YMCA és Beregszászon a kereskedelmi testületnél (koedukációs). *Kereskedelmi ismétlő iskolák* (2 éves): Beregszászon, Kassán, Komáromban, Léván. *Felsőipariskola* (4 éves gépészeti): Kassán. *Földműves gazdasági iskola* (2 éves): Komáromban, Rimaszombatban. Szakszerű tanítású iparos *tanonciskolák* száma 36. *Süketnéma intézet*: Komáromban, *óvoda*: Szlovákiában 23, Kárpátalján 3.

A tanítóképzés terén az államfordulat után megmaradt Pozsonyban az Orsolya-rendű apácák róm. kat. tanítónőképző je. Ez az intézet évenként 40 új tanítónőjelöltet bocsáthatott útnak. Az 1927. évben megnyíltak az állami tanítóképző magyar párhuzamos osztályai, amelyekben 20 fiú és 20 leány található helyet. Az 1932—33.

iskolaévig azonban ezek a párhuzamos osztályok váltakozó rendszerek voltak, amennyiben csak minden második évben indult új első osztály. Az 1937—38. iskolaévben a párhuzamos osztályok már önálló magyar tanítóképzővé alakultak át. Ezen két intézeten kívül külön abiturienus kurzusokon tették lehetővé a középiskolákban érettségizetteknek a tanítói pályára való lépést. Ezen az abiturienus kurzuson évenként 30 ifjú és 10 leány vehetett részt. Az egyideig mutatkozó tanítóhiányon az úgynevezett externista tanítói vizsgák engedélyezésével iparkodtak segíteni, amely vállalkozásnak a magyar iskolaügy azonban sehogyan sem látta hasznát.¹

A magyar tanárképzés magyar főiskola hiányában arra szorítkozik, hogy a jelölt, aki magyar középiskolában akar tanítani, magyarnyelvi vizsgát tesz. *Magyar teológusaink* ntánképzését lehetővé teszi a pozsonyi egyetemen létesített teológiai fakultás külön a római katolikus ifjúság és külön az ág. h. ev. ifjúság részére. Református hittudományi főiskola viszont Losoncon van, amely »de facto« elismert főiskola, viszont »de jure« nem. Hogy ez a »de facto igen« mit jelent a »de jure nem «-miel szemben, kitűnik többek közt abból, hogy a református teológusok tanulmányi ideje alatt a szülők nem élvezik a gyermekek után járó neveltetési pótlékot.

Magyar tanítószágonk kari érdekei védelmére *egyesületbe tömörült*: megalakította a Szlovákiai Általános Magyar Tanítóegyesületet, folyóiratával, a »Magyar Tanító«-val. Ezen tanítóegyesületen kívül külön csoportot képez a »Haladó Magyar Tanítók Szövetsége«, amelynek folyóirata a »Magyar Tanügy«. Szervezetbe tömörültek a szociáldemokrata magyar tanítók, s az agrárpárt keretében külön tanítói csoportot alkotnak az agrárpártállású tanítók. A kárpátaljai magyar tanítószágnak csak kisebb része lett a »Podkarpátskáruszi Általános Magyar Tanítóegyesület« tagjává, nagyobb része megmaradt a ruszin tanítóegyesületben. Középiskolai magyar tanáraink csak 1937-ben tömörültek szövetségbe, amidőn megalkották a »Szlovákiai Magyar Tanáregyesületet«, amelynek működése elé a legnagyobb reményekkel és jogos várakozással tekint a magyar társadalom. A szervezkedéssel járó előnyök dacára óriási nehézségeket okozott nagyon sok tanítónál és tanárnál az állampolgárság kérdése. E kérdésnek rendezése kálváriát jelentett nagyon sok tanító részére, s bizony nagyon sok tanítócsaládot juttatott éveken keresztül nyomorba, bizonytalanságba s nem egyszer a kétségbeesés szélére. Hála Istennek ez a kérdés magyar tanítóinknál ma már úgyszólván teljesen rendeződött s remélhetőleg erről az oldalról már nem ér egy ma-

¹ A tanítóképző négy évfolyamának, vagy az abiturienus kurzusnak elvégzése után a jelölt nem kap oklevelet, csak érettségi bizonyítványt. Az oklevelet csak kétévi gyakorlat utáni sikeresen letett képesítő vizsga után nyeri el, ellentétben a régi magyar rendszerrel, amelynél a jelölt a IV. évfolyam sikeres elvégzése után már oklevelet szerzett. A polgári iskolai szaktanítói képesítés megszerzése a jelöltek magánzorgalmára van hagyva. Háromévi tanítói gyakorlat után minden tanító jelentkezhet polgári iskolai szakvizsgára.

gyar tanítót sem veszedelem. Az államnyelv nem tudása, vagy pedig nem kielégítő tudása szintén óriási nehézségeket okozott. A szlovák, illetve a ruszin nyelvből nosztrifikációs vizsgát tettek tanítóink.

Nem lesz érdektelen az *iskolák jellegéről, szelleméről s magáról a tantervről* is egyet-mást elmondani. Az elemi iskolákba bevezetendő és ott ápolandó szellemről és tantervről az 1933. év július 10-én kelt 67.311/331. számú iskolaügyi miniszteri rendelet intézkedik. Ennek magyar kiadása csak 1934-ben jelent meg. A rendelet a demokratikus államformának megfelelő szellemet kívánja belevinni az iskolába, hangsúlyozza, hogy az iskola feladata a gyermeket a »társadalomban való demokratikus együttélésre, nemzetéhez és a csehszlovák államhoz való ragaszkodásra, az összetartásra és embe-riességre« nevelni. A tanterv többek között előírja, hogy a magyar nyelv tanításának célja: »a világos, egyszerű és helyes kifejezőmód elsajátítása. Az irodalom iránti szeretet felébresztése«. Intézkedik arról is, hogy a magyar tanítóegyesületek javaslatokat tegyenek a magyar irodalmi olvasmányokra nézve. Kiemeli a szlovák nyelv tanításának gyakorlati célját, s oly mértékben rendeli el a szlovák nyelv tanítását, illetve követeli meg annak elsajátítását, hogy a tanuló az elemi iskola legfelsőbb fokainak elvégzése után a mindennapi életben ki tudja magát fejezni. *Újítást hoz a tanterv a régi magyar tantervvel szemben akkor, amidőn a 6 éves iskolázás helyeU a 8 éves, tehát a IU. életévig terjedő népiskolai oktatást rendeli el.* A miniszteri rendelet lehetőséget nyújt arra, hogy olyan helyen, ahol több osztatlan iskola működik, ami a tanítóknak óriási megterhelést jelent, az egyes iskolák kooperálhassanak. Ez annyit jelent, hogy az egyes iskolafenntartók közösen úgy szervezik meg az *iskolábajárást*, mintha egységes iskola lenne s így több osztatlan iskola helyett tulajdonképpen *egy osztott iskola lesz.* Sajnos, ez az üdvös lehetőség csak kevés helyen volt eddig keresztülvihető éppen az egyes iskolafenntartók egymással szemben megnyilvánuló bizalmatlansága folytán s abból a balhiedelemből kifolyólag, hogy ezáltal az egyes iskolafenntartók szuverén joga iskolájukkal szemben sérelmet szenvedne.

A jelenlegi és az államfordulat előtti magyar *polgári iskolák* több vonatkozásban elütnek egymástól. A régi magyar polgári iskola valahogyan az elemi és a középiskola között állott, talán közelebb a középiskolához, s előkészítette a tanulókat a különféle kishivatalnoki pályákra, vagy képesítette a különféle szakiskolák látogatására. A csehszlovákiai polgári iskola szerves kiegészítője az elemi iskolai népoktatásnak. Látogatása ma kötelező éppen úgy, mint az elemi iskolaké. Mert azokon a helyeken, ahol polgári iskolák működnek, ott csak ötosztályú elemi iskolák vannak. Az iskolakötelezettség pedig, amint már említettük, a 14. életévig tart, ami nyolcéves iskolázást

jelent. A polgári iskola ennek megfelelően csak 3 osztályos (a régi magyar polgári 4 osztályos). A hiányzó 4. osztály mint egyéves továbbképző azonban szükség szerint bevezethető, ahol megvan a kellő számú jelentkező. Jóllehet a polgári iskola szerves kiegészítője az elemi iskolának, mégis lényeges különbség van az elemi iskolák VI., VII., VIII. osztálya és a polgári iskola tananyaga s a két iskola célkitűzései között. A polgári iskola feladata az 1932. évi június 9-én Z. 69.485. I. sz. alatt kiadott tanterv szerint, hogy »a tanulóknak célszerű nevelési és oktatási rendszer révén magasabb befejezett műveltséget adjon, mint az elemi iskola ad és megfelelő előkészületet és lehetőséget biztosítson a továbbképzésre«. Számol a tanterv azzal is, hogy különféle tehetségű tanulók látogatják majd ezeket az iskolákat s ezért lehetővé teszi, hogy a gyengébb tehetségű tanulók külön párhuzamos osztályt látogathassanak s ezen osztályok részére külön speciális tantervet dolgoznak ki. Az elemi iskolák tananyagával szemben különösen, a nyelvi oktatásban nyújt a polgári iskola többet, mert bepillantást enged az irodalomtörténetibe is. Ha a gyermek tanulási kedve a polgári iskolában felébred, akkor a polgári II. osztályából átléphet a középiskola III. osztályába, a III., illetve IV. (továbbképző) osztályokból a tanítóképzőbe, kereskedelmi akadémiára és az összes szakiskolákba. Ez az iskolatípus lennie hivatva a magyarság szempontjából arra, hogy új társadalomképző szerepet töltsön be s kitermelje azt az embertípust, amely az intelligens, képzett iparos, kereskedő, alsófokú hivatalnok és alkalmazotti réteget alkotja, s ennek nagyobb fajsúlyt biztosít, de amely értékessé teszi a gyárakban, üzemekben és gazdaságokban dolgozó munkásság nagy részét is. Sajnos, magyar polgári iskoláink száma kevés. Szlovákiában 18, Kárpátalján 3. Összesen 118 osztállyal, kereken 5000 tanulóval. *Hivatalos statisztikai adatok alapján is megállapíthatjuk, hogy a magyar polgári iskolák megszervezése az iskolai hatóságok részéről késik. Ezt igazolja az is, hogy járási székhelyeinken, szintiszta magyar vidékeken nincsen magyar polgári. Rozsnyó, Párkány, Szene, Duna-szerdahely, — szintiszta magyar helyek s nincs magyar polgári iskolájuk. Szlovák polgári iskolák ellenben vannak s csak ezekben adnak lehetőséget a magyar elemi iskolákból tömegesen kilépő magyar gyermekeknek tanulmányaik továbbfolytatására. Hogy mit jelent ez a magyar gyermeknél, erről talán jobb nem is beszélni.*

A polgári iskolákról szóló új törvény (1935. évi 233. sz.), az úgynevezett *körzeti polgári iskolák létesítéséről rendelkezik. Ez lehetővé tenné, hogy magyar polgári iskoláink száma a jelenleg működőknek legalább a kétszeresére emelkedjék. A törvény már érvényben van. Szlovák körzeti polgárik létesülnek is, de magyar körzeti polgári felállításáról eddig csak annyit hallottunk, hogy a közeli időben három helyen létesül majd és pedig Somorján, Ipolyságon és Rimaszombatban. Itt is, mint mindenütt, ahol magyar iskola felállításáról van szó, a pénzihiány a legnagyobb akadály. A körzeti polgári iskolák felépítésénél és karbantartásánál a költségeknek csak egy-*

harmadrésze hárul az államra. A második harmad a községet terheli, a harmadik harmad pedig a körzetet, amelyben az iskola felépül. Már pedig ha a magyar iskolára kell a pénz, úgy az államnak sincs pénze, a járásnak sincsen pénze, a községnek sincs pénze. Pedig mindent el kellene követnünk, minden lehetőséget ki kellene használnunk, hogy a magyar életünkben oly fontos iskolatípust, *a polgári iskolákat fejlesszük és a lehetőségek szerint a legmagasabb számra emeljük.*

A magyar *középiszkolai viszonyokra* jellemző példa, hogy a valamikor 300 tanuló befogadására épült pozsonyi liceum épületében 650 magyar gyermekén kívül még mintegy 800 német fiú és leány tanul. A magyarok három nap délelőtt, három nap délután tanulhatnak. A németek fordítva. Hogy milyen higiénikus viszonyok között folyik ott a tanítás, arról fájdalmas lenne még csak meg is emlékezni. »A kassai magyar reálgimnázium ügye szégyen a XX. században«, állapították meg. A mellőzés a magyar iskolákkal szemben Kassán égbe kiált. A gimnázium osztályai az egykori elemi iskola épületeiben és tantermeiben nyertek elhelyezést *az elemi iskolákra }szabott szűk padokkal*, egészségtelen, sötét helyen, vándorló rendszerrel, mert kevés a helyiség. Többi közlépi skoláinknál sem sokkal különbek a viszonyok. *Középiszkoláink vezetése nincs magyar nemzetiségű igazgatók kezében.* Tanáraink nagyobb része nem vallja magát magyar nemzetiségűnek, ami már magában véve nem biztosíték arra nézve, hogy a magyar középiskola a magyar nemzeti eszme szolgálatában magyarságunk biztos védbástyája legyen.

Magyarnyelvű szakiskoláink: kereskedelmi, ipari, mezőgazdaságiak iparkodnak a tanulni vágyó magyar ifjúságnak *szakismereteket nyújtani.* Sajnos, *amennyire fontos lenne az ipari, kereskedelmi s különösen a mezőgazdasági ismeretek alapos birtoklása, annyira hiányzik magyarságunk óriási rétegeiből az iskoláztatás, a szakmabeli művelődés igénye.* Különösen földművesosztályunkat illeti ez a szemrehányás. Mert míg a Csehszlovákiában élő magyarság nagyobb része földművelő gazdaember, addig két földművesiskolánkban (kétéves tanfolyamai), Komáromban és Rimaszombatban minden évben felvételi helyek maradnak betöltetlenül a kevés jelentkező folytán. A magyar gazda nem akarja fiát földművesiskolába küldeni, minek az, hiszen a fiú *úgy* sem megy majd állásba, amit meg tudnia kell, azt megtanulja itthon is... Ilyen a magyar iparos felfogása is. Pedig az életközdelem a magyar iparostól egyre nagyobb felkészültséget, több tudást kíván. A jövő iparosnak tanonc korában kell elsajátítania mindazt, ami boldogulását biztosítja. *A tanonckérdés magyar vonatkozásban megoldatlan még.* Pedig az elemi vagy a polgári három osztályát végzett rengeteg 14 éves magyar fiú és leány elhelyezéséről és szakmabeli kiképzéséről gondoskodni kellene.

Magyar óvodáink! Szomorú fejezet. Az 1936. évi kimutatás szerint Szlovákiában 23, Kárpátalján 3 magyar óvoda működött! Pedig ennek az iskolatípusnak nemzeti-népi szempontból felmérhetetlen

értéke van. Hiszen az anyanyelv elsajátítása a gyermekkor feladata, az anyanyelv tudása a gyermekkorban ver kiirthatatlan gyökeret a gyermek lelkében. *26 óvoda 875 magyar elemi iskola mellett Szlovákiában és Kárpátalján! Hiszen még 800 magyar óvoda sem lenne elegendő.* A lehetőség megvan reá, hogy magyar óvodák létesüljenek, ha nem is állami intézmények formájában, mert csak most van készülőben az a törvénytörvény, amely a kisdédvók szervezését szabá-
 Üyozni fogja. *De akaratra lenne szükség és erkölcsi bátorságra, hogy magyar társadalmunk a többi nemzetek mintájára rendezze az óvoda-
 ügyet.* Példa is van előtte. Itt van a Slovenská Liga, amely nemcsak a szlovák vidékeken állít fel óvodákat, de a magyar helyeken is — természetesen szlovákokat, s az óvodák segítségével nyeri meg a magyar gyermekek egy részét a szlovák iskolák számára. A németek Kulturverband ja nemzetmentő munkáját az óvodákkal kezdi. *Magyar óvodáink hiánya a nemzeti sorvadás kiinduló pontja lehet!*

Az eddig elmondottakból kitűnik, hogy milyen mértékben állottak rendelkezésünkre az államfordulat után azok az *objektív tényezők*, amelyek az új viszonyok közt lehetővé teszik a magyar iskolák fennmaradását s fejlesztésiét. Ezek után nem lesz érdektelen a *szubjektív tényezőkről* megemlékezni, melyeknek jelenléte avagy hiánya legfőbb kerékkötője annak, hogy a csehszlovákiai magyar iskolaügy a csehszlovákiai magyarság sérelemmentes *ügye* legyen.

Az első és legnagyobb hiba, ami a gyermeket az első nappal iskolába kíséri: a szülő tudatlansága és tájékozatlansága. A magyar szülőknek óriási része nincs tisztában azzal, hogy mi az iskola célja és feladata. Nagyrésztük a gyermek iskolába járását nagy tehertől való megszabadulásnak tekinti. Ha jó tanítót kap a gyermek, lesz *belőle* ember, ha nem vitte sokra, rossz volt a tanítója: ez a legtöbb szülő meggyőződése. Ilyenkor az iskolával és a tanítóval szemben megnyilvánuló teljes bizalmatlanság kíséri a gyermeket az iskolába: a szülő bizalmatlansága, amit rövid időn belül mesterien kiegészít a gyermek bizalmatlansága is. *Magyar népünk nem szereti az iskolát.* Nem tudja, mit jelent számára s gyermeke számára és mit jelent a nemzet gazdasági, kulturális fennmaradása és virágzása érdekében is az iskola. A szülők többsége szerint az állam, az »ország« érdeke, hogy iskolák legyenek. S ezt a felfogást még az államfordulat előtti időből hozta magával, amikor még államalkotó, uralkodó nemzet voltunk s az iskoláztatás teljesen az állam vagy az egyházak gondját képezte. Az egyház vagy állam feladata volt tehát, hogy az iskolákat olyan színvonalra emelje, ami a köz érdekének a legjobban megfelel. Sajnos, még mindig a régi világban érezzük magunkat. *Még mindig felsőbb helyről várjuk iskoláink sorsának — még kisebbségi szempontjainknak is legjobban megfelelő — kedvező elintézését* Magyar népünk az államfordulat előtti időben *nem ismerte meg a népi közösség és a társadalmi egymásrautaltság parancsszó-*

vát. Voltak ugyan kulturális, irodalmi, szociális egyesületeink, társulataink, azonban ezeknek megteremtésén, létrehozásán, fenntartásán egyedül az államhatalom fáradozott.

Ezzel szemben a régi Magyarország szlovákjai, németjei, románjai — a régi kisebbségek — kulturális, irodalmi, szociális egyesületeket és társulatokat alakítottak a nyelvi és faji ragaszkodás alapján, óvodák és iskolák épültek s a kulturális egyesületek és társulatok támogatására olyan gazdasági szervek létesültek, amelyek alapján biztosították a társadalmi és nemzeti munka sikerét. Mi magyarok pedig — a régi »többség« az államhatalom védőszárnyai alatt élveztük az öünkbe hullott előnyöket, mindent az államhatalom feladatának tekintettünk, mindent reáhárítottunk, magunk pedig kikapcsolódva minden harcból és küzdelemből, *meg sem ismerhettük azokat a harci eszközöket és módokat, amelyek riélkül mint nemzeti kisebbség az új államalakulatban nem állhatjuk meg helyünket. Ehhez járult azután még az a katasztrófa, hogy a magyarság az állam fordulattal régi vezetői nagyrésztét egyik napról a másikra elvesztette.* Egyrésztük fejvesztve menekült s vitte magával amit megmenthetett. De amit megmentett a maga számára, azzal gyengítette az ittmaradók nemcsak kulturális, de gazdasági és erkölcsi súlyát is. A másik rész pedig szakított a magyar társadalommal: gyermekeit csehszlovák nevelésben részesítette, — még ott is, ahol volt magyar iskola. Ne csodálkozzunk tehát, ha ez a gyengeség, gerinctelenség — a rossz példa — magára maradt, fejvesztett magyarságunk nagy részére is átragadt, s nagyon sokan nemcsak jövőjüket, egzisztenciájukat, de még talán életüket is féltve megtagadták nemzetiségüket s gyermekeiket csehszlovák iskolákba küldték.

Ilyen körülmények mellett aztán az államhatalom sem sietett nagy áldozatkészséggel a magyar iskolák támogatására s a békeszerződések, törvények és rendeletek idevonatkozó betartására. Ha maguk a magyar szülők gyermekeiket nem küldik magyar iskolába, akkor... ha új iskolát kell valahol építeni, legyen az államnyelvű... S míg a legtisztább magyar vidéken sem épülhet föl a szűk, rozoga, túlszűfolt magyar iskola helyébe az új iskola, addig ugyanazon a helyen 5—6 csehszlovák család gyermekeinek csehszlovák kulturális egyesületek támogatásával és az államnál való szorgalmazásra megszületik a modern államnyelvű iskola. Csehszlovák gyermek alig akad 5—6 beléje, de elvégzi munkáját a lelkes agitációjú postamester, vasúti előljáró, jegyző, vagy telepes, ígér a szegény magyar szülőknek könyvet, iskolaszert, ruhát, élelmet, s. ahogy megkezdődik a tanév, az 5—6 csehszlovák gyermek mellett ott a 25—30 magyar gyermek. *S ezzel az újabb csehszlovák sikerrel szemben csak egy magyar sérelemmel lett több,* amelyre orvosságot, gyógyulást nem hoz az intervenció, de még csak a parlamenti interpelláció sem. Így sorvad azután a meglévő magyar iskolák egész tömege, s egy szép napon bezárulnak kapui, mert nincs elég jelentkező, nincs elég tanuló.

Amilyen könnyen záródnak be a magyar iskolák kapui, olyan nehezen nyílnak meg újabb magyar iskolák, még olyan helyeken is, ahol azok felállítása nemcsak indokolt, de kötelező is lenne a magyar iskolaköteles gyermekek nagy számánál fogva. A pozsonyi magyarság egyik óriási sérelme például Pozsony egyik kültekének, Dornkappelnek évek óta elintézetlen magyar iskolaügye. Dornkappelben a Pozsonyban munkát nyert vidéki magyarok nagy része telepedett le. A telep kapott is hamarosan iskolát. Nemcsak elemit, de polgárit is. Természetesen szlovákot: modernet, pazarul berendezve. Magyar iskola csak Pozsonyban van s ennek folytán nagyon sok magyar szülő a dornkappeli szlovák iskolába íratta a gyermekét. Akadtak viszont nagyon sokan, akik elküldték gyermeküket a pozsonyi magyar iskolák valamelyikébe, ez azonban jajt jelenti, hogy annak ai szegény magyar gyermeknek az iskoláig és vissza naponta gyalog kell megtennie az iskolába vezető 4, 5, esetleg 6 kilométeres utat. Ennek a tarthatatlan állapotnak a (megváltoztatására megindult a mozgalom. Pozsony város képviselőtestülete megszavazta a felállítandó magyar iskola /dologi kiadásaira szükséges összeget, s közel 200 magyar gyermek szüleinek az aláírásával ellátott kérvény ment az illetékes iskolaügyi hatóságokhoz a magyar iskola megszervezése és felállítása ügyében. Esztendők múlnak el, napirenden vannak a sürgetések és interveniálások az iskola mielőbbi megnyitása érdekében, de a magyar iskola Dornkappelben még ana sem nyílt meg... Egy szerencse, hogy a pozsonyi magyar iskolákat látogató dornkappeln mintegy 100 magyar gyermeket *társadalmi úton összegyűjtött pénz*en vasúton tudjuk beszállítani Pozsonyba, és vissza Dornkappelbe. *Egyetlen egy eset a sok-sok sérelmes eset közül.*

Szerződések, törvények, rendeletek biztosítják a magyar iskolák fennállását s tennék lehetővé fejlődését. S mégis mi történik? Iskolák felállításáról alig hallunk, de megszüntetéséről annál többet. Állásnélküli tanítóink és tanáraink száma szaporodik, mert csökken a magyar iskolát látogató gyermekek száma. A baj forrása sokszor bennünk van: magyar szülőkből s a *magyar iskolával szemben oly hihetetlen közönyt tanúsító magyar társadalmunk nagy részében.* Ha a magyar iskola a mostohagyermek sorsára jutott az állam részéről, — úgy a nélkülözött szeretetet és áldozatkészséget csak a magyar társadalom pótolhatja. *A magyar iskola részére a -ifjagyr gyermekek csak a magyar társadalom — élen a magyar szülők, — összefogó, célirányos, szeretetből áthatott munkája mentheti meg.*

S ennek a munkának megkezdésére, kiépítésére meg is van a törvényadta lehetőség az úgynevezett *szülői társulatok* intézményén keresztül. Van ugyanis egy miniszteri rendelet, amely lehetővé teszi, hogy minden iskola mellett megalakuljanak a szülői társulatok, szülői egyesületeik, amelyek az iskolával karöltve dolgozva biz-

tosíthatják nemcsak az iskola tanításának zavartalan menetét, de azt is, hogy a gyermeknek az életre való előkészítése úgy pedagógiai, mint szociális és gazdasági szempontból minél tökéletesebb és könnyebb legyen.¹

Az iskolák mellett megalakítható szülői társulatok intézménye azonban csak keret, amit a magyar szülőknek kell tartalommal kitölteni. Ki kell használni mindazon lehetőségeket, amelyek *pedagógiai* célok elérését szolgálják. A rendszeresített »Szülők Iskolája« többet nyújthat a szülői társulat ismeretterjesztő előadásai-
val, pnint bármely más kultúr-egyesület. Nemcsak a családi és társadalmi nevelés terén, de a nemzeti öntudat felébresztése és ápolása érdekében is. *Szociális* téren meg egyenesen nemzetmentő munka vár reá, mert a szegény magyar gyermekeknek tankönyvvel, ruhával, élelemmel ellátása biztosítja a magyar iskolában való tanulást, e)meli a magyar iskola nívóját, s versenyképessé teszi a másnyelvű iskolákkal szemben. Az anyagi áldozathozás azonban ennél az intézménynél nem hárul teljesen a szülőkre. *A szülőkre inkább a munka, a szervezés tartozik. Az iskola felsegítésének áldozatot igénylő munkájába viszont bele kellene vonni az egész magyar társadalmat.* Társadalmi és kulturai» egyesületeink a szülői társulatokon keresztül találhatják meg az utat a magyar iskolához; hasonlóképpen a magyar vállalatok, pénzügyintézetek, szövetkezetek, földbirtokosok, stb. azok a tényezők, amelyek nem zárkozhatnak el a magyar iskolával szemben fennálló kötelezettségeik elől.

A szülői *társulatok* intézménye, sajnos, magyar iskoláinknál még nagyon kezdetleges stádiumban van. Mivel hogy megalakításuk nem kötelező — a rendelet csak lehetőséget nyújt, — nehezen ala-

¹ Az említett miniszteri rendelet szerint, amelyet a csehszlovák iskolaügyi minisztérium 1930 május 19-én adott ki 1516. szám alatt, az iskolák mellett megalakítható szülői társulatok feladatául a következőket írja elő:

Segítségére sietni az iskolának, oly irányban, hogy a szülő, tanító és tanítvány között egészséges kapcsolat jöjjön létre.

Lehetőséget nyújtani és alkalmat keresni arra, hogy a szülők a tantestület tagjaival tanácskozhassanak, megbeszéléseiket folytathassanak a társadalmi és családi nevelés kérdéseiről. Szülők részére előadások rendezése. (*Szülők iskolája.*) Az előadások keretén belül lehetőséget nyújtani egyes közérdekű kérdések megvitatására. Az iskolával kapcsolatban kiállítások rendezése a gyermekek kézimunkáiból. Iskolai ünnepélyeik rendezése.

Iskolai segítőszervek alkotása. Szociális, egészségügyi és gyermeküdülést szolgáló intézmények létesítése, valamint fenntartása. Ezeknek keretén belül tanszerek, tankönyvek, élelem, ruhaneműek kiosztása. Kirándulások rendezése. Iskolásgyermekek nyaraltatása. Az iskola megsegítése iskolai konyhák, játszótermek, olvasósobák, műhelyek felállításával. A tanulók iskolába való szállításának megkönnyítése, hogy ezáltal a rendszeres iskolalátogatás biztosítva legyen. — Sőt a szülői társulatok munkája az iskola elhagyásával sem szűnik meg, amennyiben egyik legfőbb feladata lenne, hogy a *pályaválasztásnál* a gyermek, illetve a szülő segítségére legyen, s a gyermek elhelyezkedéséről gondoskodják.

kulnak meg.¹ És Szlovákiában eddig csak egy szövetség működik és pedig a »Pozsony és környéke magyar iskolái szülői társulatának szövetsége«, amely Pozsony összes magyar iskoláinak szülői társulatait tömörítette közös munkába. A szövetség megalakulása óta országos viszonylatban fejt ki propagatív munkát a szülői társulatoknak minél több magyar iskola mellett való megalakítása érdekében. Pozsonyban megalakította a »Szülők iskoláját«, amelyben már négy éve előadások keretében ismertetik a szülőkkel a nevelés legfontosabb feladatait.

A magyar iskolaügy Csehszlovákiában legelső sorban a magyar társadalom ügye. S amíg magyar társadalmunk nem ébred tudatára annak, hogy önmagában hordja azokat az erőket, amelyek a magyar iskolaügy éltető erői is, amíg ez a tudat nem termel ki kellő áldozatkészséget a magyar iskoláért, addig a keretek, amelyek mint objektív tényezők adva vannak, üresek maradnak, mert hiányozni fog belőlük a társadalom teremtő és fenntartó képessége.

Fizély Imre

¹ Ahol meg is alakulnak, kellő irányítás híján nem tudják kifejtetni azt a munkát, ami feladatuk lenne. Munkájuk kimerült egy előadás megtartásában, egy iskolai ünnepély rendelésében, karácsonyi ajándékok kiosztásában. Sajnos, nincs olyan központi szervünk, amely az iskolák nivója szerint el tudná látni az egyes szülői társulatokat tanácsal, utasítással, segítséggel. Pedig ennek megalkotására is meg volna a lehetőség. Az említett miniszteri rendelet lehetővé teszi ugyanis, hogy nagyobb helyeken, ahol több iskola van, az egyes szülői társulatok *szövetséggé tömörülhetnek*. Egy ilyen szövetség lenne azután hivatott arra, hogy működését a magyar társadalom támogatásával *országos munkaközösséggé* fejlessze ki.

Az irodalom

Húsz évvel ezelőtt nem úgy bocsáttattunk el a nagy útra, meg-
rakott tarisznyával, hogy sokáig fussa az erőnkől. A gátszakadás
akkor mindenkit váratlanul ért: anya és elszakadó gyermeke közt
még búcsúzásra se volt idő. Tapasztalatlanok voltunk. Odahaza is,
szegény vidékiek, alig bírtunk megállani a saját lábunkon, hogyan
tudtuk volna: miként kell helytállani egy homlokegyenest idegen ál-
lamkeretben. A török hódoltság már nagyon régen volt, a három
részre szakadás emlékei és tanulságai elfakultak, különben is annak
a kornak a magyarsága egészen más gondok közt vergődött. Egy-
ben azonban mégis tanulság, példát sugárzó lehetne a négyszáz év-
vel ezelőtt három részre szakadó magyarság küzdelmes élete: a török
hódoltsági területen éppen úgy, mint a Habsburg-királyság
területén és Erdélyben, *az irodalom volt egyedüli hőmérője a ma-
gyarság életerejének*. Az anyanyelv ősi ízei ekkor törnek fel a mély-
ből és válnak sajátos vérkeringésévé az irodalomnak. Az írók akkor
az igehirdető prédikátorok tágájában jelennek meg a változó hatá-
rok közé szórt nép között. A szenvedélyes hitvitákban, prédikációid-
ban, erkölcsnevelő mesékben kimerült irodalom őrizte meg a Ré-
szek között a magyar szellem örökkévaló egységét és e fölbecsülhet-
etlen funkciókon kívül külön-külön, önmagában véve nem is hozott
létre nagyobb szabású műveket. Az irodalom hatásos és szükséges
eszközt jelentett a prédikátor számára, de az igével együtt öntudat-
lanul már nemes magvait hintette széjjel a nemzeti szellemnek is.
Az irodalomtörténetnek ilyen vaskorába került a csehszlovákiai
magyarság is húsz évvel ezelőtt, kisebbségi életformája kezdetén.
A fejbekólintott ember eszmélni akkor kezd, midőn először artikulá-
látlan hangokat ad, aztán dadog és első épkezláb mondatai keser-
ves panaszokban törnek ki, hogy azután megint dacosan csakazértis-
kiáltással izmait mutogassa és megújult életerejével büszkélkedhes-
sek a testvérek és az idegenek felé. Húszéves mérlegét tekintve iro-
dalmunknak, ma is már nyugodtan megállapíthatjuk, hogyi *amit a
csehszlovákiai magyar nyelvterületen íróink, művészeink, tudósaink
kifejtettek, inkább egy lázasan születőben lévő, erjedő szellemi fo-
lyamat, mint művészi alkotások ékes sorozata*. A vers, a novella,
a regény a mi életünkben inkább eszközt jelentettek a nemzetébresztés,
megtartás és nevelés nehéz szolgálatában, mint az alkotó szel-
lem nemes kísérletezéseit. Kezdő éveink lírája a jeremiádok és a
feddőköltészet hajdani szellemére emlékeztet, — szellemem kívül
gyakran a forma és a nyelv darabosságára is! Költőink panaszló
dalokat zengtek siralmas helyzetünkről és átkokat szórtak azok felé,
akik nekünk ezt a bajt okozták, Ölvédy, Győry és Mécs költészete
ebből az időből a próféták hangját idézi fel. Lejtőre kerültünk, sod-
ródunk, két malomkő között örlődve mégis vállalni esetleg a golgo-
tás sorsot is egy tisztább jövő érdekében: ezt a témakört fejezte
ki a csehszlovákiai magyar irodalom kezdeti kora. A szellem ma-

gasabb, elvontabb régióiból alig szólalt meg a l'art pour l'art hangja, az Ember problémái háttérbe szorultak a kisebbségi nemzet keservei előtt.

Volt idő ugyan, még a kezdés forró éveiben, mikor a modern magyar irodalom lendülete az államfordulat után a szlovákiai magyar nyelvterületen látszott tovább folytatódni. Egészen különleges szellemtörténeti jelenség volt ez, ami azonban futózápornál talán többet is jelentett szellemi életünk kibontakozásában. A forradalmak után külföldre menekült radikális írócsoport részben Bécsből, részben pedig néhány szlovákiai városból a kisebbségi magyar olvasóközönset igyekezett magának megnyerni. Napilapjaik irodalmi mellékletében és egy-két folyóiratban, mintha mi se történt volna, a Nyugat és a Ma körül tomboló izmusok szenvedélyes vitáit folytatták. Az addig »vidék«-nek tartott csallóközi, gömöri, kassai, beregszászi magyarság kétszeresen is értelmetlenül állott szemben ezzel a rászabadított irodalommal, amely *semmikép se tudott feleletet és tanácsot adni a kisebbségi nemzetnek*. Erősen fővárosi igényekkel, fővárosi beállítottsággal, kávéházi szekta-láthatárral csinált irodalmat az emigráció az országrészé előlépett »vidék«-en. Egyik folyóirata, a nívósán szerkesztett »Tűz« hasábjaim ankétok folytak a szimultanizmusrói, a dadaizmusról, teljes erővel fellobogott az expresszionizmus vitája és szenvedéllyel csaptak össze a Maisták különböző frakciói. Csoda-e, ha a magyar irodalom központjától elszakadt periferián a magyar olvasók nem tudtak reagálni erre az előttük teljesen idegen szellemiségre? Gyökértelen szektakultúra volt ez, amelynek művelői politikai téren különben is rövidlejárátú tervekkel dolgoztak és számukra a csehszlovákiai magyar könyvpiac csak átmeneti állomást jelentett, miután az emigráns-írócsoport egy része még távolibb országokba költözött (Párizs, New-York, Moszkva), másik része pedig hazatért Budapestre. Régi hagyományaiból következett, hogy az elébb említett »Tűz« című folyóiratuk jóllehet minden irányzatnak, szellemi áramlatnak helyt adott hasábjain és mindenkor a magyar kultúra magasságait akarta mutatni s ugyanarra a magasságra akarta hozni az utódállamok egész magyarságának kulturális szintjét, mégis rövid idő alatt el kellett sorvadnia, mert még nem alakult ki az egészséges irodalmi közvélemény, egyszerűen nem volt még jelen: a művelt olvasó, aki minden előkészület nélkül be tudta volna fogadni a légüresbe fűrő magasságok hideg szikrázását.

Csöndben, távol a kiruccant modern írók hasztalan fegyvercsörgetésétől, a konzervativizmus szelíd dilettánsai kezdtek szervezkedni a kisvárosok kaszinóiban. A szlovákiai magyar írók közül úgyszólván Sziklay Ferenc az egyetlen, akinek irodalmi pályája még az államfordulat előtti évekre nyúlik vissza, rajtakívül egész sereg tollforgatót a helyzet kényszere és a hivatás megérzése tudatosított íróvá. *Kassán a Kazinczy Társaság, Pozsonyban a Toldy-kör,*

Komáromban pedig a Jókai Egyesület körül kezd lassú mozgolódás jelentkezni. Érdekes, hogy a kassai Kazinczy Társaság még a magyar államegység idejében (1907.) azt kezdte hirdetni, hogy az irodalmi decentralizáció megteremtése nemzeti érdek! Az új államkeretben ez a társaság tesz először lépéseket a csehszlovákiai magyar írók egységes megszervezésére: minden olyan tollforgatót bevélaszt tagjai közié, akiknek csak egy verse, novellája is valahol megjelent. Ebben az időben minden jel azt mutatta, hogy a hajdani felvilágosodás magyar irodalmának néhány esztendeig fővárosa, Kassa most újból fókuszra lesz a magáraébredt kisebbségi magyarság szellemi életének. Baróti-Szabó Dávid, Kazinczy, Bacsányi izgató szellemei lengedeztek a Dóm körül... És az elárvult utódok akaratán igazán nem múltott, hogy hasonló vérkeringés induljon meg végig a Pozsonytól Técsőig kiterített magyar nemzettest elalélt részeiben. Talán inkább a túlságosan kihangsúlyozott miszsiós tudat okozta sok egyéb baj között az időelőtti megrokkantást. Olyan erős volt ebben az időben az elnyomottság és az elnemezetlenítés veszélye annyira felrémlt szellemi életünk vezetői előtt, hogy nem csoda, ha Szilklay Ferenc ekkor a következőket írja: »A dilettantizmusnak egyenesen hivatása van nálunk szétvinni az irodalmat — ha fölhígítva is — kispolgári, népi körökbe.« Súlyos szavak ezek, magukban hordják egész életünk tragikus vonásait és mindenképpen találóak *a kisebbségként kezelt nemzetrészek eleve alacsonyabb nivójú szellemi életére.* Ha fel is tűnt húsz év alatt irodalmi életünkben egy-egy nagyobb tehetség, külön egyéniség, sorsuk már előre elrendeltetett. Javarésze elmenekült innen a magyar kultúra fővárosába, akik pedig itt maradtak, nem tudtak maguk körül irodalmi életet teremteni. A kezdeti friss lendületen túl csakhamar elakadtak és ma is fájdalmas torzóként meredeznek, hangban, stílusban lemaradva az anyaország csodálatos szellemi fejlettségétől.

1926-ban még Kassa és Pozsony szellemi versengéséről beszél Farkas Gyula, a csehszlovákiai magyar irodalom első töténetírója és egyben legelső könyvkiadója. Amíg a *keleti centrumban* az emigránsok után lassan új nemzedék írói csoportosulnak a Kassai Napló körül, *Pozsonyban* már jóval előbb, 1919 őszén a konzervatívok úgy bocsátják rövidéletű útjára a »Tavasza«-t, mint »Szlovákország egyetlen magyar nyelvű szépirodalmi lapját«, amelynek munkatársai később az »Új Auróra«, irodalmi almanachhoz léptek át. Nem sokáig tart ez a vetélkedés, a két város elnémulása után újabb kísérlet történik *Losoncról* a kultúraközpont megteremtésére. Ebben a nógrádi városkában ezidőtájt jelentős kultúrintézmény születik meg: egy szabadegyetem, amely »különböző világnézetű emberek alkalmi csoportosulása a modern tudomány és művészet igazságainak és szépségeinek népszerűsítésére«. Tehát »népszerűsítés« első sorban és megint nem alkotómunka. Később is ez az irányzat marad meg mindvégig a csehszlovákiai magyarság szellemi életében, a kisebbségi életformák végzetes velejárójaként, amely, úgy látszik,

legalább is egyelőre nem képes önálló erejű irodalmi életre. A »népszerűsítés«, a messzi fővonalak figyelése, távoli szellemi áramlatok szorgalmas utánrezgése, a múlt eredményeinek konzerválása és a jelen »átvétele« a magyar megmaradás érdekében: ezt a funkciót választotta a csehszlovákiai magyar szellemiség, mert másra, *az önálló alkotómunkára nem voltak meg és hiányoznak ma is a kedvező feltételek*. Érdeemes néhány előadás címét feljegyezni a losonci Szabad Egyetem műsorából, hogy lássuk: mekkora volt a szlovákiai magyar író szemhatára, meddig terjedt ki érdeklődési köre és minő távlatok felé próbálták irányítani a perifériák kisvárosi magyarságát: A nyugati kultúra fészkei, Jézus ethikája, Nietzsche, Kant, Stirner, Kétféle ethika, A modern vers problémája, Az új magyar lírikusok, Bevezetés az esztétikába, Móricz Zsigmondról, Petőfitől Advjg, Legújabb művészeti áramlatok, Zeneesztétikai problémák, Bevezetés a szociológiába, a szociális mozgalom, Bergson, stb. És kultúrtörténeti szempontból érdemes megemlíteni, hogy már az első években jelentkeznek éppen a losonci Szabad Egyetem előadásain a magyar-szláv kultúrközeledés első megnyilvánulásai (természetesen magyar részről...), mikor előadásokat tartanak étur, Húrban-Vajansky, Kukucin szlovák írókról. A húszas évek folyamán Szlovákia egyetlen városában sem találunk ilyenarányú mozgalmas szellemi életet, mint Losoncon. De rövid néhány év alatt Losoncra is ráborult a végzetes csönd, a kimúlás előtt azoniban meg egy ott szerkesztett ifjúsági folyóirattal, *A Mi Lapunk-kai* segít föleszméltetni az új államformába növő magyar ifjúságot.

A kassai, pozsonyi és losonci állomások gyorsan kialvó lámpásai azt (bizonyítják, hogy a csehszlovákiai magyarság nem tudja megtalálni a maga kultúrközpontját, hiába igyekszik, mindig elmarad a fővonalától. A vicinális-sors képe egyre véstjólóbban ködlik fel a kisebbségi láthatáron. Később is, ha végigrobog véletlenül ezen a tájon a nyugati expressz, pár pillanatig vakító fény és utána szörnyű csörömpölés visszhangja reszketteti meg az alvó vidék fojtott léggöret.

A kultúrközpont megteremtésére irányuló kísérletek sorozatos fiaskója után az írók szétszóródnak a hosszú magyar sávon, legtöbbje *az egyes napilapok szerkesztőségében helyezkedik el, ami elhatározóan ráüti sajátos bélyegét az egész csehszlovóMai magyar irodalomra*. Voltak évek, mikor a kisebbségi írók javarésze a csehszlovák fővárosban élt, a Prágai Magyar Hírlapnál. A Képes Hét irodalmi melléklet és az egyetlen számig futó »új Munka«, majd később az »új Szellem« a magyar írók szünni nem akaró kezdeményezéseiről tesznek tanúbizonyságot a legidegenebb helyzetben is, sokszor reménytelenül fórumot építenek, hogy onnan szóljanak a Vox Humana hangján a szétszórt olvasók felé. Fanatikus missziós tudat hajtja, úzi tenni a szlovenszkói írókat, főképpen azokat, akik már az új államkeretben indultak el a nemzetszolgálat nehéz útjára. Hangot kap a szlovákiai magyar sors, és a magyarság-

európaiság széntézise készül létrejönni a legsivárabb nyelvterületen. Verskötetek, novellák garmadája, folyóiratok jelennek meg egymás után az ország legkülönbözőbb részein, nagy szellemi zajlás új nemzedék van érkezésben, új látással, sajátos kisebbségi mentalitással és az összmagyarságra kihatni akaró messiási hivatásérzettel. Már-már úgy látszik, hogy az íróknak sikerül az irodalmi élet megteremtésével átszervezni az egész kisebbségi létforma szellemiségét. Költőink, regényíróink hangja, ha darabosan is, de már közelebb a valósághoz: *a szociális szellemtől áthatott nemzetföltés parancsairól beszél*. Ugyanakkor kezd jelentkezni az ifjúság soraiban is egy, az egész magyar nyelvterületre kiható szellemi mozgalom. Pár év se telik bele, ez a nagyfokú gerjedés is *kudarccal végződik*. Az irodalmi élet még kuszább, ziláltabb lesz, mint valaha, az írók sorait megtizedeli a napilapok szerkesztőségében megerősödő pártpolitika, széthull az ifjúsági mozgalom is, sok-sok keserű csalódással, csömörrel. Még utolsó kísérletet tesznek az írók és az ifjúság szellemi szövetségének megteremtésére, de a gyökérhibákon már a Kúriák találkozóai sem segítenek.

*

Hol akadt el a nagy zajjal elindult folyamat? Mi okozta az újabb megrokkantást? Miért tart ez *a színvonalésés még ma is 1930 óta? A húsz évvel ezelőtt magára hagyott csehszlovákiai magyar nemzet elszakadva az irodalmi központtól, elvesztette lélegzőszerveit, legfontosabb elemeit nélkülözi az önállóságra való törekvésnek*. A modern magyar irodalom olvasóközönsége az államfordulat után erősen megcsappant a kisebbségi területen, középosztályunknak hatalmas része átvándorolt (körülbelül kétszázezer magyar!). Az ittmaradt nemzet túlnyomó többségét a kultúra alatti tömeg teszi ki. A kisebbségi társadalom hetvenöt százaléka földműves és ennek a fele zsellér, földmunkás, a másik fele pedig kigazda, tehát oly réteg, amely egy ilyen összetételű nemzet irodalmi életének kialakulására nem valami kedvező. Különösen, mikor látjuk, hogy ez a hatalmas réteg még a népkultúra küszöbéhez sem érkezett el. A irodalmi élet kialakításához a megmaradó 25 százalék nem elég erős, ez a hulló középosztály napról napra távolodik el a magyar kultúrközösségtől, következő nemzedékeinél már-már nyelvben is megszűnik magyarnak lenni. Irodalomhoz pedig közönség kell, az olvasó nélkül az irodalom nem végezheti el társadalmi funkcióját. Tevékeny viszony, egészséges kapcsolat máig sem alakult ki író és olvasó között. Ilyen csonka, beteges állapotban az irodalmi mű elsorvad és az író, ha tehetséges, vagy befut a természetes irodalmi központba, vagy pedig, ittmaradva, torzóként vádolja az egész kisebbségi sorsot.

A csehszlovákiai magyarság életében még az irodalmi alapviszony sem tudott idáig kialakulni az író, közönség és az irodalmi hagyomány között. A mi íróink átvették örökségképpen a modern iro-

dalom polgári hagyományait, amik válságba kerültek ma már az anyaországban is, ahol a népi erők egy egészen új szellemű irodalomban adnak örvendetes hírt érkezésükről. *A csehszlovákiai magyar irodalom eredendő gyöngesége az volt, hogy nem igyekezett a magára maradt nép életosztónének szellemi megnyilatkozása lenni.* Az írók konzervatív és modern csoportjai egyformán a háború előtti magyar irodalom formai és tartalmi hagyományait örökölték és ez az örökség, ami súlyos tehernek számít az anyaországban is, különösen gátló akadály volt a kisebbségi életformában, ahol a nemzet hatalmas része kifejezetten a falvak és kisvárosok földművelő népéből áll. Az irodalmi hagyomány, konzervatív és modern oldalon is erősen középosztálybeli, kispolgári beállítottságú. Csoda-e, ha a szlovákiai magyar író zárt ajtókra talált a magyarság előtt?

Egyáltalán, hozzájutott-e a nép ehhez a kispolgári irodalomhoz? Tragédiája az eddig kifejtett szellemi életünknek, hogy a periféria-nemzetben belül a társadalom legnagyobb része, a nép még egy másik periférián tengődött: a művelődés alsó fokán. A szlovákiai haladó magyar szellem jellege erősen urbánus volt, idegenül a népi erők kívánsága előtt. De éles szakadékok választják el a népet a konzervatív szellem kúria-romantikájától is. Kettős periférián tengődött a csehszlovákiai magyarság legértékesebb része, a megmaradás egyetlen biztos reménye, szociális és kulturális öntudat híján! Elveszett ez a nép, ha egyszer kikezdi bármilyen idegen impérium elnemzetleniesítő dühe! Az irodalomnak volna elsőrendű feladata, hogy beoltsa a nemzet törzsökét ez ellen a leselkedő veszély ellen és tudatosítsa benne a nemzeti megmaradás kötelességét éppen a szociális igazság meghirdetésén keresztül!

Az irodalom azonban nálunk nem tudta idáig teljesíteni ezt a nemes feladatát súlyos strukturális bajok miatt sem. Hiányoztalk az irodalmi élet kialakításának legegységesebb feltételei is. Könyvolvasásra nevelni kell az embereket és nálunk a nép messzire elmaradt ezen a téren. Hogy a magyar könyv hódíthasson, ahhoz szükséges elsősorban az is, hogy a nép érett legyen a befogadásra. Egész magyar társadalmunk gyökeres átszervezését kell előbb elvégeznünk, ha azt akarjuk, hogy nemzeti vagyunk ne kallódjék el az idegen hódítók kezén. Ezt az átszervezést egyedül az irodalom a mi helyzetünkben nem képes megtenni, gyöngé ahhoz és maga is szigorú önrevízióra szorul. *A népművelést egy új szervnek kell irányítania, ez az új szerv most van kialakulóban: a népi kultúrpolitika! A falvak népében elemi szenvedéllyel fűt a művelődés, a felemelkedés vágya.* Ezt a vágyódást, törekvést harmonikus kapcsolatba hozni a nemzet nagy érdekeivel, éltető csereviszonyt teremteni a nép és az értelmiség között: egy átfogó közművelődési terv legfontosabb része, amelynek végrehajtására kitűnő intézményei vannak a csehszlovákiai magyarságnak. A néhány évvel ezelőtt megindult szerves népművelési munka egyik egészséges eredménye lesz majd az új olvasóközönség kiképzése, amely kedvező feltétele lehet majdan a teremtő irodalom kialakulásának is.

A helyzet tehát jelenleg az, hogy az irodalom és a művészetek másodlagos helyre szorultak vissza, sorsuk majdnem csupán vegetálás, ismeretterjesztés, a fővonalak aprólékos figyelése a szomorú vicinálisról... Ez ugyan nagy veszélyt jelent az értékhatár épségére, mert könnyen tápot ad a további *dilettáns-tenyésztésnek*. *Am* lia egyideig így is lenne, megéri az áldozatot a másik téren behozott eredmény: *a népnevelés sikere*. A kisebbségi nemzet energiája nagyrészt most áthelyeződik a művelődéspolitikára, amelynek csúcsszervei ma már a népsziget és a szórvány-magyarország számára valóságos élő bástyát jelentenek. Ha ez a társadalomszervezés sikerülni fog, egyszeriben megváltozik majd irodalmunk képe is, mentesül elsősorban a régi középosztály romantikus nyúgeitől és azontúl irányítóan fog hatni az egész nemzet szellemi életére. Minden más egyébről beszélni, ankétezni, vitatkozni, programokat adni: természetlen mellébeszélést jelent. »Szlovenszkói tudat«, »szlovenszkói hagyományok«: ma még üres tartályok, szellemet, lényegét nekünk kell belé teremtenünk. Hiába keresünk helyi gyökereket, azokból nem lehet önálló irodalmat növeszteni. Minden ilyen irányú kísérlet csak dilettantizmust, nivócsökkenést, a fővonalától való teljes elmaradást eredményezett.

Az utóbbi években aggasztó tünetek jelentkeztek szellemi életünkben. Az újabb nemzedék értelmisége soraiban egyre kevesebb »kiművelt emberfőt« látunk. *Ijesztően esik a nivó*. A művészi kifejezés nyersanyaga, a tartalom és a forma, sőt már maga a nyelv is: erősen provinciális ízű lett, érzéketlen az anyaországi írók meghúzta irányvonallal szemben. Felemás kultúra zavarja meg a fiatal szlovákiai magyar írók teremtőkedvét. Ezt a nemzedéket már a leszakadás veszélye fenyegeti az egyetemes magyar irodalmi színvonalról. Itt megint csak az egészséges irodalmi élet kialakulása segíthet, végeredményben tehát az egész nemzetet átjáró művelődéspolitikára, amely *szerves kapcsolatban az anyaország szellemi életével, betömi a különböző területeken támadt réseket és helyreállítja még idejében az egy és oszthatatlan magyar kultúra teljességét*.

Minden itt dől el, a népnevelés terén. Népi kultúrpolitikánk irányvonala újabb művelt rétegek felé mutat, új olvasóközönség van kialakulóban, töretlenebb, elhasználatlan még, legbiztosabb reménysége a közeljövő irodalmi életének. A népi magyarság — európaibb magyarságot jelent és ezért egy nemzeti társadalmunkban gyökerező és európai szellemű és fejlett színvonalú irodalmat akarunk ezen a tájon kialakítani. Ma még nincs meg. Ma még nem jelent különösebb szint, hangsúlyt a szlovenszkói magyar író mondanivalója. De az egész nemzet életében megindult társadalomszervező folyamat azt mutatja, hogy a közeljövőben a Kárpátok alól önálló irodalmi mondanivaló hangozhat el. És akkor majd az itt élő magyarság irodalma meg tud felelni annak a különleges hivatásának is, amit geográfiai és néprajzi helyzete jelöl ki számára: közvetlen híd lenni a magyarság zöme és Nyugat-Európa között.

Húszéves irodalmunk mérlegét tekintve, nem látunk benne nagy alkotásokat, kimagasló művészi teljesítményt. Ami szó, mondat itt versben, prózában leíródott, az inkább dokumentuma egy magára maradt, keserves sors közé került nemzet élniakarásának. Az alkotó műhelyeket látszólag ma csönd üli meg, de emelkedőben van egy új társadalmi réteg a nemzet belsőbb köre felé.

Vass László.

A művészet

A szlovákiai magyar művészek az államfordulat előtt még mind részesei voltak a Budapesten centralizálódó magyar művészeti élet egységének. *Az 1918-i eseményekkel önálló kultúrtevékenységet* kezd alkotni Szlovákiában minden szellemi energia. Művészeink is, tarsolyukban a budapesti Akadémia, Nagybánya, a magyar naturalizmus és impresszionizmus útravalóival az új kultúrfoglatban új életet kezdtek élni, új célkitűzésekkel, új érvényesülési szempontokkal. Az érvényesülés lehetőségét, az anyagi alapokat, nem szabad szemünk elől eltéveszteni: ezek minden művészi élet feltételei, hát még kisebbségi helyzetünkben, ahol a megítélés szempontjai, a beérkezés lehetősége a többségi nép kultúrszempontjai által is erősen befolyásoltak.

Az államfordulat után legelőször is azon városokban indult meg a magyar képzőművészek szervezkedése, ahol a művészek és a magyar társadalom közötti kapocs erős volt. Így Kassán a *Kazinczy Társaság* keretei között, mint annak képzőművészeti szakosztálya, Komáromban ugyancsak a *Jókai Egyesület* fogadta önálló szakosztályként szárnyai alá a városbeli magyar képzőművészeket. Pozsonyban az immár 54 éves múltra visszatekintő *Képzőművészeti Egyesület*, melynek tagjai között ott találjuk a régi Pozsony német művészeit is. A magyar művészek később, 1933-ban, szűkebb csoportot alkottak az egyesület keretei között, Szlovenszkói úttörő Művészek címmel. Ezen csoport megalakulása évében országos kiállítás keretében mutatkozott be.

Az egyes városok belső életéhez kapcsolt, és így főleg helyi jellegű művészegyesületek keretein kívül álló, országos jellegű művészcsoporthozulások közül az első megmozdulás a Flache Gyula kezdeményezésére 1926-ban alapított »*Szlovenszkói Képzőművészek Egyesülete*« volt. Működése nem korlátozódott kizárólag a magyar művészekre, szlovák tagjai is voltak. Ez a vegyes nemzetiségű megoldás nem mutatkozott célszerűnek és egy nagy érdeklődéssel

kísért kiállítási szezon után el is tűnt az egyesület szemeink elől. A *Csehszlovákiai Magyar Irodalmi és Művészeti Társaság* művészeti osztálya jelenti a következő átfogó művészeti szervet. Sajnos, az egyesület már indulása kezdetén annyira a csehszlovák kormánypártok magyar tagozatainak kezébe került, hogy mind a mai napig, nem sikerült az elfordult magyar közvélemény bizalmát megszereznie, pedig közben alapos rendszerváltozáson ment keresztül.

A szlovák művészettel nincsen intézményes kapcsolata a szlovákiai magyar művészeti életnek. Néhány évvel ezelőtt Prágában rendeztek egy közös szlovákiai kiállítást, melyen a magyar és a német nemzetiségű művészek is résztvettek. A kiállítás rendezése körül azonban annyi mellőzés érte a magyar művészeket, hogy nehezen lehetne hasonló feltételek mellett újra megrendezni a közös kiállítást. Sokkal harmonikusabb volt a köztársasági elnök pozsonyi látogatása alkalmából rendezett nagy ünnepi kiállítás a Szlovák Művészházban. Ez a kiállítás úgy indult, hogy a rajta résztvevő művészegyesületek közös szervezetbe fognak tömörülni és megindítják a szükséges tárgyalásokat egy szlovákiai művészkamara felállítása érdekében. Sajnos, ez sem valósult meg, a kiállítás szétoszlott közös munkaterv nélkül Szociális szempontból sokat jelentett volna ennek megalakulása, mert intézményesíthette volna az állam gondoskodását. Így az egyre jobban szegényedő magyar társadalom vállaira hárult a művészek gondja is. Az esetről-esetre történő szerény összegű állami vásárlások nem sokat segítenek. A *szociális helyzet* sokkal súlyosabban érinti a kisebbségi sorsban élő művészt, mint a többségit. Nincsen semmiféle lehetősége, módja az érvényesülésre, a határok sorompói lezárva, még a magyar nyelvterületek érdeklődésére sem számíthat.

*

Az új életformára berendezkedő szlovákiai magyar szellemi életnek, kihullva a magyar államiság kereteiből, új alapok és értelem után kellett néznie. Mi adhatott más alapot, lendületet és célt életének, mint maga *a föld*, amelyhez a sors *évezrede* kapcsolta a magyarságot? Szlovákia több lett számunkra a saját történelmi és geográfiai léténél. Metafizika lett. Problémává vált. Versek, cikkek, képek igyekeztek kifejezni és valósággá emelni ezt a vágyat.

Így alakult ki az öncélú »szlovenszkóiség« gondolata. Ez az irány erősen *szeparatistikus* álláspontot foglalt el a magyarországi szellemi fejlődéssel szemben. Nem volt ellenséges, de nem is nagyon törődött vele. Az irodalmi síkon keletkezett gondolat azután lassan politikai élt vett föl. Az állandóan hangoztatott »szlovenszkóiség« kitűnő propagandának bizonyult ahhoz, hogy a szlovákiai magyar szellemiséget leválassza az egységes magyar kultúrfejlődés testéről.

A képzőművészetben sokkal nehezebb volt a »szlovenszkóiség« ügye. Szlovákiában még a háború előtti szlovák művészeknek sem volt egységes és kialakult művészi karaktere. Csak egyéniségei

voltak, de nem volt stílusa, nemzeti művészete. Az új államkeretben a fiatal szlovák művészek célkitűzése közös volt: formát és egyéni stílust akartak adni a szlovák szellemnek a képzőművészetben. Az út könnyebbik fele a téma volt. A sajátos szlovenszkói táj, a Tátra, a Kriván, a Gyömbér hegyvidéke, a Vág # és a népviseletes szlovák paraszt. A cseh művészet példával is szolgált törekvésükhöz. A fiatal szlovák művészek serege vág neki a feladatnak. Ám a fiatal művészek nem annyira a nyugati *művészi* minták felé tekintenek, mint amennyire inkább meglepő részletek, frappáns beállítások után indulnak a hegyek között, hogy olyant nyújthassanak, amilyenre eddig még nem volt példa a szlovák művészetben. A katalógusokban a pontos helymegjelölés, a képen a tökéletes és ráismerhető rajz a lényeg. Valóságos térképelési munka folyik közöttük. De ebben nem marasztalhatók el teljesen a művészek. A hivatalos képvásárlók, a képvásárló szlovák értelmiség megkívánta a föld- és néprajzi jellegzetességet a képtől. *A magyar művészek közül néhányan szintén belekerültek ezen áramlat sodrába.*

Művészi elvet, stílustörekvést nem jelentett ez az irány. A szlovák művészet másik szárnya bizonyítja ezt, ahol néhány kiválasztott, távol a népszerűség hangos megnyilvánulásától, a nyugati művészet formaproblémáin keresztül igyekezett kifejezni önnönmagát és a szláv lélek rezdüléseit.

A magyar művészek »szlovenszkóisága« is a tájban mozgott. A folklorisztikus elemek (háttérbe szorultak, mert jellemző magyar etnikai szigeteink nincsenek. A tájfestés, a regionális életszemlélet nem adott feleletet a művészet problémáira. Különösen a modern művészeti irányok, amelyek nyugat felől, részben Bécs, részben Prága közvetítésével érték művészetünket, állottak teljesen ellentétben a népies felfogással. A szlovák művészetben gyakran találunk példát az ellentmondások egyeztetésére s ez sokszor a magyar művészeket is megkísértette. A naturalisztikus témát, elvont, gyakran kubisztikus formavisszaadással igyekeztek modernné tenni, anélkül, hogy számbavették volna az új művészet elvont, idealisztikus ábrázolási módját. A tárgyi hűséget a művészi elvonással nem lehet oly módon összeegyeztetni, hogy a művészet kárát ne vallja. *A regionalizmus csődje nyilvánvaló*, a művészetiben a tiszta művészeti szempontok az irányadók! A kép problémáját a lényeg adja és nem a tárgya.

A »szlovenszkóiság« csődje bebizonyította, hogy Szlovákia magyarsága éppúgy hozzátartozik az egyetemes magyar kultúrféjlődéshez, mint az anyaországbeli magyar szellemiség. A magyar kulturális és művészeti élet egységes és oszthatatlan!

Tételünket a szlovákiai magyar művészeti életre mégsem alkalmazhatjuk teljesen. *Az anyaországbeli kultúrpolitika még sohasem cselekedett ennek értelmében!* Az utódállamokbeli magyarság teljesen magára hagyatva küzd problémáival. Jellemző például, hogy az egyetlen Bernáth Aurél kivételével, akire szeretettel gondolnak művészeink, még egy magyarországi művész vagy művészeti egyesület

sem jött Szlovákiába úgy kiállítani, hogy meg ne kerülte volna az itteni hivatalos magyar művészeti szervezeteket. Tisztára üzleti vállalkozássá süllyedt így kirándulásuk, amelyek a mai nehéz gazdasági életben ugyan már teljesen megszűntek, de a konjunktúra éveiben rendszerezett volt. Még Iványi-Grünwald Béla szlovákiai útja is ilyen kereskedelmi rendezés volt, egybekötve a régebben eladott képeinek hitelesítésével. Élelmes képügynökök som, tömte a szlovákiai magyar úri szalonokat a pesti giccsestők munkáival. Innen védekezni nagyon nehéz, odaátról intézkedés még ma is késik, így akaratlanul is *az anyaország kultúrgyarmatává váltunk az anyaországbeli kultúra áldásai nélkül*. A könyvpiacra még reménytelenebb a helyzet. A művészetért, könyvért ilymódon kiadott pénz teljesen kiesik az érteik egészséges körforgásából és nem válik a művész anyagi alapjainak javulásával újra művészetté és értéké.

Az anyagi és erkölcsi kár, mely a szlovákiai magyar művészeti életet érte így, eltöri a szellemi és művészeti kár mellett. Művészeink teljesen elvesztették az anyaországbeli művészettel való közös fejlődési kapcsolatot. *A prágai művészet közvetítésével* a szürrealizmus, majd az új realizmus hatása vonult végig művészetünkön. Mind a kettő mögött kihangsúlyozott *szociális tartalom* jelentkezik. Érdekes megjegyezni, hogy A. Breton 1935-ben megjelent újabb szürrealista kiáltványát, amelyben a szürrealizmus politikai helyzetéről számol be, elsőnek Prágában adta elő. Az új realizmus hulláma, mint a szocializmus első művészeti formája, megtermékenyítette az egész modern cseh pikúrát is. A művészet így *politikai* magatartást fejezett ki. Az új realizmus is hasonló áramlattal jött Oroszországból. A valóság, a mindennapi élet szemlélete tükröződik benne vissza, az eredeti program szerint, mely nem leplezi a művészet illúzióival a dolgozó ember tényleges helyzetét a társadalomban és a természetben. A finomabb és a művészet belső kérdéseire közelebb jutott szürrealizmusnak sok szép alkotást köszönhetünk Szlovákiában, addig az új realizmus eredeti programjából nagyon keveset váltott be, azt is inkább a grafika és a plakát területén, mint a nagy művészi méreteken.

Művészetünk általános képe így meglehetősen tarka. A *régebbi* évszázadokból való művészek akadémikus és naturalisztikus felfogása mellett a *fiatalabb* művészek minden nyugati hatásra erősen reagáló művészete helyezkedik el. Valami kozmopolita szellem leng alkotásaik felett, az ú. n. modern építészet műveire hasonlóan, amelyből *hiányzik a nemzeti szellem és az eddigi fejlődés eredményeinek, a művészi tradíciónak hatása*. Humusz nélküli, gyökértelen művészet a miénk, alig egy millió magyarság nem szolgálhat a kisebbségi sorsban művészethordozó rétegül, különösen akkor nem, amikor a szellemiek és a művészet szükséglete nem jelent nála sem nemzeti, sem pedig társadalmi igényt. A saját társadalmától és az anyaországbeli művészeti élettől egyaránt elhagyott művészeink sorsa néha heroikus, mert reménytelen és kilátástalan feladatra vállalkoztak: kifejezni egy kor, egy nemzetdarab szellemiségét a művészet

területén anélkül, hogy a nemzeti közvélemény valamilyen formában is tudomásul venné törekvéseiket. Szándékosan kerüljük beszámolóinkban az egyes művészek jellemzését. Kialakulatlan még az általános kép, korai lenne a végleges regisztrálás. A jelenségek pedig, amelyek meghatározzák művészeti életünket, inkább a kisebbségi élet nehézségeiből erednek, mintsem művészeti jellegűek.

Brogyányi Kálmán.

A tudomány művelése

A csehszlovákiai magyar tudomány helyzetének tárgyalása, megértése s bírálata négy nagyjelentőségű tény figyelembevételét teszi szükségessé. Első az államfordulat eseménye. Az államváltással megszűnt a magyarság többségi, kiváltságos, vezető szerepe s a kisebbségek küzdelmes helyzetét kellett vállalnia. *Az államcsere s a vele kapcsolatos kisebbségi sors pedig nem segítette, hanem akadályozta a tudományosság fejlődését, amint ezt a továbbiakban részletebben kifejtjük.* Az államváltás eseményével függ össze, hogy a beáramló emigráció politikai s világnézeti idegen eszméivel, amelyeket tudományosan is képviselt és terjesztett, a húszas évek elején mesterségesen kiélezte a társadalmi ellentéteket. A bontás eszközlői s eszméi inkább a városit, mint a falut, inkább a munkásságot és az értelmiséget, mint a parasztságot érintették. A napi politika harcai pedig határokat vontják *a nemzetközi eszme s a nemzeti gondolat hívei,* az aktivisták és az ellenzéki pártok tudományos téren működő egyénei közé is. A harmadik tény a csehszlovák művelődési politika iránya. A magyar értelmiségi fiatalság idegen, tehát német, cseh, szlovák egyetemeken és főiskoláikion kénytelen tonulmányait folytatni. A tanulmányok *idegen nemzeti környezetben, idegen nyelven, egyrészt nyelvi nehézséget, másrészt tudományos akadályt képeznek.* A csehszlovák vagy általában szláv tudományosság nem egyezik szellemiség tekintetében a magyar tudományossággal. A csehszlovák tudományosság újabban inkább angolszászfrancia, míg a magyar a reformáció óta jobbára német szellemű. A fiatal nemzedék — mint egyedüli lehetőséget a tudományos munkára — kénytelen az angolszász-francia-szláv szellemű felkészültséget megszerezni. Csakhogy éppen ezáltal szembehelyezkedik az idősebb nemzedék tudományos szellemiségével és a magyar tudománynak Csehszlovákiában élő tradíciójával.

A szellemi egység hiányosságából, a kellő anyagi lailap és a tartós, áldozni tudó érdeklődés hiányából érthető végül, hogy a *csehszlovákiai magyarságnak nem volt állandó tekintélyes, igazi tudományos folyóirata.* Az eddigi folyóiratok és folyóiratkísérletek az olva-

sók és munkatársak szerint a csehszlovákiai magyarság egyik vagy másik részére korlátozódtak. Pedig a megfelelő *tárgyilag*os, buzdító, bíráló, beavatkozó lap pótolhatatlan. A csehszlovákiai magyar tudományos életben mindezek után nem is jöhetett létre kellő szellemi erőcsoportosítás, rendszeres, eredményt erő kutatás, a tudományos élet nem alakíthatta a nemzeti kisebbség sorsát szokott szerepe szerint és nem foglalhatta el a nemzeti szellem megnyilatkozásaiban az első érdemhelyet. Hiányzik a tudomány részére anyagi segélyt, szellemi teret, nyugalmat biztosító keret és a nemzeti közösség belső egysége. Hiány az is, hogy fiataljaink jelentős részénél nincsen meg a német tudományossággal való közvetlen kapcsolat. Gátló a tudomány művelésének szempontjából, hogy az alapvető ismereteket német, cseh vagy szlovák nyelven kénytelen értelmiségi fiatalságunk elsajátítani. Hasonló akadály, hogy a tudományos munka kevés kiválasztottjának erejét és idejét szinte teljesen lefoglalja a létezési gondjaikkal való küzdelem.

A kisebbségi sors szellemi s anyagi jellegű gátlásai és hiányai ellenére van csehszlovákiai magyar tudományos élet. vadnak eredményei, jelei és képviselői. Elismerjük: szerény eredmények, nem lenyűgöző jelek és nem közismert képviselők. Mégis a sorvadásra tervezett és a szegénységre szánt kisebbségi nemzettest szellemi egzisztenciájának kifejezői azok a tudományos munkások, akik áldozattal, saját lételük kockáztatásával, elismerés, haszon reménye nélkül fáradoznak.¹

A tudomány művelését a: főiskolák, az egyetemek, a tudományos egyletek és tudományos társaságok, állami vagy társadalmi intézmények szolgálják. A csehszlovákiai magyar tudományosság szempontjából számbavehető *főiskolák és egyetemek* nem készítik elő a magyar értelmiségi fiatalságot a magyar tudomány művelésére, mert idegen nyelvük és szellemiségük! miatt nem készíthetik elő. A tudománynak ugyan vannak nemzetközi, egyetemese kapcsolatai, de kétségtelen, hogy az ta főiskola, amely nem magyarul oktat és nevel, nem lehet alkalmas a magyar tudomány művelésére. A nyelvi, valamint a szellemi akadályok okozzák, hogy a csehszlovákiai miagyar tudomány művelésének helye nem a csehszlovákiai főiskolákon és egyetemeken van. Hiszen öt éve még az egyetlen csehszlovákiai magyar egyetemi tanszéket sem töltik be szaktanárral, hanem csak óraadókkal. Az egyetemek hittudományi karán pedig ia magyar nyelv csak heti pár órában, egyházi beszedi s hitoktatói gyakorlatként hangozhat el azok részéről, akik magyar híveik lelki pásztoralására készülnek. Ugyanez az eset a felekezeti jellegű hittudományi főiskolákon. Kivétel a losonci református teológiai

¹ L.: Alapy Gyula: Kisebbségi irodalmunk Wz éve (1919—1928) és ennek könyvészete. Kazinczy Évkönyv. Kassa, 1929. 171—192. o. — Sziklay Ferenc: A tudományos élet lehetőségei a kisebbségi sorsban. Nemzeti Kultúra. I. évf. 1. sz. 29—31. o.

főiskola, la fenntartó egyház magyar nemzetisége jóvoltából, ahol az előadások tisztán magyarul és magyar szellemben folynak. *A csehszlovákiai magyarságnak első s egyedüli főiskolája, a losonci teológia 1925 szeptember 25-én nyílt meg a skótok közbenjáró kezdeményezésére.* Az intézet élén Sörös Béla igazgató áll. Tizenhárom évi nemes, nevelői, oktatói fáradozása a magyar tudomány művelésének hősi példája. A losonci hittudományi főiskola hittudományi képzést ad hallgatóinak, ezenkívül a népnevelés gyakorlati s elméleti tudományát műveli s ezért az egész magyar nemzeti kisebbség közügye.

A magyar tudományosság Csehszlovákiában a főiskolák és egyetemek hiánya miatt veszít szakszerűségéből. A magánkutatásokon kívül a különböző városi s vidéki egyletekben, egyesületekben, kaszinókban, társaságokban a népszerűsített tudomány művelésében találjuk meg a tudomány erősen megváltozott alakját. De nem leki-csinyelhető és nem hatástalan ez a munka sem, amit ezen a téren találunk. Ha elolvassuk például a Lévai Casino 1923-tól 1935-ig rendezett előadói vagy kultúrestélyeinek műsorát, meglepődünk, hogy hány előadás hangzott el a földrajz, embertan, irodalomtörténet, jog, nemzetgazdaságtan, politika, társadalomtudomány, természettan, természettudomány, zene stb. köréből.² A népnevelés nevesebb egyesületei, — amelyek a népszerűsítő tudomány terén is számottevőik — a Lévai Casinón kívül a kassai Kazinczy Társaság, a komáromi Jókai Egyesület, a; pár évig tevékenykedő losonci Madách Kör s a pozsonyi Toldy Kör. Jegyezzük fel azt is, hogy 1921—22 telén Losoncon Gombos Ferenc és Komlós Aladár Szabad Egyetemet létesítenek, amely »különböző világnézetű« emberek alkalmi csoportosulása volt a modern tudomány és művészet igazságainak és szépségeinek népszerűsítésére.

A kisebbségi magyar tudományosság tulajdonképpen irányítójának egyesek a Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaságot tervezték. A Társaság 1931 november 8-án alakult Pozsonyban három osztállyal. A tudományos osztálynak 28, az irodalmi 22 és a művészetinek 23 alapító rendes tagja volt. A tagok kiválasztását Dérer, csehszlovák szociáldemokrata-párti akkori iskolaügyi és nemzetművelődésügyi miniszter által kinevezett kilenctagú előkészítőbizottság végezte, amelynek kilenc tagja közül hat szociáldemokrata volt... A kisebbségi magyar közvélemény idegenkedéssel fordult el a Társaságtól, mielőtt még működését megkezdhetné volna. A Társaság nem férközött a magyar értelmiség és a nép lelkéhez. Fokozta a közeledés akadályát, hogy a főiskolás fiatalságot a Társaság első elnöke indokolatlanul megtámadta. A rokonszenvet, mint az együttműködéshez kellő alapérzelmet nem keltette fel az intézmény anyagi tekintetben túlméretezett, drága, nyelvészettel agyontömött folyóirata és ráfizetéses könyvkiadása sem. Körülbeül két év óta, hogy fiatalok kerültek a

² Schubert Tódor: A Lévai Casino 75. éves emlékkönyve. Léva, 1935. 58—71. o.

Csehszlovákiai Magyar Tudományos Társaság tagjai közé, változás észlelhető a Társaság munkájában. A változást a felfokozott belső munka fejezi ki, főként a tudományos osztályban.

A csehszlovákiai magyar tudományosságnak kifejezetten tudományos folyóirata eddig egyetlen egy volt. a »Nemzeti Kultúra«. Ellenben számos, hosszabb-rövidebb életű lap és folyóirat volt. Közölt tudományos tárgyú cikkeket. Az államfordulat után Gömöri Jenő szerkesztésében a »Tűz«* öt száma jelenik meg. 1921 novemberétől 1922 májusáig él a nagyterjedelmű és nagyigényű, inkább szépirodalmi pozsonyi lap, mely alcíme szerint »az egyetemes kultúra magyar nyelvű folyóirata« káván leinni. A »Tűz« nem férközött a kisebbségi magyarsághoz közelebb, ugyanezt lehet megállapítani magyar- és németnyelvű, négy számot elért »*Nemzeti Kisebbségekről*«, amelynek szerkesztője Antal Sándor. A folyóirat a magyarságot érintő kérdéseiken kívül feltűnő sokat foglalkozott a zsidóság ügyével. *Mindkét lap munkatársai nagyrészt a magyar emigráció embereiből kerülnek ki.* Ugyanez nyilvánul meg a harmadik pozsonyi lapkezdeményezésnél, amelynek szellemi vezére: Barta Lajos. Míg a »Tűz« és a »Nemzeti Kisebbségek« bizonyos lírai szocializmust hirdet, Barta folyóirata — az »Új Szó« az érzelmi szocializmus helyett a marxista szemszögű tudományosságot favorizálta. A kisebbségi helyzet marxi elemzését először itt találjuk.

A harmincas évek eleje a csehszlovákiai magyar irodalom fontos folyóiratainak megindítási kora. 1931-ben indul a »*Fórum*«, Szőnyi Endre kiadásában és szerkesztésében. Művészettörténeti, művészetbölcseleti tanulmányokat közöl. A VI. évfolyamtól a magyar nyelvű rész különvált a német- és szlovák nyelvű laprésztől, a »szlovenszkoí magyarság tárgyi néprajzának feltároló adatait« szándékozik ismertetni többek között, de 1937-tel megszűnik. Az 1932. évben két lapindítást tartunk számon. Egyik: a »*Magyar írás*« nemzeti szellemű, irodalmi, művészeti, kritikai folyóirat, amely irodalomtörténeti, néprajzi, társadalomtudományi tanulmányokat is közöl. Darkó István, majd Szombathy Viktor és Rác Pál szerkeszti. Az érdejküödés elDanyhulása miatt 1937-ben szűnt meg. A másik: az »*új Élet*«, mely előbb általánosságban az »ifjú katolicizmus folyóirata«, majd »az ifjú katolicizmus szociális és világnézeti folyóirata«. Főként a társadai kérdések tudományos taglalása, ezen kívül az általános művelődési helyzet iránt érdeklődik. 1933-ban újra két folyóirat indul. Komáromiban a Szlovákiai Magyar Kultúregylet Tudományos Szakosztályának megbízásából Alapy Gyula szerkesztésében a »*Nemzeti Kultúra*« magyar kisebbségi tudományos szemle. A lap három év alatt jóformán csak történelmi tanul-

¹ A »Tűz« tudományos részéből Kolnai Aurél, Mannheim Károly és Sinkó Ervin írásai tűntek ki.

mányokat adott közre és néhány néprajzi cikket. Három éve jelenik meg a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság pozsonyi folyóirata, a »Magyar Figyelő«, előbb Maiéter István és Szerényi Nándor, majd Surányi Géza, szerkesztésében. Benne a tudományosságot néhány kisebbségi, neveléstudományi, történelmi és rendkívül sok nyelvészeti tanulmány jelzi. Illik megemlékezni az 1937 februárjától Prágában megjelenő »Új Szellem«-ről, mely Szvatkó Pál kultúrpolitikai szemléje A szemle gyakorlati, de foglalkozik a kultúrpolitika magyarságot érintő kérdéseinek tárgyalásával is. Ebből a vázlatos felsorolásból látható, hogy a csehszlovákiai magyarság tudományművelésének vannak folyóirat-kísérletei. A kísérletekből kitűnik, hogy míg a húszas évek tudományos munkásai az emigráció, a marxizmus táborából kerültek ki, a harmincas éveikben egyre erősebb munkaütemmel dolgoznak (a nemzeti eszme hitvallói).

A világnézeti és politikai különbségen kívül a csehszlovákiai magyar tudomány művelői között van ellentét is. A nemzedéki ellentét abban nyilvánul, hogy más képzettsége, helyzetszemlélete, tudományos érdeklődése van a negyven éven innen és túl lévő, szakkérdésekkel foglalkozó értelmiségnek. Az új nemzedék tudományos ténykedését a kisebbségi sors jelöli, számára az adottság, amelyen belül dolgoznia kell. Az előtte lévő generáció, mivel nem született bele, csak belekerült a kisebbségi sorsba, nem annyira a valóságot, mint a szokatlant szemléli a kisebbségi életben. A kisebbségi élet értői, elemzői igazában csak az új nemzedékből lehetnének. A tudományosságban is az új nemzedék munkaköre úgyszólván a kisebbségi élet problémáira korlátozódik és az európai, vagy általánosan emberi kérdések másodrendű fontosságúvá válnak. — A fiatalok pedig az idegen nyelvű és idegenszemléletű főiskolai ismeretszerzés folytán tudományos munkájukban szakítanak a négyszázéves magyar tudomány tradícióival. Ez nemcsak azt jelentheti, hogy a tudományos téren működő egyik-másik fiatal idegen nyelven és idegen szellemben jelenteti meg kutatásait, hanem azt is, hogy tudományos munkájában a nemzeti szellemmel ellenkező érdeket próbál előmozdítani. De a fiatal nemzedék magatartását is mindaddig a magyarszemléletű tudományos erkölcs irányította. Bizonyíték rá a »Vetés« négy száma (1928 augusztus, szeptember; 1929 április, szeptember), a félreértett és rosszul magyarázott »A sarló jegyében«, vagy »A kisebbségi magyar ifjúság röpirata«, vagy a főiskolás sajtóból kitűnő »Magyar Diák-szemle« is.

Munkakörök, nevek, művek jelzik a tudomány művelését és az elért eredményeket. Vegyük tekintetbe, hogy a munkások nem társadalmi és állami támogatás révén dolgoznak, hanem a kisebbségi élet mostoha körülményei között. A munkások műveit ez menti és magyarázza. — A kisebbségi élet természetes hatása, hogy a cseh-

szlovákiai magyar tudományosság művelői közül számosan *kisebbség-tudománnyal* foglalkoznak. A kisebbségtudomány a kisebbségi nemzettest életét, életének erőit, változásait, törvényeit, ezzel együtt művelődési, politikai, gazdasági, erkölcsi, vallási viszonyait kutatja és ismerteti.³ A kisebbségtudományhoz közeli *a társadalomtan és rokon-tudományai*, amelyeknek gyakori művelése azzal magyarázható, hogy a csehszlovákiai magyarságnál a társadalmi kérdés az érdeklődés középpontjába került. A szociális kérdés mivolta, megoldása, elemzése egyformán foglalkoztatta a marxizmus, a nacionalizmus, a római katolikus és a protestáns egyház hitvallóit. Tudományosmodorú értekezések, gyűjtőmunkák indultak meg és maradtak félbe; a szociológia, szociográfia, demográfia, demológia és néprajz művelése lelkesedéssel folyt és egyre folyik. A magyar társadalomrajzhoz az indítást a regősjárás tudományos eredményei és a szociográfiai adatgyűjtés kérdőívei adták. Társadalomtan vagy a vele rokon tudományos művekben és tanulmányokban egyre erősödik a nemzeti cél és öntudat. (Lásd a túlsó (136.) oldalon a 4. számú jegyzetet!)

Általában az a vád a csehszlovákiai magyarság, különösen a fiatalok ellen, hogy történelmi képzettségük és öntudatuk hiányos.

A tudományos munkásság figyelésénél viszont arról győződünk meg, hogy *a történelem művelése* kezdettől fogva szorgalmasan folyik.

³ A hittudomány jelentősebb művei: A »Katolikus Kultúra« című sorozatban a prágai Prohászka Kör kiadványai. Komárom és Pozsony, 1930-tól. Spesz Sándor: Okkultizmus és csoda. Rozsnyó, 1932. Pfeiffer Miklós tanulmányai Önálló elvek, bíráló bátorság: jellemzi a tőlünk Budapestre költözött Simándy Pál vallásos főművét: Az elsikkadt hegyibeszéd-et. Losonc, 1932. A református hittudományi munkásság folyóirata 1936 őszéig, Magda Sándor, jelenleg tiszáninneri református egyházkerület püspöke, majd szőke István volt rozsnyói lelkész, teol. előadó szerkesztésében a »Református Egyház és Iskola« c. hivatalos lap. A csehszlovákiai magyarság egyik legrégebbi lapja, ezidén a XVIII. évfolyam'ba lépett. Borsody István: A szlovenszkoí magyar kultúra vajúdása. A nemzetiségi jog és a magyar kisebbség, Magyar Írás V. évf., 3. és 6. sa. »Figyelmes Úton.« A nemzeti szellemű magyar kisebbségi ifjúság társadalmi és 'kritikai figyelője. Rimaszombat, 1935—6. Jelentés a csehszlovákiai magyar társadalmi és kultúregyesületeknek Kasán, 1929. szept. hó 21—22-én megtartott II. kongresszusáról. Kassa, 1929. A kisebbségi magyar ifjúság röpirata a Csehszlovákiai Magyar Tudományos Társaság megalakulása alkalmából. Szerk.: Duka-Zólyomi Norbert és Baráth László. I—II. Pozsony, 1931 és 1932. Kisebbségi sors. Groeschmid Géza beszédei és írásai. Kassa, 1930. Kovács Károly: Megtévesztők és megtévesztettek. Ungvár, 1035. Magyar Diák szemle. Pozsony, 1930. Maiéter István: A magyar kisebbség problémája a Csehszlovák Köztársaságban. Magyar Figyelő I. évf. 1. sz. Osváth Gyula dr.: A magyarság helyzete a csehszlovák köztársaságban. Pozsony, 1931. A Sarló jegyében. Az újarcú magyaroktól a magyar szocialistákig. A Sarló 1931-i pozsonyi kongresszusának vitaanyaga. Pozsony, 1932. Schubert Tódor: Kisebbségi problémák. A Lévai Járási Közművelődési Testület 1936—37. évi előadássorozatából Léva, 1937. Szalatnai Rezső: Van menekvés. Pozsony, 1932. Szerfényi Ferdinánd: Középközlések a statisztika tükrében. Magyar Figyelő. Pozsony, 1936. Tarján Ödön: A magyar kisebbség osztályrésze a csehszlovák demokráciából. Prága, 1930. »Új Szellem«, szloveooszkói szám. I. évf., 21. sz. Berecizi Kátaáin, Dobossy Imre., Duka-Zólyoani Norbert, Horváth Ferenc, Kessler-Balogh. Edgár, Ludwig Aurél és Varga Imre különböző napilapokban és folyóiratokban megjelent tanulmányai és kutatásai.

Forráskutatás, gyűjtés épp úgy megtalálja művelőjét, mint a nemzeti történelem, vagy a csehszlovák-magyar történelmi és műveltségi kapcsolatok vizsgálása. Tény azonban, hogy a csehszlovákiai magyarság átfogó művű történetírója hiányzik, és hogy az egyetemes tárgyalás helyett inkább a kisebb jelentőségű helységrajz és monográfia, mindkettő népszerűsítő céllal jelentkezik. Azért a csehszlovákiai magyar történelemtudománynak több munkása van, különösen a magyar történettudósok iskolájából kikerült idősebb nemzedék sorai-ban.⁵

⁴ Révay Istvánnak kéziratban megvan a¹ Csehszlovák Köztársaságban élő magyarság demográfiája. A társadalomtudományok művelői: Dobossy László, Jarnó József, Jócsik Lajos, Szvatkó Pál. Művek: Csáder Mihály és mások: Népegészségügyi kérdések. A szocialista orvosok szociográfiai füzetek. Pozsony. Jankó Zoltán: Csallóközi Múzeum. Pozsony, 1928. Jarnó József és Szerényi Ferdinánd: Tennivalóink a falun. Pozsony, 1932. Magyar Munkaközösség: statisztikai adatgyűjtő íve. Pozsony, 1932. Machnyik Andor: Csallóköz. Tanulmány a honismeret, az agrár- és a szociálpolitika köréből. Komárom, 1935. Mónus Gyula és Szerényi Ferdinánd: Beme-Béna község: jelene és múltja. Szociográfiai tanulmány. Bergrész, 1934. Vécsey Zoltán: Az új Európa. I. rész: A rombadólt Európa. Kassa, 1928. *A neveléstudomány* terén az egész magyar tudományosság részéről elismert munkát végez az érsekújvári magyar gimnázium tanára, Krammer Jenő, aki az új humanizmus és Spramger elveit érvényesíti műveiben. Rajta kívül Szerényi Ferdinánd jubileumi díszművét kell elismeréssel említenem. Krammer Jenő: A sziovenszkói magyar serdülők lelkivilága. Szociálpszichológiai tanulmány. Fagy László Könyvtár, 5. sz. Budapest, 1935. Pedagógiai évkönyv. Szerkeszti: Krammer Jenő. Érsekújvár, 1937. Krammer Jenő, Szerényi Ferdinánd, Szalatnai Rezső: A serdülőkor problémái. Pozsony, 1932. A csehszlovákiai magyar tanítók almanachja (1918—1933). Szerkesztette Szerényi Ferdinánd. Pozsony, 1933. Krammer Jenő egyéb tanulmányai a pozsonyi »Magyar Figyelőben« találhatók. A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság folyóiratán kívül elméleti és gyakorlati neveléstudományi problémákkal foglalkozó értekezések jelentek és jelennek meg a »Magyar Tatnitók-ban«, a »Világosság-ban«, amely az »Új Élet-be« olvadt.

⁵ Balogh Elemér püspök a Magyarországra vonatkozó külföldi irodalom szakavatottja volt és a gályarabok történetének első ismerője. Lelkiismeretes forrástamulmányozás jellemzi Alapy Gyula, a Komáromvármegyei és Komáromi Városi Múzeum igazgatójának levéltári, családtörténeti és egyéb alkotásait. A csehszlovákiai művészettörténet neves művelője Rrogyányi Kálmán.

Alapy Gyula: Kultsár István (1760—1828) és könyvtára. Komárom, 1928. A csallóközi halászat története. Művelődéstörténeti tanulmány. Komárom, 1933. A morvaceh és magyar érintkezés a magyar középkor végéig. Komárom, 1934. A »Nemzeti Kultúra« Ismerettára, 1. és 3. szám. Balogh Elemér: Csehszlovák és a magyar történelmi kapcsolatok. Angolul és németül: 1925-ben, magyarul 1931-ben. A gályarabok története. Kézirat. Baranyay József: Régi utazások Komárom vármegyében a legrégebbi időktől a múlt század közepéig. Komárom, 1928. Czibor József: Viharok szárnyán. A deáki református ker. egyházközség története. Komárom, 1935. Haiczl Kálmán: Léva története a XVI. század végéig. Léva, 1932. Érsekújvár múltjából. Érsekújvár, 1932. Haraszty Károly: Az ungi református egyház Református Egyházi Könyvtár. Nagykapos, 1931. Jankovich József Mihály: Podkárpatzská Rusz a prehistoriában. Csehül, oroszul és magyarul egy könyvben. Munkács, 1931. Jarnó József: Martinovits apáit és kortársai, Magyarország szellemi élete a XVIII. század végén. Magyar Ináls, I. évf. 6. s. köv. sz. Kúr Géza: Küzdelmeink. Három református egyház története. Komárom, 1932. A Komá-

Mindebből kitűnik, hogy a csehszlovákiai magyar tudomány művelése akadályoztatása ellenére is folyamatban van. A csehszlovákiai magyar tudomány művelése, egyes munkaköreiben elért eredményei és munkásai kifejezetten a kisebbségi magyarságot szolgálják. Ez a nemzeti szempontú szolgálat adott léteit a csehszlovákiai magyar tudományosságának s jövőjét is ez alapozza meg.

Narancsik Imre.

romi Református Egyházmegye. I. kötet. Komárom, 1937. Cseh-magyar református történeti kapcsolatok. Komárom, 1937. Peleskey Sándor: A viski református egyház története. Beregszász, 1925. Sas Andor: Szabadalmas Munkács város levéltára 1376—1850. Munkács, 1927. Pozsony múltjából. Comenius és a Rákócziak. Mindkettő a »Magyar Figyelő«-ben. II. évf. 3—4. és III. évf. 2—4. sz. Szőke István: Egyetemes keresztyén egyháztörténet. I—II. kötet. Kézirat gyánánt Rozsnyó, 1935—1936. Történelmi átértékelés. Nagykapos, 1930. Brogyányi Kálmán: Festőművészet Szlovenszón. Kazinczy-könyvtár. Kassa, 1931. A fény művészete. Pozsony, 1935. Nagy Barma: Pozsony plasztikája a Donner és Messerschmidt közötti időszakban. Komárom, 1936. Gömör János: Eperjes. Tátra-Almanach, 1938. Az irodalomtörténeti s kritikai alkotások terén Peéry Rezső, Szalatnai Rezső, Zapf László tanulmányai, nyelvészetben Orbán Gábor, a pozsonyi magyar gimnázium tanárának működése s könyvei tudományos teljesítmények. A természettudósok közül Kenessey Kálmánt, az ógyallai meteorológiai intézet egyik vezetőjét említem, míg a bölcselet és lélektan tudósai közül legelső a komáromi Szt. Benedek-rendi főgimnáziumban tíz évig működő Bognár Cecil, aki most budapesti egyetemi tanár. Orbán Gábor: A finn-ugor nyelvek számnevei. Értekezés a finn-ugor összehasonlító nyelvészet köréből. Pozsony, 1932. A magyar nyelv. Pozsony, 1335. Bognár Cecil: Az energia átalakulásának iránya. A történet törvénye. Budapest, 1922. Értékelmélet. Szent István Könyvek, 14. sz. Budapest, 1924. Tanulmányok a gyermeki lélekről. Berlin, 1925. Darvas János nyelvészeti tanulmányai. Mint másodrendű tudományos ténykedést, feljegyzem a csehből való jelentősebb fordításokat. Ezek a politika, művelődéspolitiká, történelem és társadalomtan körébe tartozók. Szám szerint vezetnek a Masaryk-művek, noha Masaryk igazán jelentős társadalomtani, bölcseleti művei eddig még nem találtak magyar fordítóra. A lefordított fontosabb művek: A humanitás eszményképei. Ford.: Papp Dezső. Az új Európa. A szláv álláspont. Ford.: Domby Bálint. Szlávok a háború után. A bolsevizmusról. Ford.: Szepesi Miksa és Papp D. Mindhárom Kassán jelent meg 1923-ban. A világforradalom. Emlékek, gondolatok. Prága, 1928. Váradi Aladár szerkesztésében 1935-hen jelent meg az ötkötetes »Magyar Masaryk« (L: A modern ember és a vallás. Ford.: Sas A. II.: Erkölcsi problémák. Ford.: Szalatnai R. III.: Politikai gondolatok. Ford.: Donner P. IV.: A nemzetiségi kérdés. Ford.: Szerényi F. V.: Az antiszemitizmus. Ford.: Váradi A.). Hogyan dolgozzunk? Ford.: Sas A. Ungvár, 1936. K. Capek: Beszélgetések Masaryk G. Tamással. I—II. k. Munkács, 1933—1935. Ford.: u. a. Betmes: Nemzetek forradalma. I—III. Oc Ford.: Dominer P. Pozsony, 1936. Englis: Irányított gazdaság. Ford.: Ternyei László. Budapest, 1935. Krofta: A csehszlovák nemzet kistükre. Ford.: Sas A. Munkács, 1932. Matula: Népinevelés a Csehszlovák Köztársaságban. Ford.: Schenk Erzsébet. Pozsony, 1929.

A sajtó

Érdekes megfigyelni: a csehszlovákiai magyar sajtó nem fejlődött ki az államfordulat előtti vidéki magyar lapokból. Ezen a téren feltűnő különbség van például az erdélyi és a csehszlovákiai magyar sajtó között, mert míg Erdélyben a legtöbb magyar újság a *meglévő* vidéki sajtó továbbfejlődéséből ered, Csehszlovákiában a legjelentősebb lapok új alakulatok és *nem kapcsolódnak semmiféle helyi tradícióba*. Mi lehet e különbség oka? Elsősorban kétségtelenül az, hogy az erdélyi magyarság már annak idején szervezettebb és önállóbb volt, mint a szlovákiai: az évszázados különélés, a nagy távolság az ország központjától, Budapesttől, bizonyos autarkabb szellemi és társadalmi életet teremtett benne, s vidéki lapjai sokkal erőteljesebbek, nagyobbarányúak és elterjedtebbek voltak, mint Szlovákiában. Könnyebben kapcsolódhattak tehát az új életbe, a lokális híreken kívül erősebb politikai és színvonalbeli gyökerek fűzték a talajhoz. Szlovákia ellenben teljes egészében a *budapesti sajtó piaca volt*. Nem csoda, hiszen a határ alig hatvan kilométerre kezdődött Budapesttől, s a kitűnő összeköttetés révén hajdan a pesti lapok már délelőtt megjelenhettek a mai Szlovákia valamennyi nagyobb városában. Az élet is erősebb kapcsolatban állt a fővárossal, a vidéknek nem volt egyéni formája, s így a szlovákiai magyart nagyobbstílu ügyekben semmi *más* nem érdekelt, mint amit a pesti lapok közöltek, A vidéki sajtó jelentéktelen maradt, s nem tudott továbbfejlődni.

A másik ok, amely lehetetlenné tette a továbbfejlődést, az elsőnek a következménye: a közönség elkényeztetett ízlése. A budapesti lapok színvonalához szokott olvasó elképzelhetetlennek tartotta, hogy most a vidéki újságokkal elégedjék meg. Jó újságíró kevés volt a mai Szlovákiában, mert mindenki, aki valamit tudott, automatikusan Budapestre került — ellentétben Erdéllyel, ahol az önálló erdélyi életben mégis akadt néhány ügyesebb tollforgató, aki az államfordulat után nyomban bekapcsolódott a helyi sajtóéletbe és értett kifejlesztéséhez. A szlovákiai dilettáns, vagy elbohémésedett »vidéki szerkesztők« képtelenek voltak erre, sem szorgalmuk, sem képzettségük, sem kedvük nem volt a nagyobbarányú tevékenységhez. A közönség tehát könnyen távolodott el a magyar lapoktól márcsak azért is, mert a szlovákiai polgárság nagyrésze kezdetől fogva két- vagy többnyelvű volt, s egyformán olvas magyar, német, vagy cseh lapot. Amint tehát elmaradt a pesti újság, a bécsi, a prágai, vagy a pozsonyi német és cseh lapok felé nyúlt, amelyek színvonalával és értesültségével kezdetben természetesen semmiféle kisebbségi magyar lap nem versenyezhetett. Erdélyben nem kellett félni a hatalmas konkurenciától s a magyar lapok az olvasók biztos támogatásával könnyebben épülhettek ki. Szlovákiában a kontroll túl nagy volt ehhez: az olvasó — aki a magyarság e legnyugatibb tömegében különben is élénk, éber, tájékozott nyugati ember volt,

nagyobb átlagműveltséggel, mint Magyarország más részein, fejlett városi kultúrával, ízléssel és igényekkel — mindennap összehasonlította a nagy német lapokat a vidéki magyar lapokkal, s azt vette kezébe, amely jobb volt. Az összehasonlítás természetesen az idegen lapok javára ütött ki. A szlovákiai magyar polgár pedig", sajnos, nem olyan, hogy a magyar lapot csak azért olvasná, mert magyar, keverékkultúrája nem teszi lehetővé a szigorú szelekciót.

Gyors, modern, fővárosi hírszolgálatot a vidéki lapok nem nyújthattak, a közönség pedig elsősorban azt követelte. Egy további tényező, amely a vidéki lapok legyengüléséhez vezetett, a bolsevizmus összeomlása után Szlovákiába került *magyar emigráns újságírók* szerepe volt. Erdélybe is sok emigráns költözött, de nem annyi s nem oly kitűnő újságzakember, mint Bécsibe vagy Csehszlovákiába. A bécsi emigránsok lapjainak piaca a közelség miatt elsősorban, a szlovákiai magyar lett, ide tudtak a legjobban, bekapcsolódni, itt éltek és itt működtek. Az Erdélybe ment emigránsok többnyire kisebb állásokban helyezkedtek el a meglévő lapoknál, a szlovenszkoíakat és a bécsieket nem engedték be egyelőre a konzervatív kis vidéki lapok, s Jgy történt, hogy az emigráció hatalmas erejű önálló sajtót szervezett, amely természetesen lekonzurrálta, háttérbeszorította, letörte a vidéki lapokat. Emlekezetes az 1920—24 közötti idő emigrációs sajtójának hatalma. Két jól szerkesztett nagy napilap, a »*Bécsi Magyar Újság*« és a »*Jövő*« tízezres példányszámban jelent meg minden reggel a szlovákiai városokban. Kassán az emigránsok Ignotus, Szende Pál és sok más kitűnő pesti újságíró vezetésével megszervezték a »*Kassai Naplót*«, amely ebben az időben szintén emigráns orgánaumnak számított, ha több köze is volt környezetéhez, mint a bécsi lapoknak. Számos hetilap és folyóirat (»*Ember*«, »*Tűz*«, stb.) egészítette ki az emigráns napilapok tevékenységét, nem csoda, ha ebben az időben a szlovákiai magyar sajtó teljesen a talaj talán idegen újságok hatása alá került, s vele együtt a közönség is. Ez a hatás még ma is meglátszik, főleg a most 30—35 éveseken, akik az emigráns sajtó szellemében nőttek fel, mint például a híres »*Sarló*« ifjúsága is.

A szlovákiai »bodenständig« újságírók kezdetleges képességeikkel és eszközeikkel nem versenyezhettek az idegen hatásokkal és a pesti újságírókkal. Az utóbbiak természetesen elhanyagolták a helyi problémákat és szemük nosztalgiával vegyes gyűlölettel Pest felé nézett, ahonnan kiűzték őket, *ellenzéki magyarországi politikát csináltak*, nem törődtek az egyre égetőbbé váló kisebbségi problémákkal, lenézték azokat és csak Pestre, a pesti életre és a pesti helyi érdekű politikai szempontokra gondoltak. Éppen e túlzóan pesti beállítottságuk okozta, hogy érvényük fokozatosan gyöngült, amint fokozatosan erősödtek a helyi gondok, s ha nem tudtak kellő időben átalakulni »szlovenszkoíakká«, népszerűségük egyre jobban tűnt, újságjaikat nem vásárolták többé. Így történhetett, hogy 1922 körül már megérett a helyzet az *önálló csehszlovákiai magyar új-*

ságírás megteremtésére. Mozogni kezdett a föld, mindenütt ujság-alapítások lármája verte föl a csöndet. A régi stílus, vidéki lapok már letörtek az elmúlt négy év alatt (egyedül a sajátosan pozsonyi »Híradó« virágzott még egy ideig), kifejlesztésükre nom igen lehetett gondolni, új lapokat kellett teremteni. Kassán egy KöveS Illés nevű ügyes ujságember észrevette, hogy az emigránsok eltűnt iintellektualizmusa nem kell többé annak a szlovákiai magyar kisémbereknek, aki a háború utáni első prosperitásban éledezni kezdett, sőt az új demokratikus elvek alapján jobban bekapcsolódott a közéletbe, mint eddig. Kezdetleges tartalmú, de élénken szerkesztett bulvárlapot vetett a piacra, amely csakhamar (1924 körül) Szlovákia legnagyobb példányszámú magyar lapja lett. Ez a lap, a »Kassai Újság«, leverte az emigránsok »Kassai Naplóját« is. Közben az emigránsok belátták, hogy tisztára Tart pour l'art-os emigráns lapjaik konjunktúrák ideje elmúlt, s így szívesen vették a prágai kormány kezdeményezését, amely az emigránsok gyűlöletét a magyar kormány ellen ügyesen össze tudta egyeztetni a prágai érdekekkel, s megteremtette 1922-ben a »Reggelt«, az első nagyobbarányú csehszlovákiai magyar kormánylapot.

A jelentéktelen kezdetekből Érsekújvárról, Komáromból Pozsonyba került és megnőtt lap jelentette egy új magyar laptípus első példányát: a csehszlovákiai magyar kormánylapot. A típus, ismétlem, a magyar emigrációs sajtóból született meg, nélküle sohasem emelkedhetett volna érvényre. Prága kihasználta az emigránsok »demokratikus« világnézetét és magyarellenességet, hogy olyan sajtót teremtsen, amely a magyar antidemokráciát kívül-belül osztorozva (előbb csak kívül, azután egyre inkább hévül: a csehszlovákiai kisebbségi magyar politika viszonylataiban), a csehszlovák demokráciában lássa meg az ideált, azt dicsérje és propagálja. Az első ilyen lap a »Reggel« volt. Lecsúszott emigránsok szerkesztették, akik boldogok voltak, hogy alig módosított (csak éppen Prága szolgálatába állított) elveikkel az általános emigrációs-dekonjunktúrában biztos kenyérhez és laphoz jutottak. A »Reggel« 1922-től 1929-ig virágzott, sok pénzbe került, s fokozatosan a legjobb emigráns írók és újságírók írták. 1930 után azonban a lap emigránsírói iránya végleg tarthatatlanná vált és új alapokra kellett helyezni az időközben intézményessé vált magyar kormánylapot.

Amikor a »Reggel« megszületett, a másik oldalon a szlovákiai magyarság igazi politikai szervezete is kiépült, nehéz munkával sikerült a kádereket megteremteni s a magyarság politikai vezeterei végre hozzáláthattak ahhoz, hogy életrehívják az emigráns sajtó hatását ellensúlyozó igazi magyar, nagy központi sajtóorgánomot is. 1922-ben Prágában megalapították a »Prágai Magyar Hírlapot«. (Első száma 1922 június 1-én jelent meg.) Sokan hibáztatták, hogy a lap Prágában készül, tehát távol a szlovákiai magyarságtól, de a politikai megfontolások indokolták tették és a későbbi fejlődés (például a magyar kormánylap Prágába költözése) igazolta is ezt a helyválasztást. Mint »központi orgánom« szerepelhetett, a »főváros«

varázsával léphetett fel, s egyformán bebocsátásra talált Nyugat- és Kelet-Szlovákiában, holott egyébként éppen a magyar sajtó terén nagy úr tátongett a két országrész között: a pozsonyi lapok nem kellettek keleten, a kassaiak nyugaton. A Prágai Magyar Hírlap viszontagságos pályát futott be, amíg megnőtt. Nemcsak ellenzéki és hevesen magyar politikája okozott számtalan nehézséget, hanem technikai kiépítése is. Kezdetben Pestről hozott újságírókkal kísérleteztek a magyar pártok, de a külföldieket a helyi hatóságok kiutasították. A vidékről feljött zszurnaliszták nem igen tudtak komoly értelemben vett információs lapot írni, s így bizony az első években, 1922-től 1925-ig, sokat bukdácsolt a PMH, de időközben lassan-lassan gyökeret vert a helyi újságírás, új tehetséges és művelt újságírók kapcsolódtak a munkába. A PMH szerkesztését 1925-ben a legügyesebb szlovákiai szerkesztő, Dzurányi László vette át (a Kassai Naplótól került Prágába), aki számos előítéllettel szakítva jó újságírógárdát nevelt fel a lapnál. Ha nem ment másként, nem átalotta a legjobb emigráns újságírókat is bekapcsolni. Hozzáértő munkájával 1930-ig úgy kiépítette a PMH-t, hogy az nemcsak az emigráns lapok és a »Reggel« érvényét törte meg, hanem mind példányszámban, mind szellemben messze kiemelkedett a többi lap közül és magyarországi viszonylatban is kitűnő és egyéni stílusú újság lett.

Sajnos, Dzurányi László nagy képességei mellett a régi bohém vidéki újságíró számos hibáját nem tudta levetni, s így történt, hogy életmódja miatt összekoccanásba került a PMH. kiadóival, a magyar pártok vezetőségeivel, s mint minden ilyen magánösszekoccanásnak, ennek az elhidegülésnek is politikai ízt adtak a körülmények. Időközben a PMH teljesen legyűrte a Reggelt s a prágai kormány belátta, hogy a régi emigráns módszerekkel lehetetlen többé hatékony lapot szerkeszteni Szlovákiában és elhatározta a kormány-sajtó átszervezését. Kapóra jött a Dzurányi-ügy. A kormány tényleg meg tudta nyerni Dzurányi Lászlót az »aktivizimusniak«, mint Csehszlovákiában a kormánytámogatást nevezik, s a PMH volt főszerkesztője nem átalotta, hogy homlokegyenest más tendenciával volt gazdái és párthívei ellen a legkifogásolhatóbb eszközöktől sem visszariadó lapot szerkesszen. Ez a nagy törés 1932—33-ban következett be, amikor a világesemények miatt politikailag is nehéz lett a PMH helyzete. Dzurányi előbb Pozsonyban, majd prágai szerkesztőséggel, de Zsolnán nyomva, megindította és kiadta a »Magyar Újságot«, a megszűnt »Reggel« utódját. Kezdetben függetlenséget hirdetett az új kormánylap, hogy ne essék a Reggel hibáiba és magához édesesse Dzurányi nagy olvasótáborát, később azonban fokozatosan levette álarcát, amikor meglátszott, hogy vele sem ér el eredményt és *nyíltan az agrárpárt (Hodza) orgánuma lett*. Boldogulásának egyetlen oka az volt, hogy a zsidóság az 1933-as német események hatása alatt német lapok helyett ismét »liberális«, azaz a régi emigrációs stílusra emlékeztető magyar lapokat olvasott és részben eltávolodott a PMH-től. A PMH-t egyébként 1933-ban és

1934-ben intranzigens magyar politikája miatt *három-három hónapra betiltotta a prágai kormány s ez is a Magyar Újság megerősödését segítette elő.* Dzurányi teljesen lemásolta a PMH stílusát (amit egyébként ő épített M), úgyhogy a két lap egyformán képviselte a kisebbségi magyarságban kialakult standard lapítípust, amelyről később még szó lesz.

Az olvasóközönség megoszlott: a zsidóság a Magyar Újságot olvasta, *az öntudatos magyarság kitarzott a PMH mellett.* így hát bármennyire szeretne volna is Dzurányi, a Magyar Újság nem tett szert politikai érvényre, lassan-lassan politikailag nem számító liberális bulvárlappá (riportlappá) fejlődött. Minél inkább erősödött a világfejlődés következtében a nemzeti érzés a csehszlovákiai magyarságban is, annál biztosabban szerezte vissza a betiltások ellenére régi rangját a PMH, s ma, amikor a kisebbség teljesen egységessé vált, *a PMH ugyanolyan abszolút érvényű és kimagasló szerepet tölt be, mint 1930-ban betöltött.*

A világháború és a helyzet miatt leszegényedő magyarság azonban egyre kevésbé bírta anyagilag a terhet, amit a PMH és a Magyar Újság-szerű nagy és drága lapok ráronak és új olcsóbb lapítípust kívánt. Ezt a hangulatot használta ki a kommunista párt magyar osztálya, amikor 1935-ben Mährisch-Ostriban megjelentette lapját, az olcsó *»Magyar Napot«.* Mährisch-Ostriban Szlovákia szempontjából jól fékszik: az ott megjelenő újság egyforma gyorsan éri el Kelet- és Nyugat-szlovákiát. Az ottani jó nyomdaviszonyok miatt tehát az új lap sokkal fürgébb lehetett, mint a megj. elemese miatt nehézkes PMH (ez a lap este nyolckor jelenik meg Prágában, de csak másnap olvashatják igazi piacán, Szlovákiában és Kárpátalján, vagy akár az akkor Pozsonyban készülő (de később éppen technikai okokból nyomdájával Zsolnára költözött) Magyar Újság, s így ügyes szervezettségével elég jól elterjedt a szlovákiai piacon. Radikálisan baloldali, *»népfront«* politikájával a *»Magyar Nap«* képviseli most a harmadik szlovákiai politikai irányt, a nacionalista PMH.és az aktivista Magyar Újság mellett. De az előny, amit olcsó és jó megjelenése jelentett, nem maradt egyeduralgó, mert 'a magyar pártok a Magyar Nap ellensúlyozására Pozsonyban hamarosan kiadták az olcsó *»Új Hírek«-et,* amely a legjobb úton van, hogy a nagy és komoly PMH mellett és azt is kiegészítve olcsó és minden faluba eljutó fürgé néplappá fejlődjék. A baj csak az, hogy Szlovenszón kevés tényleg jó magyar újságíró van, s így nehéz hatásos és tetszetős lapot szerkeszteni

Politikai irányt és jelleget tehát csak ez a négy fő napilap képvisel. A nacionalista, ellenzéki és egyre inkább a komoly magyar irány egyetlen nagy lapjává váló PMH és pozsonyi olcsó mellék-lapja, az *»Új Hírek«,* a Prágában szerkesztett, de Zsolnán nyomott aktivista, kormánypárti és főleg csak zsidó körökben elterjedt Magyar Újság és a Mährisch-Ostriban megjelenő olcsó, harcias kommunista napilap, a *»Magyar Nap«.* — Érdekes megfigyelni, hogy *e lapok közül egyiknek szerkesztősége sincsen tulajdonképpen*

piacán, Szlovákiában, hanem kívül eső városokban. Sokan hibáztatják is ezt a fejlődést, miért a messze készülő lapok könnyen elvesztik a kontaktust a szlovákiai emberekkel és problémáikkal, de a helyzet így alakult, változtatni nehéz rajta, s a nyomdatechnikai, geográfiai és centrális politikai megfontolások a lapok kifejlesztésénél szemelláthatóan nagyobb szerepet játszottak, mint a szlovákiai környezet ereje.

A négy lapon kívül Pozsonyban, Kassán és Kárpátalján még több magyar napilap van, de ezek sem politikailag, sem színvonalbelileg nem igen számítanak. Pozsonyban az -»*Esti Újság*« jelenik meg (olcsó déli lap), Herczeg Gábor szerkesztésében, Kassán ugyanilyen riportlap jellegű a *Kassai Újság* (Köves Illés szerkeszti) s Ungváron a Havas Emil szerkesztésében megjelenő *Keleti Újság*. — Ha e hét csehszlovákiai magyar napilapot, a négy politikait és a három riportlapot, szemügyre vesszük, két típust ismerhetünk meg a kisebbségi sajtóban. E két típus *egy* évtized óta állandóan egyforma, még akkor is, ha új lapok keletkeznek és a régiékek elmúlnak. *Az első típus a politikai lap.* Határozottan egy irányt szolgál, többnyire párt vagy más kötöttsége van, sokkal határozottabban és merevebben szolgálja irányát, mint a budapesti orgánumok szokták, ennél fogva nehezekebb és hivatalosabb jellegű is. E szlovákiai politikai lapok tényleg olyanok, mint Pesten csak a »hivatalos lapok« szoktak lenni: pártjaik parancsait vakon teljesítik, szeretik a kommuniké-stílust, rendkívül vigyáznak az irányvonalra, a pártügyekre, tekintettel vannak a párttagokra, sa szórakoztató, »olvasnivaló« részt mellékesnek tartják. Semmiesetre sem pletykálnak, de kegyetlenek és vakok, ha a párt érdekei megkövetelik. A politikusnak és a pártvezetőségnek nagyobb szerepe van a szerkesztésben, mint az újságírónak; az utóbbi csak a végrehajtó közeg, nem kezdeményezhet, s nem alakíthatja az anyagot a saját technikai elképzelése szerint. E rendszernek hátrányai vannak, de előnyei is. Az újságíró ugyan hivatalnokká válik, aki jóformán aktaszám szerint intézi el a »befutó ügyeket«, de elmúlik a túlzott szenzációhajhászás, túlszínesség s a mellékes dolgok, a »pikantériák« keresése. Rendkívül megnehezíti s főleg egyhangúvá teszi a magyar újságíró munkáját Csehszlovákiában, hogy minden beérkezett anyagot le kell fordítania, mert a hírszolgáltatás idegen nyelven történik — s így a szerkesztőségek valóságos fordító irodákká válnak, ahol nagyrészt jó hivatalnokok ülnek, akiknek azonban vajmi kevés közük van a való élethez, mert nem élik át közvetlenül az eseményeket.

Ilyen körülmények között a pesti »riport« műfaja a második helyre szorult a politikai lapoknál, s előtérbe kerültek a »fontosabb reszortok«, főleg a kül- és a belpolitika. Ezen a téren a lapok alapsabb munkát végeznek, mint a pestiek. A belpolitika jó keresztmetszete lesz az ország belső történéseinek (természetesen pártpolitikai szemüvegen át nézve), s nem összpontosul annyira a politikai élet pikantériáira, mint a pesti újságírás. A pesti lapok módszereitől

azonban a legelütőbb az, ahogy a kisebbségi orgánumok a külpolitikai problémákat kezelik. Ezen a téren teljesen átvették a német és a vele rokon cseh módszert és rendkívül alaposan, szélesen, a kontinuitásra vigyázva foglalkoznak a világeseményekkel, az európai országok politikai fejlődésével. A lapok előterében mindig a külpolitika áll, ez a gerincük, ez a friss és a jól feldolgozott bennük. A magyar közönség kezdetben nemigen becsülte e stílust, később megszokta, s mivel a világesemények a sokat hányatott korban amúgyis izgalmasabbak, mint a legszebb pletykariport, ma már követeli s elsősorban ezt keresi lapjaiban. A szűk szlovákiai életben, a primitív társadalomban aránylag kevés olyan történik, ami lekötheti az általános figyelmet, az érdeklődés tehát a helyi dolgokról a nagy világtörténetekre terelődött. Ma a csehszlovákiai magyar lapok sokkal részletesebben foglalkoznak Európával, mint a magyarországiak, jobb áttekintést és szolidabb feltárlást adnak, mint — néhány kivétellel — a legtöbb pesti orgánum. A baj csak az, hogy túlzottan egyéni és politikai szemüvegen át nézik a történeteket. Ez főleg a kommunisták »Magyar Napra« áll, amely természetesen szélsőbaloldali agitációra használ fel mindent, s egész spanyol, kínai, abesszíniai számsorozatokot adott ki, hogy olvasóit Franco, Olaszország és Japán ellen hangolja. A Magyar Újság viszont minden világeseményt csak arra használ fel, hogy Prága igazát védje vele s így válik egyoldalúvá.

A szlovákiai lapok első típusa tehát e négy politikai lap (közöttük kettő olcsó néplapszerű és kettő nagyobb orgánum). A másik három lap: az »Esti Újság«, a »Kassai Újság« és a kis »Keleti Újság«, éppen az ellentétes típust képviseli. Eltúlozott bulvárlapok, a szoliditás minden kísérlete nélkül. Míg a politikai lapokban túlteng a kommuniké-szerű és az agitációs cikk, ezekben csupa »riportot« találunk s a legszabadosabb eszközöktől sem riadnak vissza, hogy a lenyomtatott anyag »érdekes« legyen. A valóság, az igazság, az erkölcs, a tapintat nem játszik szerepet, csak az érdekesség s a szerkesztőség mindent ehhez az alapelvhez fűsül hozzá. így hát néha felháborítóan hazugok s megtévesztők a közlemények, sebaj, mondja a szerkesztő, fő, hogy a közönség »beveszi«. Ezeket az újságokat nem támogatja párt, kénytelenek maguk megkeresni a kenyerüket és ezért a legerőltetettebb módon igyekeznek kiszolgálni a közönség ízlését. *Az pedig évről évre alacsonyabb lesz, mert senki sem tesz kísérletet a megnevelés érte.* Az egyik ilyen magyar lap már például hatszázadik folytatását közli egy hihetetlenül olcsó eszközökkel összetákolt pornográf Ferenc József és Erzsébet királyné regénynek, s e szekszuális gerjedelmeket ébresztő műalkotással elérte, hogy példányszáma a legmagasabbra szökjön a szlovákiai magyar lapok között. Sivár képe ez a magyar olvasóközönség leszállt ízlésének, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy e riportlapok hű olvasói ma már nemcsak a kisemberek közül kerülnek ki, hanem a magyar középosztályból, sőt egyre jobban onnan, s a vidéki nép inkább az olcsó politikai lapokat kezdi olvasni, a Magyar Napot és az Új Híreket.

A három »bulvárlap« (így nevezik magukat) szintén számol a kisebbség külpolitikai érdeklődésével és sok külpolitikát ad, de csak amolyan halandzsza-külpolitikát, amelynek sok köze nincs a valósághoz. Legújabbban a politikai érvényétől megfosztott aktivista »Magyar Újság«, amolyan átmeneti lappá kíván válni a politikai és a riportlap között, hogy visszahódítsa az elpártolt olvasókat. Egyelőre nem tudni, hogy az új stílussal való kísérletezés milyen eredménnyel fog járni.

A két laptípusnak megfelelő iskolázottságot mutatnak a szlovákiai magyar újságírók is. Vannak köztük iművelt és tájékozott emberek, akik már csaknem politikusok s inkább »közíróknak« szeretik magukat nevezni, mint újságírónak, s vannak »fürge riporterek«, akik viszont a felfokozott szimatnál és a másodrendű szenzációk hajhászásánál sokkal többet nem tudnak. Az első típus hibája, hogy lenézi az újságírás mesterségbeli részét s ennél fogva nehézkes, unalmas lesz. Ezenkívül gyakran az igazi publicisztikai készség is hiányzik belőlük s valóban nagyon a nagyzólon értékelő kisebbségi mértékkel kell (mérni, ha közíróknak óhajtjuk őket nevezni. A másik típus természetesen még műveletlenebb és gyakran súrolja a revolverújságírás határait. Ezek az utóbbiak fejlődtek ki a régi vidéki újságírásból, s számos másodrendű emigráns újságíró is közéjük szállt alá (míg a többi emigráns lassan felszívódott más pályákon, vagy elvándorolt). Az újságírói utánpótlás gyenge Szlovákiában. A kisebbségi újságírásnak koránt sincs meg az a varázsa, maint a pestinek, s a fiatal titánok nem igen tolakszanak körébe. (A fizetések a PMH-t és a Magyar Újságot kivéve gyengék.) Inkább a politika az, ami vonzza a fiatalokat, a legtöbb ambiciózus fiatalember csak ugródeszkának használja fel a sajtót, azonnal publicista akar lenni, a nagypolitikához szól hozzá vezércikkekben, s lenézi az újságírás mesterségbeli részét. Ennek következtében az újságok technikailag fokozatosan romlanak, s egyre veszedelmesebben túlteng bennük a politikai anyag masszája, aminek a politikusok, a szónokok és a közírók örülnek, de nem az olvasó, akit bármennyire be is neveltek a politikai olvasmányokba, mégis szívesen látná, ha komoly újSágjában is találna némi olvasnivaló »érdekes« anyagot, nehogy kénytelen legyen szórakozásképpen az egészen kezdetleges eszközökkel dolgozó »bulvárlapokhoz« nyúlni.

E cikkben csak napilapokról beszéltünk. Túl messze menne, ha felvázolnánk a szlovákiai folyóiratok történetét is, mert, sajnos, a szlovákiai folyóiratoknak inkább csak történelme van: az időszaki lapok megszületnek, feltűnést keltenek, meghalnak, ismét mások jönnek, ismét mások mennek s a jelenben alig létezik egy-kettő. A folyóiratok történelme érdekes, mert jellemző a kisebbségi nép szellemének alakulására, de most nem foglalkozhatunk vele. Elég, ha a mában megjelenő folyóiratokról emlékezünk meg néhány szóval.

Szlovákiában ma két olyan belletrisztikai havi folyóirat jelenik meg, amely nem akar mást, csak csendesen szórakoztatni. Ez a pozsonyi »Magyar Minerva«, s a Tátra könyvkiadó segédiapja a »Tátra«. Novellákat, könyvkritikákat, verseket közölnek, Gartenlaube-szerűen. Elterjedt asszony-folyóirat a »Nagyasszony«, amely a PMH kiadásában jelenik meg. Nagyobb igényű lap az ugyancsak havonta megjelenő »Új Élet« aktív katolikus folyóirat, a budapesti »Korunk Szava« szlovákiai mása. Színvonala magas, hangja bátor és tisztességes s gyakran eredményesen beleszólt olyan kérdésekbe, amelyek túlemelkednek a lap katolikus programján s az általános eszmei tisztázást segítették elő. Az »Új Élet« mögött a csehszlovákiai magyar katolikus fiatalság értelmiséginek kitűnően megszervezett és pompás eredménnyel működő »Prohászka Körei« állanak. Ez a csoportosulás kétségtelenül magyar ifjúságunk egyik legnagyobb aktív tételét jelenti, s reméljük, hogy még nagy szerep vár rá a kisebbségi életben. Havonként kétszer jelenik meg az »Új Szellem« kultúrpolitikai szemle, amely magasabb intellektuális szempontból igyekszik a (magyar és az európai kérdésekkel foglalkozni, a kisebbségi problémakört tisztázni és kiépíteni, s a kisebbségi értelmiséget tájékoztatni a kor szellemi rugóiról. A lapot e sorok írójája szerkeszti.

De térjünk vissza a napilapokra. Néhány *technikai és statisztikai* kérdéstről kell még beszélni. Szlovénzkön körülbelül 50.000 magyar napilap-példány fogy el naponta. Elég kicsi szám, ha meggondoljuk, hogy az ugyancsak 800.000 főnyi svájci franciák 200.000 lappéldányt fogyasztanak. Átlag minden tizenhatodik emberre jut tehát egy újság (Magyarországon sem sokkal jobb az arány), míg a cseheknél például minden hetedikre. Ami örvendetes, egyedül az, hogy a szám emelkedőben van. Az államfordulat után — 1920-22 között — szintén körülbelül 50.000 példány fogyott, azután lecsökkent — 1932-ben — 35.000-re, azóta ismét emelkedik. Az emelkedés természetesen nem a komolyabb politikai lapok javára könyvelhető, hanem az olcsó és a szenzációhajhászó riport-napilapok javára, amelyek elszaporodtak s a pozsonyi például egy-egy »szenzációsabb« napon 15—18.000 példányt is elad. A komoly lapok közül a *Prágai Magyar Hírlapnak van a legnagyobb és a legbiztosabb példányszáma*, s különösen előfizető-stokkjá alkot olyan hatalmas és erős blokkot, amit nem egy pesti lap (megirigyelhetne. Az újabb idők fejlődése, a nemzeti öntudat ébredése természetesen rendkívül használ e lapnak, amely éppen legújabb példányszámában is messze túlszárnyalja vetélytársait és belső erőben és öntudatban is nő. A magyarság egyre inkább tudatára ébred annak, hogy a PMH az egyetlen kisebbségi orgánus, amely közösséget vállalt a magyar nemzeti ügygel, nem áll idegen nemzet vagy ideológia szolgálatában és bátran és szívósan hirdeti a független magyar politikát. Információi az

egyetlenek, amelyek magyar szempontból megbízhatók és központi jellegénél fogva egyformán eljut minden magyarhoz Csehszlovákiában. A PMH-nak a kisebbségi politika szempontjából óriási jelentősége van, ő a tengely, a kristályosító erő s egyetlen magyar lap sem létezik sehol, amely olyan nagy és nehéz, s oly eredményes és hatásos nemzeti missziót végez, mint ez a messze idegenben, hihetetlenül súlyos körülmények között készülő bátor magyar napilap. Az aktivista »Magyar Újság« és a kommunista »Magyar Nap« példány^ama már kisebb, míg a magyar egyesült párt néplapja, az »Új Hírek« csak most fejlődik. A riportlapok közül a pozsonyi »Esti Újság« vezet. A hajdan vezető »Kassai Újság« ma gyengébb. Az ungvári »Keleti Újág« kis példányszámú, s a kis magyar vidéki lapok stílusában szerkesztett.

Magyarországi lapot a csehszlovákiai magyar nemigen olvas. Évről évre idegenebb előtte e lapok hangja. Szerepet játszik ebben természetesen az is, hogy csak bizonyos irányzatú budapesti lapok érkezhettek Csehszlovákiába. Leginkább a városi zsidóság olvasta eddig a kávéházakban a beengedett pesti liberális lapokat, őket érdekelték a kis pesti pletykák, színházi történetek és zsidó-keresztény háborúskodások, amiket a lapok bravúros stílussal és egy metropolitán zsurnalisztika minden kellékévei tálaltak fel. A zsidóság még mindig jelentős részét alkotja a csehszlovákiai magyar olvasónak, mert ha nem is érez magyarul, szereti a pesti lapok színvonalát és a magyar újságírás stílusát, amely az övé és a szájíze szerint való. (Ez magyarázza meg a Színházi Élet szlovákiai elterjedtségét is.) Különösen azóta tért vissza a zsidó olvasó a «magyar lapokhoz, amióta német lapot nem vesz a kezébe. Előbb főleg bécsi és prágai (ostrai) német lapokat olvasott. (A kitűnő Prager Tagblatt ennek ellenére még mindig nagy konkurrenciája a magyar lapoknak.) A csehszlovákiai zsidóság lapja most a Magyar Újság, amely olvasóinak legalább 80 százaléka magyarnyelvű, de nem magyar érzelmű zsidó. A PMH olvasóköre a régi és az új magyar középosztály. Egy időben megvolt a veszély, hogy az újság olvasói egyszerűen »kiöregednek«, mert a fiatalság elorientálódik a kissé régiesízü és maradi PMH nacionalizmusától. Amióta azonban a nemzeti érzés modernebb kiadásban újjáéledt s a PMHD is alkalmazkodni tudott az áramlat-hoz, ez a veszély elmúlt. Igen sok szlovák hivatalnok és polgár olvassa rejtve és titokban a PMH-t: számukra ez a lap a legjobb információs orgánus, ahonnan összevontan az ellenzéki véleményt is megismerhetik. A szlovákiai magyar köznép a politikai nevelés következtében egyre nagyobb számban kapcsolódik az újságolvasók közé: hajdani apátiája a közügyek iránt megszűnt és érdeklődése megnőtt. Az egyszerű ember természetesen válogatás nélkül az olcsó lapokat olvassa, mert a PMH, amelynek ára hétköznap 1.20, vasárnap Ke (21, illetve 35 magyar fillér), vagy a Magyar Újság és a Kassai Újság, amely 1 Kc-ba kerül, drága és a 40—60 filléres (7—10 magyar fillér) »Új Híreket, »Magyar Napot«, »Esti Újságot«

keresi. Az árkülönbség nagy, igaz, a terjedelem is más. A PMH vasárnap például 28 oldal terjedelemben jelenik meg, s négyoldalas mélynyomású melléklete van, hétköznap a Magyar Újság 12 oldal terjedelmű. A kis lapok 4—8 oldalt adnak rendszeresen, az Esti Újság 12 oldalt is.

Összefoglalásként csak egyet szögezünk le: a csehszlovákiai magyar újságírás kinőtt a vidéki zsurnalisztikából s legyőzte azt az álfejlődést, amit az emigráns-újságírók honosítottak meg benne, sokat tanult, némileg hozzáidomult környezeté stílusához, de egyre autonómabb lesz és legújabbban egyre határozottabban halad az öntudatosan magyar nemzeti újságírás felé.

Szvatkó Pál.

VI. A T Á R S A D A L O M

A polgárság.

A trianoni békeszerződés rendelkezései folytán a magyarság majdnem milliós tömege az újonnan alakult csehszlovák köztársaság főnhatósága alá került, A magyar állam kereteiből kiesett, most már kisebbségnek nevezett, népdarab olyan új körülmények közé jutott, amelyet nem ismert s amelyekbe való beleilleszkedéséhez semmi ismerete, sem gyakorlata nem volt. A csehszlovák állam keretébe került magyar néptest azelőtt semmiféle különálló szervezettel nem rendelkezett s a magyar történelem folyamán soha nem jelentkezett önálló közigazgatási keretben. Anélkül, hogy az új államban valami önálló politikai vagy közigazgatási keretet kapott volna, mégis bizonyos ideális *egység*gé vált, amelyet számbavettek nemzetközi szerződések, intézmények, tudomásul vett az ország jogrendje és közigazgatása. Önállóságát azonban csak az etnikum egysége és a kulturális közösség jelentette, politikailag és földrajzilag nem volt elhatárolva, sem védve. Kiszolgáltatottsága teljes volt, mert az így egységbevont magyar területek azelőtt sohasem képeztek gazdasági egységet; a magyar etnikum északi határán mindegyik része más gazdasági erővonal és gazdasági központ hatáskörében élt. A gazdasági erőirányok egységbeirányítása a kisebbségi sorsban nagyon nehezen történt és történik, mert ilyen radikális szervezési munkáknak a lelki föltételei is hiányoztak, tekintettel arra, hogy a kisebbség egységesítő fogalmába jutott nép nem hozott magával semmi közösségtudatot. Sőt nemcsak, hogy közös történelmi, kulturális és politikai hagyományok nélkül, hanem egyáltalában mindenféle hagyomány nélkül került kényszerű egységbe a kisebbségi magyarság. Erdély önálló történelmi, állami és kulturális hagyományokkal rendelkezett, azonkívül a XX. században is mint valami organikus életet élő magyar végvár szerepelt, ezzel ellentétben a csehszlovák köztársaságba került magyar népdaraboknak teljes kötöttségük volt a magyar központtal, magyar központi mentalitásuk volt,

A változás tragédiája annál nagyobb volt. A közös magyar társadalomból kihullott népdarabok egységbeszervezése *a társadalmat szervezni hivatott réteg, a polgárság feladata lett volna. A kisebbségbe jutott magyar polgárságot azonban a főhatalomváltozás szinte teljesen megsemmisítette.* így történhetett meg, hogy a kisebbségi

magyar társadalom, íme, húszévi kisebbségi sorsa után még mindig szervezetemül áll s a megszerveződés szükségessége csak mintha most kezdené teljes súlyával megmozgató a lelkeket, amikor már az új magyar polgárság jelentkezik történelmi feladatának elvégzésére.

Midőn röviden felrajzoljuk a magyar polgárság útját az államfordulattól napjainkig, nagyon szomorú utat kísérünk végig. Ez az út a kisebbségi magyarság elesettségének tájain vezet. Ezt az utat mi magunk is megjártuk s vigasztaló csak az, hogy ma, mikor visszanezünk, már egy új magyar polgárság öntudatos szemével mérjük a távolságokat. Sorsunk teljes ismeretében, minden tapasztalatunk felhasználásával vetítjük a jövőbe az új magyar társadalom képét, (amelynek megépítését öntudatosan és örömmel vállaltuk.

A kisebbségi magyarság az államhatalmi változás idejéig a magyar, nemzeti államban élt. A nemzet és az állam ebben a keretben elvileg azonos volt s a külön nemzeti létezés ismeretlen volt és elképzelhetetlen. Az állam a nemzeti társadalom fölé került s vele szemben hatalmi tényezőként is megjelenhetett, a nemzeti társadalmat azonban nemzeti létében sohasem veszélyeztette. A magyar polgárság ebben a keretben az állam eszköze volt; az állam és a nemzet egymástól elválaszthatatlan (képzetében szervezte a magyar életet.

Az államfordulatkor a kisebbségi magyarság kiesett a nemzeti állam keretéből és a nemzeti közösségből is. Szétvált az állam és a nemzet azonossága, a nemzet és az állam új helyzetben, új fogalmazásban és új sorrendben jelentek meg. Az új körülményekhez új életformát kellett keresni s minden szervezetből kihullott nemzetdarabnak új szerves életet kellett felépíteni. A háborús gyűlölet utóhullámai a győző és lát legyőzött nemzetközi megkülönböztetése az anyaállammal való érintkezést s annak segítségét kizárták még akkor is, ha az anyaállam ilyenre képes lett volna. A kisebbségnek teljesen a saját erejéből kellett új életét felépítenie. Hogyan?

A polgárságra hárult volna a feladat.

A magyar polgárság nagyrésze *az államfordulat után önként elhagyta az új állam területét.* Az állam exponense elment az állam után, amely nélkül életét nem tudta elképzelni. Ha ma beleképzeljük magunkat az elmenekült polgárok helyzetébe, menekülésüket részben meg tudjuk érteni. Hiszen a kisebbségbe teljesen idegen földrajzi és társadalmi központok köré csoportosult népdaraboki jutottak, például a Mátyusföld s a délcsalókői rész, a Párkányvidék, Gömör és így tovább. Ezen csoportok mindegyikének nagyrésze a régi álltam keretei között maradt. A polgári vezető rebeg regionális orientációja nem változott és csoportja határain túl nem látott. *Az egyes ittmaradt csoportok akkor még nem látták meg egymást, egymásról mit sem tudtak, egymásra nem számítottak.*

A polgárság helyileg végérvényes bomlást látott s eddigi életszemlélete nem engedte meg, hogy egy új társadalom felépítésére gondolhasson. Nagyrésze itt nem látott életet, elment. Vitte egy magyar politikai romantika is.

A megmaradtak nagy részét azután *az új állam kergette el*. Az állampolgársági törvény kegyetlen határozmányai a magyarság nagy tömegeitől tagadták meg az élet jogát az új állam keretében. Kálváriás menetben vándoroltak el az anyaországba azok, akik az új sorsot itt szerették volna vállalni.

Az ittmaradt polgárság azután még egy súlyos sokkot szenvedett el. A *zsidóság* kivált a magyar nemzeti közösségből. A cseh-szlovák állam népszámlálási rendelkezései lehetővé tették a zsidóknak, hogy önálló nemzetiségként jelentkezzenek. A zsidók nagyrésze ezzel a kedvezménnyel élt is, nem törődve azzal, hogy a magyarságból való kiválásával milyen súlyos sebet vág a magyarság tétén. A legutolsó népszámlálás bizonyosága szerint a százezernél több magyar zsidóból alig tízezerrel több vallotta magát magyarnak. A friss zsidóság, amely csak az utolsó évtizedekben vándorolt be Magyarországra, nem érezte magát a magyar közösség tagjának s kulturális kötöttsége sem volt olyan erős, hogy a magyarsággal annak nehéz sorsát is vállalhatta volna. A zsidók ilyen nagy tömegben való kiválásának a nyelvjogi és iskolaügyi téren katasztrófális következményei voltak, különösen a városokban. Közismert dolog, hogy a kisebbségi nyelvhasználat joga a bíróságok előtt és a közigazgatásban a magyarság százalékarányától függ és a 20%-ot el nem ért járásokban a magyarság nem használhatja nyelvét. Ugyancsak ilyen kötöttség van az iskoláknál. Mennyi magyar iskolát és mennyi elpazarolt nyelvi jogot jelent ez a kiválás a kisebbségi magyarság számára! A zsidóknak a magyarságból való kiválása azonban a gazdasági életben jelentkezett a legsúlyosabban. A kivált zsidóság majdnem teljes egészében polgárságot jelentett. Orvosok, ügyvédek, kereskedők, iparosok, az egész magyar kereskedelmi élet, jóformán az egész ittmaradt magyar tőke és felgyűjtött pénz kivált a magyarságból.¹ Ez az egész magyar kapitalizmus vidéki formájában, annak képviselőivel a kisebbségi sorsban, elveszett a magyarság számára. A magyarság felgyűjtött tőkéje, vagyona elveszett, mert a zsidók kiválása nemcsak formális volt: vagyonukat, pénzüket most már a saját zsidó nemzeti és kulturális életük megszervezésére használták föl.

Mindezek után *maradt még mindig egy vékony polgári réteg*, amely azonban nagyon szegény volt és lélekben teljesen összetörött. A háború és a forradalmak után, a magyar állam összeomlása után lelkében teljesen megszakadt az a valami, amit erkölcsi folytonosságnak nevezünk. A realitás kiesett a szemléletéből, ami érthető, ha

¹ *Szekfü Gyula* könyvére, *A három nemzedék*-re utalok általában, hogy a magyar kapitalizmus és a magyarországi zsidóság egységét idézhessem anélkül, hogy ezt a kérdést bővebben tárgyalnom kellene.

tudomásul vesszük, hogy a szeme előtt minden valóságnak látszott dolog; összeomlott. Még- ma is találkozunk embereikkel, akik a teljes jogfosztottság képzetében élnek húsz év óta, a jogrend az ő számukra megszűnt 1918-ban, s *a jogokért való harc, vagy azoknak egyszerű igénylése bűncselekménynek, vagy vakmerőségnek látszik előttük.* A polgárságot a magyar állam nevelte magának, e polgárságnak a néphez semmi kapcsolata nem volt. A nép felé mindig csak a hatalmat képviselte. *Nem tudhatta, hogy más feladata is lehet, hogy a néppel és a népért élni, dolgozni is lehet.* Egyedül érezte tehát magát és teljesen elhagyottan, kiszolgáltatva mindenkinek, Hogy a nép erő, sőt, hogy a nemzet egyetlen ereje, azt ő nem tudhatta, neki azt soha senki nem mondta. Nem tudott a néphez találni, a társadalom szervezését nem tudta elkezdni. Kiszámú volt e polgárság, szegény, esett és megfélemlített. Egy új történelmi feladat megtervezését és elindítását nem is lehetett várni tőle.

A magyar nép egyedül maradt. A politikai pártok voltak az egyetlen hely, ahol hallathatott magáról, de ott is nagyon keveset. A pártokat vagy régi emberek csinálták, vagy tudatlan és stréber vidéki akarnokok, reális magyar építő munka nem szerepelt egyiknek a programjában sem. A pártfunkciókba menekült polgárok pedig a magyar romantika szomorú lovagai voltak, akiktől egészséges magyar szemléletet nem lehetett követelni. A kisebbségi politika belső hibáitól eltekintve is a magyarság nemzetközi helyzetének súlyát hordozta magával s ez a helyzet kétségbeejtően reménytelen volt.

A kisebbségi társadalom megszervezése egy későbbi kor számára maradt. A régi polgárság befejezte szereplését s a magyar népnek új polgárságot kellett kitermelnie magából, amely elvégezze a történelmi munkát

Akármilyen nagy volt is a magyarság bukása és akármilyen reménytelennek látszott is helyzete, *a népben* azonnal megindult a regenerációs folyamat. Az organikus élet természetes törvényei szerint az elbukott polgárság helyébe megindult *az új polgárság kifejlődése.* Az államfordulat utáni 4—5 év még a bomlás, a romlás jegyében állott. A polgárságban a bomlási folyamatok ez alatt az idő alatt lezajlottak. A magyarság, amit lehetett, már elvesztett, s a rohamos züllés megállt. A kisebbségi élet is kezdett önálló medret fölvenni s a köztudatba lassan átment a kisebbségi sors tartósságának a tudata s ezen tudatváltozásnak megjelentek tatz első eredményei. Az 1923—24-es évfordulót jelölném meg azon időpontnak, amikor a kisebbségi magyarság *reálisan tudomásul merte venni helyzetét és eszerint kezdett cselekedni.* A lelki anarchia és tétlenség helyét az öntudatos cselekvés egyelőre még bizonytalan, első mozdulatai váltják föl.

Az állam belső kohéziója, konszolidálódó életüteme is segíti a kisebbségi népdarab életének átváltását. A régi gócoctól s a

végső központtól, Budapesttől elfordul az élet iránya. Ezt az irányváltozást és az egész fordulatot az új polgársággá alakuló fiatal-ság jegyzi le szemlélhetően azáltal, hogy a jelzett években elindul a csehszlovák főiskolákra. Eleddig a polgárság még Budapest felé orientálódott, most már tudomásul vette a magyar nép új kötöttségét s eszerint indult el az új harcokra.

Az egyetemi évek élményei az új polgárság jövő állásfoglalását döntően meghatározzák s bátran megállapíthatjuk, hogy a mai magyar élet eszmei tartalma eredetét ehhez a forráshoz, kell visszavezetni. Az akkor még *főiskolás mozgalmakban* élcsapatként mozgó fiatalok ma már férfíui korban az új polgárság vezető szellemei s hatásuk, éppen mivel egy névtelen nagy osztály állásfoglalását képviselik, napról-napra erősebb.

Ha a csehszlovákiai magyarságban ma lejátszódó szellemi mozgalmakat meg akarjuk érteni, az első kisebbségi polgárság szellemi bölcsőjéhez, az első egyetemi évek mozgalmaihoz kell visszamennünk. Ki kell kutatnunk, milyen szellemiséget alakított ki magának az ifjúság és milyen körülmények hatottak rá szellemiségének kialakulásában. A különféle hatások között legelsősorban is egy negatívumot kell megemlíteni. Erre az ifjúságra nem hatott a magyar egyetemi közösség, a kulturális és szellemi központ ereje, forrósága. Normális körülmények között az új generáció az elődök nyomdokaiba lép az egyetemi talajon s cselekvésének, munkájának s majdnem gondolkozásának útját is elődeitől veszi át. Egy kis külön főiskolás világba kerül, amelynek kialakított törvényei vannak s amelynek természetesen aláveti magát. Ezen közösség révén fogadja el azután a nagy nemzeti kultúrközösségnek első, részegítő hatását s az egyetemi polgár büszke címével részese lesz a magyar társadalmi életnek, amelyben megtett első lépései néha egész életére döntő jelentőségűvé válnak.

A kisebbségi első magyar generáció idegen nagyvárosok idegen társadalmába került, idegen kulturális világ fogadta s idegen egyetem mostohája lett. A társadalom, a kultúra, a tudomány nyelve idegen volt s boldog kincsének, lelke kifejezőjének, nyelvének továbbfejlődését sem adta meg. A rengeteg idegenség nem segítette bontakozó lelke szárnyalását, de gúzsba kötötte azt. A munka a megbüntetés jegyében indult. Valamiért bűnhődött az ifjúság és azért lett zord az élete. *Ez az élet rosszabb volt, mint az emigrációs élet.* Az emigráció befogadott s valamelyest a vendég jogával élhet. A magyar ifjúság az idegen egyetemeken túrt elem volt s míg az állam az orosz emigrációs diákoknak milliós segélyeket osztott, a magyar ifjúság semmit sem kapott, — pedig a forma szerint állampolgár volt az állampolgár minden jogával. S a társadalom, amely körülfogta, ellenséges volt. Egy fölszabadult nép győzelmi mámorban kezdte építeni életét és kegyetlen volt a legyőzöttekkel szemben. Az első magyar diákok súlyos szóbeli inzultusokat is kénytelenek voltak néha elviselni, azért, mert magyarul beszéltek. Ami magyar volt, az csak belül volt, e fiatal emberek szí-

vében. S ami magyar volt, nem volt akta jó ajánlólevél. Az ifjúság döntő élményeit idegen környezetben idegenektől kapták s magyar népéhez s magyarságához való állásfoglalását önmagából kellett kibontania. Intellektusának minden mozaikdarabjéért harcolnia kellett s *amit egy boldogabb ifjúság könnyen és szinte véletlenül kap meg nemzeti közösségében, azt ez az ifjúság nagy munka árán szerezte meg.* Az viszont igaz, hogy az ily drága áron vett lelki tartalma, életének és magyarságának tartalma szebb és mélyebb amannál, ha kicsit szomorúbb is.

Az idegenben a magát idegennek tudó és idegennek számított magyar fiatalság a dolgokat és az eseményeket bizonyos távolságról szemlélte s ezért ezek plasztikusabban jelentek meg számára. Jelentőségüket tisztábban látta és mérte, mint azok, akik a dolgokat irányították, vagy az eseményeknek részesei voltak. Így látta meg a fiatalság, mit jelenthet nemzeti közösségben élni és dolgozni (például a cseh diákok példáján), anélkül, hogy sajátmagának ilyen kellemes tapasztalatai lettek volna. Veszteségét elkönnyvelte, helyzetet tudomásul vette. Hazafelé nézett. Szlovenszko és Kárpátalja síkságain még mindig apátiában látta szétszórt népét s onnét a távolból meglátta népe helyzetét annak teljes tragikusságában. A kontraszt óriási volt. Egy boldog nép racionálisan és reálisan, a föl-«t szabadultság mámorában óriási tempóban kezdi megépíteni társadalmi és állami életét s ujjongva ünnepli fől szabadult kultúráját, s a másik oldalon egy gazdasági életében tönkrement, társadalmában széthullott, kultúrájában megalázott népdarab, amely az ő népe. S ennek a népnek vezetője sincs. Magukramaradt faluk jelentik ezt a népet, tájékozatlan városok s egy megfélemlített, csökkentszámú kispolgárság, amely sem parasztnak, sem munkásnak nem tud vigasztalást mondani. Egyenlőtlen erők versenye lesz, de a harcot fel kell venni.

Akármilyen furcsán hangozzék is, így történt: a minden magyar folyamatosságból és hagyományból való kiesettség s a cseh nép teljesező nemzeti és állami életének szemlélete volt a két ellentétes ok, amely iá magyar fiatalságot a népéhez elvezette. Így történt meg, hogy *amit ma a magyar világban népi programnak mondanak, Prágában fakadt ki magyar fiatalok lelkéből és azóta hazát talált minden magyar fiatal lelkében.*

Az ifjúság szemlélődeése állandóan a két pólus között lebegett: a prágai tündöklés és a hazai nyomorúság. Egy harmadik, a magyar állami élet valósága s egy nemzeti államban élő magyar társadalom ismeretlen volt előtte, nem volt élmény számára.

Prága tündöklésének és népe nyomorúságának az ideológiai bázisát is megtalálta. A magyar irodalom népi triászának, az Ady—Móricz—Szabó-hármasnak a hatása még romantikusan, de végérvényesen a nép felé vitte figyelmét s a kisebbségi magyarság nagy esettségében és magáramaradtságában igazolva látta ezen íróknak igazát, kiállításuknak realitását. A veszély, amit ezek megváltottak, a kisebbségi népben beteljesedett. *A történelmi osztályok*

nem vállalták a kisebbségi harcot, a gazdagok megfutamodtak, a polgárság tönkrement s a történelem folyamán az emberi és nemzeti élet felszínére fel nem engedett nép teljes szervezetlenségben és kiszolgáltatottságban hevert a győzelmes nép lábai előtt. A költő sikolyából itt már meztelen valóság lett s mikor a fiatalság a költő szavaival indult harcra az új eszmék győzelméért, a lázas szavakban már a meglátott valóság sikongott. De már a bukásból való föl-emelkedés akarását is jelezte a bukás elmúlt megkiáltása. A »generációs« harc azután, amely ezen írók nevei és eszméi körül az (öregék és fiatalok között kitört, már régen nem volt generációs harc, hanem a magyar felemelkedés új formázásának harca, az elmúlt világ elbukott elveivel szemben. Buktunk, de főleg a magunk bűnei miatt s fölemelkedésünk is csak a magunk erejéből történhetik. Erőnk forrása a nép s mert a népet elnyomták, a veszedelem pillanatában nem volt, ajka megvívja a harcot. A magyarság ellensége az, aki megakadályozza, hogy a magyar nép a mai kultúra és civilizáció elérhető legnagyobb fokára kerüljön s így a környező népi erőkkel a versenyt fölvehesse. Így gondolkodott az ifjúság. Ebben megerősítette Prága élménye is.

A cseh nép egységes nép olyannyira, hogy aki a magyar társadalom szemléletében nőtt fel, ezt az egységességet, ezt az népiséget nem is tudja megérteni. A társadalmi osztályok olyan szétváltsága, különbözősége és kihangsúlyozott fokozatossága, mint a magyarságban, ia cseheknél ismeretlen. Az arisztokráciáját rég elvesztett nép a modern nemzeti harcokba már a sajátmagia népi mélységéből kibontott erőkkel és emberekkel indult. így történhetett meg, hogy az új államban a legmagasabb közjogi és politikai méltóságokat közvetlenül a népből jött emberek foglalták el és töltötték be, akiknek a néppel való kapcsolata egyszerű és természetes volt és közvetlen maradt. Masaryk egy uradalmi kovács fia, Benes egy zsellérnek a fia, akinek testvérei még odahaza a faluban élnek, miniszterek, miniszteriális tisztviselők, tábornokok, a legnagyobb politikai pártok vezérei mind a nép gyermekei, az első generáció a népből, amelyet polgári élet és szemlélet nem puhított úrrá néhány generáción keresztül. Az úr és paraszt megkülönböztetése, amit a magyarság olyan drágán fizetett meg, a cseheknél ismeretlen. Ez a nép szemléletében és életstílusában egységes. Az osztályok {hiarcca, ami az állam gazdasági struktúrája miatt kétségtelenül jelen van, nem olyan vészes, mint egyebütt. Az egész nép reális szemléletű, igénytelen életű és szervezésre hajlamos. Azóta, hogy a csehszlovákiai magyar ifjúság ezt először tapasztalta, immár tizenöt év is eltelt. Ma már látjuk, *hogy a demokráciát a^ cseh nép nem tudta más nemzetiségek számára is megfelelően értelmezni* s hogy ennek veszedelmes következményei lettek, a győzelmi mámor és a hatalmi pozíció elragadták ezt a népet. Megláttuk azt is, hogy erényei mellett milyen hibái vannak s hogy erényei a változott körülmények között hogyan válnak hátrányára, — de akkor a magyar fiatalság rengeteget tanult tőle s mivel húsz év óta is

csak ellenfélként állhat vele szemben, megállapíthatjuk, hogy saját ismeretlen erejét kibontván, ellenfelének munkamódszereit is felhasználja.

A történelem iskolába küldte ezt a generációt s az iskola helyül Prágát jelölte ki. Innét jól lehetett látni Európát, Közép-Európát pedig egészen közlről is Magyarországot egész plasztikusan. Nem fenyegetett veszedelem, hogy a könyvekben tanult bölcsesség a valóságban hasznavehetetlen lesz. Magyar történelmet és szelentörténetet azután könyvékiből tanult. Boldog örömmel fedezte fel a könyvek hasábjain életének és célkitűzéseinek régen, de mindig friss aktualitással megfogalmazott igazolását. Megtalálta a magyar történelem hozzávető fonalát.

Széchenyi koldusaiból embereket, a magyarságból európai népet esinálni; erős, öntudatos, gazdag magyar nép, amely a sorsát önmaga intézi: ez a cél. Húsz évvel a bukás után a Csehszlovákiában élő új magyar polgárság és a fiatalság egységes abban, hogy ezért a célért a saját posztján minden áldozatot és munkát el kel vállalnia).

Mielőtt azonban röviden megvizsgálánk, hogy milyenek a munkalehetőségek, egy pillantást kell vetnünk az új magyar polgári réteg egyéni összetételére, mert ennek a további fejlődés kialakulásában nagy jelentősége van.

*

Az egész kisebbségi húsz év alatt *a középiskolai és a főiskolás magyar ifjak a kispolgári, paraszti és munkásrétegek gyermekeiből rekrutálódtak.* E megállapítás alól olyan elenyészően csekély a kivétel, hogy általános szabálynak lehet elfogadni. Az arisztokrácia, a földbirtokosok s nagypolgárság gyermekeiket külföldön taníttatják. Ezek a rétegek valahogy nem vállalták a kisebbségi sorsot, a kisebbségi munkát, gyermekeiket sem óhajtották e helyzet megismerésére nevelni és e helyzetben munkavállalásra készíteni. Ennek az lett a következménye, hogy a magyarok az iskolákon homogén ifjúságot alkottak, mert mind szegények voltak. Egy-két kivétel akadt minden időben, de ezek például a főiskolás közéletben sohasem szerepeltek s nem is tartoztak bele a magyar diákközösségbe.

Így a népi szellemiség könnyen és egységesen alakulhatott ki a magyar fiatal értelmiségben. Az is természetes, hogy az új értelmiség viselkedésében is más lett. *A zsentriskedés ismeretlen s ugyancsak az a pöz is, amit valaki az úri mivoltára való hivatkozással szokott fölvenni. Beszéde természetes lett s társadalmi osztály- vagy személymajmolástól mentes.* Közvetlen kapcsolatát a néppel sem külsőleg, sem lélemben nem vesztette el. Önmagán belül egységes maradt s egy népével is. Nem emelték ki és nem emelték föl és nem is lehetett hová mennie. Mindezekén túl azonban legfontosabb, hogy az új polgárság szinte teljes egészében elvesztette

minden érintkezését az arisztokráciával, a földbirtokososztállyal s általában a gazdagokkal. Igaz, ez a réteg nálunk nagyon kicsi, de ez a kis réteg ma a kisebbségi magyarság életében igen nagy szerepet játszik. A közélet minden vonalán ma ez a réteg dominál s vele az új polgárságnak sem személyi, sem társadalmi érintkezése nincsen. A magyar kisebbségi életen ma végighúzódik egy szakadék, amelynek az egyik oldalán vannak a magyar intézmények a régi elemekkel s az említettek vezetése alatt, a másik oldalon pedig: az új magyar polgárság, amely a magyar életben való lehetőségeit keresi. *A szakadék áthidalására most történnek a kísérletek.* Az intézményekbe itt-ott bekerül a fiatal értelmiség egy-egy tagja. Jelentősége azonban nem olyan, hogy az új népi, polgári elemeket magával vihetne. Valami egységes nagy megmozdulásra lesz szükség, hogy a polgárság aktivizálása révén maga a magyar nép töltse meg valóságos életével a magyar szervezeteket s elindulhasson a népi élet fölemelése, kiteljesülése. *A magyar név megszervezése és felemelése csak ennek az új polgárságnak az elitje által s ezen keresztül lehetséges.* Mozgalmaknak ma csak ez tud olyan szellemi tartalmat adni, amely megmozgassa a tömegeket s a polgárság munkára kész elemeit csak ez tudja a munkába bevezetni. Ez az egységesen megmozdult népi polgárság tudja csak a népet fölemelni és vezetni. Ez 'az elit eddig külön utakon járt, forrott és érett. A kisebbségi magyarság szellemtörténetét alakította. Kiépítette annak idején az összes csehszlovák egyetemi városban a főiskolás szervezetet, megteremtette a főiskolások országos szövetségét, rendezte a híres és mindig országos eseményt jelentő diákkongresszusokat, irodalmi estéket rendezett és magyarországi írók turnéját, a Sarlót teremtette s később a Magyar Munkaközösséget, a Közművelődési Testületek kiépítésénél ott volt és a községi könyvtárak ügye a szívügye volt, megcsinálta a Tavaszi Parlamentet, s a koraszülött Kisebbségi Társaságot, az Új Szellemben kihirdetett egy bátor és az idők szellemének megfelelő szellemi állásfoglalást. De még mindig kívül áll azon, amit hivatalos magyar közéletnek neveznek. Pedig mia már egységesen jelentkezik munkára a meglévő magyar keretekben.

Az érvényesülés nagyon nehezen megy. *Először jelentkezik a magyar történelem folyamán a polgárság, mint öntudatos népi polgárság, azzal a céllal, hogy pontosan kidolgozott program alapján munkát vállaljon már nem az állam, hanem a nép megszervezése érdekében.* Kisebbségi sorban, nehéz történelmi fordulóban, történik mindez. A miami kisebbségi közélet vezetőinek egyrésze megérti és támogatja a programot, a másik része értelmetlenül megy el mellette. A kérdés akut stádiumba jutott, s hogy milyen lesz a megoldása, ez nemcsak a kisebbségi magyarság, de minden bizonynyal a magyar nép egyik létkérdése: a magyar népi erők egy nemzeti kiteljesedés szolgálatában forrnak-e ki, vagy elvesznek, hogy ebben a történelmi, népi nekifeszülésben megint alul maradjon a magyarság.

Bolya Lajos.

A parasztság

Az állami statisztikai hivatal adatai szerint Csehszlovákiában az 1930-as népszámláláskor 691.923 magyar élt, ezek közül Szlovákiában 373.783, Kárpátalján 67.000 foglalkozik östermeléssel.¹ *Az összmagyarság 64%-a tehát földből él.* Elég, ha erre az arányszámra egy pillantást vetünk, hogy tisztában legyünk a parasztrétegnek az egész magyarság életét érintő fontosságával. Jelentőségében azonban még csak nyer ez a szám, ha tudjuk, hogy a magyar nyelvterületen helyenként a magyar népesség 75—80%-a foglalkozik östermeléssel. Ezekután érthető, hogy az államfordulat óta a legnagyobb változás, amely a csekszlovákiai magyarságot érte, tulajdonképpen *a földbirtokreform volt.*

A földbirtokreform hatalmas magyar tömegeket érintett. Érintette elsősorban azokat, akiknek birtokát fölosztották s azokat, akik ennek következtében kenyerüket veszítették. — A birtokosok közül számbelileg keveset érintett a földosztás, — a magyar történelmi osztály nagybirtokos tagjait, — annál több mezőgazdasági munkás és cseléd vált kenyértelemmé a földbirtokreform révén. Vagy 4.500—5.000 állandó gazdasági alkalmazott (gazdatiszt, ispán, gazda, kocsis, béres, tehenes, cseléd stb.) és mintegy 45—50.000 magyar földmunkás veszítette el állását, mikor a nagybirtokok megszűntek. Ez a hatalmas szám még ijesztőbb lesz, ha számolunk a munkájukat veszítették családtagjaival is, mert akkor e számok háromszorosát vehetjük. A mezőgazdasági tisztviselők és munkások legnagyobb-részt munka nélkül maradtak s a cselédek és [munkások — különösen a Csallóközből — tömegesen keresték fel a közeli nagyobb városokat: Pozsonyt és Komáromot s e városok munkanélküli tömegeit szaporították. Másik részük Szlovákia keleti felében állandóan vándorol, munkát keres és koldul, s csak ritkán tud időről-időre elhelyezkedni, Volt idő, amikor vasút- és útépitkezéseknél alkalmazták őket, ma azonban már az állami munkákhoz magyar vidéken is inkább távolról hoznak csehszlovák munkásokat. Az a kevés pedig, aki munkát kap, szintén csak ideig-óráig nyer alkalmazást, mert hogy a huzamosabb alkalmazás törvényes jogokhoz ne juttassa őket, néhányhónapi munka után többnyire hosszabb időre »szabadságolják« e szerencsétleneket. — Hogy a földbirtokreform következtében oly sok magyar vált kenyértelemmé, annak részben magunk vagyunk

¹ A szlovákiai östermelők közül 53.143 önálló mező- és erdőgazda. Ezeknek családtagjai 210.000 lelket jelentenek. Továbbá 110.000 a mezőgazdasági alkalmazottak száma. Ebből 19.000 gazdasági munkás, 40.000 napszámos, 1200 háztartási cseléd, 441 a gazdasági hivatalnok és 48.000 a mezőgazdasági alkalmazottak családtagjainak a száma. A kárpátaljai 67.000 magyar östermelő közül 10.236 önálló gazda. A családtagok száma 40.000, míg a: mezőgazdaságnál alkalmazottak száma 10.000, éhből 3000 gazdasági munkás 6000 napszámos, 250 háztartási cseléd, 97 gazdasági hivatalnok és 9300 a mezőgazdasági alkalmazottak családtagjainak a száma. (V. ö. A statisztika tükrében e. cikkünket.)

okai. A földosztás idején az itteni magyar politikai felfogás ugyanis helytelennek tartotta, hogy a magyarság a földigénylők közt legyen. Ma már tudjuk, hogy ez a magatartás nem volt helyes, de az akkori állásfoglalás viszont lélektanilag sokban magyarázható.

A földbirtokreformnak a magyarságra nézve mégis volt néhány előnyösebb következménye. Így az egyik, hogy a Pozsonyt elöntő magyar munkanélküliek a város magyarságának a számát emelték, vagy a másik, hogy az esetleg elköltöző idegen telepesek földjét magyar parasztok vették meg, akik földállományukat így végül mégis csak növelték, ami nem következett volna be még ilyen kerülő úton sem, ha a nagybirtok érintetlen marad. Más lett volna a helyzet természetesen, ha a háború előtt a magyarság hajtja végre a földbirtokreformot...

A földbirtokreform azonban nemcsak azoknak a magyaroknak volt kárára, akiket (mint a földjüktől megfosztott földbirtokosokat, vagy állásukat veszített gazdasági alkalmazottakat) közvetlenül ért, de kárára volt az itteni egész magyar etnikumnak is. — Hantos László kitűnő fiatal közgazdászunk írja a földbirtokreformról: Csehszlovákiában összesen 1730 földbirtokot sajátítottak ki 3,963.658 hektárnyi terjedelemben, ennek 40%-a, tehát 1,614.658 hektár (944 birtok) Szlovákia és Kárpátalja területére esett. Szlovákia magyarlakta területein összesen 130.280 hektár területű földbirtokot (nagy részt szántóföldet) sajátítottak ki. Ebből magyar igénylők csupán 26.863 hektárt, vagyis alig 20%-ot kaptak és ebből is 6736 hektárt mint bérletet. 103.417 hektárnyi földbirtokot más nemzetiségűek kaptak magyar nyelvterületen, *tehát a magyar területen felosztott földbirtokoknak több mint 80%-a idegen kézre került.* Ha 17%-os szlovákiai számarányunknak megfelelően részesültünk volna a földreform földosztásában, akkor Szlovákiában és Kárpátalján összesen 274.487 hektár terület illett volna meg bennünket a kisajátított 1.614.658 hektár földterületből. Ha pedig csupán a magyar nyelvterületen vesszük az általános szlovákiai arányt, akkor is 40.803 hektár illett volna meg bennünket a 26.863 helyett. Ha a földreform célja ugyanaz lett volna, mint a történelmi országokban, tehát a belső telepítés, azaz a birtoktesten vagy közvetlen közelében élő földművesek között osztották volna fel a kisajátított földet, akkor a magyarságot a magyar nyelvterületen kisajátított 130.280 hektárnyi összes kisajátított szántóföld illette volna meg. *Szlovákiában azonban 94 új kolónia létesült, tehát nálunk külső telepítés folyt, a 94 új kolónia közül 64, tehát a kolóniák hétharmada a magyarság testébe ékelődött.* 2271 idegen telepes közül 1746, vagyis 77% került magyarlakta területre, ami néprajzi térképünket erősen befolyásolja. — A földreform másik hiányossága magyar szempontból az, hogy a magyar vidéken a nincsteléneknek aránytalanul kevesebb földet juttattak, mint ahogy ez a történelmi országokban történt és

² Az Új Élet 1937 októberi számában.

amint arra nálunk is szükség lett volna. A statisztikai hivatal az 1932. évben kiadott földstatisztikai adatai szerint az országban a kisebb parcellatulajdonosok a lefoglalt terület 72% -át kapták átlagosan ugyanakkor, amikor például a Csallóközben csak *a felosztott föld 20'12%-a került kisémberek kezébe. A többi megint középbirtokká vált új tulajdonosok, a maradékbirtokosok kezében.* A földreform során még 151.000 hektárnyi szántóföld nem került felosztásra. Ez még vagy állami kezelésben van, vagy bérbe van adva. Nemrég már szó volt arról, hogy sor kerül a földreform revíziójára és a fel nem osztott területek felosztására és így még van reményünk arra, ha sok nem is, hogy a szlovákiai magyarság kárpótlást kap ebből, részben a múltban elszenvedett óriási veszteségéért.

A földbirtokreformnak azonban még más káros hatása is van. *Sok legelő került parcellázásra s ennek következtében az állatállományban is változás állt be.* Machnyik Andor, a kiváló agrár- és szociálpolitikai szakértő szerint³ az egyoldalú, szinte túlzásba vitt gabonatermelés az utolsó időszakban mind nagyobb területeket foglalt el, míg a mezőgazdasági termelés biztos menetét kedvezően befolyásoló szántóföldi szálastakarmánytermelés, a rét- és legelőterületekhez hasonlóan, nagymértékű visszafejlődést mutat. Így a csallóközi feldarabolt mezőgazdasági nagyüzemekben oly hirtelenül felszállt növénytermelési belterjességgel szemben az állatállománynak úgy számra, mint minőségre nézve nagyfokú süllyedése képezi üzemtani szempontból a csehszlovák földbirtokreform egyik legsúlyosabb, nagykarú következményét. Machnyik adatai szerint a Csallóközben az 1910. évi állapothoz viszonyítva 1930-ban 100 hektár szántóföldre vonatkoztatva a lovak száma 13'56%-kal emelkedett, a sertések száma 1815 százalékkal és a kecskék száma 86% -kai. Ezzel szemben a juhok száma csökkent 68.14%-kal s a szarvasmarháké 10.17%-kal, ami a Csallóköz egész területére abszolút számokban 8282 darabot jelent. A szarvasmarhaállomány csökkenése maga után vonja a mezőgazdasági üzem megrendülését, ami azután az egész termelés visszafejlődését idézi elő. A mezőgazdasági termelés visszaesése pedig végeredményben a földművelők és velük az egész nép anyagi, testi, szellemi és erkölcsi romlását és pusztulását vonja maga után.

A csehszlovákiai magyar paraszt helyzetét súlyosbítja az a tény, hogy a kisbirtoktípusok, amelyek a magyar parasztság kezén vannak (tehát a 10 hektáron aluli kisbirtokok, amelyek különben Szlovákia birtokállományának 80%-át képezik) *nagymértékben eladósodottak.* Parasztságunknak mintegy 70%-a van eladósodva s az eladósodottság foka 80%-ig is felmegy, mert a földeket hektáronként 2.000—10.000 koronáig is megterhelték. *Így a magyar gazdáknak körülbelül csak 15%-a adósságmentes és 15%-ának van megtakarított pénze vagy bankbetéje.* — Az eladósodottságnak az általános kelet-

³ Dr. Machnyik Andor: Csallóköz, Komárom 1935. A szerző kiadása.

középeurópai okokon kívül egyéb okai is vannak. *Az egyik az, hogy a magyar gazda tengeritermelésen kívül elsősorban gabonatermeléssel foglalkozik.* A dohány-, cukorrépa- és paprikatermelés szigorúan kontingentálva van a magyar vidékeken s a kontingensek kiadásánál nem egyszer politikai szempontok érvényesülnek. Ezenkívül a bortermelés a boradó magasságának következtében nem jövedelmező. — Mindehhez még hozzá kell tennünk, hogy a magyar gazdatársadalom a kormány részéről nem részesedik aránylagos támogatásban. A magyar gazda e támogatás hiányában terményeit nem tudja gyárilag feldolgozni. A magyarlakta részeken továbbá nagyon kevés meliorizációs munka folyik: alagsövezés, csatornázás, folyószabályozás csak elvétve teszi könnyebbé a magyar gazda életét. — *Az eladósodottság másik oka az, hogy a magyar gazdatársadalom a gazdasági konjunktúra ideje alatt beruházkodott,* s ami akkor nagyon könnyen ment, kölcsönöket is felvett. Házat épített, mezőgazdasági gépeket vásárolt. Az 1930-ban bekövetkezett gazdasági krízis idején aztán, amikor a gazdasági terményárak és az állatarak lezuhantak, a gazdatársadalom nemhogy adósságát nem tudta törleszteni, de még kamatait és adóját sem tudta megfizetni. — A gazdatársadalom eladósodottsága olyan katasztrofális méreteket öltött, hogy a kormány is igyekezett a gazdákon segíteni s kiadta az 1936. évi április 1-én kelt 76-os számú kormányrendeletet, amely a mezőgazdasági kényszeregyességről szól. Hibája azonban ennek a rendeletnek, hogy csakis olyan birtok eshetik kényszeregyesség alá, amely 80%-ig adósodott el. További hibája, hogy a kiegyezéshez a hitelezők többségének a hozzájárulását írja elő. A kényszeregyességek technikai lebonyolítása is nagyon nehézkes, mert kevés szakbíró és szakreferens intézi a kényszeregyességek ügyeit. — A magyar gazdák közül különben — talán tájékozatlanságuk miatt — sokan még a rendeletben rejlő lehetőségeket sem használták ki. — A gazdák helyzetén a *gabonamonopólium* is keveset változtatott, mert igaz ugyan, hogy a gabonamonopólium megvédi a gazdákat a gabonaszpekulációval szemben, óriási hibája viszont, hogy rendelkezésére a szlovákiai gabonának is a prágai fuvarparitáshoz kell alkalmazkodnia.

A földreform több oldalon érzékenyen érintette a magyar földműveseket. Veszteség érte már őket a földek szétosztásánál, ahol egyrészt hatalmas tömegek lettek munkanélkülivé, másrészt kevesebbet kaptak, mint amennyi megillette volna őket. Kellő állami támogatásban nem részesülnek, a földosztás következtében csökkent állatállományuk s hanyatlott; földjük termőképessége. A telepítéssel végül pedig nagy területek összefüggő magyar etnikuma bomlott meg. Ha azt vizsgáljuk ezután, hogy a magyarság súlyos helyzetében miként igyekezett megtartani életét, hogyan igyekezett egyesült erővel megerősíteni állásait, elsősorban azt kell megvizsgálnunk, *hogy mit tett a szövetkezés terén, mert a szövetkezeti tömörülés a leghatásosabb védekezés a gazdasági alapot veszélyeztető erőkkkel szemben.*

Ha a csehszlovákiai magyarság helyzetével foglalkozunk, mindig határvonalat kell húznunk a nyugati és a keleti magyarság között. Nyugaton közel egymáshoz több város fekszik, ezek egymással kapcsolatban vannak s intelligenciájuk a magyarság közéletében inkább vesz részt, mint keleten. Nyugaton éppen ezért előrehaladottabb a magyarság szervezettsége s a szövetkezeti eszme is jobban tudott tért hódítani. Míg nyugaton, a *galántai Hanza* körzetében majdnem minden magyar faluban van legalábbis fogyasztási szövetkezet, addig keleten még alig épült ki a szövetkezeti hálózat. A 310 magyar szövetkezet közül 180 a Hanzánál szerzi be áruszükségletét.⁴ Kár, hogy a Hanza eddig csak fogyasztási szövetkezéssel foglalkozott, s hogy az értékesítő szövetkezeti mazgalmat anég nem építette ki. Sajnálhatjuk még, hogy nem terjed kelet felé. — *A keleti* magyar szövetkezetek a NUPOD (Nákupná Centrála Pótra vnych Drustiev — Fogyasztási Szövetkezetek Bevásárlási Központja) pozsonyi áruközpointhoz tartoznak. Hitelszövetkezeteink száma 150-re tehető. Fejlődésüket megakadályozta a 44/933. számú törvény, amely megtiltotta a pénzüintézetek szervezését. Van ezenkívül 6 szeszfőző-, 12 tej- és 15 más, különböző típusú szövetkezetünk. — Volt még egy földbérlo szövetkezetünk is, ez azonban megszűnt. — *Kárpátalján* mintegy 70 magyar szövetkezet van, amelyek az ungvári ellenörző és áruellátó központhoz tartoznak. — A szövetkezetek kiépülésének az objektív okokon kívül akadálya az is, hogy társadalmunk nincsen előkészítve a szövetkezésre. A szövetkezeti eszme csak úgy terjedhet, ha akadnak hivatásos szakemberek, vagy kiváló faluvezetők — akár az értelmiség, akár a gazdatársadalom köréből, — akik a népet meg tudják nyerni a szövetkezésnek, s támogatással, tanácsokkal segítségükre vannak. Nyugaton a Hanza körzetében a szövetkezet szakemberei könnyítik meg a szövetkezést. Kelet felé viszont a véletlenre van bízva a szövetkezés ügye, hogy van-e a faluban tanító, vagy más, szervezésre és vezetésre képes ember, aki a szövetkezést előmozdítja és vezeti.

Népünk gazdasági állapota nagy mértékben függ a gazdák mezőgazdasági szakképzettségétől is. A szakkiképzés szerveit két csoportba oszthatjuk. Az első csoportba tartoznak a gazdasági szakiskolák, a második csoportba pedig a gazdasági egyesületek. — *Az iskolai* szakoktatás helyzete a következő: Magyar nyelvű szakoktatást két intézetben nyerhet népünk, és pedig a komáromi kétéves állami csehszlovák földművesiskola és a rimaszombati egyéves állami csehszlovák mezőgazdasági szakiskola magyar nyelvű tagozatain. Komáromban két osztályban évente 40—50, Rimaszombatban egy osztályban évente 30—40 magyar gazdaifjú nyer alsófokú gazdasági szakoktatást. — De vegyük figyelembe, hogy míg 3,354.965 csehszlovák nemzetiségű földműves 205 mezőgazdasági iskolával bír s így 16.365 csehszlovák nemzetiségű főimívelőre jut egy szakiskola, továbbá,

⁴ A szövetkezetekre vonatkozólag v. ö. »A gazdasági életünk húsz éve« c. fejezetünket. 80. oldal.

hogy míg a németeknek 52 szakiskolája van, vagyis 14.314 német földművesre jut egy mezőgazdasági szakiskola, ugyanakkor 440.000 csehszlovákiai magyar földművesnek csak két iskolája van, vagyis *220.000 magyar földművesre mindössze egy iskola jut!* A népiskolák mellett a 920/75. számú törvény szerint államsegélyes továbbképző tanfolyamok is szervezhetők. Szlovákiában és Kárpátalján összesen 60—65-re lenne igényünk, ehelyett azonban jelenleg csak 31 ilyen tanfolyamunk van. A megszervezés útjába két akadály áll. Az egyik, hogy a falusi nép nem ismeri ezeknek az iskoláknak, illetve tanfolyamoknak a hasznát s így felállítását nem is kezdeményezi; a másik ok, hogy nincs elég szakoktatónk. A mezőgazdasági szakokat a tanítók ugyanis csakis külön tanfolyamok elvégzésével nyert képesítés birtokában taníthatják s a tanfolyam elvégzése a tanítókra súlyos terheket ró.

Ilyen körülmények mellett *a gazdasági egyesületekre* hárul a feladat, hogy népünk mezőgazdasági műveltségét ápolják s az érdeklődést a szakiskolák iránt felkeltsék. Gazdasági egyesületünk — tájrészek szerint — nyolc van. Ezek: a Nyugatszlovákiai Gazdasági Egyesület Galánta székhellyel, a Nyitravölgyi G. E. Érsekújvár, a Garamvölgyi G. E. Léva, a Középszlovákiai G. E. Losonc, a Sajóvölgyi G. E. Tornaija, a Csallóközi G. E. Dunaszerdahely, a Bódvavölgyi G. E. Szqpsi és végül a Bodrogközi G. E. Királyhelmecek székhellyel alakultak meg s az egész magyarlakta vidéket behálózzák s egységes központi igazgatással működnek. Az egyesületeknek mintegy 7000 tagjuk van s lapjuk a havonta 24 oldalon megjelenő *Gazdák Lapja*. Az egyesületeik vidékenként kéthetes tanfolyamokat rendeznek. Egy-egy egyesület telenként 10—12 tanfolyamot, a nyolc, tehát összesen 80—90 tanfolyamot rendez. Egy tanfolyam résztvevőinek számát 30-ra tehetjük, így télen át 2400—2700 fiatal gazda nyerhet kiképzést.

A csehszlovákiai magyar népművelő egyesületek, természetesen, kapcsolatot tartanak fenn a gazdasági egyesületekkel s egymást támogatva végzik munkájukat. Nyugaton és Gömörben a gazdasági egyesületek már eddig is szép munkát végeztek, keleten azonban ezek is csak lassan bontakoznak ki. A gazdatársadalom egyesületei közé sorolhatjuk még a méhész-, gyümölcstermelő- és bortermező egyesületeket is, amelyeknek szervezetei lassan-lassan 9 magyar nyelvterületet mégis csak behálózzák.

A magyar parasztságot lelkének mélyén nyugvó ősi népi tartalma teszi magyarra s már pusztá létével, *öntudatlan* magyarságával a nemzet egyik pillére. De azt, ami a magyar parasztot magyarrá teszi, a nemzet sztatikai tartalmának nevezhetjük. Olyan az, mint az el nem mozdítható termékeny föld. Nélküle semmi sincs. A nemzet életének mindennapi, dinamikus megnyilatkozásaiban viszont csak akkor van valóban jelentősége az alsó réteg kincseinek,

ha azok *tudatosak*. Sajnos, az öntudatosan magyar parasztnak száma nem túl magas és annál többen vannak azok, akikbe csak a magyarság sztatikai jeleit találjuk meg. A magyar paraszt azért nem bír nemzeti öntudattal, mert nincs nemzeti műveltsége, nincs történelmi tudata. A háborúelőtti népoktatás se adta meg népünknek a történelmi tudatot, még történelmi tudást sem adott. Van ugyan történelmünknek néhány kedvenc alakja, ezeket őrzi, tiszteli és szereti a falusi nép is: ilyenek Hunyady János, Mátyás király, Rákóczi és Kossuth, de ezek a nagyok sem jelentenek mást a nép előtt, mint legendás, nagyszerű hősöket, akik nem különböznek meséik csodás alakjaitól. De ha a magyar nemzet történetét ösmerné is a magyar paraszt, vájjon saját történetét ismerné-e s vájjon közelebb vonná-e nemzetéhez az a tudat, hogy ő évszázadokon keresztül a nemzetből kidaszított jogtalan pária volt.

Van ugyan lelkesedés népünkben, amit a nemzeti öntudattal könnyű összetéveszteni és ami sokszor hozott már össze tömegeket a magyar ügy mellé, de az még nem nemzeti öntudat, ami lelkesítő szónoklatok hallatára bennük kél és megmozgatja őket. Érzelmi hullámzások¹ azok csupán s nem alkalmasak arra, hogy kitartó, közös cselekvésre ösztökéljenek. Politikai megnyilatkozásnál sokszor tömegeket állít az érzelmi fellángolás a magyar felfogás mellé, de tudjuk azt is, hogy például egy falu népének a fele beiratkozott az agrárpártba, vagy a kommunisták közé (éppen a leggazdagabbak) csak azért, mert összekülönbözvén valamin a pappal, nem akartak tovább ahhoz a párthoz tartozni, amelyhez a pap is tartozik. S nemcsak a *politika* tudja ellentétes táborokra bontani a magyar népet; a *felekezeti* egyenetlenség is sok esetben képes háttérbe szorítani a nemzeti szempontot, hogy a viszálykodás legyen úrrá az összetartozás tudata helyett. A példák azt mutatják, hogy népünk nemzeti öntudata, sajnos, fejletlen. De nem is lehet nemzeti öntudata. Mert műveletlen, útját megtalálni nem tudó egyedek halmaza, nincsen szerve, amelyben vágya, akarata megnyilvánulhatna, nincsen olyan! közület sem, amelyben magát otthon érezhetné. Innen van az is, hogy a magyarság pártját oly könnyen ott hagyta. Népünknek nemzeti öntudatot kell adni. Népművelő szervekre és népművelő szakemberekre van szükségünk.

Sajnos, az iskola nem tölti be ezt a népművelő szerepet. Tapasztalatok szerint, különösen a középiskolai és főiskolai oktatás mai szelleméből nem sok haszon hárul a falura: előttünk van számos példa, hogy az értelmiségi pályákra kikerült paraszti származású egyének, mihelyst kiművelődtek, eltávolodtak a falutól, nemcsak fizikailag, de — lelkileg és szellemileg. Rejtegetik származásukat és a falu népével többnyire meg is tagadják a közösséget. De különben is a szorosan vett földműves társadalom soraiból aránylag nagyon kevesen mennek értelmiségi pályára. A csehszlovákiai magyar nemzetiségű népiskolások, középiskolások és főiskolások közül mintegy kilencven százalék a népiskolákat látogatta. Ez a

szám azt mutatja, hogy faluról kevesen mennek intellektuális pályára. Az égetően szükséges népművelésnek tehát *az iskolán kívül* kell elérnie a magyar nép széles rétegeit.

Az egyik ilyen népművelő a *Szlovákiai Katolikus Ifjúsági Egyesület (SzKIE)*, amely a Katolikus Actio szervezete. Egyházmegyei és járási moderátorságok vezetésével folyik a SzKIE munkája. Külön férfi és női szakosztályai vannak. 1937-ben 223 fiú- és 99 leányszervezete, összesen tehát 322 helyi csoportja volt a SzKIE-nek 225 községben. Tagjainak létszáma póttagokkal együtt 12.512. A SzKIE magyar kultúrmunkája a katolikus magyar ifjúság körében elsőrendű fontosságú. Munkája jól átgondolt terv szerint folyik s valláserkölcsi nevelése mellett a magyar nemzeti műveltség terjesztője. A szlovákiai és kárpátaljai magyarság Összefogó, nagy kultúrszervei pedig a *Szlovákiai Magyar Kultur Egylet (SzMKE)* és a *Podkarpatskaruszi Magyar Kultur Egylet (PRMKEJ)*. A SzMKE-nek ezidő szerint 182 helyi csoportja van, tehát az összes számbajöhető helységeknek mintegy 25 százalékában alakult meg. A PRMKE-nek 56 helyi csoportja van.⁵ A SzMKE és PRMKE a magyar életben egyedülálló működést fejtenek ki s valóban a falusi magyarság egyesületei. A helyi szervezetek élén sok esetben gazdák állnak s az egyesületi életbe az egész falusi társadalmat bevonják. Tapasztalatunk¹ szerint ifjúsági magyar népünk könnyen bevonható kultúregyesületeink munkájába, mert műveletlensége mellett telítve van tudásvágygal. Olvas, tanul s áldozatot is hoz egyesületéért. Az egyesületek hatását már érezzük. Sok olyan falunk van, amelyben a népművelő munka évek óta szünetelt, a népet nem tartotta össze semmi s most a SzMKE-ben és a PRMKE-ben együtt vannak a falu öregjei és fiataljai egyaránt.

Törekvésünk, hogy a parasztságban rejlő sok képességet kibontakozásra bírjuk. A falusi élet sokoldalúsága a parasztot amúgy is beállítja a dinamikus életbe. A községi képviselőtestületek, az úrbéres közösségek, a presbitériumok, iskolaszékek, a falusi közmunkák, mind a falu népének közéleti tevékenységét kívánják, s gyakran akad soraikban olyan férfi, aki önálló utakon indul el: szövetkezetet, kultúregyesületet alakít s azt vezeti, szervez, könyvel, üzletet köt, s emellett ott van minden faluban az önállóan meliorizáló, házépítő, állatszакértő és orvosló, mesterkedő parasztemberek egész sora. Őket kell továbbképezni és megfelelő szervezetekben munkába állítani, mindegyiket a saját falujában, hogy a helyzetet ismerő, otthonukban élő emberek irányításával, bévülről induljon meg az átalakító folyamat.

Csak így építhetjük ki az új szellemű magyar értelmiséggel karöltve közművelődési, gazdasági és társadalmi szervezeteinket, amelyek a magyar nép szellemi, gazdasági és politikai érvényesükét mozdítják majd elő, s a különszakadt parasztokat parasztsággá, a népet pedig öntudatos nemzetté emelik.

Haltenberger Ince.

^B A SzMKE-re és PEMKE-re vonatkozólag v. ö. »Kulturális szervezkedésünk története« című cikkünket. 93. oldal.

VII. AZ ÚJ NEMZEDÉK

A főiskolások

Mindenki, aki a csehszlovákiai magyar főiskolások problémájához hozzányúl, *mozgalmaikat* szedi elő. Pedig e mozgalmak nem egyedüli tényezői azoknak a változásoknak, amelyeken a csehszlovákiai magyar fiatalság keresztülment. Sokkal inkább járulnak hozzá lelkük alakulásához *egyetemi városaik* körülményei, értve ez alatt az illető város szociális, gazdasági, kulturális és erkölcsi viszonyait. A három egyetemi város: Prága, Brünn és Pozsony között mélyreható különbségek vannak. Prága teljesen cseh mentalitású, kultúrájú és erkölcsű város, Brünnben erősebben érezteti hatásait a német vidéki város, Pozsonyban a város régi magyar szelleme viaskodik az új, előretörő szlovák szellemmel. A három város hatása meglátszik a bennük művelődő magyar főiskolásokon is. Egészen más a Pozsonyban diákoskodó magyar fiatal magatartása, szórakozása, erkölcsi felfogása, mint a prágai magyar főiskolásé, ismét más a brünnié. Bármennyire is erős az egyetemi városok hatása, nem tudja eltüntetni azokat a nyomokat, melyeket magyar főiskolásainkon *szülőföldjük* hagyott. Más a csallóközi magyar fiatal, aki a komáromi bencés gimnáziumban, vagy a pozsonyi magyar gimnáziumban tanult, más a mátyusföldi, aki Érsekújvárra utazgatott, mint bejáró diák, más az ipolymenti, aki Ipolyságon gimnázistáskodott, ugyanúgy meg lehet ismerni a rimaszombati és losonci palóc gólyát az egyetemen, mint a kassait vagy a Beregszászot tanuló kárpátaljai magyart. A táji különbségeket még tarkábbá színezi az egyes főiskolások *osztályhelyzete, vallási hovatartozása*. Mindezeket a különbségként ható tényezőket nem tárgyalják azok a cikkek és tanulmányok, mélyek a csehszlovákiai magyar főiskolásokkal foglalkoznak, pedig mint említettük, mindezek az átlag magyar főiskolásra sokkal inkább hatnak, mint a sokat tárgyalt mozgalmak. Később rátérünk, miért.

Döntő befolyást gyakorolt es gyakorol végül fiatal értelmiségünk életében a csehszlovákiai magyar *középiszkolai nevelés szelleme*. E tényező oly fontos, hogy részletesebben kell vele foglalkozni. Fentebb felsoroltam azokat a helyeket, ahol magyar középiskola van. E nyolc város gimnáziumaiban nevelkedik a csehszlovákiai magyar intelligencia. Szellemük helyenként más, azonban egyben megegyez-

nek: a hivatalos csehszlovák történelem- és földrajzszemléletet szügerálják tanulóikba. A csehszlovák szellem hatása döntő középiskoláinkban. Hatása a fiatal magyarra a következőkben foglalható össze: 1. Csehszlovák állampolgároknak érzik magukat. 2. Megszakad a kapcsolatuk a magyar történelemmel, Svatopluk és Árpád, Mátyás és Podébrád egy tömegbe keverednek bennük. 3. Megszakad a földrajzi közösségtudat az anyaország magyarságával. Magyarország külföld. 4. Kialakul a másodrendűségi tudat bennük. A magyar történelemmel csak az irodalomtörténeten keresztül tartják a kapcsolatot. Innen van, hogy a csehszlovákiai magyar fiatalság magyarságszemlélete literális gyökerű és tartalmú. Sokkal többet mondunk neki, ha Petőfivel példázódunk, mintha Kossuthal.

Meg kell még említenünk a *szülői társadalom* álláspontját a köztársasággal szemben, mely nem csekély hatással van közép- és főiskolás diákságunk lelki alakulására. Ebben az álláspontban jelentékeny változásokat észlelhettünk a húsz év alatt. Az első 7—8 évben sokkal inkább volt ellenzéki a csehszlovák államisággal szemben, mint az utolsó 10—12 évben. Azért tartjuk ezt fontosnak megjegyezni, mert a főiskolás mozgalmak kialakulásában is szerepe van ennek a ténynek. Az első félévtized magyar társadalmá romantikusan nemzeti, mereven ellenzéki, a múlt felé fordul, azt bálványozza, a fiatalstól méginkább megköveteli, hogy ne merje kritizálni. Az 1920 és 25 között középiskoláskodó magyar fiatalokban ez a két ellentétes irányú szellem: az iskoláé és a szülőké, hihetetlen feszültséget idézett elő. Itt a magyarázata, hogy miért indult oly hévvel és oly útra 1925-ben a magyar főiskolásság egy része. Ez a feszültség röpi ki újukra azokat, akik akkor hagyják el a középiskola padjait. Ez a magyarázata annak is, hogy *a csehszlovákiai magyar főiskolás mozgalmakat 1925-tel kezdik tárgyalni*. Valójában már 1919-ben jelentkezik a szlovákiai magyar fiatalság. A keresztényszocialista diákság kezdeményezésére országos szervezkedés indul ki Kassáról, csakhamar szervezeteket alakítva Pozsonyban, Eperjesen stb.¹ A pozsonyi szervezet tagjai alakítják meg a brünni Corviniát. Tőle függetlenül alakul meg Prágában a Magyar Egyetemi Kör 1921-ben. Ez utóbbi azonban csakhamar megszűnik. 1925-ig a Corvinia² az egyetlen magyar főiskolás egyesület az egyetemi városokban. Az említett országos szervezkedés is eltűnik nyomtalanul. Ennek a szervezetnek is, mint a Corviniának megvan a maga bőseges és terjedelmes programja. Nagyjából ugyanaz, amit elismételtek később főiskolásaink (minden nagyobb diákrendezvényen, kongresszuson, alakuló és évzáró közgyűléseken: dolgozni a kultúr-intézményeken, gazdasági szervezeteket alakítani, iskolákat fejleszteni és népművelést folytatni.

Nem a programm választja el tehát az 1925 előtti és utáni diák-

¹ Az 1925 előtti diákmozgalmakról beszámol a »Jövő« e. lap. 1932.

² Bővebb adatok: A Corvinia tíz éve 1919—1929. Riegele László. 1929. Brünn.

szervezkedéseket, *hanem a szellem*. (A programm úgysem valósult meg még eddig egyetlen diákszervezetben sem, bármennyire is azzal a hangulattal tárgyalták az alakuló gyűléseken, hogy egy év alatt akarják megváltani, egyetemi tanulmányaik mellett, a magyar nemzetet.) Tehát a szellemben volt különbség. Mert más volt a Corvinia, mely az alakulás heve után csendes munkát folytatott, hogy ébren tartsa a nemzeti öntudatot tagjaiban és ha romantikus módon is, kapcsolatot teremtsen a magyar diákok és a németek, esztek, bolgárok között. Formáiban is »bursch«-egyesület jellege volt és van máig is, kenyerespajtás tagjait tölgycserrendre osztva fel. Tagjainak szemlélete ugyanaz, mint a magyar társadalomé: polgári és romantikus.

Egészen mások azok a főiskolások, akik 1925 körül kerülnek a prágai egyetemekre. Természetesen csak az öntudatosabbak. Az átlagfiatal gondolkodás, szándékok és problémák nélkül megy fel, gondolkodás nélkül veti alá magát Prága hatásainak. E hatásokból nagyobbára az alantast, a primitívet ragadják meg. A város kultúréletébe nem kapcsolódnak bele kellő mértékben, inkább hat rájuk a hétköznapi, mint a kulturális szellem. Első időkben divatos volt a szabadszerelem, nem egyszer pajtásházassággal is találkozunk részint a nagyváros, részint az egyetemien tanuló külföldi zsidó diákok hatása alatt. Vajmi keveset hallani a húszas évek prágai magyar főiskolásaitól színházi, irodalmi, társadalmi kérdésekről.

A magyar diákok első találkozóhelye Prágában *a magyar menza*. Ezen kívül csak magánérintkezésben találkoznak. A szervezkedés két ponton indul el. Megalakul *Szent-György Kör* névvel a prágai magyar főiskolás cserkészek köre, pár hónapra rá a *Magyar Akadémikusok Keresztény Köre*³ (MAKK). A kör alapítói kezdettől fogva országos szervezetnek szánták kezdeményezésüket.⁴ Törekvéseiket felkarolta a szövetkezett ellenzéki pártok prágai központi irodája és a Prágai Magyar Hírlap. Hatalmas propagandát indítanak, melyben *általában* a magyar diákság segélyezéséről, támogatásáról beszélnek. Propagandájukban kialakítanak egy frazeológiát, melynek aztán súlyos következményei lesznek.

A Szent-György Kör-ben gyűlt össze néhány fiatalember, akikre teljesen ráillik az a lelki kép, amit a középiskolák hatásánál vázolunk. Telve feszültségekkel kerülnek fel az egyetemre. Alapérzésük, hogy el kell intézni a problémákat, mely-eket sorsuk körülményei vetettek eléjük. Probléma lett a magyarság sorsa, tartalma. Meg kell oldani a magyarság fennmaradásának nagy rejtélyét. Szabadulni kell egy nagy tehetetlenségérettől, mely minden gondolkodó csehszlovákiai magyart gyötör. Át kell alakítani a társadalmat, új

³ Történetét lásd: A Prágai M. A. Köre Évkönyve 1931—32. Szerk.: Orbán László, 1931. Kassa.

⁴ V. ö.: Kulturális szervezkedésünk története c. cikkünket. 93. oldal.

intelligenciát kell kitermelni. Egyelőre cserkész keretekben dolgoznak, de a kör első gyűléseinek jegyzőkönyveiből látni, hogy *társadalomátalakító szándékaik vannak. Nem úgy, mint az előző évek diákjai, akik be akartak kapcsolódni a társadalomba, s annak »hasznos tagjai akartak lenni«*. A Szent-György Kör fiataljai kezdettől fogva *kívülről* szemlélik a magyar társadalmat, reformatori öntudattal, melyért aszkéta életet vállaltak. Mint emberek nemcsak kifogástalanok, hanem sokszor tiszteletreméltóan nagyszerűek. Sajnos, kezdettől fogva abban a hibában vannak, amit a Prágai Magyar Hírlap propagandájával kapcsolatban említettünk: *általánosítanak*. Egyszerre akarják az egész magyar társadalmat megváltoztatni, maguk mindig tömegek nevében beszélnek. Kezdetből fogva csorbult tárgyilagossággal indulnak. Pedig rengeteget dolgoznak, először a prágai MAKK-ban, melynek ők adnak programot és lendületet a szervezkedésében, amivel nagyban elősegítették, hogy a prágai kezdeményezés országos szervezkedéssé fejlődjék. Tényleg gyors iramban alakul meg Brünnben, majd Pozsonyban a Magyar Akadémikusok Keresztény Köre. A brünni MAKK a Corviniával párhuzamban dolgozik. A Corvinia a német műegyetem hallgatóit szervezi meg, a MAKK a többi főiskolákét. A nyári szünetben megindul a vakációs programmá vidéki diákegyesületek szervezése. Léván alakul az első vidéki magyar főiskolás egyesület. Követi Érsekújvár, Ipolyság, Rimaszombat, Rozsnyó, Kassa. A sort csak 1929-ben zárta be Eperjes, Losonc és Komárom.⁵

Kezdetben legalább is *kívülről* teljes az összhang a diákság és a társadalom, illetve annak vezetői között. A Szent-György Kör-i fiatalok kívülállása sem tudatos, maguk sem gondolnak még arra, hogy ebből a *kívülállásból belső ellenzékiesség legyen*. A Szent-György Kör összefoglalja a vidékenként egységes program nélküli magyar középiskolás cserkészteret s 1926 július havában megrendezik az első csapatközi táborot Liptószentiván közelében. Megkezdik a harcot az önálló magyar cserkészterért. Mikor nem boldogulnak a cseh vezetőkkel, egyenesen Baden Powellhoz fordulnak, aminek eredményeképp a kanderstegi nemzetközi cserkészkonferencia biztosítja a magyar cserkészteret önállóságát. (Amit teljesen azóta sem értek el cserkészzeink.) A főiskolás szervezkedés is teljessé válik. 1926 szeptemberében Léván megtartják a főiskolás egyesületek első kongresszusukat, ahol kimondják, a *Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetsége* megalakulását. Megindul a diáksegélyakció, aminek révén hamarosan 45.000 koronát gyűjtenek össze. Ezzel megvetik alapját a társadalmi menza-mozgalomnak. A szerencsés időben kezdett szervezkedés nyomán három feladatot kellett volna megoldani, hogy valóban hatalmas eredményű mozgalom váljék a kezdeményezésből. 1. A gondolkozó és öntudatos fiatalok feszültségét megfelelően levezetni; 2. az öntudatlan átlagdiákságot fel kellett volna rázni, annak

⁵ A CÁMASz kialakulásának a krónikájáról bővebben: Magyar Diák Szemle I. évf. 1. sz. 26—28. II. évf. 1. sz. 110—111.

új életstílust diktálni; 3. hogy pedig a két feladatot megoldhassa a magyar társadalom, olyan személyiséget kellett volna állítani a diákmozgalmak élére, aki vezére és irányítója lett volna a fiatalságnak, függetlenül, tapasztaltan vállalta volna a harcot a fiatalokért és velük szemben. Ha akad ebben az időben közéleti súllyal bíró ember, aki a diákság élére tud állni, ma már hatalmas eredményekről számolhatnánk be, amelyek a fiatal mozgalom gyümölcsei volnának. *Vezető azonban nem akadt.* A diákságnak ugyan egyre hangoztatták a publicisták, költők, hogy neki kell meghozni az újarcú magyar nemzedéket, de a fiatalság magányosan tapogatózott.

A Szent-György Körből indul ki az az átértékelési folyamat, melyben a fiatalság új utak, új gondolatok felé fordul. Előkészület, tudományos fogalmak és eszközök nélkül vágnak neki, hogy kibogozzák a kisebbségi SOTS értelmét, annak minden belső és külső vonatkozásában. Befelé meg kellett oldani a magyar társadalmi tagozódás kérdését, felelni kellett, mennyit ér a magyar társadalmi tagozódás a magyar jövő szempontjából. Meg kellett oldani a kérdést, mely kényszerítő erővel tolakodott eléjük: az adott nemzetközi körülmények között fennmaradhat-e a magyar kisebbség. A társadalmi tagozódás értékelése és vizsgálódása vezeti el a kör fiatalságát a parasztság problémájához, aminek eredménye a kör *népi orientációja*. Megfelelő irányítás híján a kisebbség nemzetközi helyzetének latolgatása a *Páneurópa* ideája felé sodorja a kör vezető gárdáját. A Szent György Kör és a prágai MAKK vezetősége azonos lévén, a parasztorientáció és a Páneurópa-kérdés belekerül a diák-közvéleménybe. A lévai kongresszus határozata nyomán a három egyetemi város körei magyar szabadegyetemet rendeznek, melyen az említett kérdéseket felvetik és tárgyalják. A Szent György Kör a maga néprajongását beleviszi a középiskolás cserkészmozgalmába is, annak lapján, a *Mi Lapunkon* keresztül. Elindítják a regös-vándorlásokat, paraszt-cserkészcsapatokat szerveznek, felfokozzák a közép- és a főiskolás diákság értékes részében az etnográfiai érdeklődést.

Csak szükség lett volna az erőskezű vezetőre, aki a fiatalokat vezetni tudja. Ezt maguk a fiatalok is érezték, mert keresik az ideálokat és a vezéreket, Adyt, Szabó Dezsőt, Móricz Zsigmondot, Bartókot, Kodályt vallják eszményeiknek és szellemi vezércsillagaiknak. Csillagaikkal szorosabb kapcsolatokat is keresnek. A CsMASz 1927 tavaszán Móricz Zsigmondot előadó-körútra hívja. Móricz útja hatása alatt Magyarországon úgy ír a szlovákiai fiatalokról, mint történelmi hivatású nagy nemzedékről. A csehszlovákiai magyar társadalom azonban kevésbé érti meg őket. Ekkor áldoz legtöbbet ugyan a diáksegélyezésre, azonban egyre hevesebb kifakadások hangzanak el a Szent-György Kóristák internacionalizmusa ellen. A Páneurópa-gondolatot magyarázzák nemzetköziségnek. Ez az első *tragikus félreértés a fiatalok és az idősebb generáció között*. A fiatalok a Páneurópa-ideálban nemzeteket megnyomorító országhatárok és nemzetközi ellentétek kiküszöbölését keresték. Páneurópa, a magyar

nemzet szabadságát és boldogulását jelentette számukra. A vita egész éven át forr az ábrándos gondolat körül, heves veszekedésekben robbanva ki. Csak a CsMASz rimaszombati kongresszusán csitul el a vita. A Páneurópa-gondolat hívei meghátrálnak, másodrendű, intellektuális kérdésnek minősítve a problémát. De a magyarság sorsán a jelen körülmények között csak a magyar önvédelmi munka javíthat. Annál hevesebben követelik a fiatalság *demokratikus nevelését* s állásfoglalását az új magyar irodalom és művészet mellett. Itt ütközik ki a szlovenszkói magyar középiskola másik *húsa* a társadalom és *élet szemlélet* irodalmi tartalma és színezete. Az irodalmi állásfoglalás egyúttal társadalmi és politikai állásfoglalás is.

A rimaszombati kongresszus után éles kifakadások hangzanak el az idősebb generáció részéről, hogy a Szent-György Kör probléma-felvetéseivel eltávolodást idéz elő a csehszlovákiai és az anyaországbéli magyar fiatalság között. Másrészről a Szent-György Kör-i fiatalok se titkolták el kifogásaikat a magyarországi egyetemi hallgatóság javarészeinek viselkedése és felfogása ellen. Közlebbbről a brünni Kazinczy-emléktábla leleplezésén ismerkedtek meg a magyarországi diákvezérek egy részével. E találkozón látszott meg mekkora gondolkozásbeli különbség van a két fiatalság között. A Szent-György Kör-i fiatalokban, az úgynevezett »haladóknak« egyre erősebb *az ellenszenv a konzervatív magyar társadalmi felfogással szemben*. Magatartásuk egyre inkább ellenzéki a magyar történelmi és közeposztállyal szemben. Hirdetik, hogy ezek eljátszották szerepüket; új, öntudatos paraszt- és iparososztálynak kell átvenni a vezető szerepet a nemzet életében, összeköttetésbe lépnek a Bartha Miklós Társaság körül csoportosuló magyarországi fiatalokkal. Együtt rendezik meg az emlékezetes Ady-ünnepet Pesten. Ezek után a vádak, hogy fiataljaink elszeparálják magukat a magyarországi fiatalságtól, megszűnnek és a haladó szellemű fiatalok tábora növekedik. Az ellentétek elcsitulása azonban csak látszólagos. A Szent-György Kör vezető gárdájának szűk a főiskolás cserkészkeret. A körön belül forr a fogalmak átértékelése. Új tartalmat és értelmet kap nemzet, osztály, nép. A fogalmak átalakulása végkép megnehezíti a megértést később fiatalok és idősebbek között, mert jóformán új nyelv alakul ki.

A társadalom áldozott, de nem akart reformátor lenni. Diáksegély-akció nyomán 150.000 koronát gyűjtenek össze, megalakítják a brünni, pozsonyi menzákat, a diáklányok számára otthonok alakulnak. *A menzák* maguk már kezdettől fogva félreértésekre adnak alkalmat. A fiatalok egyrésze azt kívánja, hogy a menzákat a diákság kezelje. A társadalmi akciót vezető politikusok hallani sem akartak róla, ami elkeseredést okozott az említett fiatalok között, s egyre messzebbre távolította el őket a társadalmi vezetőkől.

Mindezek a szerencsétlen félreértések csak negatívumok, bármennyire is hatottak. A fiatalság úgynevezett haladó része azon-

ban sokkal öntudatosabb és önállóbb volt, hogysen ezek irányították volna. Tovább keres. Természetesen világnézeti keresésről van szó, hiszen munkát nem tud kifejteni, nem tud hatni elfogadott társadalmi szervezeteken keresztül. Világnézetükben egyre inkább központi problémává válik *a szociális kérdés*. Szemléletük megtelik szociológiai fogalmakkal. A gombaszögi táborban proklamálják a cserkészlet szociális megújulásának szükségességét, kiadják első röpiratukat, a *Vetés-t*⁶ megindítják a *Sarló* mozgalmát. »Vetés«, »Sarló« a népi orientáció jelképei. A Sarló mozgalmát azért alakították, hogy a CsMASz-t és a MAKK-okat, mint diákérdekvédelmi szervezeteiket ne kavarja fel vita, senki ne szenvedjen bennük rövidséget elvei miatt, hanem minden világnézetű diákot fogjanak össze. A Sarló kezdetben távol állott a marxizmustól. Mozgalom volt, amelynek célja: a társadalom köztudatába vinni: a »nép a megújulás és a megmaradás alapja«.⁷ Munkába kívánnak állani, előbb azonban tudományostan akarnak felkészülni. Az 1928-as kassai CsMASzri kongresszus hatásuk alatt elhatározza, hogy az iskolai év folyamán az egyes egyetemi városokban tudományos szemináriumokat állít fel. A határozat meg is valósult, de eredményre nem vezetett. Megalakultak a *szemináriumok*, de nem folyt bennük olyan munka, mely tényleg előkészítette volna a diákok nagyobb tömegeit komoly kisebbségi munkára. A pozsonyi szemináriumokat a Sarlósok vezették, akik Prágából nagy számban iratkoztak át a pozsonyi egyetemre, hogy közelebb legyenek a szlovákiai magyar társadalomhoz és annak problémáihoz. Eredményt azonban nem tudtak elérni, mert csakhamar heves és nyílt harc indult meg ellenük. A pozsonyi Sarló tagjai Komáromban bemutatkozó estet akarnak rendezni, amit a komáromi vezetőkörök megakadályoznak. Nyílt hírlapi támadások kerekednek az ügyből. A Sarlóra kiveti hálóját az aktivista politikai tábor és igyekeznek elmergesíteni a vitát» A mozgalom vezető tagjai már nyíltan szocialistáknak vallják magukat. Résztvesznek a pozsonyi egyetemen szervezett Népszövetségi Főiskolás Liga alakításában. Működésük nem tetszik a fiatalok egy részének sem. A két tábor közötti ellentétek 1929 júniusában rendezett brünni országos diákankéten robbantak ki. Az ankét elnökei igyekeznek békíteni, a vita azonban oly heves, hogy egyik-másik fiatal könnyezik.

A Sarló dolgozni és tapasztalni akar, mert érzi és vallja is, hogy programja, amit nagy vonalakban épített ki, csak tapogatózás. *Küldöttséget menesztenek az egyik párt vezetőjéhez és kéri, hogy kapcsolódhassanak be a pártnak a munkájába, amelyen keresztül legtöbbet végezhetnek és tapasztalhatnak. Keserű csalódást okozott, hogy elutasították őket.* A brünni ankét után nyílt harcba keverednek! Grosschmid Géza szenátorral, aki nemrég mint a

⁶ Vetés öt számban jelent meg.

⁷ A Sarló programja a Vetés harmadik számában jelent meg.

brünni ankét elnöke, még békítette őket. A Sarló ugyanis résztvett a haladó cseh diákok és egyetemi tanárok mozgalmának, az Étiéké Hnutí (Az erkölcs mozgalma) konferenciáján,⁸ hogy ott vitát kényszerítsen fei a kisebbségi kérdéstről. A vita folyamán a cseh diákok a kisebbségi jogok mellett foglaltak állást, de a Sarlósoknak szögezték a kérdést, *hogy mi a véleményük a revízióról*. A felelet: a történelmi osztályok revíziós elképzeléseit nem pártolják, mert annak nem célja a magyar nép jogait és életlehetőségeit biztosítani, de természetesnek tartják az etnográfiai revizionizmust, a nép természetes vonzódását testvéreikhez. Mikor a Vetésen keresztül a vita ismertté vált, Grosschmid szenátor *nemzettagadással vádolja* miatta a Sarlósokat. A szakadás ezzel teljes lesz. A Sarlósok kiszorulnak; a cserkészletből, a Mi Lapunk megszűnik és új cserkészlap indul Táborúz néven a komáromi bencések szerkesztésében. Az 1929-es érsekújvári kongresszuson megegyeznek igyekeznek békíteni és békülni az ellenfelek. Kongresszusi határozatban kimondják, hogy a CsMASz és annak minden szerve diákerdekvédelmi alakulat, tehát ideológiai egyesületek nem lehetnek tagjai. A CsMASz azonban tagjai világnéztére nem kíván befolyást gyakorolni, míg az a tudományosság útjáról le nem csúszik. Megindítják az első kimondottan főiskolai lapot, hogy a felmerülő gondolatokat ott tisztázzák. Az egység látszólag teljes. A Sarlóban ellentétek mutatkoznak. Egy rész kedvesztve visszavonul, a másik része kiválik, hogy új mozgalmat indítson, a harmadik Balogh Edgár vezérletével, mint maga mondja: »súlyos és végsőkéig feszített munka« közben »állandó ellentétes mozgásban a tények és a teória között«, eljut a marxizmusig.⁹

Az 1930-as losonci diákkongresszuson a CsMASz vezetését nem világnézeti embereik veszik át. Ettől kezdve a hivatalos diákegyesületekből egyre inkább kiszorulnak! a világnézeti csoportok és mozgalmak. A Sarló megmaradt csoportja szociográfiai vándorlásokat, falujárásokat rendez, többé-kevésbé már marxista szellemben. Az 1931-es pozsonyi kongresszusukon már teljes a marxista problematika és frazeológia. Kongresszusi kiadványuk (A Sarló jegyében) alcíme: *Az új arcú magyaroktól a magyar szocialistáikig*. A magyarság sorsán érzett aggodás, keresés vitte őket a tudományos marxizmusig, majd a kommunista pártig. Azonban akkor is vallják, hogy feladatuk *magyar szellemű szocialista intelligenciát nevelni, szemben a zsidó baloldali internacionalizmusával és a Lévái Frontaval (a cseh baloldali fronttal) szembeni*. A marxizmus számukra nem jelent nemzettagadást, éppen ellenkezőleg: rajta keresztül vélik elintézhetőnek a magyarság nagy (kérdéseit. Az államhatár, fegyverkezés, a burzsoázia érdeke. A marxista osztálytalan világ-

⁸ Lásd a Vetés 4-ik számát.

⁹ Lásd: Sarló jegy ebem. Pozsony, 1932.

¹⁰ Lásd: »Jövő« c. ifjúsági lapban a Sarló beszámolóját.

államban a proletariátus uralma eltünteti mind e tényezőket, úgy, hogy magától értetődő lesz a magyar kultúra fejlődése is.

A Sarló teljes bomlása akkor indul meg, mikor a pozsonyi csoport be akart lépni a kommunista pártba. A prágai Sarló-csoport a tervet hevesen ellenezte: továbbra is diákmozgalom kívánt maradni. A pozsonyi Sarló mégis véghezvitte szándékát. Ott azonban ugyanolyan reformtervekkel lépett elő, mint a konzervatív magyar társadalommal szemben. Bizonyos függetlenséget akart magának biztosítani, melynek révén kritikát gyakorolhat a pártban. Terveik csődbe jutottak, mert a kommunista illetékesek nyíltan és brutálisan szemükbe vágta, hogy nekik nem intellektuelekre, hanem plakátkihordókra van szükségük. A Sarló végleg felbomlik, vezére, Balogh Edgár, szimbolikusan elhagyja Szlovenszkót. A diákegyesületekben teljes a világnézeti káosz. Ellenszenvessé válik a diákság javarésze előtt minden világnézet, mindenki gyanússá válik, aki gondolkodik. A szemináriumok működnek, de nagyobbára dilettáns munka folyik bennük. A MAKK-ok vezetőségeit mindenütt a nem világnézeti emberek ragadják magukhoz.

A káoszból több mozgalom indul. A katolikus főiskolásság szervezkedése: a *prohásztkás mozgalom* és a *Magyar Munkaközösség*. A prohásztkás mozgalom 1929-ben indul ki Prágából. Ugyanakkor hallat magáról a protestáns diákszervezkedés erősebben a *Baráti Szó* című lap körül. A prohásztkásokat heves támadások érik útjukban. Rossz néven veszik, hogy nem marad a mozgalom hitbuzgalmi egyesület, hanem egységes, átfogó világgépet teremt magának, szociális és nemzeti problémákat vet fel. Csakhamar társadalmi és nemzeti reformok vágya fűti. Egyetemes érvényű katolikus elveket kell megvalósítani az adott szlovákiai körülmények között. Emiatt éri a MAKK-ok és a Munkaközösség részéről a vád, hogy kisajátít magának olyan problémákat, melyekhez semmi köze. Ugyanúgy *félreértik*, mint a legtöbb diákmozgalmat. Tudniillik a mozgalom a harmónia törvénye alapján nyúl a magyar kérdésekhez: azaz a társadalmi élet, a kultúrmunka alaptörvényének vallja, hogy az egyes szervek ne egyeduralomra törjenek!, hanem a harmóniát és ta lehetőség szerinti együttműködést keressék. A támadások arra készítetik, hogy a maga álláspontját minél tisztábban és pontosabban fogalmazza meg. Évi kongresszusokon határozza meg a maguk munkatörvényeit és elveit. Magát a közéleti katolicizmust és annak megjelenési formáit is kritikus szemmel vizsgálja. Hosszú viták eredményeképp az érsekújvári kongresszuson¹¹ fogalmazzák meg a mozgalom világnézeti alapelveit: a szellem elsőbbsége az anyag

¹¹ Az érsekújvári Kongresszus határozatait lásd: Új Élet, 1933 szept.—okt. számában.

felett, béke és megértés keresése a társadalmi életben, egészséges vagyoneelosztás, a nemzetek békítése Közép-Európában.

A *Munkaközösség* »absztrakt radikalizmus«-nak nevezte ezt az ideológiai tisztázódást náluk. Elutasító álláspontját az magyarázza, hogy a Sarlónál kiábrándult a világnézeti harcokból.¹² »Értékesebb ma már a magyar kisebbségnek, ha egy statisztikai kiadványt, szociális szellemű szövetkezetet nyer, mintha a leglogikusabb, legszebb átfogó munka rendszerét állapítja meg, de az élőszóban és papíron megfeneklik.« Az ideológia-nélküliséget azonban revízióknak kell. A Munkaközösség kezdetben azt hirdeti, hogy (mindegy, milyen a világnézete valakinek. Mindenkiel együtt akarnak dolgozni, aki magyar munkát végez. Később átfogó magyar ideológiáról beszélnek. Határozottan nemzeti alapra helyezkedik a mozgalom és megtagad minden közösséget minden kozmopolitizmussal. Főérdeme, hogy kezdi hirdetni és valóra is váltani az aprómunka elvét. — A mozgalomnak két csoportja van: Pozsonyban és Prágában. Munkát a pozsonyi csoport végez. Tényleg elindít, határozott kisebbségi munkástílust alakít ki néhány emberben. Azonban nem sokáig működik. A két csoport között ellentétek támadnak, az újabb indulás is megbukik.

A mozgalmi élet a *CsMASz-ban* is aláhanyatlak. Jellemző, hogy a szokásos CsMASz-kongresszusokat sem rendezik meg néhány évig. A reformszellemű fiatalok lassan kikerülnek az egyetemekről, eltűnnek a magyar vagy a szlovák társadalomban. Indul ugyan ismét egy mozgalom: Széchenyi-reformmozgalom névvel, azonban rövidesen megszűnik ez is. Az új évfolyamoktól az egyetem egyre nagyobb teljesítményeket kíván. Prágában például egy jogász második állami vizsgájára *napi tízórai tanulással nyolc-tíz hónapig készül*, ha zökkenő nélkül akar átjutni. A gazdasági válság érezteti hatását. Mindenki siet tanulni, mert nincs pénz, hogy sokat tartózkodjanak fent az egyetemi városokban. A komolyabb diákságot a vizsgák vonják el a művelődéstől. A város alig érdekli őket. A diákéletben nem egy helyen komolytalan egyének kezébe kerül egy-egy egyesület vezetése.

Az általános letargiában csak a *prohásztkás mozgalom* dolgozik és fejlődik országos szervezetté. Befejezi a maga világnézetének kiépítését. Lapjában, az *Új Élet-ben*, szemináriumaiiban neveli munkás gárdáját. Megkezdte a munkástáborok rendezését. A munkástáborokban nyaranként két-három hétre közös sátorban együtt pihentet, dolgoztat diákokot, hivatalnokot, főként munkást. A munkástáborok célja: megismerés, pihenés, azonkívül megtanulni az osztálykülönbségek áthidalását. Okulnak a prohásztkások a Sarló és a Munkaközösség példájából, lassan és óvatosan, de annál szívósabban mennek a maguk célja felé: minél több képzett, európai nivójú munkást adni a magyar társadalomnak.

¹² A Magyar Munkaközösségről részletesebben: Duka Zólyomi Norbert cikket a Magyar írás I. évfolyamában.

Az egyetemi fiatalság többi része nem hallat magáról. Mintha nem volnának problémáik. *A régi nemzedék* hallatja szavát a csöndben. Az elhelyezkedés, úgyahogy, megtörtént; újból gyülekeznek, hogy az egyetemen kezdett önukat folytassa. Az új mozdulások az új politikai és eszmei áramlatok hatása alatt indulnak. Jellemző, hogy a nemzedék most sem tud nagyobb lélekzetű kezdeményezésbe vágni. Sikertelen próbálkozások jelzik útját továbbra is.

Rimaszombatban jelentkezik először az életbe kikerült reformfiatalság. Érdekes, hogy a konzervatívabb része jelentkezik szólásra. Megrendezik az úgynevezett rimaszombati diétát. Seregszemle akar ez lenni, ahol más szemmel mérnék fel a teendőket. Két jellemző tünete van a diétának: nem tud szabadulni a világnézettől, erős kritikát gyakorol a pártok és a meglévő kulturális szervek felett. A diétán jelentkező fiatalság lapot is indít *Egyenes Úton* címmel, amely azonban pár szám után megszűnik.

Az elhelyezkedett fiatalok azon része, amelyik a Sarlóban indult annak idején, *Kisebbségi Társaság* néven alakít egyesületet. Innen indul ki a másik kezdeményezés, mely közös munkára akarja bírni a különböző világnézeti csoportokat, anélkül, hogy ezeknek fel kellene adniok álláspontjukat. Találkozóra hívja össze a kulturális és ifjúsági egyesületeket, hogy megbeszéljék azokat a feladatokat, amelyekben minden magyarnak együtt kell szerintük dolgozni, jobb és baloldalinak egyaránt. Az első ankét, a »*Tavaszi parlament*« tényleg összehozza a különböző csoportokat, bizonyos emelkedett szellemű megértést teremt. Az ankét után azonban nem következik komolyabb munka a megértés elmélyítéséért. A következő találkozáson csak a baloldali egyesületek jelennek meg, így ez a próbálkozás is eredménytelenül végződik. Úgy látszik, a kisebbségi reformnemzedék még mindig nem jutott el oda, hogy a maga új életszemléletét érvényesíteni tudja a kisebbségi életben.

A társadalom közönyösen szemléli a fiatalok megmozdulásait. Az egyetemi ifjúság nagy része sem lelkesedik azokért a gondolatokért, amik felmerültek az előző évek (mozgalmaiban). A CsMASz újra megmozdul, kongresszusokat rendeznek, szemináriumuk működnek, azokon újra elmondják a régi programokat, a programok azonban erőtlenül, ígéret nélkül hullanak a közönybe. Hiányzik a régi lelkesedés, a régi várakozás. Az új generáció más, mint a régi, más a szelleme, azonban *nem találta meg a maga, úbját, a maga hangját*. Az új világnézeti diákalakulatok: mint a prágai baloldali *Táncsics-kör*, a pozsonyi liberális *Eötvös-kör* sem találnak nagy visszhangra, nem tudnak túljutni helyi indulásaikon szervezeteiken. Az elmúlt évben a CsMASz érdekes kezdeményezést indított el, az úgynevezett nyári szellemi táborozásokat. Céljuk intelligenciaképzés és kultúrmunkások nevelése. Ha megfelelő vezetés alá kerül, ki lehet belőle alakítani a régen szükséges nyári egyetem intézményét. Azért szükséges ez különösen most, mert a jelenlegi egyetemi fiatalság újfajta vezetést, irányítást és tanítást vár, *más*, realisabb munkát

óhajt. Nincs bennük az a reformátori kezdeményező erő, mely annyira sajátja az előző nemzedéknek. Többet tanulnak, talán íjebb munkásai lesznek a kisebbségi élet hétköznapijainak, de kevesebb bennük az; önállóság-, mozgalmakban nem hisznek annyira, sokkal komolyabb hatást vált ki náluk egy-egy szakszerűen megrendezett kurzus. Gondolkodásra készítő jelenség az új generáció *érdektelensége a mozgalmakkal szemben*. Nem lehet kimagyarázni azzal, hogy sokkal többet kíván tőlük az egyetem; azzal sem, hogy szociális helyzetük letöri érdeklődésüket, azzal sem, amit emlegetnek: hogy a gyengébb kvalitású, életerejű háborús évjáratok vannak jelenleg az egyetemeken. Természetes, mindezek a körülmények hozzájárulnak az érdektelenséghez, azonban a legmélyebb ok, hogy a nemzet átalakulását, új erők támadását nem a mozgalmak hozhatják meg, mert ezek, bármily jószándékok szülöttei is, nem pótolják az egyetem hiányát. Nagyon kevés azok száma, akik egyetemen kívül tudnak végezni tudományos munkát. *A mozgalmakat a dilettantizmus és a frázis öli meg*, nem a politikai és egyéb intrikák.

A csehszlovákiai magyarság jövője szempontjából eddig nem jelentettek többet a felsorolt mozgalmak, minthogy néhány mozgalmi embert neveltek ki. Széles rétegeket nem alakítottak át, még a mozgalom résztvevőinek magyar öntudatát sem tudták úgy megerősíteni, hogy később el ne vesszenek a magyarság számára, ha körülményeik nemzeti szempontból kedvezőtlen helyzetbe sodorják őket. Gyakran még a volt diákvezérekről is azt kell hallanunk, hogy nem mernek magyarul beszélni hivataluk miatt. Intelligenciánk rohamosan fogy. Az ifjúság nagy problémája éppen a tervszerű elhelyezkedés volna a megfelelő és a nemzet jövője szempontjából szükséges pályákon. De amiközben nemzetmentésről beszélnek, teljesen véletlen és tervszerűtlen a pályaválasztásuk. Nem beszélünk arról, hogy a magyar főiskolások az összes köztársaságbeli egyetemi hallgatók *3.1%-át teszik ki, noha a nemzetiségi kulcs szerint 5.5%-ot kellene kitenniük*. Az egyes pályákon sem helyezkednek el okszerűen. A túlszűfolt tanári szak mellett megdöbbenően kevés a közgazdasági és kereskedelmi szak hallgatója. Tudtommal három magyar hallgatója van pl. a brünni gazdasági főiskolának.

Hiába beszélt az előző generáció annyit a »valóságról«, gyöngye a magyar fiatalság valóságok iránti érzéke. Fiatalságunk el tud helyezkedni, de nem tudja megvalósítani terveit, amit annyit hangoztatott az egyetemen. Mély, a társadalmunk szerkezetét átalakító változásokra van szükség, hogy jövőnket biztosítsuk. A kívánt biztosabb jövőbe vezető utat egyelőre nem látjuk. Egyelőre csak annyit tudunk, hogy mozgalmak, reménykedések, optimista hírlapi cikkek és szónoklatok mellett fiatalságunkat és vele együtt az egész csehszlovákiai magyar nemzetrészt a körülmények — ellenállás nélkül — sodorják az ismeretlen jövő felé.

Sinkó Ferenc.

A Sarló története

A csehszlovákiai magyar fiatalság szellemi mozgalmainak elfogulatlan mérlegeléséhez elkerülhetetlenül szükséges, hogy legalább nagy vonalakban ismerjük ezeknek a mozgalmiaknak társadalmi hátterét, azt a kusza és zilált társadalmi képletet, amely valódi szülőanyja volt a fiatalok valamennyi kezdeményezésének. Az államfordulat utáni években egy meddő és tehetetlen marazmus bénította meg az itteni magyarság lelki erejét. A nagy földrengés hatása itt még tetemesebb mértékben nyilvánult meg, mint a rokonsorsú Erdélyben, ahol az ösztökélőbb tradíció tudat és a kompaktabb magyarság erőérzése a helyzettel való gyorsabb leszámolás lehetőségét teremtették meg. A középosztály, amely a háború előtt a kultúrahordozó réteg szerepét töltötte be, számban és erőben megfogyatkozva, a pusztaság létfenntartás szintjére korlátozta minden erő kifejtését. A történelmi létformájának tengelyéből kilendített magyar értelmiségi réteg nem rendelkezett elég vitalitással ahhoz hogy kisebbségi sorsának történelmi feladatait átérezze egy olyan korban, amidőn ezek a feladatok inkább homályos sejtéseknek számíthatnaik. Makacs ragaszkodás fejlődött ki a jobb középosztály köreiben, ragaszkodás a letűnt kor szilárd történelmi és kulturális eszményeihez, az eltemetett, csak emlékekben ható életforma ízlés-ideáljaihoz. Az alkotmányjogok által biztosított szabadság (és a *háborús zsidóságból feléledő magyar lélek első erőteljesebb megnyilvánulásai egyaránt terra incognita maradtak az idősebb korosztály előtt*). Az államhatalom hatásával és erejével szemben egyetlen hathatós eszköznek a passzív rezisztencia mutatkozott. Fontos ezt szem előtt tartani, mivel a néhány év múlva nagy lendülettel meginduló ifjúsági mozgalom nem csehszlovák részről, de éppen a magyar apák részéről találkozunk ellenállással. A vidéki városok fiataljai a baden-poweli alapokon megszervezett cserkészlet nevelési elveit szívják magukba. A prágai Szent György Kör a főiskolás cserkészlet alapjait rakja le s egyben megteremti azt a mozgalmat, amely ezután a legtöbb vitatott társadalmi mozgalma lesz a csehszlovákiai magyarságnak. Mint hamarosan kiderült, a baden-poweli cserkészlet inkább csak az ürügyet szolgáltatotta egy olyan mozgalom elindulásához, amely élményeinek gyökereivel hamarosan a magyar fundus legszélesebb rétegeibe ágazódott szét. Azok a fiúk, akik odahaza gyermekségük elementáris erejű élményét egy szomorúan megbénult magyar dzsentri vagy hivatalnoki sors pusztulásában szereztek, de akikben az élet akarásának, továbbépítésének vágya erősebb volt minden meditációnál, csak természetes, hogy érdeklődésük egész hevével csaptak le azokra a jelenségekre, amelyek az új magyar kérdés lehetőségét sejtették velük.

Ilyen jelenségnek mutatkozott a megújított modern magyar irodalom, az Ady—Móricz—Szabó Dezső által a magyar kultúr-

életbe szivattyúzott új *magyar népiesség*. A Szent-György Kör 1927-ben Pozsonyban rendezett kongresszusa körlevélben fordult a magyar diáksághoz, amelyben a modern magyar irodalom, főként Ady Endre, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső műveinek szeretetére hívta¹ fel a csehszlovákiai magyar fiatalokat. Ez a felhívás a fiatalok jóérzésénél már nyitott kapukat döngetett; a modern magyar irodalom rövid néhány év alatt a fiatalság életfelfogásának legfőbb irányítója lett.

A magyar népi élet konkrét problémáinak speciális »szlovenszkói« beidegződése a fiatalság lírai hevületén, patetikus ellágyulásain és megszállott, felhőkbe rontó titanizmusán keresztül történt. S mert a megbolygatott képzelőerő szívesen szimbolizál, a csehszlovákiai képzelőerő rövidesen úgy lobogott fel ennek az ifjúságnak! a szemében, mint egy mithikus életeszme, mint helyzetének, sorsának és vágyainak magasztos szentsége, mint egy »*Kisebbségi Géniusz*«.

Az eszme meghirdetője Györy Dezső, aki 1925-ben ilyen vallomást tesz: »Ezt a népet szétarabolták, de a részek új életet kezdtek, új mentalitásuk gazdagító erő. Szeressetek minden elnyomottakat, tegyetek úgy, ahogy akarjátok, hogy veletek tegyenek. Legyetek ti mindig a lelki és testi kifosztás legerősebb ellenségei. S ahogy ti ilyen kisebbségi lélekre tesztek szert, ezt a lelket plántáljátok át az egész magyarságba. Ez jelenti a kisebbségi géniuszt.«

Ez a vallomás élénken bizonyítja, hogy a fiatalságot már a munka megindulásánál az a vágy hevítette, hogy *az egész magyar élet számára bontson programot*. A fiatalság vezetői soha egy pillanatra sem hittek abban, hogy a csehszlovákiai fiatal magyar értelmiség a szűk szlovenszkói provincializmus korlátai között keressen érvényesülést munkája számára, hanem éppen ellenkezőleg: tevékenysége a legnagyobb mértékben az egyetemes magyarság tengelyébe illeszkedik. Egy-kettőre megszületett a sajtó is, amely ezt az érdeklődést tervszerűen támogatta. A Scherer Lajos losonci tanár szerkesztette »*A Mi Lapunk*« megnyitotta hasábjait az ifjúság problémái számára. Rajta keresztül bontakozott ki a kezdeti évek ifjúsági mozgalma és ez volt *SÍZ* a lap, amely Móricz Zsigmond, Ady Endre, Babits Mihály, Illyés Gyula, Erdélyi József, József Attila írásain keresztül nevelte az új generációt s amely a csehszlovákiai magyar írók, pedagógusok és művészek szavait tolmácsolta.

Az élmények megáradt zuhataga számára a baden-poweli cserkészprogram hamarosan szűknek látszott. A vidám cserkészkirándulások, a természet önfeledt csodálata elhalványodott a fiataloknak a magyar népi élet formái iránt tanúsított érdeklődése mellett. A *népi megújulás* gondolata vörösfonálként húzódik; végig a csehszlovákiai magyar fiatalság mozgalmán mindaddig, míg ki nem szorítja a *szociális gondolat* még nagyobb kollektívumot felölelő programja. A Szent-György Kör, hogy az egyes cserkészcsapatok keretein belül lehetővé tegye a falusi nép életének megismerését, meg-

szervezete az ú. n. *regősmozgalmak*. Mit akart ez a népi értelemben megreformait cserkészet? Balogh Edgár, a fiatalság vezetőegyenisége a »Vetés« című főiskolás röpirat első számában így jelöli meg az új mozgalom lényegét:

»Az új magyar cserkészet az ezer év óta hiányzó magyar öncélúság szellemében meg akarja teremteni a népi gyökerű, igazán magyar ifjúsági életet. Ki akarja vinni a földtől elszakadt osztályok, elsősorban az intelligencia gyermekeit a magyar föld, faj és falu ősi gyökereihez, hogy megismerjék a magyar nép lepányvázott lelkét és teleshíva mozgalmunkat a súlyos természeti metszésű népi kultúrával, egy népi valóságú magyar tömegkultúra erjesztő intellektuális rétegévé váljanak. Az igazi magyar cserkésztípus a regősdiák, mert nem külsőségekben és állam jogi vagy osztálynacionalizmusban magyar, hanem a magyar falu és a faj bujdosó, megváltásra váró lelkével terhes. A regősdiák a népgyökerű magyar cserkészet ügyes legénye, a falu és a vidéki kisváros, a paraszt és a kisiparos, tehát a termelő, dolgozó magyar nép ezernyi ezer baját is megismeri és a falu ismeretén nevelődve, férfi korában dolgos agyú és ha kell, sújtó öklű harcosa lesz a magyar demokráciának.«

*

A *gombaszögi cserkésztábor* több szempontból is fordulópont főiskolás mozgalmaink életében. Az első alkalom ez, amely a levegőben érezhető kérdéseket megfogalmazta, lefekteti a fiatalság további útjának eszmei irányvonalait s egyben országos méretekben felhívja a figyelmet — a legtöbb esetben a dicséret és a gáncs megnyilvánulását is — arra a főiskolás mozgalomra, amely *munkájának tárgyi szimbólumát a sarlóban pillantja meg* s amelyet hamarosan széltében-hosszában a »Sarló« néven aposztrófálnak. Mit jelent a Sarló ebben a gombaszögi, kezdeti periódusában? A csehszlovákiai magyar fiatalság erélyes összefogását a magyar faji gondolat jegyében, egy új, Szabó Dezső által felvázolt népi demokrácia szükségességének átérzését, a magyar népművészet és népi irodalom tiszteletét s egy olyan lelki magatartást, amely a magyar népi rétegek jövőjét mindenekfelett szentnek tartja. Programjában túlnyomórészt pozitívumok dominálnak, az idő, a magyar élet korszerű feladatai megtermékenyítőleg hatnak rá, növelik önbizalmát és tettejét. Az a tény, hogy a haladó csehszlovákiai magyar élet *legtöbb vezető kultúrpolitikusai előlegezett bizalommal tekint a fiatalság mozgalma felé, óriási helyzeti energiát kölcsönöz neki*. Mint egy gyűjtőlencse, úgy fogja fel a magyar élet heveny problémáit — persze tisztán érzelmi alapon a tudományos szempont mellőzésével. Erre azonban senki sem figyelmezteti a fiatalokat, legfeljebb a mozgalom várható világnézeti és politikai állásfoglalása felé néznek aggódó szemekkel. A fiatalokat azonban úgylátszik nem érdekli a politika. A regősök nyarankint a szlovákiai falvakat járják, ismer-

kednek a faluval. Maguk köré gyűjtik a falu gyermekeit, mese, dal, játék közben figyelik a paraszti életet s az adatokat bejegyzik naplójukba. Romantikus faluszemléletük egy-egy népi faragás, új nóta hatására felujjong. Az egyetemi szemináriumokban lassan megindul a munka. 1928-ban bekövetkezik a magyar tanszék felállítása a pozsonyi Komensky-egyetemen. A fiatalok egyrésze ethnográfia után érdeklődik, Solymossy Sándor »Ethnographia« című folyóiratát olvasgatják, bevonul a kisebbségi kérdés is a fiatalság állandó érdeklődésének területére, megtörténnek az első kísérletek a magyar és csehszlovák diákság közeledésére. A magyarországi főiskolás diákság 1928 tavaszán megtartott nagy Ady-ünnepélye, amely a teljes Ady mellett foglalt állást, újabb erőteljes lökést ad a mozgalomnak. Az »Ifjú szívekben élek« című röpirat a maga egészében körülbelül megegyezik a csehszlovákiai magyar fiatalság akkori mentalitásával. Szabó Dezső a röpirat vezető cikkében »új honfoglalásra, új történelmi alkotás heroizmusára« szólít minden fiatal magyart a nagy célok megvalósításához. Az új eszmeáramlat hozza Makkai Sándor Ady-könyvét, Erdélyi József és Illyés Gyula verseit, Kiodolányi, Fábrián társadalomszemléletét. A szlovákiai magyar középiskolák önképzőkörökében Mécs-, Ady- és Győry-verseket szaval az ifjúság. A Bartha Miklós Társaság röpirata, az Új Magyar Föld a magyar paraszti tömegek szociális problematikáját tudatosítja.

Érezhető volt, hogy az új mozgalom a maga nagy fejlődési potenciájával nem fog megállni a magyar paraszti élet romantikus dicsőítésénél, hanem e fejlődési fokon elérkezik a *szociális kérdés* s a vele egybefüggő szociológiai problémakomplexum felvetéséig. A magyar közvélemény, amely eddig is némi aggodalommal figyelte a bátor jelszavaktól vissza nem riadó fiatalokat, ezen a ponton kerül közelebbi kapcsolatba a sarlósok mozgalmával. Abban a pillanatban, amikor a szentimentális faluravágyakozás regös álmait egy konkrétebb és szociologikusabb társadalomszemlélet utáni törekvés váltja fel a fiatalok legtöbbet olvasó s művelődő egyedeinél, — megindul a *politikai harc*. Nem is egyfelől. Egyszerre két irányból is szeretnék megközelíteni a fiatalokat s a maguk számára biztosítani őket. A magyar ellenzéki sajtó ekkor még helyet ad írásaiknak, de a kormánypolitika részéről is megindul az akció, amelynek végső célja a fiatalság megnyerése. A fiataloknak tetszik a szerep. Az érvenyesülés tág lehetőségei nyílnak meg elsősorban a sajtón keresztül, amelynek elég garancia az, ha valaki tagja a Sarlónak, hiszen rajta keresztül az egész mozgalom felé nyílik út.

1929 áprilisában jelent meg a pozsonyi magyar egyetemi hallgatók MAKK című egyesületének kiadásában a *Vetés harmadik száma*. A röpirat, amelyet Brogyányi Kálmán, a Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetségének akkori kultúrreferense szerkesztett (az első két szám Peéry Rezső szerkesztésében jelent meg), átfogó képet nyújt a Sarlós-mozgalom fejlődésének akkori fokáról s egyben megmutatja, mennyire akti van és öntudatosan szól bele

a kulturális élet eseményeibe a magyar egyetemi hallgatóság. Az új nemzedék programját szokás szerint ismét Balogh Edgár foglalja össze nagy vitát provokáló vezércikkében. Mindaz, ami a gombaszögi tábor idején bizonyos romantikus ízű szocializmus formájában megnyilvánult, azóta megérett s ebben a cikkben megfogalmazást nyert. Még akkor az új nemzedék programjának hangsúlya kizárólag *a parasztságra*, mint a nemzet legegészségesebb rétegére helyeződött, most *a munkásság* veszi át szerepét.

»Az új nemzedék célszerű felépítésénél — írja — szükségünk van egyrészt a dolgozó tömegek fiatalságának osztályalapon való öntudatosítására és modernizálására, másrészt egy szociális műveltségű új magyar értelmiség kialakítására. A tudatos osztálypedagógia tudja csak biztosítani, hogy minden magyar dolgozó történelmi intenzitással bent éljen a maga osztályának és szakmájának fejlődési vonalában.«

Ilyen körülmények között azután a csehszlovákiai magyar fiatalság hivatása is lényegesen módosul:

»A magyarság jövője szempontjából az új nemzedék leglényegesebb feladata tehát egy olyan diákmozgalom felépítése, amely megfelelő pedagógiai reformok igénybevételével a most fejlődő fiatal intelligenciát egy új társadalmi rend előkészítésére teszi alkalmassá.«

Ha a gombaszögi tábor fiatalságának lelkületét Szabó Dezső fejezi ki legtalálóbban, úgy az 1929-es Sarló eszmei sűrítőjét és íróideálját Kassák Lajosban kell látnunk. Az új társadalmi rend kívánása már azzal a fejlődési processzussal függ össze, amely a fiatalokat a parasztszemlélet egyoldalú hangsúlyozásától a munkásosztály problematikája felé vitte. A Vetés harmadik száma közli Kassáknak Mesteremberek című kórusra alkalmazott versét és Simon Jolánnak a szavalókórusok megszervezésére vonatkozó oktató cikkét. A diákság szociológiai érdeklődése a kezdetben oly rikító lírai pátoszt most egy bizonyos száraz szakszerűséggel cseréli fel. A fiatal cikkírók minden vonatkozásban a társadalomtudományi művelődés fontosságát emelik ki. A fennálló keretek között még ma is csodálatos, hogy milyen nagy, szinte már-már ösztönös érzékenységgel kapcsolódnak bele minden időszerű kisebbségi problémába. Ekkor lát napvilágot Duka-Zólyomi Norbert tanulmánya a szláv-magyar kultúrérinkezés problémájáról. Az első komoly írás, amely a kérdés praktikus megoldását komoly meggondolás tárgyává teszi. A pozsonyi Komensky-egyetem magyar tanszékének felállítása egész sereg olyan megokolt kulturális követelmény lerögzítésére ad alkalmat, amely követelmények mindmáig jámbor óhajok maradtak. (Magyarországi, finnországi, észtországi tanulmányutak, néprajzi szeminárium felállítása, folyóiratok és könyvek rendszeresített beszerzése stb.) A középiskolások frontján folyik az elavult önképzőkörök felfrissítése. Az érsekújvári gimnazisták a társadalom nagy problémáit vitatják meg, Pozsonyban háborús ankétot rendeznek. *A csehszlovákiai magyar ifjúsági mozgalom történetének legszebb*

fejezete ez az időszak. Az »A Mi Lapunk« 1930. májusi számában Balogh Edgár közreadja az első szlovákiai regősjárás naplóját. Rámutat arra az útra, amelyet a regősmozgalom 1926 óta megtett és az új tennivalókat a következőkben látja:

»A kisebbségi magyar diákokat ki kell vezetni a magyar vidékre, tömegeink közé, hogy megismerjék necsak a faji kultúra sajátos voltát, hanem meglássák, tapasztalják, tanulmányozzák a kiscgazda, a törpebirtokos, a zsellér, a városba járó gyári parasztmunkás, a föld viszonyait is. Ez a tanulmányozás készíti elő azt a kisebbségi magyar új értelmiséget, amely nem frázisokra, politikai jelszavakra vagy vakon elfogadott teóriákra, hanem a kisebbségi magyar tömegek valóságos követelményeinek ismeretére építi fel a maga történelmi mozgalmát, felemelvén természetesen a helyi jelenségeket a világhorizontba és a társadalomtudomány síkjára.«

Milyen erők hatottak közre, hogy ez a magyar fiatal elitgárda elérkezett a *szocializmus eszmekörébe*¹? A húszas évek vége felé a szociális gondolatot nem kellett nagyítóval keresnünk. A magyar szellemi élet, a magyar irodalom a szociális eszme lázában égett. A csehszlovákiai magyar fiataloknak még a kezüket sem kellett volna kinyújtaniok, a szociális kérdés így is hétköznapijuk nyugtalanító problémájává kellett, hogy nőjjön. Persze, itt is szerepet játszott az irodalom. Kassáknak »Egy ember élete« s az 1929-ben megindult »Munka« című folyóirata erős hatással volt a fiatalokra, Barta Lajos ugyancsak 1929 őszén indítja meg Pozsonyban »új Szó« című irodalmi, művészeti és társadalmi folyóiratát, melyet az új nemzedék tevékeny közreműködésével kíván szerkeszteni. Marxista iránya a szélesebb olvasóközönséget nem tudta megnyerni a lap számára, de a szerkesztő személye rajta hagyta nyomát a Sarló mozgalmán. A mozgalmat előbbrelökő hatások között azonban kétségtelenül annak a támadó írásnak volt a legnagyobb szerepe, amelyet a »Korunk« című folyóirat közölt Fábry Zoltán tollából. A cikk a Sarló gombaszögi táborával foglalkozik, epés, támadó modorban, »etnográfiai szocializmus«-nak nevezi a fiatalok mozgalmát, akiknek romantikus néprajongásával szembeállítja az osztályharc póre igazságát. Ezzel a támadással a Sarló két szorongató nyomás közé került: *egyformán támadta a fiatalokat a magyar ellenzéki politika*, amelynek szemében a mozgalom rossz utakra tért az osztályharc kidomborításával, *és a hivatalos baloldal*, amely már akkor nyújtogatta csápjait a Sarló felszippantására. A Sarló a kettős nyomás alatt, — amelyhez azután egy harmadik nyomás is járult a Reggel kormánytámogató hasábjairól, — már szinte a tehetetlenség fizikai törvénye alapján sodródott a szélsőbaloldal felé. A mozgalom vezetői félretettek minden taktikát, hogy a hirtelen felfedezett igazságok mámorában evezzenek az ismeretlen jövő felé. Fiatal intellektuelljeink egy része éppen akkoriban tért vissza párizsi tanulmányútjáról s az ott eltöltött hónapok csak még jobban megerősítik forradalmi hitét.

A dolgoknak ez a fejlődése nem maradhatott hatás nélkül az

ifjúsági sajtóra sem, melynek szerkesztésében a Sarlót illette meg a döntő szó. A *Mi Lapunk* egyik fiatal munkatársa »Korszerű regények« címen beszámol a párizsi »Monde« magyar könyvsorozatának kiadványairól s a lap közli is Szilágyi András új pásztor-ának egyes részleteit. Szülők és tanárok köréből már eddig is több fölshozólás hangzott el a diáklap iránya ellen, de ez a már-már kommunista propagandának számító ártatlan könyvismertetés megadja a lapnak a kegyelemdőfést. Konzervatív gondolkozású körök egy új cserkészlap kiadásán gondolkoznak, mely gátat vetne annak a szellemnek, amely a magyar fiatalság egy részében él. Az új diáklap megszületett, A *Mi Lapunk*: anyagi eszközök és érdeklődés hiányában kénytelen volt beszüntetni megjelenését. Tíz éven erjesztője volt a csehszlovákiai magyar diákság életének, végül is ennek a fiatalságnak a radikalizmusa, türelmetlensége ölte meg.

1930 augusztus 8-én a Sarló országos vezetősége ülést tartott *Érsekújváron*. Az ülésen felolvasták a Sarló kétéves munkatervét, mely jellemző módon tárja elénk a mozgalom akkori fejlettségét. Érdekessége miatt tekintsük meg ezt a kétéves munkatervet, amelynek kimondott célja egy csehszlovákiai magyar szociográfiai intézet felállítása volt. A kétéves program pontjai a következők:

I. A Sarló a magyar középiskolás és főiskolás diákságot a magyar tömegek gazdasági, szellemi és szociális életének tanulmányozására neveli. Ezt a célt szolgálja: 1. Az 1928-i gombaszögi cserkészreformok és az 1929-i eperjesi cserkészankét elvkitűzése alapján 1931 tavaszán külön is szervezkedni kezdő regösmozgalom és a középiskolások regösjárása. 2. A főiskolások nyári néptanulmányi vándorlása és az ennek az alapján 1931 tavaszán megszervezendő rendszeres sarlós-mozgalom. 3. Szociográfiai kérdőívek állandó néptanulmányozók számára és szociográfiai pályázatok kiírása. 4. Szociográfiai tmiunka a középiskolai önképzőkörökben az 1929. évi érsekújvári önképzőköri reformok alapján.

II. A Sarló fokozatosan kiépíti a tudományos szociográfiai munkát. Ennek módozatai: 1. Szociográfiai kurzusok szervezése az egyetemi városokban és vidéken. 2. A szociográfiai adatok tudományos feldolgozása úgy a Sarló, mint a Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetsége által fenntartott szakszemináriumokban. 3. Tudományos kapcsolatok létesítése az új nemzedék és a különböző nemzetiségű társadalomtudományi, közgazdasági, statisztikai és néprajzi szakemberek és szakkörök között. 4. A csehszlovákiai magyar szociográfiai szakirodalom és valóságirodalom megteremtése a szociográfiai adatok feldolgozása és kiadása által.

III. A Sarló országos propagandát indít a kisebbségi magyarság tudományos megismerése érdekében. Ennek módozatai: 1. Tervszerű ifjúsági propaganda a középiskolás és főiskolás sajtóban. 2. A magyar napilapok és folyóiratok, elsősorban azonban a vidéki sajtó tervszerű bevonása a nép tanulmányozásba. 3. A pozsonyi és kassai magyar rádió beállítása a néptanulmányozásba. 4. Vitagyű-

lések és vitakihívások a tudományos népismeret érdekében, harc a tudománytalan népismeret minden illúziója ellen.

A végzett munka eredményeként kell elkönyvelni azt a füzetet, amely »Népegészségügyi kérdések« címen jelent meg Csáder Mihály dr. szerkesztésében., valamint »A gyarmati és osztálykizsákmányolás jelenségei« című társadalomtudományi kérdőívet. 1930 nyarán 20 egyetemi hallgató vett részt néptanulmányi vándorlásokon. A vándorlások eredményeit könyvalakban szándékozott kiadni a Sarló, azonban ez mind a mai napig nem történt meg. Az 1930 őszen megindult csoportmunka kiemelkedőbb előadásai fényt vetnek a Sarló fejlődési etapjára. Az egyik előadó a nemzetiségi kérdést ismertette Oroszországban. Balogh Edgár Prágában a keleteurópai kérdést ismertette, szembeállította Nyugat-Európát, a nagy nemzetek övét az elszegényedő Kelet-Európával, a kis nemzetek övével. A keleteurópai kis népeknek, az előadó szerint, ki kell egyezniök egymással, hogy nemzeti ellentéteiket megoldhassák. Az előadások kihangsúlyozták a keleturópai parasztság rohamos elszegényedését és a kollektivizálódás szükségét a paraszttársadalomban.

Innen már csak egy lépés választ el a szovjet öt éves tervétől. A Sarló megtette ezt a lépést. 1930 karácsonyán megjelentette Morvay Gyula: »Forróra fülledt a talaj« című verskötetét, melynek címében és viharos pátoszában szimbólumot látott. A közvélemény egyrésze még mindig várt valamit, mialatt a Sarló pozsonyi titkárságában már a kommunista kiáltványt olvasták a szocialista szeminárium résztvevői.

Ám ha a másik oldalra tekintünk s azt kérdezzük: történt-e valami olyan, ami *a fiatalság szárnyaló energiáit egy közös m-agyar cél érdekében összefoghatta volna, azt kell felelnünk, hogy semmi ilyen nem történt.* A hosszú kínlódások után megszületett s összesen egy számot elért »új Munka« a sötét pesszimizmus fekete tógáját öltötte magára mindjárt az indulásnál. »Morituri te salutant!« — voltak a bevezető szavai a szerkesztőnek s csakugyan a »szellem halálraítéltei« köszöntötték a lapot. Meddő kilátástalanság ülte meg a politikai és kulturális életet. Győry Dezső 1926-ban még így énekelt:

»Hit kell, ha kell, tettben, ökölben, Szabadság és nem nyűtt szemforgatás, nem nyugodni: élni akarunk: segíts magadon s Isten is segít. Ki mer nem hinni életet, jövőt?« — 1931-ben így ír: »Itt tenni kéne valamit, nézd: a gonoszság s vakság hahotázik, S szemed, szemem csak szúró könnyben ázik. Itt tenni kéne valamit. Tudod. Tudom. Te ülsz s én hallgatók. Tiszta vagyok: tehetetlen vagyok.« — A magyar költő pesszimizmusa egy lélektani képletnek volt visszaverődése. A szociális probléma primer fontossága ezekben az években már felvetítette a lelkekre a közeledő roppant gazdasági válság fekete képeit. A kisebbségi magyar társadalom gazdasági szervezetlenségben, megfogyatkozott hittel ment a nehéz napok elé. Gazdasági, politikai és kulturális struktúrája teljesen híjával volt azoknak az előfeltételeknek, amelyek egy radikális irányban fejlődő,

»önsorsán eszmélkedő fiatal gárdát hozzá tudtak volna csatolni a kisebbségi társadalmi fejlődés vonalához. Azok, akikben a reálpolitikai józanság erősebb volt a forradalmi romantikánál, idejében elhagyták a mozgalmat. 1930-tól a *Sarló* már jórészt *fiktív tömegekkel kalkulált*. Az 1931-es országos kongresszus már nemcsak a *Sarló* programját méretezte túl a magyar kisebbség hatásterületén felül, hanem az elvégzendő programmpontokat is olyan káderekre bízta, amelyek csak a vezetők fantáziájában léteztek.

A *Sarló* 1931. szeptemberében megtartott országos kongresszusa *határkő a csehszlovákiai magyar ifjúság mozgalmának történetében*. A kongresszus vitáinak eredményét a »*Sarló* jegyében« c. közel 200 oldalas röpirat foglalja össze. A Major István kommunista párti képviselőnek dedikált gyűjtemény s a benne napvilágot látott tanulmányok elvi és gyakorlati összegezése azt mutatja, hogy a *Sarló* a benne rejlő heves fejlődési dinamizmus hatására a *marxi szocializmus konkrét társadalompolitikai célkitűzéseire érkezett el*. A pozsonyi kongresszus és Balázs Béla látogatása végleg kiemelték a mozgalmat a főiskolás keretek közül s ezek után már csak idő kérdése maradt, mikor torkollik be valamelyik politikai pártba. A pozsonyi kongresszus valójában azért ült össze, hogy a *sarlósok* néhány esztendei kutató tevékenységét, — amely a társadalmi struktúra legkülönbözőbb rétegeiben volt hivatott felfedni a kapitalisztikus társadalom ellentmondásait, — a reális munkaprogramm síkjára állítsa be. Mindjárt az előszóban helyet kap a »proletárforradalom lehetőségé« -nek említése s aki a különböző beszámolókat elolvassa, nem szabadulhat attól az érzéstől, hogy a lehetőség szinte egyetemesen szabta meg és befolyásolta a *sarlós* ideológia valóság-felfedő módszertanát. Mintha ezek a társadalmi élet minden gazdasági-kulturális jelenségeire kiterjesztett vizsgálódások már ab ovo a gyökeres, forradalmi változtatás eszméjének jegyében történtek volna. A konkrét kultúrpolitikai tennivalók ismét a mozgalom élvonalán haladó s a legtöbb taktikai s organizációs felkészültséggel rendelkező Balogh Edgár írásán keresztül nyernek megfogalmazást:

»Teremtsünk — írja — a fiatal szakértelmiség számára olyan munkakategóriákat, amelyek tisztára csak a szakmabeliségből kiindulva az élet történelmi erőibe, föl törekvő tendenciáiba mentik át elsikkadásra ítélt generációnkat. Taszítsuk félre az útból az idejüket múlt generációs kereteket és hozzuk létre a *szakemberek reális mozgalmait*, hogy megteremthessük a kisebbségi magyar szellemi dolgozók harcos kádereit. Teremtsünk orvosmozgalmat, amely a feltorlódott orvosi tudás és a megoldatlan népegészségügy antagonizmusából szocialista orvosbrigádokat fejleszt ki. Alakítsunk olyan mérnöki kart, amely a lakásviszonyok tanulmányozásával egészíti ki a legfejlettebb modern szaktudást.«

Ezt követte volna a fiatal pedagógusok, művészek, írók szakmabeli szervezkedése és felsorakoztatása a »proletariátus népmozgalommá szélesülő frontjaiban«. *Egy kisebbségi társadalom kereteiben merő túlzás volt a fiatalsági mozgalom szerepét egy társadalomorganizáló és a régi társadalmi létrend törvényeit felbontó európai jelentőségű népfront hiú álmával felcserélni.* Igaz ugyan, hogy a kor történelmi atmoszférája, a súlyos válság terhében sínylődő európai munkásság keletrenéző szabadságvágya és az új társadalmi rend csalogató illúziója elég elhíhető érvekkel szolgál a fikciók mentségére, de nem éppen az adja-e meg egy mozgalom etikai súlyát, hogy idejében le tud számolni a veszedelmessé vált illúziók világával?

A csehszlovákiai magyar kultúrtársadalom végleg lemondott arról, hogy ezeket a fiatalokat a nemzeti munka síkján viszontlássa, ezért most már szinte tudomást sem vett a Sarló további* útjáról. A kevésbé forradalmár elemek időközben ugyanis elhagyták a mozgalmat s *egy szép napon az a haladószellemű kultúremberekből álló társaság, amely a legszükségesebb kiadásokra az anyagiakat folyósította, beszüntette segítségét.* Ezzel kezdetét vette egy olyan folyamat, amely rövid időn belül *az ifjúsági munka beolvasását jelentette a Sarló által egyedül népmozgalomnak fêlismert kommunista párt adott kereteibe.* A fôiskolás fiatalság legnagyobb része már csak távolból figyelte ezt a folyamatot. A Sarló tagjainak létszáma megfogyatkozott, ez azonban kifelé alig látszott meg. Az a néhány öreg mozgalmista olyan termékeny bôséggel vetette magát rá a frissen meghódított munkaterületre, mintha az idô csakugyan megérett volna a változásra. A túlzásba vitt parasztrómantika után most egy féktelen, extatikus önkívületbe esô *munkás-imádat* vált úrrá. A vörös testnevelési szervek, ifjûmunkás tornászegyesületek, a Prágában megindult »Út« címû kommunista folyóirat, a proletárirodalom idônkénti megnyilvánulásai rohamosan betetőzték a változást. A szocialista mozgalom párhuzamosan futó világkonjunktúrája egy harcos és lüktetô világ tengelyébe állította be ezt a fiatalságot.

Néha már-már úgy látszott, hogy a merész sarlós-álmom, mely a kommunista pártból egy széles gyûrûzésû s a legalsó néprétegek akaratán, elszántságán felépülô *tömegmozgalmat* szeretett volna létrehozni, megvalósul. Kossuton verekedésre kerül a sor a nép és a csendôrök között: a sarlósok kiutaznak a helyszínre, riportokat írnak s mint tanúk még az esküdtszéki tárgyaláson is szerepet visznek. A kommunista párt sztrájkot készít elô s a fiatalokat felhasználja a propagandára. Rôpiratokat rejtegetnek és május elsején felvonulnak a vörös zászló alatt, hogy elénekeljék az internacionálé indulóját. A Sarló története innen kezdve kevés változottságot mutat. A fiatalok, bekerülve a pártba, természetesen szembetalálták magukat a pártapparátus vezetőivel, a politikai taktikával, csupa olyan momentummal, amely elgondolkottatta ôket. Azt hitték, megreformálhatják a pártot, ha az rossz utakra tévedt.

Azt hitték, hogy új érárt teremthetnek s a régi, jobbára, intellektuális polgári származású vezetőség helyébe egy friss gárdát állíthatnak. Tévedtek. *A hamarosan lábrakapó ellentétek, nézeteltérések és rivalizálások végül is a sarlós elemek teljes csődjével és kipuштulásával végződtek.*

Végére jutottunk a Sarló történetének. Ami ezután következett, az már nem volt mozgalom, amelynek közös eszméje, célja lenne; az élet aktív áramából kihullott s tulajdon sorsuk ürességének tudatára döbrent egyének kísérletezése csupán. A hajdani fiatalok ma már egytől-egyig aktív szerepet vállaltak a csehszlovákiai magyar élet valamelyik frontján. *Javarészük egy óriási kerülővel visszaérkezett oda, ahonnan valamikor elindult: magyarságának primer jelentőségű tényhez s az ebből folyó konstruktív, építő magyar társadalompolitikához.* Egy másik rész még ma sem tudta legyőzni magában a hajdani összecsapásokban fogant s a nemzeti társadalom karaktere ellen irányuló ressentiment-ját. Ez a töredék ma jórészt *kívülről* figyeli a csehszlovákiai magyarság öntudatosodási folyamatát, önmaga igazolására gyakran idézi sarlós voltát, mint egy olyan motívumot, amely jogossá és megokolttá teszi a fiatalabb nemzedék politikai »aktivizmusát« a kormánypártok közelségében.

A Sarlónak megindulásakor kovász szerepe volt. A magyar népiség eszméje indította el útjára s fejlődésének első fölfelé tartó periódusában a népi gondolat időszerűvételében működött közre^ habár a népet tisztára romantikus magatartással közelítette meg. Mégis: problémafölvető, erjesztő szerepe a kisebbségi magyar életben minden kétségen fölüll áll. Egy egész generációt nevelt a magyar nép, demokratikus irodalom szeretetének jegyében. Ezt a problémáfölvető szerepét később is megtartotta. Heroisztikus jelentősége nem volt, hiszen az eszmék, amelyekre reagált, benne keringtek a levegőben, mint a miazmák. Azt sem állíthatjuk, hogy közelebb vitt volna a kérdések megoldásához. *Amiben az egész mozgalom a mai napig is példamutató lehet, az a jövődő magyar 'élet emberségesebb irányban való kialakításának szenvedélyes, meg-nemalkuvó szeretete és akarata.* Az új nemzedéknek ezt kell eltanulnia és új módszerekkel megvalósítania.

Kovács Endre.

VIII. NEMZETEK KÖZT

Szlovákok és magyarok

A magyar és szlovák nemzet viszonya minden időiben irányító alapja, szerves alkotórésze volt a két nemzet történelmének. A hosszú történelmi együttélés sokban egyakarátúvá és egycélúvá tette őket; életük — akárcsak a *natio Hungarica* többi nemzetiségének — egyazon mederben sodródott mindaddig, amíg Hungária állami abroncsai a belső feszültségek következtében a pattanásig nem jutottak. — Ennek az együttlakásnak a következménye az, hogy bármely korban nézzük is a két nemzet viszonyát, elsősorban az előző tényeket és az események következményeit kell figyelniünk. A XVIII. század viszonyait a X. századtól kell magyaroznunk, mert az előző nyolc század eredménye a hungarisztikus felfogás. A mostani helyzet kutatásában a XIX. század elejéig kell visszatérniünk. E század terhes örökségéből elég azokat a jellegzetes vonásokat kiemelniünk, amiknek szele a mostani időkig elfúj. *A korszak elején kezdődtek meg a nyelvi és nyomukban a politikai harcok, amiknek következtében a két nemzet békés viszonya felbomlott.* A gúnyversek és a gyűlölködésnek az ideje ez. Az egyik magyar vers azt mondta az államnemzet tagjáról, hogy »legyen az a föld darabja átkozott, amely valaha csak egy tótot teremt és hozott«. Válaszképpen a szlovákságnál a legnagyobb olvasottságú és szellemi hatalmú műben lesz gúny tárgya a magyarság, a Slávy dcérában: a pokolban alávaló helyzetben és nagy kínok között ugat Dugonics András szájában a magyar nyelv. Az ellentétek ütötte rés az apró villongások folytán tágult. 1848-ban, a magyar veszély idején, jelenik meg Európa történetében a szlovákság, mint nemzet és léttudata első pillanatában a magyarság, a gazda-nép ellen ránt kardot. A század második felében teljesen ellenkezésbe megy át a szlovákság, számára sem a szellemi, sem a politikai magyarság nem létezik többé. A hasadás tápláló forrása a létharc, amit az utolsó »érező szívig« elvisz az állam nemzeti-ségi politikája (iskolák) és Tisza István ama mondása, hogy »nincs szlovák nemzet«. (Ezt minden középiskolás megtanulja.)

Nem tartozik most reánk, hogy a magyar álláspontot, vagy pedig a szlovák magatartást az igazság mérlegének serpenyőjébe tegyük. Ezek az események számunkra csak pusztá meglétükben fontosak, mert ezek képezték ki és irányítják a vezetőket, a közvélemény-

csinálók és az ifjúság lelkeségét: a magyarosítási szándék, a cseh-szlovák tankönyvekben szereplő kulturális elnyomás és a szlovák nemzet léte ellen folytatott harc a fűtőanyaga a mai politikának, kultúrpolitikának és a közéletnek. A fiatal szlovák nacionalizmus, amelynek imperialisztikusabb, hódítóbb a szándéka és élesebb az expanziós törekvése, mint a német »Drang nach Osten-nek, a legutolsó napokig csaknem teljesen magyarellenes irányban nyilatkozott meg. Ez az offenzívvé lett nacionalizmus, amelynek frissességében és lendületében a természetes megindulási energiát látjuk, *reváns-lelkületű* és gépszerűen idézgeti az emésztve kapott sérelmi pépet. Valahányszor felhördül a magyarság a nem magyar iskolába járó 18.000 magyar gyermek sorsán, vagy nem látja méltányosnak, hogy a Slovenská Liga a magyar falukat ajándékozza meg szlovák iskolával, — mindannyiszor a háborúelőtti eseményekre hivatkoznak. Könnyebben elővehető és eredményesebben használható érv ez, mint a magyarországi szlovákság helyzete, ami szintén sokat szerepel a reváns-lelkeség kimagyarázkodásában. Sok erkölcsi érték pusztul el, sok magyar kis sors törik meg súlya alatt, mert az ellensúlyozására hivatott demokrácia és ressentiment-mentesség Prágából, Pozsonyból, a magas politikából nem jut le például a járási hivatalokba, tanfelügyelőségekbe, vagy a nagyszombati püspöki irodába. A történelem munkál itt, az a rés veti rá sötétségét, amelyben a szlovák nemzet hitványnak, silánynak minősítette a reformkor legnagyobb kincsét, a magyar nyelvet (*nyelvi harcok*);

1. 48-ban fegyvert fogott a gazdanép ellen és lényegében 1913-ig le sem tette (*politikai harcok*);

2. a Slovenské Prohl'ady, az egyetlen irodalmi fórum, erkölcsi átok alá vette a magyar irodalmat és szellemiséget (*végleges választó vonal*). — A múltnak ezek a gyökerei, szálai futottak szét a jelenben, ez a hármasság volt a hagyománya, terhes öröksége.

A világháború befejeztével a szlovákság kivált a magyar állam keretéből. Az alap, amelyen az ellenkezés nyugodott, a politikai ellenzékiesség és a magyarosítás eltűnt. Aki ebből a tényből ítélne, azt mondhatná, hogy a két nemzet viszonya az újabb korszakban jóra fordult és eljött a teljes megértés ideje. Ez az ítélet azonban teoretikus és egyben valótlan, mert nem számol azzal, hogy a mai fejlődés nemcsak a múlt eredménye, hanem első sorban az újabb társadalmi tényezőké, amelyek tömegesen szorultak bele a szlovák életbe. E mellett nem feledhetjük el, hogy az elválasztó kérdések csak külsőleg tűntek el a két nemzet látóhatáráról, az érzelmi terméke tovább is él és hat. Tárgyalásunkból csak a politikát kapcsoljuk ki. A történelmet minduntalan segítségül kell hívnunk a különféle vélemények, események megértéséhez; az elemzést pedig lelki, társadalompolitikai és irodalmi síkon kell elvégeznünk. A múltból átszármazott hagyományhoz, mondhatnók végzettséghez, új szempontok járul-

tak, amelyeknek fontos szerepe van a szlovák-magyar viszony alakulásában. Ha napjaink szlovák-magyar viszonyát akarjuk bemutatni, akkor *a szlovák társadalmat tárgyalásunk szempontjából három részre kell osztanunk: 1. öregekre; 2. középkorúakra és 3. fiatalokra.* Ebben, a kérdésben ugyanis nem egységes a szlovákság álláspontja. Az egyes korosztályok magyarság-képében és viselkedésében lényeges eltérések, szín és tartalmi különbségek vannak. Mindez megmutatkozik vertikálisan és horizontálisan; különbség van az egyes rétegeken belül is, különbség van az egyes vallások, pártok, egyének és vidékek között.

A szlovák társadalom öregebb korosztálya magyar kultúrán, nevelkedett. Magyar iskoláiba járt, ahol Toldit magolta és Petőfit szavalta. Ez meghatározó lett rája. Életmódjában a magyarországi forma a domináló: előkelőségre törekszik; a társadalmi érintkezésben finom, úri jellegű. Kapcsolatukat a magyar kultúrával úgy-ahogy még ma is tartják, ha ez külső életükben nem is jut nyilvánosságra. Rejtőznek, aminek lélektani okai vannak. (Erre később kitérünk.) Otthon elolvasnak egy-két magyar könyvet, sokszor magyarul beszélnek, mondanak meg valamit; lezárt ablakok mellett készülékükön a budapesti adót is fogják és szívesen hallgatják a hangjátékokat, a nótázást, a cigányzenét és. a szilveszteri nagyműsort. Az utcán azonban csak elvétve ejtenek ki egy-két magyar szót, a kávéházban félénken nyúlnak magyar újságok után; a pozsonyi heurigerekben pedig csak a második liter után kezdenek együtt dúdolni a mindenkit túlkiabáló magyar főiskolásokkal. — Ezzel nem szándékunk, hogy az öregek rétegét alakoskodónak, vagy gyávanak tüntessük fel. E réteg viselkedését a körülmények határozzák meg; a beamter és az egyén nem úszhat az ár ellen; nem, lehet hősiességet kívánni tőle akkor, amikor a tömeg megalkuszik, sőt az ilyesemben semmi kivetni valót nem talál. E lappangó kapcsolat következményét legjobban a kultúrserénél látjuk. Ezen a téren ők tesznek legkevesebbet, pedig ép az ellenkezőjét várnók tőlük, ismerik mindkét kultúrát, éltek mindkettőben, látják az értékeket, hiányokat. Kétnyelvűek nemcsak a köz-, hanem a könyvnyelvben is. Két nyelven írnak és beszélnek. A háborúig sűrűn szerepeltek neveik a fordítók között, mégis a háború után alig találkozunk az e rétegbeli nevekkel. Egy-két Mikszáth-könyvet lefordít, vagy véleményyt mond néha a vitás kérdésekben. Ez minden tevékenysége.

A második réteg iskolázása szintén magyar volt még, de a magyar életforma távolról sem itatta tele annyira, mint az öregeket. A magyar nevelés sem volt rájuk döntő hatással. Az iskolában az Ady-forradalom érintette meg őket, ez jelentette számukra a magyar irodalmat is. Az induló szlovák költők magukkal viszik az Ady-ismerés terhét, utánozzák, hatása alatt állanak. Nagy Ady-kultusz fejlődött ki köztük, cikkeztek a magyar költőről és védték. Kapcsolatuk a kívülállóé, az érdeklődőé. *A kultúrserében azonban ők viszik a vezetőserepet, ők tartják fenn a szlovákság kapcsolatait a magyar irodalommal, ők elégitik ki az érdeklődést, a fordítások*

negyven százaléka az ő munkájuk. A réteg figyelme kiterjed mindenre: versre, prózára és drámára. — Állampolitikai szempontból a csehszlovákizmus a létezési talajuk, *szívben és lélekben hirdetik a két nép egységét. Érdeklődésük a magyarság felé is csak kulturális szempontból kedvező, politikailag nem.* Nem ritka az az eset, hogy a magát humanistának hirdető, magyar verseket fordítgató költő, író lapjában a legképtelenebb magyarelleses támadások jelentenek meg.

A közvetítők közül két nevet emelünk ki és foglalkozunk velük hosszasan. Az egyik *Kreméry István*, a másik *Lukac B. Emil*. A magyar irodalom megismertetésében mindkettőnek nagy része van. Érdeklődéssel és tárgyilagosan figyelik irodalmunk eseményeit és értékeit nagy gonddal mutatják be a szlovákságnak. A két író munkássága kiegészíti egymást. Kreméry az egész irodalmat figyeli, a legrégebb időktől napjainkig. Ennek alapján mondja, hogy ez az irodalom »jelentős, nemcsak a szépirodalomra vonatkozik ez, hanem a tudományosra is. Ez is nagyon sok szakban szépen kiépült«.¹ Sajnálja, hogy ez a gazdagság ismeretlen a szlovákság előtt. Pedig sok halmozódott fel belőle Szlovákia területén a középiskolák, egyesületek és intézmények könyvtárában. Ezek a könyvek jelenleg zár alatt vannak és nem juthatnak az olvasó kezébe. Pedig, »ha az irodalom jó, nem kell félni tőle, ha hozzáférhető lesz is. Vannak emberek, akik megértik, örülni fognak nekik«.² A magyar könyvek olvasása elősegítené a szlovák irodalom nívójának az emelkedését. »Emeltessék a szlovák irodalom presztízse annyira, hogy ne legyen semmi félelem még akkor sem, ha a magyar könyv teljesen szabad lenne.«³; A magyar irodalom expanziójától ma nem kell tartani. »Nálunk csak Jókairól tudnak. Keveset Eötvösről, Keményről. Az újabbak közül tudnak Mikszáthról. De azokról a szépirodalmi kötetekről, amelyek szerkesztésében megjelentek, a kortársak műveiről megint keveset. A legújabbak közül tudnak Szabóról, de Babits, Markovics irodalmáról megint majdnem semmit.«⁴ Ezt a hiányt Kreméry több tanulmányával igyekezett pótolni (Petőfi, Madách, Ady). — Lukac B. Emil a modern irodalmat közvetíti és terjeszti, ő is Adytól indult, akinek hatása költői alkotásán is erősen érezhető. Elfogadta az egész költőt, védte dekadenciáját. Disszertációs munkáját is Adyról írta. Egészen a legmodernebbekig fordít. A fiatal költők verseit finom esztétikai érzékkel válogatja ki és fejlett technikai készséggel dolgozza át szlovákra. Lapja hűséges jelzője a magyar irodalom fejlődésének; a fordítások mellett tájékoztató tanulmányokat is közöl. Legutoljára a magyar regény útját mutatta be, amelyben az erdélyi prózára hívta fel a figyelmet.⁵ Ebből a termelésből Lukac is for-

¹ Slovenské Narodnie Noviny, 1935. ápr. 28., 2. 1.

² U. o.

³ U. o.

⁴ U. o.

⁵ Slovenské Smery, V. évf. 3. szám

dított; Wass Albert Farkasveremjét, aminek nagy kritikai és könyvsikere volt.

Ez a két író időről-időre fellebbenti a szlovákság előtt a magyar kultúra egy-egy értékét. Az eredmény nincs arányban munkájukkal. *Hangjuk nem hatol messzire, mert az öregek nem figyelnek a fiatalok termelésére, a fiatalság felé pedig szavuk a pusztába kiáltó prófétáé.* Ez a körülmény azonban mit sem változtat a munka értékén; sőt esztétikai kultúrájukról és humanizmusukról tesz bizonyosságot abban az időben, amikor nagyon sok a vak a magyar széjpségek iránt.

A fiatalok, a harmadik réteg nagyon laza kapcsolatban van a magyarsággal. Ez egyaránt általános irodalmi, társadalmi és politikai vonatkozásban. Nem ismeri a nyelvet, magyar könyvet nem olvas. Orientációja ezt nem is teszi szükségessé. A magyar irodalomból néhány néven kívül semmit sem ismer. Hibásan ejti ki Petőfi nevét, akit szlováknak tart. Különben is kevés kiválóságunk magyarságát hajlandó elismerni. Abban, hogy az »ukradnuty jazyk«-ot (»összelozkodott nyelvet«), a magyart nem beszéli, sőt megtanulni sem próbálja, nem lát fonákságot. Helyzete csaknem száz százalékban passzív. — Pedig szlovák részről nem egyszer hívták fel figyelmét a magyarságra és arra a veszélyre, amit a magyarság nem ismerése jelenthet. Megtették ezt a hivatalos körök (pl. Hodzsa miniszterelnök több nyilatkozatban) és írók egyaránt. Az utóbbiak közül különösen Kreméry és Novánk Lajos foglalkoztak behatóbban ezzel a kérdéssel. Mindketten sajnálattal látják, hogy a háromnyelvűség és a kultúrának az ismerete a mostani generációnál egynyelvűségre szegényedik le. *Novánk nagy vitát keltett könyvében⁶, erősen megtámadja ezt a szellemileg leszegényedett fiatalságot.* Szerinte a háborúelőtti középiskolai oktatás magasabb nívón volt, mint a mostani. Nagy előnye volt, hogy nevelt. A régi generáción meglátszik a magas kultúra eredménye, életformája kulturáltabb, civilizáltabb, mint a mostaniaké, akik csak ismereteket kapnak az iskolákban. — Fokozottabb mértékben vonatkozik ez a nyelvoktatásra. »Szlovákiában a háború előtt minden művelt szlovák megtanult az iskolában és az életben magyarul, németül és szlovákul.«⁷ »A mai állapot Szlovákiában, különösen a fiatalságnál, nemhogy valamelyes kétnyelvűségre korlátozódott volna, de lesüllyedt nagyobbreszt a szlovák egynyelvűségre.«⁸ Novánk a jelenség okát a következőkben találja meg: »A hiba a szlovák ifjúságnak a magyar és a német ifjúsággal szembeni erősebb elszigetelődésében van és abban, hogy ia volt Magyarország másnyelvű vidékeivel való érintkezést lehetetlenné tették. Ezenkívül, ami a magyar nyelvet illeti, nagyon sokat ártott a csehek által szinte túlzásig mesterségesen ápolt gyűlölet minden ellen, ami magyar. Ezt a gyűlöletet a vezetésük alatt tanuló szlovák ifjú-

⁶ Jazykovedtté glosy a ceskosloveniskej otázke, 1935.

⁷ U. o. 315. 1.

⁸ U. o. 316. 1.

ságba is minden lehető eszközzel (beoltották. így történt meg, hogy sokan azok is, akik kétnyelvűek voltak, kétnyelvűségüket elvesztették, mivel a magyar nyelvet nemzeti, néha sovíniszta gögjük miatt nem gyakorolták.«⁹ A nyelvi hanyatlás elkerülésére Novak azt ajánlja, hogy a magyar nyelvet vezessék be a szlovák középiskolákba.

Az egynyelvűség mellett a fiatalságnál még több súlyos akadályba ütközik a szlovák-magyar kapcsolatok felvétele. Elég a legfontosabb tényezőre, a lelki beállítottságra hivatkozni: *a magyarsággal szemben türelmetlen, ami magyar, vagy azzal vonatkozásban van, rossz, ártalmas; nem tetszik neki*. Súlyos nehezékként, kínai falként húzódik a két nemzet közé történelemszemlélete. A szlovák fiatalság dühösen szaval a magyar elnyomásról és lépten-nyomon idézi Tisza István ama kijelentését, — ez a legfőbb argumentum — hogy »slovenského národa niet!«¹⁰ A kölcsönös megtorlás, a visszafizetés természetes előtte; ha a csehszlovákiai magyarság élete ezektől a fiataloktól függne! Egyetemi internátusokban, vitatkozó csoportokban sok szó esik a szlovák-magyar viszonyról, folyton felújítják és színezik iskolakönyveik tudomásait. Magyarokkal azonban nem tudnak vitatkozni, mert egyrészt nagyon hevesek, másrészt pedig a tanult dolgok igazából nem akarnak engedni. Többet pedig e kérdésről nem tudnak. Olyan munkákat, amelyek más szempontból is megvilágítják a kérdést, nem olvasnak. — Ez a szellemiség az alapja annak az elszigetelődésnek, amit Nóvák is megemlít. Sem a magyarsággal, sem a velük egy egyetemen és padban tanuló magyar fiatalsággal nem tartanak fenn kapcsolatokat, nem érintkeznek vele. Külön vannak a szlovákok és magyarok, néhány szónál, köszöntésnél tovább alig jutnak. Az egyesületi életben inkább a baloldali szlovák ifjúság képez kivételt. Alkalmazza a demokráciát, az egyenlőséget, nem hirdeti, hogy a magyar vidékeken telepíteni kell. Néha magyarokat is szóhoz juttat, különösen, ha valamilyen államalkotó nyilatkozatra van szükség a magyarság részéről.

A szlovák-magyar viszony normális fejlődésének jelentős megakasztó ját: *a félelmet* már érintettük. Ez a félelenség napjaink terméke; a sajtó és a közvélemény egyrésze nem tartja posszibilisnak a magyarsággal való érintkezést sem társadalmi, sem kulturális téren. A magyarórság bélyegét süti rá mindazokra, akik magyarul is tudnak, vagy a magyarsággal érintkeznek.¹¹ A szlovák tanárok hivatalos közlönye évekkal ezelőtt egyik cikkében hosszasan küzködött

⁹ U. o. 30. l.

¹⁰ »Szlovák nemzett nincs.«

¹¹ Állami szempontból a magyarónok nem rendes szlovákok, gyanúsak. Fontosabb hivatalokba nem tudnak bejutni. A magyarórság gyanújával megbélyegzett kultúregyesület szubvenciót nem kap.

ezzel a rémmel. A magyar nyelv tanulását ajánlotta a szlovák tanároknak, közben bízta őket, hogy ne féljenek, ha ezért magyar ónoknak tartják őket. Az ilyesmin túl kell esni. Nem egy szerkesztő mondotta már: »szívesen hoznék magyar dolgokat, de magyarónak tartanának. Hungarizmust találnának benne!« Történelmi szempontból nem új ez a fojtogató légkör. *Meg volt már régen is, csak fordítva.* Breznyik Jánosnak a selmeci liceumról írott könyvében is találunk ilyesmit.¹¹ A könyvtár ismertetésénél pl. szomorúan jegyzi meg, hogy a sok könyv zár alatt van. A közvélemény ugyanis azt tartja, hogy pánszláv és a hon ellensége az, aki szlovák könyvet olvas ... A félenkségét, illetőleg a közvéleményt nem tudja megváltoztatni semmi. A szlovák írók ugyan gyakran nyilatkoznak a közeledés mellett, ez azonban alig több a »humanista és az európeér írótól elvárható obligát kiállásnál«. Unalmasak ezek a nyilatkozatok és mindig a magyar közönség felé szólnak, nem pedig a szlovák felé, ahol elsősorban lenne rá szükség. A nyilatkozó írók a maguk portáján keveset tesznek a közeledés érdekében. Talán az egyetemek szellemétől várható némi javulás, ahol a helyes légkör kialakítására megvan a szándék és lépések is történtek már ez irányban. A közvélemény megtörése azonban nehéz feladat, különösen akkor, amikor állandóan hangulatot csinálnak — ellene. Vannak olyanok, akik magyarelles kirohanásokkal mutatják a hazaffyt, szakszerűen szólva az államalkotót. A magyarság helyzetét is ezek teszik nehezzé.

A szlovák-magyar kultúrcsere a rossz lélektani hangulat ellenére mégis »élénknek« nevezhető. Nagyszámban jelennek meg a fordítások mindkét részen és ugyancsak jelentős közönségsikerük van. A magyar irodalomban az utolsó 4—5 évben több fordítás jelent meg, mint ezer év alatt. A szlovákban is mutatkozik némi élénkség. A csere oka politikai, tehát nem egészen őszinte. *A magyarban van valami fölényeskedő árnyalat, babusgató szándék. A válogatásnál látszik meg ez legjobban.* — Hasznossági szándák vezeti a magyar kisebbséget is. Közvetítése csekély kivétellel cserekereskedés: kedveskedni akar vele, vagy pénzt akar keresni. A magyar lapokban például bacillus-módra szaporodtak a szlovák vers-, novella-, vagy publicisztikai fordítások. — *Ez a felkapottság elbizakodottá tette a szlovákságot, a minek következtében a kölcsönösségről kezd megfeledkezni.* Fogy a magyar fordítások száma, a lapokban ritkán találkozzunk velük. Könyvalakban is kevés jelenik meg.

De nemcsak mennyiségi szempontból találunk kifogásolni valót a kultúrcserében, hanem minőségiből is. A fordítások nagyrészt politikai célra készülnek, a napi politika szolgálatára. A szlovákság ennek következtében a magyarságból a viharsarkokat kapja meg, *azokat a könyveket fordítják le neki, amikben magyar negatívumokat lát csupán; amikből baj és elkeseredés árad feléje.* A »jobboldalnak« nevezhető irodalomból kevés jut el hozzá. Igazi lendülettel és

¹² A Selmecbányai ág. ev. hitv. egyház és liceum története, Selmecbánya, 1897.

teljes értékében egyedül a magyar tudomány tudott betömi Szlovákiába. A magyar szakemberek, különösen a nemzeti tudományokban és hungarológiában általánosan ismertek. *A szlovák történészek lépten-nyomon idézik Karácsonyt, Szekfüt, Hómant, Mályuszt és Melichet. Tekintélyeknek számítanak, akikre gyakran támaszkodnak vitás kérdésekben.* A kapcsolat értékéről mindennél jobban beszél az a tény, hogy a tudományos folyóiratok számon tartják a magyar tudomány termelését. Rendszeres ismertetést, kritikát hoznak a magyar könyvekről, a régészet, a történelem, nyelvtörténet és a jog köréből, amelyben minden esetben elismerik a magyar tudomány színvonalát. *A magyar tudomány kétségtelenül erős expanziójával állunk szemben ebben az esetben, akiinek jótékony hatása bizonyára meg fog mutatkozni.*

Aki figyelemmel kíséri a közelmúlt hangulatát és eseményeit, könnyen kísértésbe eshetik és hajlandó lesz a korszak tárgyalását fellélekzéssel, pozitívummal bezárni. A szlovák társadalom egy részében engedni kezd a fagy, a fiatalságban pedig megindult az érdeklődés a magyar nyelv és kultúra iránt. Nem küldenek már Budapestre senkit, ha az egyetemen magyarul beszél, maguk is magyar nyelvkönyveket vesznek kezükbe. Keresik a magyar fiúk társaságát és jóban tudnak lenni velük. Ezt a fordulatot nyilvánosan is demonstrálták, amikor az egyik gyűlés rezolúcióiban a magyar nyelvtanítás kötelezővé tételét kérték. — *A hangulat a szlovák-magyar kapcsolatok terén kezd jóra fordulni.* Nem ismerjük még pontosan a beálló változás okát. Nem tudjuk mi munkálkodik ily kedvezően: a koráramlat, a politika-e, vagy az írók véleménye. Nováik ugyanis még 1935-ben ezt írta az ifjúságnak: »Nem szabad, hogy ebben a dologban határozott szava legyen bármilyen, a magyaróságtól tartó túlhajtott félelemnek, mivel ez a mesterségesen éltetett félelem több kulturális és egyéb kárt okozott Szlovákiának, mint hasznot.«¹³ A vonalak összefutottak, irányuk még nem látható. Mivel célunk a tény ismertetése volt és nem a jóslás, az esetleg bekövetkező irányváltozásokkal sem foglalkoztunk.

Vájlak Sándor.

¹³ Nuvák id. m. 322. 1.

Csehek és magyarok

1930-ban, amikor Prágába kerültünk, a magyar diákmozgalom hősi korszakát élte. A mi csoportunk a Sarló volt. Szocialistáknak vallottuk magunkat, de szocializmusunk értelme is csak az volt, hogy teljes magyarizációt kapjunk a magyar sorskérdésre és hogy helyes megoldást lássunk a közép-európai kuszált helyzetben. Nem voltunk dogmatikusok, realisták voltunk: nem elvekből, de konkrét helyzetekből indultunk ki. Így csakhamar kialakult bizonyos érintkezési felület a csehek és mi közöttünk. A csehek közül főleg azok felé közeledtünk, akik szintén vallották a mi politikai alapelvünket: hogy a germán terjeszkedés ellen egy frontba kell tömörölnünk szlávoknak, románoknak és magyaroknak. Ám a cseheknél is csak kis csoport hirdette ezt akkor; magános írók, meztagsodott tudósok, néhány diák. Egyetemi kollegáink nagy többsége azonban közömbösen vagy néma ellenségeskedéssel nézett ránk. A cseh diákság élete lényegileg más, mint a magyaré, ők politikailag vannak szervezve és a kimondott akadémiai egyesületeik is teljesen politikai jellegűek. A fakultásokon pártküzdelmek folynak, politikai jelszavakkal agitálnak. Ismereteik vannak (talán szolidabbak, mint nekünk), tudásuk alig. Mint terhet cipelik ismereteiket, nem váltak húsukká és vérukké; nincs bennük semmi megszállottság. Egy nagy korszak és egy nagy nemzedék boldog örökösei, suta epigonjai. Politikai szolgálukat mindig mély megvetéssel néztük, mi, akik aggódó gondossággal őriztük teljes függetlenségünket. *Nem is tudtunk közéjük olvadni soha.*

Az idősek között aránylag több megértést találtunk. Ez még a masaryki nemzedék, a realisták nagy nemzedéke, kik keményen és merészen küzdöttek a felületesség, a műveletlenség és a nemzeti önáltatás ellen, ők megértettek bennünket. Viharos ifjúságukat látták újjáéledni a mi törekvéseinkben. Salda, nemrég elhunyt prágai cseh egyetemi tanár azt írta egyik levelében: »Nem kételkedem afelől, hogy igazságos ügyért harcolnak s kedves volna nekem, ha időnként értesítenének engem, hogyan áll ügyük«. Egyetemi tanítóink között több ilyen megértést és példát mutató egyéniséget találtunk, főleg a filozófiai fakultáson. Csak hármat említek itten: *Solda, Rádl és Nejedly voltak ránk legnagyobb hatással.* Salda Európának egyik legképzettebb irodalomkritikusa és legcsiszoltabb esszé-írója volt. Puritán ember, majdnem aszkéta, aki soha nem hajhászta a sikert vagy az elismertetést és soha nem törődött az önadminisztrálással. Hú és következetes volt önmagához és mindig megőrizte teljes függetlenségét és aggályos igazságkeresését. S éppen ez a szabadságra törekvés az, amiben példa és iránymutatás volt ő a mi számunkra is. Azért is közel éreztük őt magunkhoz, mivel kíváncsian érdeklődött magyar kérdések iránt és sajnálta, hogy nem ismeri nyelvünket. Egyszer azt mondotta: »Miért nem harcolják ki maguknak a magyarok a törvényben biztosított jogaikat?«

A másik nagy barátunk Emánuel Rádl volt, ki természettudós-ból lett filozófussá és filozófusból politikussá. Az ő szemeiben láttuk először lobogni a zsenialitás lángját, a megszállottság zavaros fényét. Soha nem ismertünk még embert, aki annyi erkölcsi felelősségérzetel küzdött volna minden jogtalanság ellen, mint Rádl, s különösei: a; nagyon kényes nemzetiségi vonatkozásokban. Harcos keresztény ő, aki keményen ítél nemzetéről, de nem kímélt bennünket sem; mi őt báránybőrbe bujt farkasnak neveztük, mert nem tudtuk, nem imperialista hátsó szándékok irányítják-e őt felénk. Ma már azt hiszem — tévedtünk. Rádl jószándékú demokrata, Masaryk leghűbb elméleti tanítványa, akit keresztény humanizmusa ösztökélt A nemzeti-ségi kérdéssel való foglalkozásra.

Zdenek Nejedly, a híres kommunista professzor szintén mellettünk állt. Lázadó és rajongó gondolkodó ő, kit bánt a mai csehszlovák élet sivársága és teljesebb, tökéletesebb megoldások után vágyik. Fanatizmusával lenyűgözött. Igazságszeretetével, mely természetesenek ismerte el a mi jogainkat és a maga módján küzdött is értük, lelkesedést váltott ki bennünk. Óriási tudása, önálló történelmi módszere, a részletekben lényegét látó tekintete imponált nekünk és erősen hatott azokra, akik környezetéhez tartoztunk és szellemtörténettel foglalkoztunk.

Salda, Rádl, Nejedly — ez a három nagy tudós volt egyetemi életünk erős hatású élménye és közép-európai programmunk támogatója. *Az egyetemen kívül szintén a realisták nemzedéke és utódai pártfogoltak: Őapek, Peroutka, Sobota és az YMCA-kör.* A cseh élet jelenségei közül tehát először a realizmussal ismerkedtünk meg. Mi volt ez? Masarykéknak a nagy szellemi mozgalma a múlt század utolsó két évtizedében a cseh közélet megtisztításáért, a romantikus illúziók kiirtásáért és a politikai cselekvés tudományos, szociológiai alátámasztásáért. A jelszavak és frázisok ellen tényeket, érveket, elveket állítottak. Sajátos középút volt ez a tudomány és a politika között. Masaryk volt az irányító. A cél az volt, hogy a cseheket európai színvonalra emeljék és a kultúra erejével függetlenítsék; ideáljuk pedig a csehségnek és az európaiságnak a harmóniája. Ám ők mindig csak egy kis elitgárda voltak, kik ha győzelemre vitték is a csehszlovák függetlenségi harcot, *elveiket nem tudták beleoltani a Tíép nagy tömegeibe. A realisták számára a politika tudomány volt, a nép számára maradt továbbra is érzelmi handabanda.* így érte el a realisták nagy nemzedékét, elsősorban magát Masarykot is a halhatatlanság szomorú végzete. Héroszokká magasztosították őket, de az elveiket nem követik. Egy cseh kisember azt mondta nekem egyszer: »Nem értem Mtasaryk írásait, nehezek nekem, de hiszek bennük, hiszek minden sorukban«. Ez a kettősség a cseh közéletben tovább él. A nép nagy tömegeiben tombol a politikai halandzsza, a demagógiára való lelki beállítottság. Masaryk ezt azzal magyarázza, hogy hiányzik a cseh történelemből a teljes és szabad politikai és szellemi életnek csaknem 300 éve. Ez az oka a politikai iskolázatlanságnak és

kiforratlanságnak. Masaryk szerint a politikai tapasztalatlanság a demagógiának dús talaja s ebből több van a csehekben, mint amennyi elegendő. A történelmi vezető osztály hiánya is fontos ok e szempontból. Csaknem valamennyien zsellérházból valók vagyunk és eddig nem volt időnk kiformalódní — mondja Capek.

A cseh realista nemzedék hatásának kell tulajdonítani a véleménynyilvánítás érdekes szabadságát is. A prágai egyetem rektora lehetett Bomin professzor, aki nyíltan fasiszta, de taníthatott ott Nejedly is, aki nyíltan kommunista. Jellemző az egyik cseh író, Olbracht Suhaj regényének a sorsa. Az iskolából kitiltották, a csendőri kar pert indított ellene — mégis megkapta a legnagyobb cseh irodalmi díjat. Bennünk nagy elismerést váltott ki ez a kultúr-liberalizmus. Hallottunk vitákat, melyeken katolikusok és hitetlenek, politikusok és esztéták, nagy professzorok és kisdíákok vettek részt békésen, egymást értve és becsülve. Lehetnek kétségeink afelől, hogy sikerült-e a cseh realistáknak megvalósítaniuk politikai célkitűzéseiket, de a demokratizáltságot, amit a csehek körében tapasztaltunk, mi tanulságképpen hoztuk haza a magyar életbe.

A legtanulságosabb tapasztalata *egyetemi* együttélésünknek az volt, hogy amíg mint emberek vagy diákok dolgoztunk vagy versengtünk egymással, szépen megfértünk, sőt: tiszta barátságok is kialakultak. Mihelyt azonban valaki vagy valami megbolygatta nemzeti érzékenységünket, azonnal eltorzította tekintetünket és érzelmeinket a belénk oltott előítélet. Mi szítja ezt az előítéletet? A mondva-csinált régi dicsőség rajongása, öntömjénezés, szentimentális szemlélet, tradíció? Bennünket úgy győztek meg, hogy mi vagyunk az első nemzet Európában, például a legjobb katonák, a csehek viszont állhatatlanok és gyávák. (Innen a szó: »csehül járt«, »becsehelt«.) Most azonban íme komoly emberektől, egyetemi tanároktól vagy a legképzettebb fiataloktól, sőt katonatisztektől is hallottuk itt ugyanezt a tételt, csak fordított értelemben: a csehek a helytállóak, kitartóak és merészek, mi magyarok pedig gyávák voltunk, megfutamodók, álnokok, rossz, katonák... A »honvéd« szó, melyet nálunk szinte szentté magasztosított a kegyelet, az ő nyelvükben megvető kifejezés a rossz katona bélyegzésére. A cseh átlagember hiedelme szerint nagyon alacsonyrendű fajzat vagyunk. Gyakran hallani, hogy a cseh gyerekeket így szidják: »Oly egyszerű ez, hogy még egy magyar is, vagy egy ruszin is megcsinálná«. A »magyar« szó mellett gyakran hallottam ezt a jelzőt: »pitomy« — ostoba. Oly kifejezés ez, mint antiszemiták ajkán a »büdös zsidó«. A cseh kisember lenéz és megvet bennünket: csöcseléknek, indián-népnek tart. Milyen egérúton lopózott el hozzájuk, de hozzánk is, ez a két ellentétes, de egyaránt hamis szemlélet? Bizonyos, hogy mindkettő túlfűtött, romantikus önteltségnek a terméke, téves, de élő tradíciók hatása.

Pedig a cseh és a magyar múlt vonala sokáig egybeesett. *A cseh és a magyar történeti fejlődés együtt indult és évszázadokig párhuzamosan haladt* A tizenötödik században azonban szétvált az út: mi magyarok megragadtunk a törökkel való harcokban és a feudalizmus megoldatlanságában, a csehek viszont függetlenebb helyzetükben követték az európai fejlődést, demokratizálódtak, a társadalmi ellentéteket tompították. A huszitizmus nemcsak vallási mozgalom volt, de társadalmi és nemzeti is. A kezdeti törekvéseket letörhették, az ország közjogi függetlenségét megszüntethették, a nagy szellemi agitáció átalakító hatását azonban nem befolyásolhatták. A közös fejlődésnek e szétváltó irányát csak határozottabbá tette történelmeinknek másik nagy állomása, a felvilágosodás. Sárkány Oszkár magyarázata megérteti a cseh társadalom gyors demokratizálódásának az okát. »A magyar nemzeti érzés elsősorban *a nemességnél* tudatosodott, a nemesség lett az alkotmányos küzdelmek harcosa, a nemzeti és szabadságeszmék hordozója. A cseh nemesség — itt elsősorban a főnemességet kell érteni — nem volt cseh nemzeti érzésű, nem lehetett a nemzet vezetője, mint a magyar. A cseh felújulás megindítóit és betetőzőit majdnem mind *a polgári vagy a parasztsztyályból* származnak. Éppen ezért hiányzik belőlük — tekintsünk most el a legnagyobbaktól, egy Palackytól, egy Havlicektől — a magyar nemesség erős történelmi és alkotmányos érzése. Gondolkodásuk fő tárgya a nép és a nyelv.¹ Igaza van Sárkány Oszkárnak, amikor e fejlődést a csehekre nézve jellemzi hátrányosnak a múlt században, ma azonban nekünk hátrányos és nekik előnyös. Mert éppen itt van a gyökere a legszembeötlőbb különbségnek csehek és magyarok között. A csehek egységesebb, kiegyensúlyozottabb nemzet, mint a magyar. Van erős gerincük: kispolgári középosztályuk. A cseh átlagtípus a kényelmes és elégedetlen kispolgár, aki azonban ötletes, praktikus, kitartó és kritizáló. A csehek egy képlet, a magyarok két külön képlet. A cseh egységes nemzet, a magyar pedig két részre tagolt: proletár magyarságra és úri magyarságra. Két külön világ ez, messze egymástól. A proletár magyarság sokkal nyomorultabb és elmaradottabb, mint a cseh nép, az úri magyarság viszont műveltebb, ruganyosabb és európaibb, mint a cseh felső réteg. Nálunk kevesebb a nagy tudású ember, mint náluk, de aki van, annak a tudása átfogóbb és teljesebb, mint az övék.

Nálunk nincs átlag, nincs közép, mert ami nem nagyon kiváló, az már primitív, barbár. Egyetlen adat is eléggé illusztrálja e megállapítást: *Drien Károly számítása szerint a csehszlovákiai magyar tanulóifjúság 90% százaléka csak elemi iskolai képzettséget nyer.* A csehszlovákoknál pedig ugyanez az arányszám: 63%. (Irreálisan magassá teszi ez arányt a szlovákság hozzászámítása.) Mi szegény parasztnemzet vagyunk, ők viszont polgárosultak, egy fokkal civilizáltabbak. A cseh polgárosult nemzet: látni ezt embereiken, földjeiken, városaikban, de legfőképpen falvaikban. Seholy az a merev

¹ Sárkány Oszkár: Magyar kulturális hatások Csehországban 2. o.

kontraszt, mely nálunk annyira fáj. Egységes és kiegyensúlyozott minden, az élet éppúgy, mint a társadalom. A vidéket a városokkal tökéletes országutak kötik össze, a népet a polgársággal jól szervezett iskolahálózat. »Nálunk nagyon kevesen vannak, kik ne végeztek volna legalább polgári iskolát«, mondta egyszer beszélgetés közben egy cseh társam. A munkások és munkaadók közt aránytalanul kisebb a társadalmi különbség, mint nálunk. Gazdaságilag (ténylegesen) függő viszonyban élnek, alárendeltek, kizsákmányoltak, de társadalmilag (látszatra) egyenlőség van, egy szinten állnak. *Náluk is dúl társadalmi harc, de az emberi méltóság érintetlen marad.* Így vívódtunk mindnyájan, csehek között, idegen környezetben, magyarságunkért. Mert az egységes csehek életét figyelve, ijedten láttuk azt a rettenetes aránytalanságot, ami nálunk a pusztulást okozza.

Jellemző rájuk és ránk is, hogy ők az intellektuális foglalkozások közül a tanárságot tisztelik a leginkább, a mi társadalmunk viszont a jogászok előtt hódol. A vallási életük is sokkal nyugodtabb, mint a magyar; kiegyensúlyozottabb. Kevésszer láttam náluk azt a vad türelmetlenséget és érthetetlen elfogultságot, ami nálunk oly bántó. Társadalmuk egységesebb, a közszellem egészségesebb. Kis jellemző példa: Weiner darabját, az »Emberek a jégtáblán«-t, véletlenül cseh és magyar színpadon is láttam — mindkét esetben kisvárosban. Futballista szerepel a darabban, külvárosi lakatoslegény, ki látogatóba jön a barátjához. A cseh műkedvelő színpadon ez egy rendesen öltözött és tisztességes fiatalember, — amilyenek a lakatoslegények a valóságban — a magyar színpadom pedig strici, esetlen, durva és nevetséges figura, amilyenek a kisvárosi középosztály a lakatoslegényt elképzeli. Nem akarok ebből a példából általános következtetéseket levonni, de jellemzőnek találom ezt a két nép különböző társadalmi ízlésére. Érdekesen jellemző még az a jelenség is, hogy a cseh falusi fiúk (pl. közkatonák) nem népdalokat s mégcsak nem is népi lelkiséget utánzó vagy hamisító énekeket énekelnek, hanem nyúlós, szentimentális és élces kuplékat, kabaré-chansonokat. Ez a kispolgáriasság megnyilatkozik ízlésükben és öltözködésükben (illetve ízléstelenségükben és öltözködni nemtudásukban), valamint étkezésükben és mulatásukban is. Vasárnaponként kijártunk falvakba, búcsúba, multságokba. Általános szokás ez Csehországban: a fiatalság, ha táncolni akar, falura megy vasárnap délután. Hibátlan országutakon élvezetes séta. Mily meglepetés volt száimomra az első ilyen vasárnap délután: *városi szokások, városi ruhák. Hol van a falu sajátos arca? A polgárosultság tipikus tüneteit látom: a város és falu szoros és szerves együttélését, kiegyenlítődést, állandó kicserélődést.* Minél közelebb fekszik egy falu a városhoz és minél rendezettebb városhoz, annál nagyobb a pompa, látszatgazdaság, csín, szépség, műveltség és higiénia. Nem szeretem a csehek felemás (se városi, se falusi) életformáját, de mégis magasabbrendű ez, mint a mi népünké. Magasabb kultúrát növel, nagyobb rátermettséget ad a társadalmi harcban való érvényesülésre és a termelő

munka célszerűsítésére. Mi még messze vagyunk ettől is. A mi erőnket bénítja az úri magyarság és a szegény magyarság közti szakadék. Az úri rétegünk kultúrák fényében sütkérezve, elfinomul és magába fordul, a szegény népünk pedig nyomorban sínylődik.

E helyzet által adódó kettősség élesen látszik irodalmainkban is, általában szellemi életünkben. A magyar kultúra inkább osztálykultúra volt, mint a cseh. Náluk a huszitizmus korán össznemzetivé tette a szellemi érdekeket. A cseheknek már a tizenötödik század elején egész gárda nagy írójuk és nagy gondolkodójuk van: Hus, Chelcicky, Vsehrd, amikor nálunk még csak Szabács viadaláról da-dogtak énekmondóink. Ez a huszita tradíció okozza, hogy az ő irodalmuk inkább az egész közélet története, mint a magyar. S akár csak társadalmuk, az irodalmuk is egységes, egyszínű, kiegyensúlyozott. Nincsenek benne néma korszakok, mint a (magyarban, de nincsenek benne egetverő, monumentális erőfeszítések sem. ők az irodalmat — Peroutka szava szerint — »ápolták, nem alkották«. Dilettánsok a szó legjobb értelmében. *A mi irodalmunkban több a magános nagy költő, az önálló alkotó egyéniség, a cseheknél viszont több a középszerű, az átlag.* Nálunk alkotó művészek a fejlődés irányítói és határkövei, a cseheknél pedig társadalmi reformátorok, szellemi agitátorok, gondolkodók, tudósok, szervezők. A kritikusoknak és a kritikának mindig nagyobb tekintélye volt és van a cseheknél, mint nálunk. Ha túlozni akarnánk, azt mondhatnók, hogy a cseh szellemi életben az intellektuális ellem dominál, a magyarban pedig az érzelmi. Náluk a tudat, nálunk az ösztön. Nem véletlen, hogy a prágai egyetemnek szinte egyedülállóan nagy közéleti szerepe volt, főleg két korban: Hus János idejében és a realisták harcaiban. S általában: az ő irodalmuk inkább nemzeti ügy, mint a miénk: az egész nemzet ügye, a közönségé, nem az alkotóké. *Olvasókönyvirodalom ez, tanítani akar.* A célja az, hogy meggyőzzön és műveljen, hasson és neveljen. Az írók magyarázó tanítómesterek, kiknek a mai kritikusok szemükre vetik az alkotó képzelet hiányát. Ez lehet az oka annak, hogy a cseh irodalomban több a konkrét társadalmi érdeklődés, mint a mienkben. Ugyancsak tanítószándék, fejeződik ki abban is, hogy mohón habzolták és buzgón közvetítették mindazt, mit a világirodalmak alkottak. Szétfolyó vágyódással sóvárognak a nagy kultúrák felé. Minden szép, ami idegen. Nyugatosabbak a nyugatiaknál. Prága hamarabb értékelte Rodint, mint Párizs. A kötőik is inkább után érzők és utánköltők. Azt fejezik ki csehül, amit mások már megírtak franciául, angolul, németül.

Ezzel szemben a magyar szellemi fejlődés inkább elszigetelt (magányosok heroikus vergődéseinek a sorozata. Elnyomatások alól, ijesztő társadalmi ellentétek láttán, szervezettség hiányában, így menekült a riadt magyar lélek. Nem véletlen, hogy »csaknem minden

magyar író, aki a magyarság nagy sorskérdéséhez hozzányúlt, előbb-utóbb eszelőssé lett.« (Illyés.) *Nálunk nem volt középút.* A csehek-nél ellenben igen. Sokkal egészségesebb és kiegyensúlyozottabb volt világuk, semhogy kétségbe kellett volna esniök. Ezért hatott rájuk másképp ugyanaz a nyomás, mely bennünket is szorított.

Ez azonban még mindig csak a keretek körvonalazása, a légkör jellemzése. Milyen azonban az ember, aki ilyen légkörben él? Nehéz volna felvázolni egy elvonatkoztatott cseh típusnak a lelki arcát, megállapítani azokat a vonásokat, amelyek minden átlagos cseh embernél közősek. *Chalupny* Emmanuel cseh szociológus a cseh nyelvben, különösen pedig a hangsúlyozásban keresi a lelki alapforma körvonalait.¹ Azt állapítja meg, hogy ez az alapforma az *anticipálás*, vagyis nagy hévvel nekilendülés a cselekvésnek, majd hirtelen megtörés, ellanyhulás, továbbfutás. A fonetikai erőfeszítés összpontosítása a szó elejére csak egy sajátos megnyilatkozása az általános tendenciának: összpontosítani a legnagyobb erőt és a leg-erősebb nyomatókat a cselekvés elejére és egyszerre győzni itt le a felgyült akadályokat. A cselekvés többi szakaszára már kevesebb erő jut, éppúgy, mint a többszótagú szavak kiejtésénél.² Ötletes, bár minden bizonnyal vitatható szempontokkal bizonyítja, hogy a legjelentősebb cseh megmozdulások állandó jellemzője ez az úgynevezett *anticipálás*. *A csehek időnként nagy nekirugaszkodással vetettek föl vagy tettek magukévá egy-egy eszmét, az életüket is áldozták érte, majd fásultan engedték, hogy mások fejezzék be, tökéletesítsék.* A cseh csak akkor képes lelkesedni, amikor közel van a cél és lehetséges a siker — írta a csehekről a francia Denis. Ez az oka annak, hogy önáluk minden »iskolá«-vá, egyesületté és jelszová válik. Ami másutt csak ötlet volt, az náluk — az első láz hevében — mozgalom lesz; az idegen formákat átalakítják: így lett Wycliffe tanából huszitizmus s a német tornázmintából, Sokol.³

A cseh (magánélet cselekvéseiben ugyanazokat a szakaszokat ismeri fel Chalupny, amiket a nagy történelmi folyamatokban: hosszú nekikészülés, hirtelen kibontakozás, gyors emelkedés, ragyogó fellángolás. — megtörés, hanyatlás, félbenmaradás. Hiányzik a kitartás, az egyenes vonal, a tartós megszállottság. De vájjon nem

¹ E. Chalupny: Národní provaha cecoslovenská.

² Chalupny i. m. 55. o.

³ A hirtelen nekilendülés rendszerint úttörő, de befejezetlen. »A cseh utat tör. de nem magának, hanem másnak. A reformáció története, a cseh történelem központja, nagyszerű példája ennek. Jelentéktelen, idegen ösztökélésekből olyan mozgalmat teremtettünk, amely megrázta az akkori szellemi és világi hatalmakat. Utat törtünk a német reformációnak, de magunk elgyöngültünk és meghátráltunk. Hus megelőzte Luthert, Chalický Tolstojt és Kantot, Komenský Pestalozzit, — de semmit nem fejeztünk be. Először mutattuk meg a modern haditechnika módját, — de mi magunk Fehérhegyre vittük azt.« (Chalupny. 107.

ugyanazt lehetne-é mondani a magyar »nemzeti jellem«-ről is — kérdezzük önkéntelenül. Úgy látszik, közös jelenségről van itten szó, amelynek az oka nem külön cseh vagy külön magyar lelki beállítottság, hanem *a kislelkek közös helyzete és azonos szellemi légköre*.

Hogy mennyire közös e jelenség, ez kitűnik a tudományos alkotásból is. Mindkét *tudományosságot* egyaránt az impresszionizmus jellemzi. Nagyobb tudományos munka megalkotására egyaránt erőtlenek; egyes részletek értékesek, az egész tökéletlen. A legjobb mindig a terv: a szándék; a végrehajtás gyengébb. Az elméleti munkák inkább esszék, mint tudományos művek: ezek kivájdásához hiányzik az idő, a gondtalanság s a magasabb lelki feszültség. »Forgácsok a lélek műhelyéből« — ahogyan Masaryk a saját munkáit jellemezte.

Ahol pedig átfogó szemléletre van szükség (filozófia, vallás, regény), ott mindkét szellem megfeneklik. Bizonyára nem véletlen, hogy mindkét nép irodalmában *a regény* akadt meg a legalacsonyabb művészi színvonalon; viszont lírában teremtett mindkettő legnagyobbat. Az egyik jeles cseh szellem, Capek mondja: »A verses költészethez elegendő az egyéni élmény; a regény és a dráma nemzedékek felhalmozott tapasztalatát feltételezik; a regény egész évszázadok alkotása«. S épp ezek a szabad évszázadok hiányzanak mind a két nép fejlődéséből; ez az egyik legfőbb oka a közös lelki alkatnak és így a közös szellemi jelenségeknek is. Masaryk jellemzése a cseh regényről pontosan érvényes a mi irodalmunkra is. »Regényeinkben engem mindig megütköztet bizonyos éretlenség, a saját életünknek és az idegen életnek korlátozott ismerete, a világ tágasága iránti érzéknek csekély volta. Az írók az életből nem figyelnek meg eleget.«

Lám, a különböző társadalmi viszonyok különbözőkép alakították a két nép életét. A lelkiségüknek az alapformáját azonban sokban nem tudták megváltoztatni; ezt erősebb tényező formálja; az az egyszerű körülmény, hogy kis nemzet vagyunk mi is, ők is, úgy anyagilag, mint szellemileg, Nyugathoz viszonyítva egyaránt másodrangúak.

Tudom, hogy e gondolatok, mely e tapasztalatok során felmerültek bennünk, sokaknak idegenek lesznek: nemzetünk szellemi egységének a megbontását fogják bennük látni. Ez azonban nem változtat a tényen: ezek a gondolatok élnek bennünk és nem tudunk szabadulni tőlük. Lehet, hogy még e szerény igényű írásért is megfeddnek majd, pedig csak közölni akarja a lehető legőszintebben, hogy íme, hogyan gondolkodik népe sorsáról egy meggyötört, de rajongóan hűséges nemzedék.

Czuczor László.

Európa és a csehszlovákiai magyarság

A szlovákiai magyarság gyakori jelzője: »legnyugatibb magyarok«, »indogermán magyarok«. Így a felületes szemlélő könnyen levonhatja a következtetést és közvetítő szerepet sejt a szlovákiai magyarság szellemi feladatai mögött. Vájjon tehát Nyugat, Európa szellemi mozgalmait, útkereséseit, törekvéseit valóban mi közvetítjük-e az egyetemes magyarság, a »keletibb« magyarok felé? Aki szellemi életünk elmúlt időszakait csak némileg ismeri, hamarosan tagadó választ ad, mert minden kétséget kizáróan, nemi mi közvetítettük a nyugati kultúrélet hullámveréseit, hanem sokkalta inkább kaptuk »keletebbre« fekvő testvéreinktől. Mi lehet ennek az oka? Földrajzilag közelebb fekszünk a jellegzetesen európai szellemiséget építő országokhoz, lelkiakatunkban is bizonyára több rokonságot mutatunk a nyugati népek lelkületével s végül talán nyelvismeretünk is segíthetne benne, hogy a nagy európai nemzetek szellemi megmozdulásait közvetlenül megismerjük és továbbítsuk. A helyzet pedig ezzel szemben az, hogy az elmúlt évtizedekben sokkal inkább távolodtunk nyugattól és ösztönzéseitől, elparlagiasodtunk, szellemi látókörünk megszűkült. Ez természetes következménye annak, amit már Szlovákiával és itt élő magyarságunk kultúrküzdélmeivel kapcsolatban unos-untalan megállapítottak: a háborúelőtti időkben az, itteni magyar szellemi élet túlságosan függvénye volt Budapestnek, sem hogy egykönnyen önálló kultúrhivatásra vállalkozhatott volna, már pedig a történelmi fordulat kifejezetten ilyenirányú szellemi tevékenységet rótt rá. A szlovákiai magyarság nagyváros és magyar főiskola nélkül maradt, egyetemi ifjúságunk legfontosabb feladata az előadások nyelvének minél tökéletesebb elsajátítása lett, a szó szoros értelemben kétszeres, háromszoros munkával kellett a diplomát megszereznie, nem jutott ideje és nagyobbára nem is volt *meg* az anyagi eszköze ahhoz, hogy külföldi főiskolákon is hallgasson egy-két fél évet, már pedig bebizonyosodott igazság az, hogy a külföld etjáró egyetemi hallgatók a leglelkesebb terjesztői és közvetítői az európai szellemi kezdeményezéseknek vagy mozgalmaknak.

Közbevetethné valaki, hogy viszont Prága légköre, amelyben olyan hamar és olyan sokoldalúan visszhangra találnak a művelt nyugat felcsendülő szellemi ütemei, maga *elég* biztosíték lehetett arra, hogy szlovákiai magyar szellemi életünk állandó európai hatások öntözése mellett fejlődjék és gazdagodjék. Prága ilyenirányú jelentőségét nem vonhatjuk kétségbe, viszont nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy minden nemzet sajátos lelkiakatának megfelelően veszi át az őt környező vagy vele kulturálisan összefüggő nagyobb szellemi egységek eszmei kezdeményezéseit, s így a Prága szellemiségében tükröződő európai ösztönzések nem érheték a magyar alkotó lelkiséget olyan termékenyítő hatással, mintha közvetlen kapcsolatok révén jutottak volna el hozzá. Ezeket a közvetlen kapcsolatokat viszont főiskolai szellemi csere, folyóiratok, tudomá-

nyos, irodalmi és művészeti irányok, előadások, mozgalmak és nemkülönben a színház építhetnek ki, illetőleg ápolhatnak és virágoztathatnak fel, csupa olyan tényező, amely szlovákiai magyar viszonylatban az elmúlt húsz évben csak igen kezdetlegesen létezett és ha volt, dicséretes szándékú dilettantizmus vagy hamar megtorpanó kísérlet maradt. Nemzeti egyetemek, főiskolák, színházak, kultúrintézmények, akármennyi kritika éri is őket, ott, ahol megvannak, roppant jelentőségű tényezők, nemcsak azért, amit nyújtanak, hanem azért is, hogy légkört teremtenek a magasabb igényű szellemi kutatás és alkotási vágy számára, még akkor is, ha az velük ellentétes, esetleg őket támadó vagy legalább is hevesen bíráló irányba csap. Sokszorosán éreztük ezt mi mindannyian, szlovákiai magyar szellemi munkások, akiket sajátos helyzetünk talán hivatottá avatott volna, hogy a magyar szellemi kérdéseket új szempontokból is vizsgálgassuk (teszem azt szláv kapcsolataiban), de akiket a legegyszerűbb magyar tudományos továbbfejlődés lehetőségeitől zárt el a nevezett intézmények hiánya. Mi, akik a budapesti tudományos iskola neveltjeiként ismertük meg Prágát, egy hasonló életsorsú nemzet szellemi központját, mondhatjuk csak meg valójában: mennyire létezik sajátos nemzeti kultúrelkület, amely akár csak egy más hulláimhosszra beállított felvevőállomás, másképpen reagál a kívülről jövő szellemi rezgésekre.

Aki a szlovákiai magyarság szellemi fejlődésének húszéves történetét csak kicsit is ismeri, minden további nélkül meg fogja érteni, hogy az európai hatásoknak nálunk nem volt meg az a hosszantartó, mélyrenyúló befolyása, amelyet a kedvező földrajzi fekvés és az ú. n. indogermán lelkület folytán méltán feltételezhetnénk. Valóban helytálló ítéletet erről a kérdéstről azonban csak akkor alkothatnánk magunknak, ha párhuzamot vonnánk a háborúelőtti kultúrhelyzet és az államfordulat óta kialakult szellemi élet között.

A mai Szlovákia a háborúelőtti időkben két főváros közvetlen kultúrhatása alatt állott: Budapest és Bécs közvetítették feléje egyrészt a szorosabban vett nemzeti műveltség, másrészt a tágabbkörű európai szellemiség újabb áramlatait, célkitűzéseit, eszméit. Pozsony és Kassa különvalósága már akkor kiviláglott, a kassai magyar társadalom Pest-közelségben él, onnan érik legközvetlenebbül az ösztönzések, oda megy el művelődni. Pozsonyt a császárváros nagy közelsége még erősen magyarosodó időszakában is, közvetlen, mondhatnók mindennapos kapcsolatba hozza Béccsel, amelytől különösen zenei ösztönzéseket, de általában állandó gazdagodást nyer a művelődés minden terén. A bécsi életstílus is hatással van a pozsonyira, persze, a háborúelőtti császárváros légkörére és varázslatára kell itt gondolnunk. Közben azonban Pozsony magyarsága hűen; ápolta nemzeti művelődésünk ügyét is, de inkább annak hagyományos, mondhatnók, hivatalos értékeit, míg az akkori

újítók hangja aránylag csekélyebb visszhangra talált. Pedig éppen ezek az újítók voltak abban az időben inkább, nyugatosok (nemcsak irodalmi téren), akik a francia és az angol szellemvilág hullámverését közvetítették vagy juttatták érvényre magyar viszonylatban. Ady Endre kiáltása: »Szabad-e Dévénynél betörnöm új időknek új dalaival« valóban szimbolikus erőt kap a pozsonyi magyarra nézve, akinek úgyszólván kézzelfoghatóan Dévény jelenti Nyugat kapuját. Kassa, a maga Rákóczi-hagyományával, Pozsonnyal szembeni keletisége ellenére, hozzáférhetőbb a nyugati eszmék újító szándéka számára s Pozsony túlnyomóan német szellemi kapcsolataival szemben inkább hajlamos a *franciás* életstílusra. Mindez merő általánosítás, az, igazság inkább az, hogy amíg Kassa a német és a nyugati francia-angol szellemiséget magában egyesítő Budapest úgyszólván *kizárólagos* irányító hatása alatt él, addig Pozsony e mellett az osztrák császárváros állandó befolyását is érzi.

*

Az államfordulat után mindkét város és yelük egész Szlovákia és Kárpátalja elvesztik kultúréletünk gazdag forrásait, s önálló értéktermelésre kell gondolniok. Ehhez azonban — amint csakhamar kiderül — nem elég lendületes, teremtőerejű lelkeségük. Merőben megváltozik a kulturális magatartás iránya is: amíg a háborúelőtti évtizedekben a szlovákiai magyarság kultúrszeretete a főváros minden szellemi megmozdulására felfigyelt, gazdagodni, színesedni kívánt általa: utánozni mindazt, ami benne tarka, pezsgő élet, addig az államfordulat után a kultúrbeállítottság két irányúvá válik: 1. megragadni, kifejezésre juttatni mindent, ami szlovákiai magyarságunk töretlen életakarataráról vagy meg nem szűnt szellemi megnyilvánulásairól adhat számot; 2. befelé fordulva a néplélek mélyébe, megtalálni azt a történelmi vagy népi küldetést, amely az új helyzetben; is sajátosságos, önbizalmat adó hivatásérzetet ébreszthet az ottélő magyarok kultúrlelkiismeretében. Az első meg gondolás száz évvel hátravet a magyar szellemi ébredés hősies korszakába, amikor tényleg értéket jelentett a magyar nyelven megnyilatkozó minden irodalmi, tudományos vagy művészeti termék. A második útkeresést, életértelem utáni lázas kutatást indít el, amely azonban igen nehezen fejlődik ki életcélá, életlátássá, világnézetté, mert a merőben új kisebbségi helyzet s a háborúutáni mozgalmas húsz év kevéssé alkalmas körülményt jelentenek: az alkotó szellemiség kibontakozására. Dilettantizmus és útkeresés a szlovákiai magyar szellemiség első tíz esztendejében a vezető szólam: az előbbi nem ér el az európai kultúrhatások színvonalára, az utóbbi túlságosan lázas, megbolygatott, semhogy alkotó lendületté lehessen.

Európaiság a háború előtt valóban haladó, újelvű emberiség utáni vágyat jelentett, tökéletesebb társadalmi formát, szabadabb emberséget s cselekvőbb együttműködést az ittélő nemzetek között.

Kultúrformáink harmóniáját, olyasvalamiképpen, amint azt Romain Rolland fejezte ki Jean Christophe-jával. A világháborúban azonban ez a szellemi egység délibábbbá foszlott s ugyanaz a Romain Rolland az *Europe, meus ou élargis — toi!* jelszavával indus, majd orosz távlatokba tekint. Az Európába vetett hit ingott meg közben, a nyugati eszmék tisztaságába és fenköltségébe kapaszkodó remény, szóval a háború óta az európaiság és európai szellemi kapcsolatok nem jelenthették már ugyanazt, mint azelőtt: amikor lelki gazdagodás, megbővülő szellemi látókör és tisztánlátóbb világnézet jártak nyomában. Tehát Európa szellemi képe hasonló széttöröttségét, szétkuszáltságot mutat felénk, mint amilyenben maga a szlovákiai magyarság is vergődött. Az európai szellemiséggel szembeni beállítottság a háborúval alapjaiban változott meg tehát, azelőtt Európától tanulhattunk, Nyugat volt a minta, az útmutatás, a háború után viszont mi éltük át hamarabb a háborúutáni emberiség mély szellemi válságát, amelyet a »boldogabb« Nyugat akkor még nem is ismert. Mi hamarabb értettük meg az eszmék ingadozását, mint a nyugatiak: így tulajdonképpen mi lettünk az ő számukra: érdekesség, szellemi mozgolódás és mélybehatoló lelkületi válság. Nyugat szellemi ösztönzéseink inkább olyanformán érnek bennünket, mint saját lelkületi válságunk kifejezői, felismerjük bennük azt az útkereső tapogatódzást, amely a mi szellemi életünket is jellemzi, sőt sokkal egységesebben és lényegesebben, egyedülvalóban, mint a nyugati kultúréletet, amelyben a szerencsésebb! helyzet még sok emlékiértőket őrzött meg a múltból.

Európával való szellemi kapcsolataink egyik legjellemzőbb jegye a háborúutáni időkben, hogy nem élt már bennünk az európai szellem egységébe és felsőbbrendűségébe vetett hit: a nyugati kultúrmegnyilatkozások mélyén itt éreztük az *Untergang des Abendlandes* még talán bizonytalan, de mégis csak sötétbe borító árnyát, amely nimbuszától fosztotta meg a hajdan olyan pompásfényű nyugati kultúrélet ragyogását. Ami valamikor a szellemi ember életideálja volt, most inkább csak sorsunk tükrözője, amelyben felismerjük a lelkünkön átsuhanó eszinevillanások és kilobbanások gyors egymásutánját. Hogyan is hihettünk volna még rendületlenül az európai szellemiség példaadó erejében, amikor irodalmi és művészeti megnyilatkozásai az *évasion* jegyében állnak, elvágódást, exotikumba-menekülést jeleznek, az önmagában való meghasonlás fáradságát. Erkölcsi téren a háborútól való mélységes megundorodás és az evangéliumi jóság és egyszerűségbe kapaszkodó hit nyújtják az első megoldási lehetőséget s ahogy Európán áthullámszik az őskereszténység, sőt a buddhizmus erkölcsi magatartásának biztató fénye (Tagore, Gandhi), az minálunk is kifejeződésre jut. A benső mély vallásosság szükségessége, az »elsikkadt hegyibeszéd« újra érvényrejuttatása él a losonci Simándy Pál lelkében is, aki egyik első ébresztője szlovákiai szellemi életünknek s ifjúságunk egyik nevelője. Az erkölcsi megújulás politikaiabb formáját a

páneurópa-mozgalom nyújtja: ez a vérszegény, de olyan kézenfekvően szükségesnek mutakozó követelmény, szintén csak tovasodródó hullámverésként érinti szellemiségünket.

A világháború összeomlásba torkollott megrendítő élményének európaszerte ez az erkölcsi válság és megújódási vagy volt az első ellenhatása, mégpedig egyrészt az abszolút eszmei tisztaság, másrészt a nemzetközi vagy legalább is európai összefogás politikai követelménye. Mindez minálunk körvonalazatlanul jelentkezik, hiányzik hozzá a kellő látókör és műveltség, úgyhogy a szlovákiai első magáraeszmélő nemzedék mondhatnók önmagától kell, hogy kivívja magának meggyőződése és világfelfogása alapelemeit. Tekintve, hogy a szlovákiai magyar kisebbség túlnyomó többségében parasztság, a népi kultúra és a népi mozgalom mutatkozik elsőrangúan szükségesnek; s az első számottevő magyar szellemi megmozdulás tényleg ennek a népi kultúrának követelményével indul. Kifejezetten magyar városi művelődés Szlovákia néhány nagyobb vidéki városában inkább csak a múltból él, nincs jövőépítő lendület benne. Akik Budapestet járták és szerették, azokban csendes nosztalgia él az »Andrássy-út után«, amint azt a korán elhalt Mihályi Ödön szépen ki is fejezte verseiben. A városban felnövekedő fiatalok már nem érzik át azt a nyugat-élményt, amit hajdan Párizs vagy London jelentett, inkább a paraszti gyökeresebb életszármas és földhözköttöttség tölti el őket irigységgel. Így nem is csoda, hogy vagy a korlátok közé szorult csekélyke magyar művelődés lehetőségeit igyekeznek bővíteni s ebben a munkáiban felemésződnek, vagy rendszeresebb eszmei megalapozás nélkül valamilyen szellemi áramlat sodrába kerülnek. Így történik ez például a Sarlóval is.

A szlovákiai magyarság európai szellemi kapcsolatai az első tíz évben valóban csak esetlegesnek és elszórtan nevezhetők, inkább személyekhez fűződnek, mint kultúregységekhez s majdnem teljesen *európakívüliségnek* nevezhetnők azt a hősies erőfeszítést, amellyel legjobbaink küzdöttek a szellemi élet létfeltételeinek megteremtésén. Európakívüliségnek, mert ők a gigantikus törekvésben nem jutottak el Európához, viszont Európa nem eszmélt reá, milyen különös kultúrteremtő feladat hárult a nemzeti kisebbségekre. Elég magas színvonalú műveltséggel újból kellett kezdeniök mindent, a legegységibb intézmények megteremtésétől kezdve. Közben azonban a művelődés értelmezése maga is válságba sodródott: nagy életkérdések, egyéni és társadalmi problémák törtek be a háborúelőtt olyan természetesen bővülő szellemi látókör útjába s elterítették, tájékozatlanságba, útkeresésbe sodorták. *Páneurópa* helyett csakhamar a *szocializmus* veszi át a legélénkebb szót, mégpedig nem a nyugati angol-szász vagy belga formáiban, hanem inkább az orosz kísérlet csapásvágásában. Ez pedig lényegében Európaellenes. Nyugati szellemi kapcsolatot csak a második évtized két eszmei mozgalma keres tudatosan és hittel: a neokatolicizmus és a fia-

mand-svájci demokráciát eszményül választó újabbkeletű iránykeresés. A neokatolicizmusra szintén érvényes az, amit tanulmányunk *elején* a szlovákiai magyar szellemiségről általában kifejtettünk: nem közvetíti a nyugati eszméket Kelet felé, hanem onnan, nevezetesen Magyarországból kapja őket. A pompás francia újkatolikus irodalom kicsit kései, de mind erőteljesebb magyar kibontakozása átterjed az *Új Élet* szellemi körébe is s egy-kettőre a legszínvonalasabb és európaibb folyóirattá emeli azt. Hangján, tájékozottságán megérezni, hogy itt komoly művelődési folyamat indult meg, amely tanultságon, jólfelkészültségen — e hajdani elengedhetetlen műveltségi feltételeken át óhajtja megközelíteni a szlovákiai magyar élet problémáit. Szerencsés körülmény, hogy éppen ennek a szellemi áramlatnak európaszerte ismertté váló költő-képviselője is akad *Mécs László* személyében. Az Európával és annak szellemi életével való rendszeres kapcsolat szlovákiai magyar művelődésünk történetében talán csak ezen a vonalon mutatkozik rendszeres és következetes formában, aminek kétségtelenül a katolicizmus univerzálismusa és a nyugati nagy katolikus nemzetekhez való kötöttsége adta meg a lehetőséget. Ami az újabban különösen az. *új Szellem* hasábjain kifejezésre jutó angol-szász, hollandus, flamand és svájci demokratikus életforma és kultúrütem iránti fokozott érdeklődést és halványan megrajzolódó irányadást illeti, túlságosan korai még róla ítéletet mondani. Mindenesetre érdekes gondolat Európa e számunkra eddig ismeretlenebb, de valószínűleg igen tanulságos életpéldáira irányítani a szlovákiai magyar szellemiség figyelmét; művelődésünk gyökeres és alapos átépítését jelentené, ha ezt az ösztönzést megszívlelnők. Érzésünk szerint azonban a dunavölgyi sors sóikkal eruptívabb, nyughatatlanabb, semhogy ezeknek a már százéves nyugalmi helyzetben fejlődő életformáknak megfelelő talaja lehessen. Ez mindenesetre kissé tragikus megállapítás, de valószínűleg helytálló, pedig éppen nekünk kelne el néhány svájci vagy holland életütemű évtized.

Összegezésképpen: a szlovákiai magyar szellemi helyzet igen érdekes lélektani kérdést vet fel: nagy kultúrhatárossal és művelődési vágygal a legelemibb kultúreszközökért és intézményekért vívott harc tölti be a két évtizedet s így az eszmei fejlődés inkább csak esetlegesen és személyekhez fűződően kapcsolódik az európai szellemi áramlatokhoz, amelyek csak vázlatosan és futólag érnek el hozzánk. A parlagiasodás veszélye hovatovább szintén felmerül, hisz az európai szellemi teremtőmunkával való lépéstartás mind nehezebbé válik. Ehhez járul még az is, hogy az európai szellemiség jelentősége is csökken, megbecsülése alábbhagy, sőt időnként egészen elsikkad. A nyugatot-járó fiatalabb évjáratok újító lelkesedésükben meg sem látják a vén Európa szellemi kincseit: múzeális értékeknek tartják azokat. De talán éppen ez a kissé túlhajtott csak-élet, csak jövőteremtés vágya, váltja ki ellenhatásként az újból Európa felé fordulás kísérleteit, amelyet részben az ifjú-kato-

likus értelmiség, részben az említett kis demokráciák iránt ébredő érdeklődés igyekszik rendszeresen kiépíteni.

Egy bizonyos, hogy a szlovákiai magyar szellemiséget ezer szállal fűzi műveltsége az európai kultúrához s ha átmenetileg saját szellemi életének szervezetlensége le is kötötte minden gondolatát, mégis Európán át fogja jövő szellemi hivatását megtalálni.

Krammer Jenő.

Magyarország és a csehszlovákiai magyarság

Az etnikai magyar nemzet és a politikai Magyarország 1918-ig kétfélet jelentett és kétfélet jelent azóta is. De míg 1918-ig ország és nemzet közt az volt a különbség, hogy *kisebb volt a nemzet, mint az ország, addig 1918 után az ország lett kisebb, mint a nemzet.* E változás után a magyar nemzet negyedrésze — több mint hárommillió ember — Magyarországon kívül nyert honosságot. A hárommillió magyar továbbra is a nemzet tagja maradt, csak hogy nemzeti létét a történelem nagy erőfeszítésektől tette függővé. Mert semmi sem vált olyan bonyolulttá a háborúutáni Közép-Európában, mint a négyrésze szakadt magyar nemzet közt megtalálni és megteremteni iaz érintkezés szabad útjait. Ennek folytán az utódállamok magyarsága egészen más értelmet volt kénytelen adni magyarságának is, mert mások lettek szabadságai, jogai, lehetőségei, minden más lett, mint Magyarországon, de mégis mindennek egyforma célja maradt: mert a nemzet közös küldetése, ha nem is egyforma, de közös szerepet oszt ki minden magyar számára. Igaz, a kisebbségi magyarságnak gyakran mégis olyan lett a helyzete, mintha két szék közt a földre esett volna.: a többségi nemzet, amellyel egy országba került, inkább ferde szemmel nézte nemzeti törekvéseit, az anyaországbeliek pedig sokszor éreztették, hogy nem tartják magukkal nemzetileg egyenrangúnak. A nemzeti kisebbség sorsa így átmeneti és felemás, élete kusza, szerteágazó, ereje szertefecsérelt, dolgai nehezebb, elismerésben szegényebb és léte minden mozzanatát nemzeti mivolta szabja meg, sokkal inkább, mint a vele egy országban élő többségiéknél, vagy a szomszéd országban lakó testvéreinél, Magyarországon. A kisebbségi ember többet gondol a nemzetre, mert a teljes nemzeti lét hiányait kénytelen érezni lépten-nyomon, ezért ha magyarságát óvni tudja, magyarabb, öntudatosabb magyarrá válik, mint akár a magyarországi, csak, sajnos, a magyar öntudatig általában is kevesen jutnak el, s ha a kisebbségi sorban ezt valaki el nem éri, nem úszhat a magyar árral, mint a magyarországi s

könnyen veszhet el az idegen eszmék áradatában. *Az igazi nemzet-megtartó erőt pedig a kisebbségi magyarság számára csak az integer magyarságú Magyarországgal való kapcsolatok jelenthetik.*

A kisantant államok, miután szövetséget kötöttek Magyarországgal a revíziós törekvései ellen, igen kevés jóindulatot tanúsítottak az iránt, hogy magyarnemzetiségű állampolgáraik Magyarországgal érintkezessenek. Az érintkezési szabadság hiányát sínyli a csehszlovákiai magyarság is: erre a szabadságra lenne szüksége, hogy élvezhessen valamit a nemzet központi értékeiből és az általános emberi igazság nevében legalább egy kis hányadát kaphassa meg mindama nemzeti jóniak, ami minden többségi ember számára fölösen terem. így természetesnek látszana, hogy Magyarország előmozdíthassa a csehszlovákiai magyar művelődést, hasonlóképpen, hogy a csehek ápolják külföldi iskoláikat és egyesületeiket; miért ne adhatna elő magyarországi tudós a csehszlovákiai magyar diákoknak, ahogy a prágai német egyetemeken is külföldi származású németeket neveznek ki, — egyelőre ugyan magyar egyeteme sincs a magyarságnak, ezért tehát szinte kategorikus imperatívusznak látszik, hogy elismerjék a csehszlovákiai magyar diákok magyarországi tanulmányait, Mert ott, ahol Csehszlovákia az állam magyar kisebbségének nem nyújthatja azt, amit nyújtani tud a cseheknek, szlovákoknak, vagy németeknek — ott automatikusan meg kellene engedni a magyarországi segítőforrások közbejöttét. Ilyenek főleg: az egyetemek és tudományos intézetek hatáskörén kívül a tudományos és irodalmi sajtótermékek szabad forgalma, az ösztöndíjak, csereakciók és hasonlóak. Ahogy *Bethlen István gróf* az anyaország és a magyar kisebbségek viszonyáról szólva 1934-ben debreceni beszédében kifejezte: *»Tegyük lehetővé, hogy eljuthasson az elszakított magyarsághoz az az áldozatkészség, amelyet a magyar társadalom mindenesetre tanúsítani fog.«*

Mindenekelőtt azonban ott szeretnénk javítani a csehszlovákiai magyarság és Magyarország viszonyán, ahol nem az »ellenfélen kifacsarható« engedményekre lehet számítani, hanem lahol *önmön erőnkől* tehetünk sokat saját nemzeti érdekünkben határon innen és határon túl.

A trianoni határok folytán az anyaországi és a csehszlovákiai magyarság fejlődése más-más irányba terelődött. Húsz év alatt bizony oly eltávolodások jöttek létre, hogy nem tudjuk, vajjon a politikai, vagy a szellemi határok vannak-e erősebb osztóvonalat köztünk közé.

A csehszlovákiai magyarság — széltében-hosszában használt megállapítás szerint — húsz év alatt demokratizálódott. Megváltoztak társadalmi ideáljai, *az új ideál*: a dolgozó, társadalmilag szervezett ember, aki egymást megbecsüli, születés, származás, foglalkozás miatt emberi megaláztatást el nem visel, a címet, rangot,

méltóságot csak megfelelő tartalom fejében hajlandó elismerni, megveti a szolgálkúséget, az úr és szolga megalázó viszonyát, szociális felelősségérzete és öntudata a magyar társadalmi reformok egész sorát latí a szükségesnek. Emberi tekintetben tehát — ezt gyakran megállapították — tisztább és emelkedettebb a kisebbségi sors tisztítóúzen keresztülment csehszlovákiai magyar, mint az átlag magyarországi. Igaz, a kedvező véleményre gyakran a kisebbségi sors heroikus újdonsága adott alkalmat, mert hiba, társadalmi kinövése bőven akad e demokratizált magyarok körében is. Móricz Zsigmond a csehszlovákiai magyar fiatalság körében járva szintén a kisebbségek emberibb tulajdonságainak ítélte oda a pálmát. Kiknek akkor sem tetszett Móricz Zsigmond ítélete, azoknak sohasem fog tetszeni a kisebbségi magyar szerénytelen öndícsérete, pedig erre mindig sor fog kerülni, ahányszor kisebbségi magyar találkozní fog a többségi magyar túlságosan elterjedt típusával, akiben a rosszul értelmezett úriság oly gyakran csak a lenézés és megaláztatás öröméig tud eljutni. És, sajnos, még az újabb külföldi társadalmi példaképek közül is — a baráti Itália, vagy Németország tiszteletéből, vagy csodálatából — nem e rendszerek szociális tartalma, vagy társadalmi fegyelme ejtette meg a magyarországi hívek nagyrészét, hanem inkább az uralkodás imponáló példája. Sőt a faj teória legújabb szívélyes fogadtatása is Magyarországom — úgylátszik — csak arra volt jó, hogy az értök rajongót a faji ne messég tudatával oltsa be, ami újabb emelkedést és másoknál különb érzést nyújthat.

A csehszlovákiai magyar, akiben formát öltött az új magyar úriember-ideál, bizony gyakran elégedetlenül és nyugtalanul fordul meg a magyarországi társadalom egyes köreiben. *A távoldásnak és hasadásnak legkomolyabb elemeit pedig éppen abban érezzük, hogy az általános emberi ideál nem egyforma a magyarországi 'és a csehszlovákiai magyar előtt.* Ezzel szorosán összefügg a magyarországi társadalmi és szociális viszonyok kedvezőtlen kritikája, mert — csak példának felhozva — a földbirtokreform és szociális reformok, az általános titkos választójog késlekedése, vagy a normálisnál nagyobb cím- és rangkórság, csupa olyan intézményes szépséghiba, amit a kisebbségi magyar még anyaországának sem tud megbocsátani. Igaz ugyan, hogy a kisebbségi magyarság szabad lehetőséget kapott arra, hogy kénye-kedve szerint kritizálja Magyarországot — és kétségtelen, hogy kedvét akkor is a magyar társadalom bírálátára fordította, amikor — a cenzúra miatt — más irányban nem gjrakorolhatott kritikát... De az anyaország sem ad olyan emberi eszményeket, amelyek abszolút vonzó erőt gyakorolhatnának a határontúli magyarokra. Pedig a központi magyar emberi ideál tarthatná össze a legelsősorban négy ország magyarságát és a minden magyaroknak szóló magyar ideál hiúsíthatná meg a legkönnyebben az utóállamokban leselkedő elnemzetlenedés veszélyeit. A központi magyar ideál pedig csak olyan *magyar szociális rendszerben jöhetne*

létre, amely minden magyarral éreztetné, hogy nemzete megbecsült és méltó tagja lehet.

A kisebbségi magyarság nagyon jól érzi, hogy az anyaország társadalma többnyire *hanyagul és érthetetlen közönnyel kezeli a magyar kisebbségi kérdést.* Idézhetnénk Szekfű Gyula intő szavait, amelyek már oly hajszálpontosan kifejezték ezeket a gondolatokat. »Nemzeti társadalmunk — írja Szekfű Gyula a magyarországi társadalomról — alig ismeri a szomszédállamokban élő magyarság kisebbségi sorsát, alig érdeklődik valóságos bajai iránt, kulturális fejlődése iránt is közömbösséget tanúsít és immár másfél évtizede túri, hogy a trianoni politikai határok mindinkább kulturális határokká is alakuljanak.« — »... a szeretet találékony és több módját és eszközét próbálhatná társadalmunk az elszakadt nemzettestek állandó és komoly támogatásának.« — »... elszakadt testvéreinket megfosztja még attól a szellemi támogatástól is, melyet a trianoni magyarság, a határaitúli nehéz életet valóban ismerve, a mai állami elzárkózások mellett is adhatna.«¹ Dehát a magyar társadalmi hibák »eltakarítása« legföljebb egy Szekfű-idézetig ildomos ... így aztán mi sem természetesebb, mint hogy a magyarországi közvélemény mindenkor hajlandó a legképtelenebb rémhíreket elhinni a kisebbségi magyarságról, érdeklődése azonban odáig már nem terjed, hogy komoly tárgyi ismeretekre tegyen szert, sőt arra sem gondol senkisé, hogy általányban előlegezett szánakozásában szemrebbenés nélkül olyan szenvedéseket és áldozatokat is kész elfogadni a kisebbségi magyarságtól, amelyek a valóságban — ha tényleg fennforognának — igazán hihetetlen megpróbáltatásoknak tennék ki az utódállamokban élő magyarság — kétségtelenül nagyon küzdelmes és nehéz életét. De ilyen túlbuzgó szánakozásra csak a nemtörődöm ember lehet képes, aki kényelmesen lerázza magáról az utánjárás gondját és könnyítve lelkiismeretén, készségesen elfogadja azt a hírt, hogy a csehszlovákiai magyaroknak egyetlen magyar iskolájuk sincsen, márcsak törve beszélnek magyarul, — és nehezen leplezhető unalommal csodálkozik, ha mégis azt hallja, hogy vannak iskolák — ha nem is elégségesek — s még magyarul is tudnak a magyarok Csehszlovákiában ... Persze a pontos ismeretek helyett sokkal kényelmesebb fel-fellelkedni egy-egy vezércikk-író frázisain, amelyekkel üzeneteket küldözget a határontúli testvéreknek, bár a vezércikkíró-testvérnek, akárcsak az olvasó-testvéreknek fogalmuk sincs arról, hogy általában mi a valóság és arról sem, hogy a csehszlovákiai magyar testvéreknek sokkal jobban esne, — arról nem is beszélve, hogy a magyarországiaknak mennyivel jobbat tenne — ha ehelyett az újságok, egy-egy statisztikát közölnének a csehszlovákiai magyarság lélekszámáról, foglalkozási elosztódásáról, iskoláinak és magyar tanulóinak számáról, egyesületeik mibenlétéről és működéséről és hasonlókról.

¹ Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik 388—389. és 464. 1.

Igaz, vannak tiszteletreméltó kivételek, s csak nagy örömmel fogadhatjuk, hogy Magyarországon a *reális kisebbség szemléletnek* egyre több úttörője akad, de az ta néhány folyóirat, — élükön a Magyar Szemlével — amely a magyar kisebbségek életének objektív figyelmét tűzte ki célul, bizony csak elenyészően kevés — igaz, annál értékesebb — hatást gyakorol a túlnyomó tudatlansággal és indolenciával szemben. Vagy a kisebbségi intézetek vajjon elvégzik-e mindazt, amire hivatottak lennének? Nem sikkad-e el a nemzet egy-negyedének figyelésére felállított intézmények egész sora a meddő hivataloskodás száraz rendszerében?

Ilyen körülmények közt az anyaország és a csehszlovákiai magyarság közt első helyen a láthatatlan és megfoghatatlan kapcsolatok állanak, amelyek a nemzet tagjait a nemzeti közösség csodálatos szálain keresztül fűzik egymáshoz. A nagy hiány azonban a látható és megfogható kapcsolatok terén jelentkezik. A rádió például majdnem kizárólag zenei kapcsolatot teremt, amellelt csak hírszolgálatra jöhet még komolyan számításba, s így ez a modern vívmány, amely óriási szolgálatokat tehetne a magyar nemzet szellemi összetartására, igen kis mértékben tölti be ilyirányú hivatását. Csak a budapesti nagyváros utáni vidéki vágyakat tudja ébrentartani — lehet, hogy minden céltudat nélkül, mert a magyar hallgatóság többnyire nem is hajlandó Budapestben mást látni, mint az operettek, kiskocsmák, Angol-Park, ia Dunakorzó, a cigányzene és a hamisítatlan, — állítólag — gondtalan, édes magyar élet városát. Sajnos, ilyen és ehhez hasonló szentimentális utakon és módokon bonyolódik le az érintkezés jórésze. A pesti viccek, slágerek, sanzonok, ia jasszság jelenti az egyik legfontosabb vezeték, amely »szellemileg«
összeköt, a másik fontos vezeték: a sport — ez is »szellemi«
kapcsolatnak számít, inkább lelkesítő, mint utánzó hatással. Szó sincs róla, ez mind kitűnő eszköz arra, hogy széles rétegekben népszerűsítse a magyar nemzeti összetartozást, — csak éppen kevés és ijesztően egyoldalú.

Dehát a budapesti összeköttetés magánügynek számít, s mindenki saját ízlése szerint bonyolítja le; szomorú azonban, hogy mily kevesen kívánják a nívós szellemi kapcsolatot. Viszont minden-nél fontosabb a rangos pesti rokonság, a társadalmi kapcsolatok homályos szövevényei, amelyekről sokat lehet sejtetni, mesélni — az ilyen elbeszélők szavain keresztül pedig úgy bontakozik ki Magyarország, mint egy nagy protektor, akinek egyéb létjogosultsága sincsen, csak hogy egyes kiváltságos egyének méltóságát és fontosságát siessen előmozdítani. Ezeket a »budapesti kapcsolatokon«
keresztül ápolódnak azok az anakronisztikus magyar életformák, amelyeknek Magyarországon sem, de még kevésbbé a kisebbségi sorsban lehet életjogosultságuk.

A »budapesti kapcsolatok« sokak számára igen hasznosak voltak. Fiatalemberek, akik se a szlovák iskolát, se a cseh egyetemet nem tudták elvégezni, illetve képességeiknél és adottságaiknál fogva nem tudtak beleilleszkedni a kisebbségi sorsba, — szóval alkalmatlannak bizonyultak arra, hogy magyar örök legyenek az idegen terjeszkedéssel szemben — ezek a budapesti kapcsolat, illetve protekció révén jutottak álláshoz a magyar fővárosban. Megértjük azokat, akik feltétlen muszájból távoztak Magyarországra, de örök szemrehányást fogunk érezni azokkal szemben, akik könnyelműen, vagy gyöngeségből, kényelemből, vagy pusztá számításból *hagyták el földünket, hozzájárultak Magyarország túlzásfoltosságához és — ami még rosszabb, a kisebbségi magyarság sorainak ritkítéséhez.* De túl a pusztá tényen, hogy elhagytak bennünket, legnagyobb vádunk ellenük, hogy ők, akik közülünk távoztak, nemhogy nem lettek kapocs köztünk és az anyaország közt, hanem — tisztelet a kivételnek — éppen ellenkezőleg: magukat játszották ki — talán önmaguk igazolására — az igazi kisebbségi mártiroknak, ők lettek a »jó« magyarok, s a magyarság háború utáni helyzetének megítélésében legelői jártak az illúziók kergetésében, új helyükön pedig inkább hasznot húzni igyekeztek abból, hogy a »Felvidékről« származnak, ahelyett, hogy szolgálatokat tettek volna a csehszlovákiai magyarságnak. A magyar kisebbségek helyzetének ismeretleni volta az (anyaországiak előtt, nem kis mértékben e menekülteknek köszönhető, akik úgyszólván magukra vállalták a »kisebbségi sors« következményeit és éveken keresztül szinte eltakarták a valódi kisebbségi sorban maradt nemzetet az anyaország szem elől. E menekültek tudtak legkevesebbet a kisebbségi sors alakulásáról, mégis ők lettek a változott helyzet szakértői, — pusztá eredetüknél fogva — sőt idővel enyhe féltékenység lett úrrá a Budapesten időző »felvidékiek« és a szlovákiai magyarok közt, s hogy néha már lappangó »pozícióharc« dúl e kétfajta emberek között, ezt csak azok tudják, akik belülről ismerik ezeket a családon és ismerősökön keresztül ide-oda ágazó szálakat.

A legsötétebb és legzavarosabb pontokhoz érünk: oda, ahol az egész kisebbségi sorshelyzet testvérharcnak, gyűlölségnek ad tápot és üzletté alacsonyítja a nemzet legszentebb ügyeit. Az intrikák és denúciálások sűrű bozótjába kerültünk, ahol az opportunisták a mindenkori Budapest szájaíze szerint magukat jó magyarnak, másokat rossz magyarnak igyekeznek feltüntetni, másokat megbízhatatlanoknak, magukat megbízhatóknak jelentik ki, csaknem kizárólag rosszindulat és marakodás diktálja ezt a tempót: háttérben pedig egy borzasztó magyar terhesség üti fel fejét: a »nemzetszűkítés« eredendő magyar bűne. (A »nemzetszűkítésnek« itt olyan értelmet adunk, amilyen értelemben írta Széchenyi István ezeket a sorokat: »Honunk minden lakosinak a nemzet sorába iktatása bizonyos életet terjesztend; 9 milliónak ezentúl is az abbóli kirekesztése ellenben elkerülhetetlen halált hozand anyaföldünkre.«) *Mert a kisebb-*

ségi sorsot is arra tudta a magyar fölhasználni, hogy mindenféle ürügyek alatt leszűkítse a magyar közösséget! — Akiknek voltak »budapesti kapcsolataik«, azok — tisztelet a kivételnek — monopóliumot űztek, s igyekeztek belőle minél több haszont húzni; óvakodtak azonban attól, hogy esetleg személyükön keresztül másokat is Budapest közelébe engedjenek. Budapesten ugyanis a közvélemény igyekezett elveszett magyaroknak elkönyvelni a kisebbségi magyarságot. Annál nagyobb értéke lehetett tehát annak, aki mint »el nem veszett« magyar jelentkezett Budapest színe előtt... A magyar kisebbségi tömegek elveszettségéről szóló híreket már a »felvidéki« menekültek kezdték terjeszteni, ezekhez társultak most azok az utódállambeliek is, akik »kapcsolatokra« tettek szert. Ők is saját fontosságuk emelését tartották elsősorban szemelőtt és különösen az új magyar értelmiség »elveszettségéről« szerettek regélni, (míg a parasztot nemzethűnek ecsetelték, mert — úgylát-szik — a parasztban nem éreztek »konkurrenst«.) A magyar nemzetcsükkítő hajlam, amely sehogysem akar eltűnni, ezen a téren is szedte a maga áldozatait. — A legfurcsább pedig, hogy a leszűkített nemzeti »közösség« legvédettebb tagjainak azok számítottak, akik legkevésbé voltak hajlandók reagálni az új helyzetre: a passzív rezisztencia végrehajtói, megbántottságból, tehetségtelenségből, vagy tehetetlenségből, — míg a cselekvők gyanússá váltak és különösen a tétlenek állandó, rosszindulatú kritikája és áskálódás[^] kíséerte lépéseiket. A magyar uralomvesztesség tragikus utójátéka volt ez, meg a megszükkült uralom birtokosai nem tudták elviselni, hogy az ő megkerülésükkel most már valaki is tehessen valamit.

Igaz, az újfajta cselekvéstől való irtózásnak is komoly indokai voltak. Az államfordulat után a csehszlovákiai magyarság sorai közé férkőztek a magyarországi bolsevizmus emigránsai, akik magyar égisz alatt — bár a kisebbségi magyarságtól távol, mégis a kisebbségi otthon fedezékébe menekülve — Magyarország-ellenes akcióba kezdtek. Hatásuk el nem kerülhetette később az első csehszlovákiai fiatal értelmiséget sem, amely amúgyis árván, tájékozatlanul és a magyarelles hatásokkal szemben védtelenül állt az új helyzetben. A fiatal értelmiség az egyenes utak helyett *az emigráción keresztül ismerte meg sok esetben Magyarországot*. Ez a kapcsolat bélyegezte meg a nemzeti társadalom előtt a sarlósok egyrészét is, annyira, hogy számos csehszlovákiai magyar fiatal nem is tehette be lábát Magyarországra, mert az anyaország előtt éppoly átok alá került, mint akárcsak maguk az emigránsok. Húsz év alatt, szerencsére, lezajlott már ez a sok félreértéssel teli időszak, csak a sajnálatos magatartás maradt meg továbbra is, amely inkább előlegezett bizalmatlansággal, mint bizalommal tekint az új helyzet parancsa szerint cselekvőkre. Ez az atmoszféra pedig csak kellemes lehetett azoknak, akik félreértett nemzeti missziót véltek betölteni azzal, hogy ahol csak tehették, táplálták az anyaországbeliek bizalmatlanságát a kisebbségi magyarokkal szemben. Ez a lehető leg-

rosszabb módszer, mert eszerint már csak kivételnek számít a »hú« és »jó« magyar, — s láttuk, hogy ezt a nézetet mily bűnösen támasztották alá a kisebbségi sorból Magyarországra hírvivők is — a helyes módszernek éppen fordított irányt kellene követnie. Mert igaz, hogy a csehszlovákiai magyarság másképpen gondolkodik, mint a magyarországi, — s ez gátolhatja a kölcsönös megértést is, de Széchenyi Istvánnal mondjuk, »ha nem vagyunk is egyvéleményűek, magyarok maradunk azért mégis mindnyájan, mit soha nem kellene felednünk!« Aki nem magyar, azt amúgy is meg lehet már távolról ismerni — csakhát a magyarság ismertető jelei is részben mások lettek Csehszlovákiában, mint Magyarországon: ez okoz talán a legtöbb félreértést Magyarországon.

A csehszlovákiai magyarság különösen *a nemzeti műveltség terén messze elmaradt a magyarországi mögött*, — hiszen az önálló nemzeti létnek olyan tradícióit sem birtokolta, mint az Erdélybe szorult magyarság — így *nemzeti erényeit inkább általános emberi tulajdonságaiban lehetne fölfedezni*. Ez a különbség magyarországi és csehszlovákiai magyar közt azonban ne adjon okot se az aggodalomra, se iái bizalmatlanságra, mert eddig jórészt csak a körülményekhez való józan és egészséges alkalmazkodás jelentkezett: hiszen a magyar típus, amely kedves lehet Budapesten, az bizony a kisebbségi helyzetben meg sem állhatná helyét! Hová jutnia, a kisebbségi magyarság, ha tagjai oly merev negációval viseltetnének az új viszonyokkal szemben, mint a budapesti magyar? A legnagyobb baj, hogy Magyarországon többnyire idegen és veszedelmes hatásnak könyvelnek el már minden változást, amin a csehszlovákiai magyarság keresztülesett. Attól tartanak, hogy a kisebbségi sors jótét voltát kellene elismerniök, ha elfogadnák a kisebbségi magyar ember új erényeit. Pedig a magyar történelem alakító hatását kellene e szűklátókörű nézetek helyett fölfedezni. Mert a csehszlovákiai magyar ember nemcsak a csehszlovák demokráciának, hanem e demokratikus rendszer gyakorlati fogyatékoságai ellen, a demokrácia számonkérésével folytatott húszéves harcnak is köszönheti új erényeit. E húszéves küzdelem programjában szerepelt mindenkor a magyarországi kapcsolatok szabadabbá tétele is.

E kapcsolatok rendezése és rendszeresítése jórészt Magyarország és Csehszlovákia viszonyától függ. A dunavölgyi békéért oly könnyen lelkesedő csehszlovák körök kedvenc vesszőparipája, hogy a kisebbségi magyarok »híd«iszerepet töltsenek be a két nemzet közt. Eddig azonban a csehszlovákiai magyarság számára csak a csehek felé vezető utat nyitották meg, míg Magyarország felé a szellemi határzár változatlanul megmaradt: hogyan építsünk hát »hidat«, ha nem léphetünk át a túlsó partra is? *Bizony Csehszlovákiának kellene e téren józan engedékenységet tanúsítania*, mert

amit Magyarország cserébe nyújthat: a területén élő kevésszámú kisebbségek nemzetiségi jogainak teljesebb biztosítása — ezt bizonyára szíves-örömezt megtenné. *Bethlen* István is ilyen erkölcsi alapra helyezkedett, amidőn évekkal ezelőtt a Magyar Szemlében a szűkkeblű magyarországi kisebbségi politika ellen nyilatkozott, mondván, hogy »senki se vethesse szemünkre, hogy vizet prédikálunk, de bort iszunk és hogy a magyar kisebbségek jogait reklamáljuk, de magunk sem adjuk meg azt saját kisebbségeinknek, amit másoktól számukra követelünk.«²

Más lapra tartozik, hogy mit tehet a magyarság önnön erejéből annak érdekében, hogy a jelenlegi, kétségkívül elégtelen és hiányos kapcsolatokat anyaország és magyar kisebbség közt kimélyítse. E téren — a fennálló politikai elzárkózás mellett is — rengeteget tehetnénk. Mindenekelőtt a *személyes kapcsolatokat* kellene kibővíteni a nyári vándorlásokkal, a nyári táborok kölcsönös látogatásával. Mert ha a német fiatalság nyaranta ellepheti a Dunamedencét, miért ne tehetnék ezt sokkal inkább a magyar fiatalok, akik nem is idegenlakta földön, hanem mindenütt a négy országban élő magyarok házatáján fordulnának meg. De különösen *a magyarországi közvéleményt kellene alaposan kiművelni* a magyar kisebbségi kérdés megismertetésével, mert a jelenlegi iskolai oktatás is elárulja, hogy csak a föld iránt van érdeklődés és nem e földön élő magyar, vagy más nemzetiségű emberek iránt. Ma az összetartás amúgyis nehéz magyar művelete még súlyosabb feladatok elé került, de a történelmi hivatásunkat is csak úgy tölthetjük be, ha le tudjuk küzdeni az összes lelki és térbeli távolságot, ami magyart magyartól elválaszt.

Borsody István.

² Bethlen István gróf: Magyarország kisebbségi politikája, Magyar Szemle, 1933, XVIII. 103. 1.

Z Á R Ó S Z Ó

Ez a kötet abból a felismerésből született, hogy nincsen könyv, amely összefoglalná azokat az eseményeket, változásokat, amelyek a csehszlovákiai magyarságot kisebbségi élete alatt érték. Az ilyen mű nemcsak a csehszlovákiai magyarok önismerete szempontjából látszott hasznohozónak, hanem fontos fölvilágosító szerepet ígért betölteni a magyarországi, erdélyi és délszláviai magyarság körében is. A magyarság ma oly sokféle feltétel mellett folytatja életét, hogy a nemzet szellemi egységét, úgy-ahogy, csak akkor lehet fönn tartani, ha minden alkalmat megragadunk arra, hogy a rendelkezésünkre álló eszközökkel mennél *rendszeresebben* ösmerjük meg egymás életét és ilyen gondos ösmeretek alapján közeledjünk megértően egymás felé.

Ez a kötet tehát hiányt szeretne pótolni, bár e szándék végrehajtása is — biztos — sok hiányt hagy maga után. Művünk újdonság a maga nemében és első kísérlet, hogy összefogó képet adjon a Duna és Tisza fölött és a Tátra alatt élő magyarokról; mint ilyen, az újdonság és kísérlet összes hibáival is, bizonyára, bőven rendelkezik. De mindenképpen bizonyítéka marad a magyar emberek akarátának, akik, mégoly sok kedvezőtlen körülmény mellett is, össze tudnak fogni és közös alkotásra képesek, ha jószándékkal közelednek egymáshoz és a nemzeti ügy szeretetével látnak hozzá munkájukhoz. E munka sikere sok áldozatkészséget követelt. E kötet írói mindnyájan reggeltől napestig nehéz munkával elfoglalt emberek; a törődés, amivel e kötetbe is írtak, többnyire csak áldozatkész mellékfoglalkozásuk, és amikor írtak: akkor szabadidejüket áldozták föl, önzetlenül és fáradságot nem kímélve. így folyik különben a kisebbségi közéleti munka legnagyobb része. Huszonhárom magyar ember szellemi munkája ez a kötet, huszonhárom magyaré, akik tizenegy felé, egymástól sokszáz kilométer távolságra élnek. Többen nem is ismerik egymást személyesen. Van köztük idősebb és fiatal. A szerkesztő csak meleg érzésekkel tud visszaemlékezni *munkatársaira, amikor köszönetet mond nekik.*

Meleg köszönet érzésével gondol a szerkesztő *Dessewffy Gyulára*, aki első pillanattól kezdve megértéssel fogadta e kötet tervét; hasonlóképpen az *Az Ország útja* társszerkesztőjére, *Barankovics Istvánra*, aki oly sok gondot fordított e kötet megjelentetésére.

Prága, 1938 május végén.

Borsody István.

ORSZÁG ÚTJA

ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

Szerkesztik:

BARANKOVICS ISTVÁN és DESSEWFFY GYULA GRÓF

*

Előfizetési ára Magyarországon egy évre 5 pengő, félévre 2'50 pengő

Egyes szám ára 50 fillér

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Budapest, IV., Váci-utca 46., II. 3. Telefon: 182-240

KÉRJEN MUTATVÁNYSZÁMOT I

Szerkesztésért és kiadásért felelős: Dessewffy Gyula gróf